

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 -3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi

• The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 8

Sayı / Issue : 16

Aralık / December 2012

➤ Facilitating Economic Activity in Conflict Zones
Dean C. ALEXANDER

➤ Tocqueville'in Cezayir Raporlarında
Doğa Yasaları ve Güvenlik
Burak GÜRBÜZ

➤ Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem:
Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?"
Şenol KANTARCI

➤ Tek Avrupa Hava Sahası İnisiyatifinin
Türkiye'nin AB Üyeliğine Etkisi
M. Hakan KESKİN

➤ Ege Hava Sahası Sorunları,
Çözülmüş Olanlar ve Sorunların Geleceği
Gökay BULUT

➤ Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında
Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları
Muharrem Hilmi ÖZEV

➤ Kimlik ve Güvenlik İlişkisine
Konstrüktivist Bir Yaklaşım:
"Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği"
Helin SARI ERTEM

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl/Year: 8
Sayı/Issue: 16
Aralık/December 2012

DERGİMİZİ TARAYAN VERİ TABANLARI
DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

EBSCO Publishing – Academic Complete Search

International Security and Counter-Terrorism Reference Center

Central and Eastern European Online Library

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Yıl 8 • Sayı 16 • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergidir.

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü adına

Sahibi

Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR

Doç.Dr. R.Kutay KARACA

KİTAP İNCELEME VE TANITIM EDİTÖRÜ

Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Kemal EKER

Dr. Nesip OGÜN

YAYIN KURULU

Prof.Dr. Ercüment TEZCAN

Doç.Dr. Gülden AYMAN

Doç.Dr. Esra HATIPOĞLU

Doç.Dr. Barış ÖZDAL

Yrd. Doç.Dr. İskender Cengiz ÖZKAN

YAZI KURULU

Recep CÖMERT

Yrd. Doç.Dr. Ferdi BİŞKİN

Dilek KARABACAK

Serdar YILMAZ

DÜZELTMEN

Dilek KARABACAK

Serdar YILMAZ

BASKI

Harp Akademileri Basımevi

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü
Yenilevent / İSTANBUL

Telefon: 0 212 398 01 00 Dâhili: 1166/1123
Faks: 0 212 398 01 00 – 2150
E-posta: saren@harpak.edu.tr
Web: www.harpak.edu.tr/saren

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

**STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES**

Year 8 • Issue 16 • ISSN 1305-4740
International Peer-Reviewed Journal

Owner on behalf of Strategic Research Institute
Hasip SAYGILI, Ph. D.

EDITOR
Assoc.Prof. R.Kutay KARACA, Ph.D.

REVIEW ESSAY AND BOOK REVIEW EDITOR
Hasip SAYGILI, Ph. D.

VICE EDITORS
Kemal EKER, Ph. D.
Nesip OGÚN, Ph. D.

EDITORIAL BOARD
Prof. Ercüment TEZCAN, Ph.D.
Assoc.Prof. Güliden AYMAN, Ph.D.
Assoc.Prof. Esra HATIPOĞLU, Ph.D.
Assoc.Prof. Barış ÖZDAL, Ph.D.
Asst.Prof. İskender Cengiz ÖZKAN, Ph.D.

PUBLICATION BOARD
Recep CÖMERT
Asst.Prof. Ferdi BİŞKİN, Ph.D.
Dilek KARABACAK
Serdar YILMAZ

PROOFREAD
Dilek KARABACAK
Serdar YILMAZ

PRINTED BY
Turkish War Colleges Publishing House

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Phone: +90 212 398 01 00 ext: 1166/1123
Fax: +90 212 398 01 00 ext: 2150
E-mail: saren@harpak.edu.tr
Web: www.harpak.edu.tr/saren

The Journal of Security Strategies is an international peer – reviewed journal and published biannually in June and December. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Turkish War Colleges Command or of the Strategic Research Institute.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Yücel ACER
Prof. Dr. Ayşe Nüket ADIYEKE
Prof. Dr. Önder ARI
Prof. Dr. Esat ARSLAN
Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ
Prof. Dr. Naganishi HISAE (JAPONYA)
Prof. Dr. Kamer KASIM
Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU
Prof. Dr. Ayşegül KİBAROĞLU
Prof. Dr. Wang LI (ÇİN HALK CUMHURİYETİ)
Prof. Dr. Jean-Sylvestre MONGRENIER (FRANSA)
Prof. Dr. Masanori NAITO (JAPONYA)
Prof. Dr. Maqsudul Hasan NURİ (PAKİSTAN)
Prof. Dr. Yaşar ONAY
Prof. Dr. Mustafa ÖZBİLGİN
Prof. Dr. Murat ÖZGEN
Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ
Prof. Dr. Hasan SAYGIN
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
Prof. Dr. Tolga YARMAN
Prof. Dr. Türel YILMAZ
Doç. Dr. Fuat AKSU
Doç. Dr. Mitat ÇELİKPALA
Doç. Dr. Ali Faik DEMİR
Doç. Dr. Ulvi KESER
Doç. Dr. Fırat PURTAŞ
Doç. Dr. Füsun TÜRKMEN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet HAN
Yrd. Doç. Dr. Victoria CLEMENT (ABD)
Dr. Giovanni ERCOLANI (İTALYA)
Dr. Muhammad KHAN (PAKİSTAN)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof.Dr. Mesut Hakkı CAŞIN
Doç. Dr. Fuat AKSU
Doç. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU
Doç. Dr. Selçuk ÇOLAKOĞLU
Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU
Doç.Dr. Mustafa SAĞSAN
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
Yrd. Doç. Dr. Murat Necip ARMAN
Yrd. Doç. Dr. İbrahim MAZLUM

ADVISORY BOARD

Prof. Yücel ACER, Ph.D.
Prof. Ayşe Nüket ADIYEKE, Ph.D.
Prof. Önder ARI, Ph. D.
Prof. Esat ARSLAN, Ph.D.
Prof. Sertaç BAŞEREN, Ph.D.
Prof. Yaşar GÜRBÜZ, Ph.D.
Prof. Naganishi HISAE, Ph.D. (JAPAN)
Prof. Kamer KASIM, Ph.D.
Prof. Mustafa KİBAROĞLU, Ph.D.
Prof. Ayşegül KİBAROĞLU, Ph.D.
Prof. Wang LI, Ph.D. (P.R.C.)
Prof. Jean-Sylvestre MONGRENIER, Ph.D. (FRANCE)
Prof. Masanori NAITO, Ph.D. (JAPAN)
Prof. Maqsudul Hasan NURİ, Ph.D. (PAKISTAN)
Prof. Yaşar ONAY, Ph.D.
Prof. Mustafa ÖZBİLGİN, Ph.D.
Prof. Murat ÖZGEN, Ph.D.
Prof. Ziya ÖNİŞ, Ph.D.
Prof. Hasan SAYGIN, Ph.D.
Prof. Hale ŞIVGIN, Ph. D.
Prof. Tolga YARMAN, Ph.D.
Prof. Türel YILMAZ, Ph.D.
Assoc. Prof. Fuat AKSU, Ph.D.
Assoc. Prof. Mitat ÇELİKPALA, Ph.D.
Assoc. Prof. Ali Faik DEMİR, Ph.D.
Assoc. Prof. Ulvi KESER, Ph.D.
Assoc. Prof. Fırat PURTAŞ, Ph.D.
Assoc. Prof. Füsün TÜRKMEN, Ph.D.
Asst. Prof. Ahmet HAN, Ph.D.
Asst. Prof. Victoria CLEMENT, Ph.D. (USA)
Giovanni ERCOLANI, Ph.D. (ITALY)
Muhammad KHAN, Ph.D. (PAKİSTAN)

REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Mesut Hakkı CAŞIN, Ph.D.
Assoc. Prof. Fuat AKSU, Ph.D.
Assoc. Prof. Yücel BOZDAĞLIOĞLU, Ph.D.
Assoc. Prof. Selçuk ÇOLAKOĞLU, Ph.D.
Assoc. Prof. Esra HATİPOĞLU, Ph.D.
Assoc. Prof. Mustafa SAĞSAN, Ph.D.
Assoc. Prof. Atilla SANDIKLI, Ph.D.
Asst. Prof. Murat Necip ARMAN, Ph.D.
Asst. Prof. İbrahim MAZLUM, Ph.D.

İÇİNDEKİLER

Editörden

Çatışma Alanlarında Ekonomik Faaliyetleri Arttırma	1
Dean C. ALEXANDER	
Tocqueville'in Cezayir Raporlarında Doğa Yasaları ve Güvenlik	21
Burak GÜRBÜZ	
Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?"	47
Şenol KANTARCI	
Tek Avrupa Hava Sahası İnisiyatifinin Türkiye'nin AB Üyeliğine Etkisi	85
M. Hakan KESKİN	
Ege Hava Sahası Sorunları, Çözülmüş Olanlar ve Sorunların Geleceği.....	115
Gökay BULUT	
Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları	147
Muharrem Hilmi ÖZEV	
Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği"	177
Helin SARI ERTEM	
Kitap İncelemeleri	
The Grand Strategy of the Byzantine Empire (İngilizce)	239
Mehmet Efe TUZCU	
Kitap Tanıtımları	
The Ascent of Money - A Financial History of the World (İngilizce)	257
Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri	265
Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi	269
Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları	275
Yayın Esasları	277

CONTENTS

Editor's Note

Facilitating Economic Activity in Conflict Zones	1
Dean C. ALEXANDER	
Natural Laws and Security in Tocqueville's Reports on Algeria	21
Burak GÜRBÜZ	
The Structure of Post Cold War International System: Is the Name of the New Era "Period of Coalitions?"	47
Şenol KANTARCI	
The Effects of the Single European Sky Initiative on the Accession Process of Turkey to EU	85
M. Hakan KESKİN	
The Aegean Airspace Disputes, the Ones Already Resolved and the Future	115
Gökay BULUT	
Democratization Efforts of Pakistan in the Face of Global and Regional Challenges	147
Muharrem Hilmi ÖZEV	
A Constructivist Approach to the Identity and Security Relationship: "The Identity of the Security" and "The Security of the Identity"	177
Helin SARI ERTEM	
Review Essays	
The Grand Strategy of the Byzantine Empire	239
Mehmet Efe TUZCU	
Book Reviews	
The Ascent of Money - A Financial History of the World	257
Eastern Roots of the Western Civilization (in Turkish)	265
How did the East Learn to Live with the West after the Defeat (in Turkish)	269
Memories of Rıza Pasha, the Seraskier of Abdülhamid (in Turkish)	275
Publication Principles	287

Editörden

Değerli “Güvenlik Stratejileri” dergisi okuyucuları,

16. Sayımızla birlikte sekizinci yılımızı tamamlamış bulunmaktayız. Bu sekiz yılın önemini akademik bir derginin hiç aksamadan, zamanında düzenli bir şekilde çıkarılmasının zorluğunu bilenler daha iyi algılayacaklardır. Geçmişten gelen tüm bu gayretler bizim bir yıl önce büyük bir değişime imza atmamızı kolaylaştırmıştır. Uluslararası hale gelen dergimiz, gerek ulusal gerekse uluslararası akademik çevrelerce olumlu karşılanmıştır. Bu olumlu hava dergimize olan ilgiyi sürekli artırmaktadır.

Bu ilgi nicelik ve nitelik açısından gelişmemizi hızlandırmıştır. Bu kapsamda dergimize gönderilen çok sayıda makale bizde mutluluk veren bir zorluk yaratmaktadır. Dergimize gelen makaleler geliş tarihlerine göre sıraya konulmakta ve bu sıraya göre hakem süreci başlatılmaktadır. Hakem sürecinden geçmiş olsa bile bu sayıda yer darlığı nedeniyle yayımlayamadığımız birçok makale bulunmaktadır. Bunlar derginin daha sonraki sayılarında yayımlanacaktır.

Bu ilginin nedenini dergimizin uluslararası birçok alan indeksi tarafından taranmasına bağlamaktayız. Bu bağlamda mevcut tarayan indeksler dışında birçok alan indeksine de başvurmuş bulunmaktayız. Hali hazırda bir kısım alan indeksi tarafından da değerlendirme aşamasındayız. Bu sayı sonrası ise Social Sciences Citation Index (SSCI)’e başvurma kararı aldık. Ayrıca bilim insanlarından gelen öneriler üzerine, bundan sonraki sayımızdan itibaren Haziran/Aralık olan basım aylarımızı, Nisan/Ekim ayları olarak değiştirdik. Bu değişiklik sonrası ilk sayımız Nisan 2013 tarihinde sizlerle buluşacaktır.

Değerli “Güvenlik Stratejileri Dergisi” okuyucuları, bu sayımızda ilgiyle okuyacağınız yedi makale, bir kitap incelemesi ve dört kitap tanıtımı bulunmaktadır. Bu sayıya makale, kitap incelemesi ve tanıtımı gönderen değerli akademisyen ve araştırmacılara, kıymetli vakitlerini makaleleri incelemeye ayıran hakem heyetine, dergi yayın ve danışma kurulu üyelerine, yazı kuruluna, dergimizin içeriği ve şekili konusunda yardımlarını hiç esirgemeyen Doç.Dr. Fuat Aksu’ya ve emeği geçen herkese teşekkür eder, bir sonraki sayıda buluşmak üzere hepinize saygılar sunarım.

Doç. Dr. R. Kutay KARACA

Editor's Note

Dear "Journal of Security Strategies" readers,

Publishing the 16th issue of our journal means that we have spent eight years together. The ones who are familiar with the difficulty in publishing an academic journal regularly and in a specified time period without any interruption can understand the importance of those passing years more precisely. All those efforts made in the past years led us to introduce a dramatic change one year ago. Our journal became an international peer-reviewed journal and this change has been welcomed by national and international academia thereby drawing great attention to our journal.

Thanks to the interest and attention to our journal, we could develop our journal on qualitative and quantitative aspects. In this context, while it pleases us to see the increasing number of papers submitted to our journal for each day, we also face great challenge to decide on the articles to be published. The articles submitted to us are put in order according to submission date of them and then sent to our distinguished referees for review. Even if passed from the reviewing phase, there are a few papers that we cannot publish due to the editorial limits considering the total page number of journal. Such articles will be published for the next issues of our journal.

We consider that the interest and attention to our journal are mostly stemmed from the indexing of it by many international indexes on specific fields. We have also applied for different indexes as well as the current ones that indexes our journal. Some indexes are reviewing our application process. Following the publishing of this issue, we are going to apply to Social Sciences Citation Index (SSCI). Also, we have decided to publish our journal in April and October months instead of June/December period, being effective from the next issue, considering the offers and suggestions of academicians and scientists. So, our next issue will meet the readers on April 2013.

Dear "Journal of Security Strategies" readers, our 16th issue consists of seven articles, one review essay and four book reviews, all of which you will read with a great attention. I would like to thank the esteemed academicians and researchers who sent articles, book essays, and book reviews, also the referees who reviewed the articles by spending their valuable time. I would also like to thank to the members of Advisory Board and of Publication Board, Assoc. Prof. Fuat Aksu, Ph.D. who provided valuable contributions to content and format of our Journal and the staff who contributed to our journal. Hoping to meet again in the next issue of the Journal of Security Strategies, I present my deepest respects to all of you.

Assoc. Prof. R. Kutay KARACA, Ph.D.

Facilitating Economic Activity in Conflict Zones

Çatışma Alanlarında Ekonomik Faaliyetleri Arttırma

Dean C. ALEXANDER*

Abstract

This article argues that there is a growing recognition that peace -largely, the absence of internal and external violence- enhances economic activity, while conflict has the opposite effects. Nations experiencing such disorder cannot abandon economic activity until violence subsides. Nevertheless, obstacles to conducting commerce exist in conflict zones more so than elsewhere. Even in countries where conflict is extensive, some positive economic activity is exhibited. As such, it is vital to discuss which policies, activities, and organizations tend to contribute to economic activity in conflict zones. Consequently, governments, industry, nongovernmental organizations, and the populace can emphasize these productive efforts in the economic arena, and, thereby, offer some helpful variables in conflict zones.

Keywords: *Conflict zones, violence, commerce, business, economic development.*

Öz

Bu makale, barışın, yani büyük bir ölçüde dâhilî ve harici şiddetin yokluğunun, ekonomik faaliyeti arttırırken çatışmanın ise tersi

---

* Associate Professor, Director of Homeland Security Research Program, Western Illinois University. E-mail: deanalexander2011@gmail.com.

etkileri olduğunun giderek kabul gördüğünü savunmaktadır. Bu düzensizliği yaşayan uluslar, şiddet sona erene kadar ekonomik faaliyetten vazgeçmemektedir. Yine de, ticareti yönetme engelleri, çatışma bölgesi içinde diğer yerlerden daha fazla bulunmaktadır. Çatışmanın yoğun olduğu ülkelerde bile, bazı pozitif ekonomik faaliyetler ortaya konulmuştur. Dolayısıyla hangi politikaların, eylemlerin ve teşkilatların çatışma bölgelerindeki ekonomik faaliyete katkıda bulunma eğiliminde olduğunun tartışılması büyük bir önem arz etmektedir. Sonuç olarak, hükümetler, sanayi, sivil toplum örgütleri ve halk bu üretken çabaları ekonomik arenada vurgulayıp çatışma bölgelerinde bazı faydalı değişkenler sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma bölgeleri, şiddet, ticaret, iş, ekonomik gelişme.

Introduction

There is a growing recognition that peace -largely, the absence of internal and external violence- enhances economic activity, while conflict has the opposite effects. Countries suffering conflict cannot abandon economic activity until violence subsides. Still, impediments to doing business exist in conflict zones more so than elsewhere. Even in countries where conflict is pervasive, some positive economic activity is engendered. Against this backdrop, it is critical to highlight which policies, activities, and organizations tend to contribute to economic activity in conflict zones. In doing so, governments, industry, nongovernmental organizations, and the populace can focus on such productive efforts in the economic arena, and, thereby, inject some positive features in conflict zones.

Enhancing and Undermining Economic Activity

Peace contributes to economic development and conflict has negative effects. Business investment benefits from security and

stability.¹ During peacetime, economies prosper and business becomes efficient.² Moreover, “businesses can help prevent conflicts, primarily by facilitating communication and creating interdependencies in society, across the entire spectra of ethnicity, religion or other potentially dividing factors.”³ Additionally, “companies can add other values that may help prevent conflict by reducing various intercommunal tensions and creating economic opportunities for marginalized groups.”⁴

In contrast, conflict impinges upon traditional business activities and pushes businesses into otherwise less transparent and competitive settings. With fewer opportunities, private sector activity is stifled. In such milieus, businesses also become targets of kidnappings and extortion, further undermining private sector activities.⁵

Likewise, conflict situations can contribute to macroeconomic weakness, ultimately undermining monetary and fiscal activities. So too, the demand and supply sides of the economy are exacerbated by conflict.⁶ In fact, the costs of conflict globally are estimated at \$100 billion annually.⁷ “On average, a country that experienced major violence over the period from 1981 to 2005 has a poverty rate 21 percentage points higher than a country that saw no violence.”⁸

---

¹ Rob Mills and Qimiao Fan, “The investment climate in post-conflict situations”, Policy research working papers, *World Bank*, 2006 November.

² Ulrike Joras, “Motivating and impeding factors for corporate engagement in peace-building”, Working paper, *Swiss Peace Foundation*, 2009 August.

³ Tobias Evers, “Doing business and making peace?” Occasional UIpapers, No: 3, 16. *Utrikepolitiska Institutet* (Swedish Institute of International Affairs), 2010 December 6.

⁴ *Ibid*, p, 17.

⁵ Rob Mills and Qimiao Fan, *Ibid*, p. 7.

⁶ *Ibid*, p. 8.

⁷ Lisa Katayama, “Investing in post-conflict zone startups just might save the world”, Fast Company, 2010, October 15. Retrieved from: <http://www.fastcompany.com/1695121/investing-post-conflict-zone-startups-just-might-save-world> (Access date: 12 September 2012).

⁸ *The World Bank Development Report 2011*, World Bank, Retrieved from

“Persistent effects of violence on outputs are likely to come from the destruction of current assets and falls in investment which reduces future asset creation.”⁹ Moreover, “a decline in investment is the main channel through which conflict affects output and growth.”¹⁰ Globally, companies tend to eschew investments in conflict zones, as the physical and financial risks are viewed as outweighing the benefits of such high-risk venues.¹¹

As conflict interferes with traditional payment systems and financial intermediaries, business deals increasingly occur in cash with limited access to credit markets. Conflict enhances infrastructure degradation as transport links, energy and fuel facilities, and trade facilities are often targeted. In weakening economic activity, conflict also undermines workers and labor markets as underemployment ascends. In fracturing governance and industry capacities, conflict likewise diminishes social capital as trust among individuals, groups, and organizations are stymied.¹²

To reiterate, “[a]rmed conflict represents a major challenge to job creation. Conflict destroys communities, institutions, infrastructure and human capital.”¹³ The severity of conflict in weakening economies rests on the geographical scope (nationwide or localized) as well as the stage (ongoing or has ended) of the conflict. Inadequate infrastructure

4

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

<http://www.scribd.com/doc/56133164/World-Development-Report-2011> (Access date: 12 September 2012).

⁹ Tim Besley, Hannes Mueller and Prakarsh Singh, “Conflict and investment”, *I. IGC Workshop on Fragile States*, St. Anne’s College, Oxford (2011 July 6-7).

¹⁰ *Ibid.*, p. 2.

¹¹ “Business in conflict zones: India Inc and government have to pay”, *The Economic Times*, 2010 May 16.

¹² Rob Mills and Qimiao Fan, *Ibid.*, p. 9.

¹³ Lakshmi Iyer and Indhira Santos, “Creating jobs in South Asia’s conflict zones”, Policy research working papers, World Bank, 2012 June. Retrieved from http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&theSitePK=469372&piPK=64165421&menuPK=64166093&entityID=000158349_20120625094609 (Access date: 14 September 2012).

and the absence of functioning markets, along with the lack of security and displaced populations, are often endemic in armed conflicts. Likewise, growth domestic product rates are generally lower in conflict zones than elsewhere.¹⁴

Impediments to Doing Business, Particularly in Conflict Zones

Impediments to doing business comprise political instability, traditional crime, inadequate infrastructure, taxes, policy uncertainty, and corruption.¹⁵ Other obstacles for conducting business include limited entrepreneurship skills, such as customer service and accounting. In addition, small and medium-sized enterprises (SMEs), which are among the main drivers of job growth worldwide, unfortunately suffer from a number of impediments, encompassing: access to financing, networks, and business skills.¹⁶

The lack of strong and predictable business regulatory environment, like difficulties with registering business and the enforcement of contracts, foment an increasingly informal business framework -often found in conflict zones- with higher levels of inefficiencies. In markets dominated by few competitors, market domineers often utilize price manipulation, political influence, and vertical integration.¹⁷

Limited electricity and transport capacities undermine economic development, including job growth, while simultaneously raising the costs of doing business.¹⁸ For instance, infrastructure needs for “rural farming communities include transport and communication services, energy, water and irrigational facilities and extension services.”¹⁹

---

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, p. 16.

¹⁶ Gayle Tzemach Lemmon, “Entrepreneurship in postconflict zones”, Working paper, *Council of Foreign Relations*, 2012 May.

¹⁷ Rob Mills and Qimiao Fan, *Ibid.*, p. 1.

¹⁸ Lakshmi Iyer and Indhira Santos, *Ibid.*, p. 13.

¹⁹ “Unlocking the African Moment – Rural Infrastructure in Africa” DSM paper series,

The enabling environment of business -fluid “governmental, regulatory, legislative and judicial processes”- is weakened in conflict zones as institutional fragility runs rampant, which also hastens corruption.²⁰ In some countries, warlords, often buttressed by political power players, are able to accumulate sizeable businesses and create monopolistic businesses.²¹ Therefore, companies should try not to assist corrupt government officials, insurgents, or terrorists, as sometimes occurs with some extract industries, such as conflict diamonds in Angola or timber in Thailand and Cambodia.²²

Overview of Market Sectors

There are a various ways to categorize economic sectors even in conflict zones. One approach includes separating industry sectors accordingly: basic materials, conglomerates, consumer goods, financial, healthcare, industrial goods, services, technology, and utilities.²³ In another approach, the International Labor Organization delineates economic activities as follows: agriculture, non-agriculture, industry, manufacturing, construction, services, and self-employed.²⁴

According to the International Standard Industrial Classification of all Economic Activities, business sectors are set out as such as:

6

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

Development Support Monitor, 2012, Retrieved from http://www.africanmonitor.org/am_dsm.html (Access date: 17 September 2012).

²⁰ Rob Mills and Qimiao Fan, *Ibid*, p. 15.

²¹ *Ibid*

²² Juliette Bennett, “Business in zones of conflict - the role of the multinationals in promoting regional stability”, UN global compact policy dialogues, 2001 January, Retrieved from http://www.unglobalcompact.org/issues/conflict_prevention/meetings_and_workshops/Reg_stability.html (Access date: 17 September 2012). See also Ingrid Samset, (n.d.) “Natural resource wealth, conflict, and peace-building”, *Ralph Bunche Institute for International Studies*, City University of New York.

²³ Industry Center, Yahoo! Finance. (n.d.). Retrieved from <http://biz.yahoo.com/ic/> (Access date: 17 September 2012).

²⁴ “ILO Department of Statistics - Short term indicators of the labour market”, *International Labor Organization, Department of Statistics*. (n.d.). Retrieved from http://laborsta.ilo.org/sti/sti_E.html (Access date: 17 September 2012).

- Agriculture, forestry, hunting and fishing
- Mining and quarrying
- Manufacturing
- Construction
- Electricity, gas, water and sanitary services
- Commerce
- Transport, storage and communication
- Services
- Activities not adequately described²⁵

As the levels of informal economies can be significant in certain countries, the breadth and dynamism of economies are sometimes underestimated. For instance, in Africa, “the average size of the informal sector as a percentage of GDP was 42% in 2000.”²⁶ In Zimbabwe and Tanzania, those figures reached 59.4% and 58.3%, respectively. Businesses in informal economies often characterized by small, labor-intensive firms. Notwithstanding, participants in informal economies often fail to pay their full share of taxes, which denies governments of much needed revenues.²⁷

Business in Conflict Zones

The private sector creates wealth, promotes socio-economic development, and contributes to preventing and resolving conflict.²⁸

---

²⁵ Detailed structure and explanatory notes, ISIC Rev.3.1, (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev.3.1), *United Nations Statistics Division*, (n.d.). Retrieved from <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=17&Lg=1> (Access date: 17 September 2012).

²⁶ “Africa: informal sector is a critical economic vessel, says report. (2011 November 9). *All Africa*. Retrieved from <http://allafrica.com/stories/201111091470.html> (Access date: 17 September 2012).

²⁷ *Ibid*

²⁸ Jane Nelson, “The business of peace: the private sector as a partner in conflict

For successful entrepreneurship, particularly in conflict-affected areas, partnerships “among governments, nonprofits, and corporations are critical.”²⁹ Through their operations, firms can take advantage of first-mover advantages, even in conflict zones. Still, companies should be cognizant of the unique business factors and risks -security, costs, insurance, contractual obligations, personnel- that exist in distinct conflict zones, as they are all not alike.³⁰

Despite various externalities inherent in doing business in conflict zones, some opportunities appear too attractive to dismiss. This is particularly true for companies working in extractive industries where business is inextricably tied to the host country, even one suffering the ailments of conflict. For instance, in 2010, it was revealed that Afghanistan “may be sitting on an estimated \$1 trillion (U.S.) in untapped mineral deposits including huge veins of iron, copper, cobalt, gold and lithium.”³¹ Unfortunately, there are also some indications that easily movable “commodities,” including diamonds and drugs, can contribute to non-separatist conflicts.³²

Some entrepreneurial successes in conflict zones are worth

8

Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

---

prevention and resolution”, *International Alert, Council on Economic Priorities, The Prince of Wales Business Leaders Forum*, 2000 January 1. Retrieved from <http://www.internationalalert.org/resources/publications/business-peace> (Access date: 17 September 2012).

²⁹ Gayle Tzemach Lemmon, *Ibid*, p. 15.

³⁰ Marta Roberts, (n.d.). “Working in a war zone”, *Security Management*. Retrieved from <http://www.securitymanagement.com/article/working-war-zone> (Access date: 19 September 2012).

³¹ Brenda Bouw, “The risky business of resources in conflict zones”, *The Globe and Mail*, 2011 July 12. See also U.S. Department of Commerce, “Doing Business in Afghanistan: A Country Commercial Guide for U.S. Companies”, 2005; Abdullah Sarwary, (n.d.) “Opportunities for Economic Growth in Afghanistan”, *Centre for Conflict and Peace Studies Afghanistan*, U.S. Department of Commerce, “Doing Business in Iraq: A Country Commercial Guide for U.S. Companies”, 2012.

³² Michael L. Ross, “Oil drug and barons: the varying role of natural resources in violent conflict”, in Karen Ballantine and Jake Sherman (eds). *The Political Economy of Armed Conflict: Beyond Greed and Grievance*, Lynne Rienner Publishers, London, 2003.

highlighting. Roshan is the largest mobile phone company, employer, and taxpayer in Afghanistan. Since 2003, the firm has invested more than \$390 million, operates in all 34 provinces of Afghanistan with over 3,5 million subscribers. The company employs directly and indirectly (as dealers, distributors, contractors, and suppliers), 1,000 and 25,000 persons, respectively, one-fifth of them women.³³

Unfortunately, Roshan has also suffered attacks against its cell network towers. As its security costs escalated to \$14 million annually, Roshan adopted a new community-based security model, with the consultation of local councils (shuras). This proved to be somewhat effective, as the shuras quickly understood that damage to cell network towers would affect local employment and economic opportunities.³⁴

Women-owned businesses have succeeded in some conflict zones, as in the sewing business started by Kamila Sidiqi in Afghanistan, who was featured in the book, *The Dressmaker of Khair Khana*.³⁵ Likewise, Afghan women formed a business called DOTSI -connoting the term friendship in Dari- that successfully sells soccer balls.³⁶

In providing training in relation to entrepreneurship, it is important to find partners with track records of success as well as catering training in relation to local requirements. For instance, the “most popular sectors that Liberian women are seeking skills training in are restaurants, catering, retail, agribusiness, and tailoring.”³⁷ “In

---

³³ Lakshimi Iyer and Indhira Santos, *Ibid*, p. 19.

³⁴ *Ibid*

³⁵ “In Kabul a ‘dressmaker’ sows entrepreneurial seeds”, Morning edition, *National public radio*, 2011, March 11. Retrieved from <http://www.npr.org/2011/03/15/134533995/in-kabul-a-dressmaker-sows-entrepreneurial-seeds> (Access date: 20 September 2012).

³⁶ “Fair trade soccer ball”, (n.d.). *Global good partners*. Retrieved from <http://www.globalgoodspartners.org/cart/details.cfm?prodid=628>. (Access date: 20 September 2012). See also “The DOTSI soccer ball story”, *Bpeace Blog*, 2010, November 26. Retrieved from <http://blog.bpeace.org/?p=1371> (Access date: 21 September 2012).

³⁷ Gayle Tzemach Lemmon, *Ibid*, p. 12.

Afghanistan, the [10,000 women program] is administered through the Thunderbird School of Global Management and the American University of Afghanistan (AUAF). The most popular sectors among women entrepreneurs are construction, food production, and handicrafts (i.e., woodworking and silk). The program aims to train 300 women in 5 years.’’³⁸

Tourism, while obviously a stronger contributor to growth during peacetime has some dimensions of peace building -reconciliation and socio-economic foundations- that has attractiveness as a conflict wanes. For instance, in post-conflict Rwanda, the tourism sector quickly became the country’s leading foreign exchange earner.³⁹ Still, “revenues gained in tourism typically decrease in the event of an armed conflict, for the simple reason that tourists are not inclined to spend their leisure time in a dangerous and potentially life-threatening environment.”⁴⁰

Entities Promoting Business in Conflict Zones

There are various activities companies that operate in conflict zones can commence in order contribute to promoting business, such as:

- Undertake an extensive assessment of the needs and risks inherent in such areas of operation
- Resolve disputes within communities constructively and rapidly
- Adopt international best practices in relation to the hiring of security professionals

10
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

---

³⁸ *Ibid*

³⁹ Rina M. Alluri, “The role of tourism in post-conflict peace-building in Rwanda”, *Swiss Peace Foundation*, 2009 December. Retrieved from <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=111583> (Access date: 22 September 2012).

⁴⁰ Ulrike Joras, *Ibid*, p. 2.

- Shun providing funds or assistance to armed groups
- Avoid be complicit with human rights violators
- Prohibit participation in bribery and corrupt actions
- Consult and communicate with local communities
- Ensure that actions take into consideration the operating environment
- Promote collaboration with civil society and international organizations⁴¹

Special economic safe zones, modeled after special economic zones (SEZs), offer duty-free imports, solid infrastructure, with a goal of encouraging exports.⁴² “SEZs have been established in several post-conflict countries, including Cambodia and Mozambique, where they have helped attract foreign investors and spur job creation. In Cambodia, for example, export processing zones have been associated with the country’s impressive job creation performance after the war, especially among women”.⁴³

There are a number of governmental organizations that aid in contributing economic vitality, such as:

The U.S. Department of Defense’s Task Force for Business and Stability Operations (TFBSO or Task Force), which seeks “to reduce violence, enhance stability, and restore economic normalcy in areas where unrest and insurgency have created a synchronous downward spiral of economic hardship and violence. TFBSO creates stabilization by developing economic opportunities through a range of efforts, including encouraging investment by U.S. and international businesses,

---

⁴¹ “Guidance on responsible business in conflict-affected and high-risk areas: a resource for companies and investors”, *United Nations global compact office*, 2010. Retrieved from http://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/Peace_and_Business/Guidance_RB.pdf (Access date: 23 September 2012).

⁴² Lakshmi Iyer and Indhira Santos, *Ibid*, p. 20.

⁴³ *Ibid*.

developing a country's natural resources in a way that is economically sound and environmentally responsible, and assisting industrial development and agricultural revitalization."⁴⁴ "TFBSO had ample successes while it operated in Iraq, and, presently provides important economic development activities in Afghanistan. More specifically, TFBSO have been primarily concentrated in the minerals, energy, indigenous industries, agriculture, and information technology sectors of the Afghan economy."⁴⁵

Non-governmental organizations that assist in economic development globally include: the World Bank, International Monetary Fund, International Finance Corporation, regional development banks (i.e., Asian Development Bank, African Development Bank, Latin American Development Bank), among others.⁴⁶ Also, national finance and development institutions (i.e., Overseas Private Investment Corporation, U.S. Agency for International Development, DEG, and COFIDES) succor in economic development.⁴⁷

12

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

---

⁴⁴ Task Force of Business and Stability Operations, web site: <http://tfbso.defense.gov/www/index.aspx> (Access date: 23 September 2012).

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ World Bank web site: <http://www.worldbank.org/> (Access date: 24 September 2012); International Monetary Fund, web site: <http://www.imf.org/external/index.htm> (Access date: 24 September 2012); International Finance Cooperation, web site: http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/corp_ext_content/ifc_external_corporate_site/home (Access date: 24 September 2012); Inter-American Development Bank, web site: www.iadb.org (Access date: 24 September 2012); Asian Development Bank, web site: www.adb.org (Access date: 24 September 2012); African Development Bank Group, web site: www.afdb.org/en/ (Access date: 24 September 2012); Islamic Development Bank, web site: www.isdb.org (Access date: 24 September 2012).

⁴⁷ U.S. Agency for International Development, web site: <http://www.usaid.gov/> (Access date: 25 September 2012); Overseas Private Investment Cooperation, web site: <http://www.opic.gov/> (Access date: 26 September 2012); Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft mbH (DEG), web site: http://www.deginvest.de/EN_Home/About_DEG/index.jsp (Access date: 27 September 2012); Compañía Española de Financiación del Desarrollo, COFIDES S.A., web site: <http://www.cofides.es/english/Default.aspx> (Access date: 01 October 2012).

Also, there are various non-profit organizations that undertake economic development and business accelerator activities in conflict zones and developing countries including:

- Mercy Corps - “Our economic development projects provide financing, equipment, training or technical support. These projects help people find jobs, build their businesses, supply their communities with the goods they need and improve their lives.”⁴⁸ Also, “Mercy Corps-sponsored microfinance institutions, savings and credit cooperatives, loan-guarantee programs, and technical support reach more than one million people in over a dozen countries.”⁴⁹

- * Bpeace - “It is a non-profit coalition of business professionals offering pro-bono access to our expertise, technical assistance, networks and proven methodologies to help entrepreneurs expand their businesses into sustainable and profitable enterprises. We select motivated entrepreneurs we call Fast Runners to receive access to our services.” The organization operates in Afghanistan and Rwanda, and plans to initiate activities in Bosnia and El Salvador.⁵⁰

- * Cherie Blair Foundation - “We invest in women entrepreneurs so they can build and expand their businesses - and in doing so benefit not only themselves but also their families and communities. The Foundation focuses its efforts on Africa, Asia and the Middle East in countries where women have made strides in education and have the potential to succeed in business but lack the necessary support.”⁵¹

- * The Small Enterprise Impact Investment Fund increases access of capital to small and medium-sized enterprises (SME) in developing

---

⁴⁸ Mercy Corps, Economic Development, web site: <http://www.mercycorps.org/topics/economicdevelopment> (Access date: 02 October 2012).

⁴⁹ Mercy Corps, Micro Enterprise, web site: <http://www.mercycorps.org/topics/microenterprise> (Access date: 02 October 2012).

⁵⁰ The Bpeace Multiplier Effect, web site: <http://www.bpeace.org/about-us/impact.html> (Access date: 03 October 2012).

⁵¹ Cherie Blair Foundation for Women, web site: <http://www.cherieblairfoundation.org/about-us> (Access date: 03 October 2012).

countries.⁵²

* Business Edge, part of the International Finance Corporation, training seminars and self-study books for managers and business owners of small and medium-size companies in developing countries.⁵³

A multitude of partnerships among and between government, business, business associations, and nongovernmental institutions have developed in promoting commerce and assuaging the levels of conflict. Such relationships have also fostered the development and adherence by many companies to voluntary codes of conduct connected with their business activities. Also, these “partnerships have helped businesses understand the role they play in areas like human rights, equity and violent conflict as well as helped setting standards of behavior.”⁵⁴

Conclusion

While peace aids in nations in achieving economic prosperity, conflict undermines such efforts. Although obstacles exist for businesses to flourish, especially in conflict zones, industry manages to excel nevertheless. In fact, diverse entrepreneurial successes occur across a variety of sectors, even in conflict zones. There are many domestic, regional, and international governmental, non-governmental, and private sector entities that encourage and facilitate commerce in conflict zones. In order to ensure economic development is accelerated in conflict zones, it is imperative that such organizations are allowed to play a constructive role in transforming conflict zones into post-conflict zones.

---

⁵² “SEIIF - Oxfam and Symbiotics target investment industry with new SME fund”, Press Release, *Oxfam Press Office and Symbiotics Group*, 2012 January 12. Retrieved from <http://www.symbioticsgroup.com/news/latest-news/seiif-oxfam-and-symbiotics-target-investment-industry-with-new-sme-fund> (Access date: 03 October 2012).

⁵³ Business Edge (International Finance Cooperation), web site: http://www.businessedge-me.com/cms.php?id=about_be_what_is_business_edge (Access date: 03 October 2012).

⁵⁴ Tobias Evers, *Ibid*, p. 17.

ÖZET

Barış, ulusların ekonomik kalkınmalarına yardımcı olurken çatışma ise kalkınma çabalarını olumsuz etkilemektedir. Ticari yatırım, güvence ve istikrardan fayda sağlamaktadır. Barış dönemi boyunca ekonomik refah düzeyi yükselmekte ve ticaret daha verimli bir hâle gelmektedir. Dahası, “ticaret, etnik farklılık, din veya diğer muhtemel bölücü faktörleri gözetmeden, toplum içinde iletişimi kolaylaştırıp dayanışma oluşturarak çatışmaları önlemeye yardımcı olabilmektedir.”

Barış, devletlerin ekonomik refahı yakalamasına yardımcı olurken, çatışma ortamı bu tür çabaları baltalamaktadır. Özellikle çatışma bölgelerinde ticaretin gelişmesine yönelik engeller mevcut olmasına rağmen, sanayi çevresi bunların üstesinden gelmeyi başarmaktadır. Aslında, çatışma bölgesinde bile değişik sektörlerde girişimcilerin başarısı görülmektedir. Çatışma bölgelerindeki ticareti teşvik eden ve kolaylaştıran birçok yerli, bölgesel ve uluslararası resmi, gayriresmî ve özel sektör kuruluşları mevcuttur. Çatışma bölgesindeki ekonomik gelişmenin hızlandırıldığından emin olmak maksadıyla, bu gibi kuruluşların çatışma bölgesini, çatışma sonrası bölgesine dönüştürmede yapıcı bir rol oynaması zorunludur.

15

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

BIBLIOGRAPHY

Papers:

BESLEY Tim, MUELLER Hannes and SINGH Prakarsh, "Conflict and investment", *1. IGC Workshop on Fragile States*, St. Anne's College, Oxford (2011 July 6-7).

BOUW Brenda, "The risky business of resources in conflict zones", *The Globe and Mail*, 2011 July 12.

"Business in conflict zones: India Inc and government have to pay", *The Economic Times*, 2010 May 16.

EVERS Tobias, "Doing business and making peace?" *Occasional Ulpapers*, No: 3, 16. Utrikepolitiska Institutet (Swedish Institute of International Affairs), 2010 December 6.

JORAS Ulrike, "Motivating and impeding factors for corporate engagement in peace-building", Working paper, *Swiss Peace Foundation*, 2009 August.

LEMMON Gayle Tzemach, "Entrepreneurship in post conflict zones", Working paper, *Council of Foreign Relations*, 2012 May.

MILLS Rob and FAN Qimiao, "The investment climate in post-conflict situations", Policy research working papers, *World Bank*, 2006 November.

ROSS Michael L., "Oil drug and barons: the varying role of natural resources in violent conflict", in Karen Ballantine and Jake Sherman (eds). *The Political Economy of Armed Conflict: Beyond Greed and Grievance*. Lynne Rienner Publishers, London, 2003.

SAMSET Ingrid, (n.d.) "Natural resource wealth, conflict, and peace-building", *Ralph Bunche Institute for International Studies*, City University of New York.

SARWARY Abdullah, (n.d.) "Opportunities for Economic Growth in Afghanistan", *Centre for Conflict and Peace Studies Afghanistan*.

Internet:

“Africa: informal sector is a critical economic vessel, says report. (2011 November 9). All Africa. Retrieved from <http://allafrica.com/stories/201111091470.html> (Access date: 17.09.2012).

African Development Bank Group, web site: www.afdb.org/en/ (Access date: 24.09.2012).

ALLURI Rina M., “The role of tourism in post-conflict peace-building in Rwanda”, *Swiss Peace Foundation*, 2009 December. Retrieved from <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=111583> (Access date: 22.09.2012).

Asian Development Bank, web site: www.adb.org (Access date: 24.09.2012).

BENNETT Juliette, “Business in zones of conflict - the role of the multinationals in promoting regional stability”, *UN global compact policy dialogues*, 2001 January, Retrieved from http://www.unglobalcompact.org/issues/conflict_prevention/meetings_and_workshops/Reg_stability.html (Access date: 17.09.2012).

Business Edge (International Finance Cooperation), web site: http://www.businessedge-me.com/cms.php?id=about_be_what_is_business_edge (Access date: 03.10.2012).

Cherie Blair Foundation for Women, web site: <http://www.cherieblairfoundation.org/about-us> (Access date: 03.10.2012).

Compañía Española de Financiación del Desarrollo, COFIDES S.A., web site: <http://www.cofides.es/english/Default.aspx> (Access date: 01.10.2012).

Detailed structure and explanatory notes, ISIC Rev.3.1, (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev.3.1), *United Nations Statistics Division*, (n.d.). Retrieved from <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=17&Lg=1> (Access date: 17.09.2012).

Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft mbH (DEG), web site: http://www.deginvest.de/EN_Home/About_DEG/index.jsp (Access date: 27.09.2012).

Fair trade soccer ball (n.d.), *Global good partners*. Retrieved from <http://www.globalgoodspartners.org/cart/details.cfm?prodid=628>. (Access date: 20.09.2012).

“Guidance on responsible business in conflict-affected and high-risk areas: a resource for companies and investors”, *United Nations global compact office*, 2010. Retrieved from http://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/Peace_and_Business/Guidance_RB.pdf (Access date: 23.09.2012).

Industry Center, Yahoo! Finance (n.d.). Retrieved from <http://biz.yahoo.com/ic/> (Access date: 17.09.2012).

“In Kabul a ‘dressmaker’ sows entrepreneurial seeds”, Morning edition, *National public radio*, 2011, March 11. Retrieved from <http://www.npr.org/2011/03/15/134533995/in-kabul-a-dressmaker-sows-entrepreneurial-seeds> (Access date: 20.09.2012).

Inter-American Development Bank, web site: www.iadb.org (Access date: 24.09.2012).

International Monetary Fund, web site: <http://www.imf.org/external/index.htm> (Access date: 24.09.2012).

International Finance Cooperation, web site: http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/corp_ext_content/ifc_external_corporate_site/home (Access date: 24.09.2012).

“ILO Department of Statistics - Short term indicators of the labour market”, *International Labor Organization, Department of Statistics*, (n.d.). Retrieved from http://laborsta.ilo.org/sti/sti_E.html (Access date: 17.09.2012).

Islamic Development Bank, web site: www.isdb.org (Access date: 24.09.2012).

IYER Lakshmi and SANTOS Indhira, "Creating jobs in South Asia's conflict zones", Policy research working papers, **World Bank**, 2012 June. Retrieved from http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&theSitePK=469372&piPK=64165421&menuPK=64166093&entityID=000158349_20120625094609 (Access date: 14.09.2012).

KATAYAMA Lisa, "Investing in post-conflict zone startups just might save the world", **Fast Company**, 2010, October 15. Retrieved from: <http://www.fastcompany.com/1695121/investing-post-conflict-zone-startups-just-might-save-world> (Access date: 12.09.2012).

Mercy Corps, Economic Development, web site: <http://www.mercy Corps.org/topics/economicdevelopment> (Access date: 02.10.2012).

Mercy Corps, Micro Enterprise, web site: <http://www.mercy Corps.org/topics/microenterprise> (Access date: 02.10.2012).

NELSON Jane, "The business of peace: the private sector as a partner in conflict prevention and resolution", **International Alert, Council on Economic Priorities, The Prince of Wales Business Leaders Forum**, 2000 January 1. Retrieved from <http://www.internationalalert.org/resources/publications/business-peace> (Access date: 17.09.2012).

Overseas Private Investment Cooperation, web site: <http://www.opic.gov/> (Access date: 26.09.2012).

ROBERTS Marta, (n.d.). "Working in a war zone", **Security Management**. Retrieved from <http://www.securitymanagement.com/article/working-war-zone> (Access date: 19.09.2012).

"SEIIF-Oxfam and Symbiotics target investment industry with new SME fund", Press Release, **Oxfam Press Office and Symbiotics Group**. 2012 January 12. Retrieved from <http://www.symbioticsgroup.com/news/latest-news/seiif-oxfam-and-symbiotics-target-investment-industry-with-new-sme-fund> (Access date: 03.10.2012).

Task Force of Business and Stability Operations, web site: <http://tfbso.defense.gov/www/index.aspx> (Access date: 23.09.2012).

The Bpeace Multiplier Effect, web site: <http://www.bpeace.org/about-us/impact.html> (Access date: 03.10.2012).

“The DOTSI soccer ball story”, *Bpeace Blog*, 2010, November 26. Retrieved from <http://blog.bpeace.org/?p=1371> (Access date: 21.09.2012).

The World Bank Development Report 2011, *World Bank*. Retrieved from <http://www.scribd.com/doc/56133164/World-Development-Report-2011> (Access date: 12.09.2012).

“Unlocking the African Moment-Rural Infrastructure in Africa”DSM paper series, *Development Support Monitor*, 2012. Retrieved from http://www.africanmonitor.org/am_dsm.html (Access date: 17.09.2012).

U.S. Department of Commerce, “Doing Business in Afghanistan: A Country Commercial Guide for U.S. Companies”, 2005.

U.S. Department of Commerce, “Doing Business in Iraq: A Country Commercial Guide for U.S. Companies”, 2012.

U.S. Agency for International Development, web site: <http://www.usaid.gov/> (Access date: 25.09.2012).

World Bank web site: <http://www.worldbank.org/> (Access date: 24.09.2012).

Tocqueville'in Cezayir Raporlarında Doğa Yasaları ve Güvenlik

Natural Laws and Security
in Tocqueville's Reports on Algeria

Burak GÜRBÜZ*

Öz

Klasik düşünce, çalışma ve özel mülkiyete odaklı bir insan hakları söylemine sahiptir. Çalışma ve özel mülkiyet de insanın güvenliği ile bağlantılıdır. Çalışma, kişilerin doğal ihtiyaçlarını sağlayabilmesi için gerekli bir sosyal faaliyettir, mülkiyet hakkı ise, sermaye birikimi sağlamanın garantisidir. Her ikisi de, insanların geleceğe yönelik güvenlik kaygılarını azaltır ve dayandıkları temel nokta doğa yasalarıdır. Bu yasalar; çalışmanın, yaratılan değere çalışan kişinin sahip olması için "mülkiyet hakkının" doğal bir gereklilikten ortaya çıktığını vurgular.

Bu çalışma, Tocqueville'i ve Cezayir üzerine yazdığı rapor ve mektuplarını ele almakta ve eserlerinde doğa yasalarına dayandırdığı çalışma ve mülkiyet konularını eleştirel olarak incelemektedir. İncelemenin ilk bölümünde, doğa yasalarına dayanan çalışma ve mülkiyet hakkı üzerine klasik düşünürlerin tanımlamaları ve bu kavramları dayandırdıkları değerler sistemi açıklanırken, Tocqueville'in Cezayir raporları ve mektuplarından örneklere yer verilmektedir. İkinci bölümde ise yine Cezayir notlarından hareketle Tocqueville'in güvenlik sorunu ve demokrasi konusunda söyledikleri

---

* Doç.Dr., Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta: bgurbuz@gsu.edu.tr.

irdelenmektedir. Tocqueville'in liberal, insan haklarına önem veren düşünce sistematığının Cezayir konusunda otoriter bir sistematığe nasıl büründüğü gösterilmektedir. Bu dönüşümün sermaye birikimi sürecinin güvenliğini sağlamakla ilintili olduğu savunulmaktadır. Öte yandan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" serbestliliğinin ardında ilkesel bir liberalizmin ötesinde sermayeyi koruyan ve güvenliğini sağlayan bir sistematığın bulunduğu gösterilmektedir. Böylelikle Tocqueville'in insan hakları tanımının zaman ve mekâna bağlı olarak farklılıklar gösterdiği ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cezayir, doğa yasaları, sömürgecilik, sosyal düzen, sermaye birikimi.

Abstract

Human rights in classical thought are based upon the concepts of work and private property, and both are related with security. Work is a necessary social activity for individuals to provide for their needs and private property ensures capital accumulation. Both decrease uncertainty related to future and rely upon natural laws. These laws imply that both "work" and the "private property", that justifies the individual creating a value owns it, stem from a natural necessity.

In this study, we consider Tocqueville, his reports and letters on Algeria, and provide a critical assessment of his approach to work and property that he builds upon natural laws. We first describe the classical thought approach to work and property using examples from Tocqueville's reports and letters on Algeria. Using the same material, we then discuss his thoughts on security and democracy. We show how the basic values upon which he builds his liberal thought privileging human rights, turns into an authoritarian stance when transferred to issues raised in Algeria. We argue that this turn is related to the concern of securing the process of capital accumulation. Moreover, we show that what underlies the catch-phrase "laissez faire, laissez passer", is relies on a systematicity that aims at protecting and securing capital rather than a liberal principle as such. We thus show how Tocqueville's definition of human rights itself varies through time

and space.

Keywords: *Algeria, natural laws, colonialism, social order, capital accumulation.*

Giriş

Klasik düşünce, çalışma ve özel mülkiyete odaklı bir insan hakları söylemine sahiptir. Her ikisi de insanın güvenliği ile bağlantılıdır. Çalışma hakkı kişilerin doğal ihtiyaçlarını sağlayabilmesi için gerekli bir sosyal faaliyettir. Mülkiyet hakkı ise sermaye birikimi sağlamanın garantisidir. Bu iki hak, insanların geleceğe yönelik güvenlik kaygılarını azaltır ve dayandıkları temel nokta ise doğa yasalarıdır. Bu yasa hem bir yandan “çalışma”nın doğal bir gereklilik olduğuna vurgu yaparken, öte yandan yaratılan değere çalışan kişinin sahip olması için de “mülkiyet hakkının” kutsallığının altını çizmektedir. Bir başka deyişle çalışma özgürlüğü mülkiyet sahipliğiyle beraber düşünülmektedir. Artı-değere sahip olacak kişinin mülkiyet sahibi olması, örneğin Bastiat’da veya Le Mercier de La Rivière’de ön şart olarak görülmektedir.

Söz konusu toplumsal sistem sermaye birikimi rejiminin meşruiyetini topluma inandırmak zorundadır. Bu gereklilik sistemin devamı için zorunludur. Bu çalışmada ele alacağımız konu klasik düşünürlerin ötesinde özel olarak Tocqueville’i ve yazarın Cezayir üzerine yazdığı rapor ve mektuplarını ele alarak bu düşünürün eserlerinde doğa yasalarına dayandığı çalışma ve mülkiyet konularını ve sonuçlarını eleştirel olarak incelememiz olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde doğa yasalarına dayanan çalışma ve mülkiyet hakkı üzerine klasik düşünürlerin tanımlamaları ve dayandırdıkları değerler sistemini açıklarken, aynı zamanda Tocqueville’in Cezayir raporları ve mektuplarından örnekler sunacağız. İkinci bölümde ise yine Cezayir notlarından hareketle Tocqueville’in güvenlik sorunu ve demokrasi konusunda söylediklerinden bahsedeceğiz. Tocqueville’in bağlı bulunduğu liberal, özgürlükçü, insan haklarına önem veren düşünce sisteminin

Cezayir konusunda otoriter bir önermeye bürünmesini göstermeye çalışacağız. Bunun sebeplerinin temelde sermaye birikimi sürecini sağlaması düşünülen insanların (Cezayir'deki Fransız asker ve Fransız kolonlar) güvenliğini sağlamakla ilintili olduğunu anlatacağız. Dolayısıyla yazarın demokrasiden anladığı “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ticaret serbestliğinin ötesinde sermaye çevrelerini sürekli koruyan ve kollayan bir sistematığe de bağlı olduğunu açıklamaya çalışacağız. Tabii tüm bunları Cezayir raporları özelinde göstereceğiz. Bu raporlar aynı zamanda Tocqueville'in Cezayir raporlarında bile, doğa ve insan hakları tanımlarında zaman ve süreçlere bağlı olarak farklılıklar olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Tocqueville'in Cezayir Raporlarında Doğal Düzen ve Mülkiyet

Tocqueville'in 1830 yılından itibaren Fransız idaresi altındaki Cezayir ile ilgili çeşitli rapor ve mektupları mevcuttur. Bu çalışmalarda yazar, bir taraftan Cezayir'in Fransa için öneminden bahsederken diğer taraftan, o bölgelerin nasıl kontrol edilmesi gerektiği ve bölgede düzenin nasıl tesis edilmesi lazım geldiği üzerine düşünür.

İlk olarak 1837 yılında yazmış olduğu Cezayir üzerine mektuplarda yazar bölgeyi işgal eden Fransız askerlerin oradaki halkın geleneklerini ve dilini ayrıca coğrafyası ve iklimini bilmediklerini ifade eder. Tocqueville için Cezayir tarihi çok sınırlıdır. İslam'dan başka kendine ait bir tarihi ve kültürü olmayan “yarı-barbar” bir halktan söz etmektedir yazar. Bölge insanlarını tam değil, yarı barbar olarak nitelemesinin nedeni de Cezayirlilerin ticaret bilgisidir. Yazara göre bölgeyi Fransızlardan önce yöneten Türkler, bölgede bilgi ve beceriyi değil, otoriter yönetim şeklini geliştirmişlerdir. Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen yerli halktan çok fazla tepki toplamamış olmalarının tek ve en önemli sebebi, Türklerin de Araplarla aynı dine mensup olmalarıdır. Türkler yazara göre bölgede hiç sevilmemişler fakat buna mukabil Cezayir'de bir düzen kurmayı başarmışlardır. Bu düzen, Cezayirlilerin din önderlerine (Marabout) iç işlerinde serbestlik tanıyan ama buna karşılık, devlet işlerinde onlara hiç söz hakkı tanımayan bir yönetim biçimine dayanır. Bu yöntem kabileler arası

savaşı ve kargaşayı arttırmıştır. Kabileler arası üstünlük kurma savaşlarına Türkler hiç karışmamışlar ve bunları bölgenin kendi iç işleri olarak algılamışlardır. Fakat bir süre sonra bu çatışmalar ülkeyi anarşi ve karışıklığa sürüklemiştir. Onun için Tocqueville'e göre Fransızların yapması gereken ilk iş, ülkede yeniden barışı ve istikrarı sağlamak için kamu düzeninden uzaklaştırılan Arap aristokrasisi ve din önderlerine yeniden itibarlarının verilmesidir. Yazar Cezayir'de sermaye birikimi rejimini kurmadan evvel geleneksel doğal düzeni yeniden inşa etmek istemektedir. Türkler bu düzeni belki bozmamışlardır fakat din önderlerini de kendi iç işlerine karıştırmayarak onları toplumsal anlamda etkisiz hâle sokmuşlardır. Manevi güçlerinin korunmuş olması onların eskiden sahip oldukları prestijleri için yeterli değildir.¹

Doğal düzen nedir? Çalışma klasiklere göre neden bir görevdir? Doğal düzenin temel taşı olan sermaye birikimi rejimi iktisadi açıdan verimli olsa da, ahlaki açıdan nedir? Tüm bu soruları yine Cezayir mektuplarından yola çıkarak iki bölümde incelemeye çalışacağız.

Doğal Düzenden Ne Anlaşılmalı?

Peki, klasik düşünörlere göre doğal düzen nedir? Liberal düşünür Le Mercier de La Rivière, (1767) doğal düzeni "çalışma özgürlüğü" ve "mülkiyet hakkını" tarif ederek anlatır ve ona göre bu yasalar toplumların temelini teşkil eder. Şöyle ki toplum düzeni doğal düzenin bir parçasıdır. Toplumun doğal düzenden anladığı ise kişinin kendi mutluluğu için çalışmasıdır. Fakat bunun yanında çalışma hakkı kişinin kendi özgürlüğüne bırakılmayacak kadar önemlidir, tembelliğin özgürlüğü olamaz, onun için çalışma doğanın insana yüklediği bir görevdir. Görev sonucunda oluşan değer kendisine ait olacağından bu durum, üreten kişi için bir mutluluk vesilesi teşkil edecektir. Bu

---

¹ A. de Tocqueville, "Deuxième lettre sur l'Algérie", 1837, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection "Les classiques des Sciences Sociales" [http://classiques.uqac.ca/classiques/ De_tocqueville_alexis/de_la_colonie_algerie/lettre_sur_algerie/lettre_sur_algerie.html](http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/de_la_colonie_algerie/lettre_sur_algerie/lettre_sur_algerie.html), pp. 5-7.

demektir ki üretim yapanlar aynı zamanda kendi ürettiklerini tüketebilmelidirler. Bunun için de ürettikleri malın mülkiyetinin kendilerine ait olması gerekir. Le Mercier de La Rivière'in siyasal otoritesi, genelde doğa yasalarını, özelde mülkiyeti korumakla mükelleftir.² Cumhuriyetçi Diderot 1765 tarihli ansiklopedisinde doğal hukuk maddesini açıklarken önce 'hukuk nedir'in cevabını verir: cevap adalettir. Peki, adalet nedir diye sorduğunda cevabı yine kendisi verir: "herkesin sahip olduğunu herkese vermektir".³ Burada dolayısıyla liberal Le Mercier de La Rivière ile aynı fikirdedir. Ona göre de mülkiyet hakkı doğal hukukun vazgeçilmez bir parçasıdır. Daha sonra, sahip olmanın nasıl bir şey olduğunu sorgular. Burada insanın hırslı, mücadeleci, rekabetçi özelliğine vurgu yapar. Fakat insanın hayvani güdüleri olduğunu kabul edip "insan hayvandır" dese de, başına bir sıfat ekler insanı "mantıklı hayvan" ifadesi ile tanımlar. Kısacası insanı hayvandan ayıran onun çözümlenmeli, Kartezyen mantığıdır. Fakat yine de hayvanda olmayan bu özellik doğal düzen için yeterli değildir, çünkü insanın kendine yönelik heyecanı ve egoist davranışları yine de devam etmektedir. O zaman düzeni ne tesis edecektir? Le Mercier de La Rivière ve Bastiat gibi liberaller için düzeni tesis edecek olan, "çalışma" eyleminden daha çok "toplumun çıkarlarıdır". Dolayısıyla insanın baba olarak, vatandaş olarak görevleri genel çıkarlar doğrultusunda belirlenir. Kısaca söylemek gerekirse Diderot'da doğal düzen, çalışma ve mülkiyet düzenini içinde barındıran ama sadece onunla yetinmeyen aynı zamanda babalık, vatandaşlık gibi toplumsal görevleri de içine alan toplum çıkarlarıdır. Le Mercier de La Rivière'de ise doğal düzen bireysel mutlulukları sağlayacak olan salt bireysel emekten ibarettir. Peki, Tocqueville Cezayir'de nasıl bir düzenden söz etmektedir? Daha ileriki sayfalarda detaylı

² Pierre-Paul Le Mercier de La Rivière, *L'Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*, Librairie, Arthème Fayard, Paris, 2001 [1767], pp. 440-445.

³ D. Diderot., Articles de l'Encyclopédie: Droit Naturel, 1751-1765, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection "Les classiques des Sciences Sociales" http://classiques.uqac.ca/classiques/Diderot_denis/encyclopedie/droit_naturel/droit_naturel.html, pp. 2-7.

değineceğimiz üzere yazarın Cezayir'de önerdiği düzen serbest ticaret düzeninin kurumsallaşması üzerinedir. Fransa'nın Cumhuriyet değerlerinin, toplumsal çıkarların Cezayir halkına göre olmadığını birçok defa tekrarlamıştır.

Yine sanayi devrimi öncesi klasik iktisatçılardan yola çıkarak toplumdaki bölüşüm sorununa eğildiğimizde, Quesnay'in görüşüne göre (1736) doğa yasası herkes için eşit yasalardan meydana gelmesi, kimsenin başkasından daha fazla eşit olamayacağını gösterir. Kısacası doğuştan gelen avantajlarından yararlanarak kimse daha fazla mülkiyet hakkı talep edemeyecektir. Bu bağlamda Quesnay'in doğa yasaları kişinin kendi tüketimine yöneliktir. Tabii yazar 19'ncü yüzyıl sanayi devrimi sonrası kapitalist sermaye birikimi rejimini hesaba katmadığından, ona göre üretimin yegâne amacı tüketim olmalıdır. Onun için sosyal sınıflar, Quesnay'in İktisadi Tablo'sunda (Tableau économique) tarımsal artığı ve tüketimi tetikleyen mekanizmalar olarak görülmektedir. Sermaye birikimi sağlayan kapitalist sınıf yer almadığından sınıfsal eşitsizlikleri Quesnay, üretim ilişkileri çevresinde değil, "mutlak hak ve haksızlık" etrafında ele almaktadır.

Tocqueville'in Cezayir üzerine mektuplarında (1837) mülkiyet meselesine dönersek yazar, Türklerden sonra Fransızların bölgeye yerleşmesi sonucu bir kısım malların el değiştirdiği tespiti yapıp, bunların daha önce Türklere ait olan araziler olduğunu ve bu mülklerin Fransızlara geçmesinin hukuki olacağını söyler. Çünkü sonuçta asıl sahibi bilinmemektedir ve dolayısıyla yeni gelenin, şu anda burada olmayan daha önceki kişiye ait olan mülklere sahip olması eşyanın tabiatındandır. Aslında Türklerin bıraktıkları arazilerin o bölge insanlarına ait olması gerekirken Fransızların sahip çıkması, Cezayir'de mülkiyet sorununun en güçlü olanı kayıran bir şekilde çözüldüğünü göstermektedir. Yazar bu çözümü meşru görmektedir. Türklerin malları dışında yerlilerin elindeki diğer toprakların ele geçirilmesi için oraların Fransızlar tarafından satın alınmasını yazar başta yeterli görür. Fakat daha sonra oraların zorla gasp edilmesini isteyecektir. Bu arada, Arapların çok geniş yerleşim alanlarına sahip olmalarından dolayı topraklarını kolayca ve ucuza satmaya meyilli olduklarını söyler. Böylece "iki ırk" (yazarın Fransız ve Cezayirli

için kullandığı tabirdir) yan yana aralarında bir sorun olmadan yaşayabilirler. Tek sorun, sahip oldukları farklı dinleri olacaktır. Onun içindir ki Fransızların yapması gereken bölge insanını yanlarına çekmek olmalıdır. Burada Tocqueville yeni düzenin temellerini kurmak istemektedir. Bunun sağlanması için yapılması gereken ilk iş yerel halkla olan ilişkilerin geliştirilmesidir. Türklerin Cezayirliyle aynı dinden olmasının onlara başta bir avantaj sağladığını söyler, ama Fransızların da fikirleri ve sanatı vardır. Böylece uzun vadede bölge insanı Fransız işgalcilerden Türklere nazaran daha fazla yararlanabileceğini öğrenecektir. Yeni düzenin kurulabilmesi için ilk olarak Türklere gelen sistemin istikrara kavuşması, ikinci olarak da Fransızlara karşı ayaklanmış olan Abd-el-Kader'in yakalanması gerekmektedir. Yazar her ne kadar bir düzenin yeniden inşasından bahsetse de, iki farklı halkın barış içinde bir arada yaşamasının oldukça zor olduğunu da altını çizerek⁴ fakat Fransızlar Cezayirliyle çok daha medeni ve üstün olduklarından onların geleneklerine, davranışlarına saygı göstermek, onları anlamak yine Fransızlara düşmektedir. Yeni gelenlerin yapması gereken yeniden bir düzen kurmak yerine, orada var olan düzeni çıkarları doğrultusunda kullanmak olmalıdır.

28
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

Yazar, demokrasi ve insan haklarının insan güvenliğinin olmadığı yerde mümkün olmayacağını söylemektedir. Onun içindir ki Cezayir'de yeni bir düzen kurabilmek için demokrasiden çok güvenliğin sağlanması gerekir. Güvenlik meselesi ise her şeyden önce mülkiyet haklarını, haklara saygıyı ve bireysel özgürlükleri korumayı gerektirir. Ama tabii burada bahsedilen haklar, Cezayirliyle hak ve hukuklarından çok yeni işgalcilerin haklarıdır. Ancak onların güvenliği ve uyum süreci tamamlandıktan sonra yerli halkın mutluluğu da düşünülecektir. Örneğin Tocqueville, Abd-el-Kader yakalandıktan sonra yazdığı 1847 tarihli raporunda güvenlik meselelerini bir tarafa bırakarak, yerel halkın ve bölgenin barışı ile ilgilenmiştir. Öte yandan

---

⁴ A. de Tocqueville, 1837, *a.g.e.*, ss. 6-13.

sömürgeleştirmenin bir diğer yönü ise merkez ülkeden bağımsız bir idari yapı oluşturmak gerekliliğidir. Peki, Tocqueville'in Cezayir için önerileri ne kadar klasik düşüncenin temeli olan doğal hukuk ile ilintilidir? Karşı tarafı barbar ve alt kültür insanı olarak nitelendirmek, Cezayir'de yapılacak olan gayriinsani uygulamaları açıklayabilir mi?

Klasik Düşünürlerde Ahlak ve Verimlilik Paradoksu

Quesnay'e döndüğümüzde yazar, insan zekâsının sadece hayvanlardan farklı olmadığını aynı zamanda, insanların zekâsının kendi aralarında da farklı olduğundan bahseder. Bu durum bir eşitsizlik sorunu yaratacaktır doğal olarak. Ama bunun yanında o zaman konu mutlak hak ve haksızlıklardan daha ziyade, insan zekâsını farklılaştıran sebeplere doğru da kayacaktır. O da ahlaktır. O zaman doğa yasalarına bağlı, idari kurallar, ahlaklıları ahlaksızlara karşı, adil olanları olmayanlara karşı korumak zorundadır. "Tableaux économiques" adlı eserinden 29 yıl sonra yani 1765 yılında yazdığı "Droit Naturel" adlı çalışmasında Quesnay otoritenin tanımını daha iyi açıklamaktadır. Ona göre siyasal erkin toplumsal uzlaşya bağlı olması gerekir ve pozitif hukuka dayanması lazım gelir. Bu kurallar herkesin kendisini toplumun bir parçası olarak hissetmesi içindir. Bu kurallar bütünü aynı zamanda insanları kötü ve kurnaz insanlardan korumak amaçlıdır. Örneğin çocuğuna kötü davranan, ilgilenmeyen bir babaya karşı siyasal otoritenin bir yaptırımını olması gerekir; aynı şekilde küçük yaşta doğal nedenlerle yetim kalmış bir çocuğun siyasal erk tarafından korunması gerekir.⁵ Ahlaki meselelere Adam Smith de ilgi duymuştur, insanın bencillik, empati kurma ve tanrıdan korkma, itaat etme gibi birçok doğal özelliklerinden söz etmiştir.⁶ İnsanın daha fazla kazanma, daha fazla başarılı olma hırsını kamçılayan bencil yapısını dengeleyen

⁵ F. Quesnay, *Physiocratie*, Droit naturel, Tableau économique et autres textes, GF-Flammarion, Paris, 1991; pp. 72-78.

⁶ J-D. Boyer, "Adam Smith Problem ou problème des sciences sociales? Détour par l'anthropologie d'Adam Smith", *Revue Française de Socio-économie*, 2009/1-numéro 3, pp. 37-53.

özellikleri arasında başkasını kendi yerine koyma duygusu, Tanrı korkusu ve ahlaklılık yer almaktadır. Fakat zenginleşmeye paralel olarak insanların sosyal statülerinin artıyor olması kişileri tüm bu ahlaki süreçten koparacaktır. Bu durum da zaten bizi “Adam Smith Paradoksu”na götürmektedir. Kısacası Smith’in eserlerinde insanın ahlaki, sosyal tanımlamaları ile ekonomik sistemi arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Hatta buna sosyoloji ve ekonomi disiplinlerinin çatışması da denilebilir. Sosyoloji rasyonel olmayan insan davranışlarına dayalı sosyal ilişkileri incelerken, ekonomi de bireyin rasyonel karar vereceğinden yola çıkarak genel geçer davranış kanunlarına dayalı pozitif bir bilim olduğunu iddia etmektedir.⁷ Mesela, Smith’in 1776 tarihli “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında söz ettiği emek-değer kuramı, içinde “örtük” emek sömürsünü barındırır ve bu anlamda emek sömürsüne dayalı, sermaye birikimi rejimi bağlamında Smith’in ekonomi bilimini ahlaki olarak nitelendirmek oldukça zorlaşır. Smith’in emek sömürsünü Rosa Luxembourg, “Sermaye Birikimi” adlı eserinin ilk bölümünde anlatır. Yazar, Smith’in emek-değer teorisini nominal-reel paradoksu bağlamında eleştirir. Emek-değer, reel bir değer ölçüsüdür, oysa Smith’in kapitalist üretim süreci, üretimin en başında emekçiye nominal ücret ödeyerek, onu üretim süreci sonucunda oluşacak olan değer paylaşımından dışlar. Üstelik bu şekilde başlanan bir üretimin sonucunda oluşan değer emek-değer olmayacağı çok açıktır. Bir diğer gayriahlaki davranış, Smith’in zenginlik kavramında yatar. Ona göre serbest ticaret herkesi zengin yapacaktır. Ama bunun için ticari süreçte yer almak gerekir oysa emekçi bunun dışındadır.⁸ Üstelik Smith’in yaşamsal ücret hipotezi ile emekçinin tasarruf yapıp sermaye biriktirmesine olanak yoktur. Sermaye birikimi yapamayan, ücretini üretim süreci başında nominal olarak alan emekçinin de Smith anlamında ticarete konu mal üretip zengin olması mümkün değildir. O zaman soyut kuramlarla sınıfsal gerçekler birbirleriyle örtüşmemektedir. Smith’in

---

⁷ *A.g.e.*, ss. 37-53.

⁸ R. Luxembourg, *Sermaye Birikimi*, Belge Yayınları, 2004.

sosyal sınıflardan anladığı emek sömürüsü üzerine kurulu sermaye birikimi sürecini açıklamak içindir. Bu anlamdan bakarsak Smith için emek-değer yaratan çalışan ile bugünkü birey arasında pek bir fark yoktur. Çünkü ikisi de etken değil edilgendir. İkisi de kendi içine dönük ve toplumdaki kopuktur. Çalışanın üretim süreci içinde emek-değer yaratması bağlamında sermaye birikimi sağlamasında büyük bir gücü olsa da, ticari süreçten tamamen koparılmış olması onu günümüzün bireyi ile aynı “şey”e dönüştürmektedir. Smith'in artı-değer yaratan çalışanı üretim süreci içinde emek sömürüsüne maruz kalan bir toplumsal sınıftır, ama ticari süreçte etkisiz, edilgen bir “birey”dir. Zaten Smith'in ahlak kuramında bahsedilen emekçi değildir, bireydir. Klasik ve neo-klasik düşünce anlamında birey, kendi vücudundan bile soyutlanmış, dünyadan soyutlanmış hâldedir. Her şeyden soyutlanmış tek bir şeydir.⁹ Dolayısıyla klasik düşüncenin dayandığı iki temel felsefe vardır. Her ikisi de doğal düzene dayanmaktadır. Biri ara sıra vazgeçilir olabilmektedir, bir diğeri ise vazgeçilmezdir. İlki ahlak, insani değerlerdir, diğeri ise sermaye birikimine dayalı üretim sürecidir. Sonuncusundan kapitalizm tarihinin hiçbir safhasında vazgeçilmemiş, ama ahlak ve insan tanımları zaman içinde çok değişime uğramıştır. Tocqueville'in Cezayir raporlarını da bu perspektiften değerlendirmeye alabiliriz.

Tocqueville'in Cezayir Raporlarında Yeni Düzen ve Yönetim

Tocqueville'in biri 1841'de yazılmış, ötekisi ise 1847'de Fransız parlamentosunda yapmış olduğu konuşmadan derlenen iki raporunda, Fransızların Cezayir'deki konumları ve yerli halk hakkında daha önceki fikirlerine nazaran farklı yorumlar bulunmaktadır. Bunun iki temel nedeni vardır. İlki Cezayir'deki siyasi gelişmeler ile ilgilidir, ikincisi ise yazarın bağlı bulunduğu liberal öğretiyi ilintilidir. Tocqueville eserlerinde toplumu, toplumsal gelişmeleri, diğer klasik düşünce adamları gibi gözlemleyerek yazmıştır. Bu gözlemleri ve sonrasında çıkardığı sonuçlar incelediği toplumun egemen siyasi

⁹ J. Généreux, *La dissociété*, Edition du Seuil, Paris, 2008.

ideolojisinin ifade biçimiyle bire bir benzerlik göstermektedir. Bazen aynı toplumda değişen güçler sonucunda Tocqueville daha önce savunduğunun tam tersi tezleri savunabilmektedir. Örneğin Fransa'daki 1848 devrimini anlattığı "Hatıralarında", yazar Paris sokaklarında dolaşmaktadır ve gördüklerinden çok etkilenerek devrimin sosyalist niteliğine vurgu yapar, Avrupa'nın geleceğinin sosyalist olabileceği öngörüsünde bulunur. Ona göre emeği ile geçinenler diğer sınıflara karşı üstünlük kurmuştur ve böylece en alt sınıf tüm toplum ve toplumsal sınıflar üzerinde söz söyleme yetisi kazanmıştır. Sosyal sınıflar arasındaki çatışmalar sadece burjuva proleter çıkar savaşlarını barındırmaz, aynı zamanda Paris ile Fransa'nın taşrasını karşı karşıya getiren bir başka çatışma alanı olması işçi-köylü mücadelesini de gündeme getirmektedir.¹⁰ 1847 yılında "Genç Sol" (Jeune Gauche) adında yeni bir siyasi hareketin başkanlığını yapan yazar, bu vesileyle Marks gibi ileriki toplumsal yapının proleter burjuva çekişmesi üzerine kurulacağını söylemektedir. Bu çekişmenin kilit noktası kişilerin mülkiyet hakkıdır. Yazar şimdiye kadar kutsal sayılan mülkiyet hakkının artık hak olmaktan çıkabileceği uyarısını yapmaktadır. Bu uyarıyı "yaşadığımız zamanlar tarihte hiçbir zamana benzemiyor" diye açıklamaktadır. Dolayısıyla mülkiyet hakkından en fazla yararlanan sınıf olan aristokrasinin yıkılması ve mülksüz emekçi sınıfların iktidara yakın olması ile mülkiyet hakkının tartışılır hâle geldiğini anlatmaktadır. Fakat devrimin kanla bastırılmasından sonra 1850 ve 1851'de yazmış olduğu "Hatıra"larında sosyalizmin geleceği olmayan bir ütopya olduğunu söyleyip onu yerden yere vuracaktır. Yazarın sosyalizmden rahatsız olduğu konuların başında kuramın insanlığın temel haklarından en önemlisi olan mülkiyet hakkını tartışma konusu yapmasıdır.¹¹ Ancak aynı Tocqueville 1847'de aynı şeyi söylememektedir. Ne olmuştur? O yıllarda işçi sınıfı burjuvaziye alternatif bir siyasi güç olarak ortaya

¹⁰ A. de Tocqueville, *Textes économiques: anthologie critique*, Pocket/Agora, Paris, 2005, pp. 353-364.

¹¹ A.g.e., pp. 364-371.

çıkarken, 1848'de yenilmiş ve 1851'de burjuvaziye bir tehdit olmaktan tamamen uzaklaşmıştır. Yine bir başka örnek 1848 devriminin kanlı bir şekilde sona ermesine çok sevinecek ve bu işte emeği geçen silahlı Fransız köylülerine, bu yaptıklarından dolayı methiye düzecektir. Hatta diyecektir ki, “*ben ki onlardan pek haz etmezdim... Şimdi ise hayranlık besliyorum*”.¹²

Quesnay, Droit Naturel adlı çalışmasında insanlığın güvenlik sorununun doğal nedenlere dayandığını söyler. Ona göre, ilk insanlar düşmanlarından korunmak için beraberce ve birbirlerine bağımlı yaşamaya başlamışlardır. Herkesin ortaklaşmasının temel nedeni başkasına karşı güvensizlik, ötekine karşı beslediği korkudur. Göçebelikten yerleşik topluluğa geçmek aynı zamanda beraberinde bir düzeni gerektirmektedir. İnsanların ortak yaşam alanlarını birbirlerine karşı ve başkalarının tecavüzlerinden koruyan pozitif bir hukuk sistemine ihtiyaç vardır. İnsanlar arası eşitsizlik doğal bir düzeni temsil ediyor olsa da, pozitif hukuk sisteminin güçsüzü güçlüden koruması gerekmektedir. Çünkü insanların korunma istemi de doğal haklarıdır. Buna göre insanların hakları olan çalışmalarının sonucunda elde edilen ürünlerin korunması amaçlanmaktadır. Mülkiyet ve miras hakları elde edilen birikimlerin korunmasına yöneliktir.

Doğal hak, doğal düzenden yola çıkarak Tocqueville'in 1841 yılında yazdığı “Travail sur l'Algérie” adlı raporunu değerlendirdiğimizde, bu raporun büyük bir bölümünün Cezayir'deki Fransız askerlerinin ve Fransız yerleşimcilerinin güvenlik sorunları üzerine olduğunu görürüz. Neden yazar Cezayir'de güvenlik meselesine bu kadar önem verir? Güvensiz, istikrarsız, kaygı verici bir durum mu vardır? Varsa niye vardır? Tüm bu soruların yanıtı Fransız askerlerinin Cezayir'i Türklerden sonra zorla zapt etmesidir. Fakat Tocqueville Cezayir'i sömürge olarak görmemektedir. Başka bir deyişle Fransızların oraya medeniyet getirmek için bulunduğunu kabul etmez. Ona göre orada bulunmanın iki taraf için de ticari ve iktisadi

¹² A.g.e., pp. 362-364.

avantajları olacaktır. Mühim olan bu yeni durumun herkese yararlarını yerli halkın görmesini sağlamaktır. Bunun için ele geçirilen topraklarda yeni bir düzen kurulması elzem bir konudur. Bu yeni düzen hem Fransızların kendi güvenliklerini Abd-el-Kader önderliğinde ayaklanmış yerel halka karşı sağlayacaktır hem de Cezayir’de bundan sonra ki Fransızların yönetiminde bir sermaye birikimi rejiminin oluşmasına ve devam etmesine neden olacak hukuki süreçleri inşa edecektir. Rapor bir taraftan askerî yaptırımlar önerirken öbür taraftan da bu askerî önlemlere uyum sağlayacak yeni yönetim biçimleriyle alakalı yeni idari kurumlar üzerinde düşünmektedir. Neden Cezayir Tocqueville için önemlidir? Cezayir’in stratejik manada Fransa için öneminin iki nedeni vardır. İlki Cebelitarık boğazına yakın Mers-el-Kebir limanı sayesinde Fransızların Akdeniz’e giriş çıkışları kontrol etmesi mümkün olmaktadır. İkincisi de Cezayir limanıdır. Burası gittikçe gelişen bir ticaret limanı hâline gelmektedir; aynı zamanda askerî bir üs olarak da kullanılmalıdır. Oysa Cezayir terk edilirse bir başka Avrupa ülkesi buraya yerleşecektir veyahut Müslümanlar yeniden kontrolü sağlayacaktır. Onun için her ikisi de Fransa’nın çıkarlarına ters düşeceğinden, yazar, Cezayir’in ne pahasına olursa olsun elde tutulmasını ister. Bundan dolayı yazar, geri toplumlara medeniyet getirme anlamında Cezayir’in sömürgeleştirilmesinin ötesinde bölge insanları üzerinde hâkimiyet kurulmasının gerekliliğinden bahseder.¹³ Bunun için de doğal haklara dayalı yeni bir düzen gerekmektedir.

Tocqueville daha sonra hâkimiyet kurmak ile sömürgeleştirmek arasındaki bazı farklara işaret eder. İnsanları bir yönetim etrafında toplamak yeterli değildir. Aynı zamanda yerel halkın elinde bulunan topraklara el koyarak bölgede hâkimiyet kurmak da gerekmektedir. Yazar 1841 tarihli raporunda Cezayir’de en önemli meselenin bölgede

---

¹³ A. de Tocqueville, “Travail sur l’Algérie”, 1841, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection “Les classiques des Sciences Sociales”, 1841, http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/de_la_colonie_algerie/travail_sur_algerie/travail_sur_algerie.html, pp. 7-14.

güvenliği tesis etmek olduğunu söyler. Yeni düzenin oluşabilmesi güvenliğe bağlıdır. Bunun için eski Romalıları örnek verir ve onların, sömürgeleştirdikleri bölgelerin yerel halkının sahip olduğu topraklara el koyup kendi “ırkdaşlarına” dağıttıklarını söyler. Dolayısıyla yazar, Cezayir’i idari anlamda yönetmenin ötesinde topraklarına da el konulmasını açıkça önermektedir. Tam hâkimiyet kurabilmek için Cezayir’in sadece kıyı bölgelerini değil, aynı zamanda iç bölgelerini de kontrol etmek gerekir. Her ne kadar bu bölgeler çöl bile olsa özellikle asi Abd-el-Kader’in yaşamına ve güçlenmesine imkân tanımaktadır. Tocqueville “Arapları başıboş bırakıp bizim arkamızda güçlenmelerine ses çıkarmazsak, gelecekte buralarda söz sahibi olmamız mümkün olmaz” demektedir.¹⁴

Raporu toparladığımızda Tocqueville iki konu üzerinde yoğunlaşır. İlki Fransızların ayaklanan Abd-el-Kader’e karşı savaşının nasıl olması ve savaş finansmanının nasıl sağlanması gerektiği üzerinedir. İkincisi ise beraberinde Cezayir’de kurulacak olan sosyal düzenin nasıl olması gerektiği üzerine cevapları kapsar.

Yerli Halkla Savaş ve Maliyeti

Tocqueville’in ilk sorusu Abd-el-Kader ayaklanmasının nasıl önleneceği üzerinedir. Yazarın bunun için çeşitli önerileri vardır. Bunlardan ilki Arapları birbirine düşürmektir. Çünkü yerel halk her ne kadar aynı dine ve kültüre sahip olsa da kabileler arası husumetler bolcadır. Fransızlar Arapların aralarındaki anlaşmazlıkları kendi lehlerine kullanabilirler. Öte yandan, Araplarda yabancı istilacılara karşı ortak bir kin duygusu vardır. Üstelik onları bir arada tutabilecek yegâne şey dindir. Bu bakımdan yazara göre yerli halkın dinine, kültürüne müdahale etmeden yerel halkı baskı altında tutmanın yollarını aramak lazım gelir. Onun içindir ki, Tocqueville çalışmasında sadece sömürgeleşmeye değil aynı zamanda Araplar üzerinde mutlak hâkimiyet kurulmasına da önem vermektedir. Yazar raporunun

---

¹⁴ A.g.e., p. 14.

devamında Abd-el-Kader'in ne kadar kurnaz bir asi olduğundan bahseder. Çok iyi korunması nedeniyle onu yakalamak şimdilik pek mümkün gözükme de Cezayir halkının gözündeki güveni azaltmanın yolunu aramak gerekir. Bu yol da ancak Araplar arasına nifak tohumları ekerek mümkün olur. Ona göre bölge halkı birçok kabileden oluşmaktadır ve bunlar, kendi aralarında sorunları olduğu gibi, yeri geldiğinde Abd-el-Kader'e karşı da kin besleyebilmektedir. O zaman yazara göre bu kesimleri tespit edip onlara aşırı vaatlerde bulunmak suretiyle onları kandırabilmek mümkün olabilir. Tocqueville Araplar hakkında bir tespitte bulunur: "*Araplar her ne kadar Hıristiyanlara karşı kin besleseler de birden taraf değiştirip Fransızlarla beraber olup birbirlerine karşı saldırabilirler*". Bunun içindir ki "*onları kazanabilmek için ya gönüllerini hoş etmeliyiz ya da çok para dağıtmalıyız*" der.¹⁵

Yazara göre iki tür savaş olabilir. Birincisi herkesi vahşice öldürerek gerçekleştirilebilir. Ama yazara göre bunda pek şansları yoktur. Üstelik bu çok riskli bir yöntemdir ve karşı tarafın husumetinin üzerlerine daha fazla çekilmesine vesile olacaktır.

Diğer yol ise yerli halkın siyasal ve iktisadi haklarını kısıtlamaktır. Bu daha az riskli bir yöntem olup iki uygulaması olacaktır. İlki yerli halkın ticaret yapmasını yasaklayarak onları açlığa mahkûm etmektir. Böylece asilerin gıda teminatı mümkün olmayacaktır. İkinci yol ise ülkeyi bir baştan bir başa talan etmektir. Amerika'da Demokrasi kitabının yazarına göre Abd-el Kader ile savaş durumu Fransa'ya bu hakkı vermektedir. Böylece köylülerin hasatlarına el koyup yakarak ve aynı zamanda hayvanlarını telef ederek onlara yaşam hakkı tanımamak lazımdır. Kabilelere ara sıra uğranıldığı zaman, bu yıkımlar köylüler üzerinde kalıcı etki yapmayacaktır, onun için sık aralıklarla bu talanları uygulamak gerekir ki, yerel halk her zaman Fransızlardan korksun ve onun mutlak

36

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

---

¹⁵ A.g.e., pp. 15-18.

hâkimiyetini tanısin.¹⁶ Bu tür operasyonlar için küçük birlikler gerekmektedir. Askerlerin sayıca az olması, onlara daha fazla hareket kabiliyeti sağlayacak ve bölge insanına göz açtırmayacaktır. Bu durum hem Fransız askerlerine güven verecek hem de Araplara Fransız ordusunu hiçbir kuvvetin durduramayacağını gösterecektir. Üstelik sık yapılan baskınlar kabilelerin hep göçebe olarak kalmasını sağlayacaktır. Böylece yerleşik düzene geçip şehirleşemeyeceklerdir. Yazara göre Arapların şehirleşmesini önlemek gerekir. Çünkü şehirleri kontrol etmek küçük göçebeleri kontrol etmekten daha zordur. İkincisi şehirler ticaretin gelişmesi için de uygun yerlerdir. Aynı zamanda Abd-el Kader ve ordusunun beslendiği, yardım aldığı mekânlardır.

Yazarın ikinci sorusu savaşın iktisadi ve sosyal maliyetlerinin nasıl karşılanacağı üzerinedir. Bölgede hâkimiyet kurmak için yapılacak olan askerî harcamaları iyi yönetmek gerekir. Bunun için maliyetleri azaltmak adına iktisadi ve sosyal verimliliği arttırmak gerektiğini söyler. En başta asker ölümlerinin azaltılmasını ister. Bunun için askerî kışlalar ve hastaneler inşa edilmesi gerekir. Fakat sadece hastane inşaatı yeterli değildir. Bir kere pahalıdır ve yazara göre verimsiz olabilir. Nedeni ise sağlık kuruluşları hastaların iyileşmesi için vardır ve Tocqueville'in yaptığı hesaplara göre asker başına bir hastanenin maliyeti çok yüksektir. Buna mukabil askerlerin hastalanmamasına önem göstermek ve böylece daha az hastanelere gelmesini sağlamak, asker başına sağlık maliyetlerini birden düşürecektir. Bunu sağlamak için de asker başına biraz daha fazla harcama yaparak, onların yemek kalitelerini, hijyen ortamlarını yükseltmek gerekecektir. Bu birinci çözümdür. İkinci çözüm ise, askerlerin acemilikleri ve yeni geldikleri bölge hakkında fazla bilgilerinin olmaması hem yerli isyancılara kolayca av olmalarına hem de alışık olmadıkları çevrede sık sık hastalanmalarına sebep olmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için Afrika'da özel eğitim görmüş timlerin kurulması gerekir. Böylece Fransa'dan her seferinde

---

¹⁶ *A.g.e.*, pp. 18-22.

kısa süreli asker gelmeyecektir. Bölgede yetişen ve bölgeyi bilen bu askerler, hem düşman karşısında etkisiz kalmayacak hem de çabuk hastalanıp Fransız devletine ek maliyet unsuru olmayacaktır. Yazar onun için ileride bölgenin kendi askerini kendisi yetiştirilmesi gerektiğini önermektedir. Fakat yazarın çözemediği bir sorun vardır: o da uzun süre Cezayir’de kalacak olan askerinin yeniden Fransa’ya dönmesi meselesidir. Asker Fransa gibi bir medeni topluma geldiğinde, Cezayir’den alıştığı ve yerel halka uyguladığı şiddeti ve baskıyı terk etmekte zorlanacaktır. Üstelik baskıcı sert yönetimlere alışık olduklarından Fransa gibi bir ülkede kendilerini yabancı hissedebileceklerdir.¹⁷ Yazar burada söyledikleriyle Fransızların baskıcı yönetim biçimini ve Cezayir’deki insanlar üzerinde yaptıkları baskının şiddetini de itiraf etmektedir.

Sosyal İlişkiler ve Nüfus Sorunu

Bölgenin tam kontrolü için savaş ile beraber sömürgeleşmeyi de sağlamalıyız demektedir yazar. Dolayısıyla Cezayir’e mümkün mertebe Fransız çekmek lazımdır. Sömürgeleşme savaş ile beraber devam etmelidir. Çünkü böylece savaş hem daha kolay kazanılacak hem de daha ucuza mal olacaktır. Araplara karşı üstünlük sağlanması, Fransız nüfusunun Araplara nazaran artış göstermesiyle başarılacaktır. Böylece Fransız ordularını destekleyecek olanların sayısı doğal olarak artacaktır. İkincisi askerlerin Fransa’dan getirilmek yerine bölgeden karşılanacak olması savaşın maliyetini düşürecektir. İlk önce Fransızlar için güvenli olabilecek bölgeleri sömürgeleştirmek gerekecektir. Buralar genellikle yabancılara daha az tepkili, insanların daha mülayim olduğu Cezayir şehri ve etrafında yaşayanlardır. Onun için sömürgeciliğe buradan başlanmalıdır. Diğer bölgelerde ise Fransızlara karşı kin ve husumet vardır. Oralar şimdilik fazla tepki çekmemek için bırakılmalıdır. Yazar Fransızlara karşı tepkili bölgelerin topraklarının çok verimli olmasının altını çizer. Ama yazara göre Fransızların güvenliği iktisadi verimlilikten önce gelir. Zaten yazar daha sonra, yani

---

¹⁷ A.g.e., pp. 25-30.

güvenliği tesis ettikten sonra, o verimli toprakların kendi vatandaşları tarafından zorla ele geçirilmesini isteyecektir. Şimdilik Cezayir şehrinde gelişmiş bir limanın bulunması, tüm ticaretin buradan sağlanıyor olması yazarın bu şehri sömürgeleştirilmek için ideal bir bölge olarak görmesine vesiledir.¹⁸

İkinci etapta boşaltılan köylerin nüfuslandırılması sorunu vardır. Yeni nüfus ise Fransa'dan gelecek olanlardır. Bunun için ilk olarak boşaltılan köylerdeki topraklara el koymak gerekir. Burada yazar Mitidja bölgesindeki Fransızlara isyan etmiş olan Arapları örnek verir ve bu bölgedeki topraklara el koymanın Müslüman hukukuna göre mümkün olacağından bahseder.¹⁹ Diğer verimli topraklara gelince, o toprakların da Fransızlara geçmesi gerekmektedir. Her ne kadar Fransız hükümetiyle iyi geçinen bölgeler olsa da, bu verimli toprakları Fransızların ya zorla ya da parayla alıp kendi vatandaşlarına vermeleri lazım gelir. Fakat burada bütün klasik iktisatçıların önem verdikleri mülkiyet hakkının çiğnenmesi sorunu vardır. Tocqueville buna bir çare bulur ve her ne kadar toprakların zorla ele geçirilmesi kendisinin hiç tasvip etmediği en tehlikeli uygulamalardan biri olsa da, bu "karışık" durumda özel mülkiyetin bir defalık delinebileceğini söyler. Sonrasında bu gasp edilen toprakların yeniden yerleşime açılma sorunu vardır. Buralara anavatanından gelen Fransızların yerleştirilmesinin lazım geldiğinden, bunun içinde bu bölgelerde kiliselerin, Fransız okullarının vs. kurulması gerektiğinden bahseder. Fakat bu yetmemektedir, aynı zamanda devlet tarafından satın alınmış veya el konulmuş toprakların yerleşimci Fransızlara kolaylık sağlanarak ucuza devredilmesi gerekecektir. Dolayısıyla gelen yerleşimcilere kolaylık gösterilmeli ve Fransa'daki gibi köylüler üzerindeki bürokratik zorluklar ve mecburiyetler burada olmamalıdır. Onun için yerleşimci istediği yere yerleşmeli, istediği üründe istediği gibi uzmanlaşabilmelidir. Fakat bunun için Cezayir'de ürettikleri malları Fransa'ya kolayca satabilmenin önünü açmak gerekir. Başka bir

¹⁸ *A.g.e.*, pp. 30-45.

¹⁹ *A.g.e.*

deyişle yeni gelen Fransız yerleşimcilerin tarımsal ürünlerden kazanacakları gelirlerin garanti altına alınması gerekir.²⁰ Onun için anavatan Fransa, Cezayir'deki yerleşimcilerin ürettikleri ürünlerin ihracatına kolaylık sağlamalıdır. Ama burada yazara göre ince bir çizgi vardır, o da Cezayir'de üretilen her malın Fransa'ya ihracatında aynı kolaylık gösterilmemelidir. Örneğin Cezayirli yerli halkın ürettiği tarım ürünlerinin Fransa içine girmesine olanak verilmemelidir. Fransa ile ticareti Cezayirliler değil, Fransız yerleşimciler yapabilmelidir. Onlar bu ticaretten kazanmalıdır, Araplar değil. Bu tür garantilerin Fransızlara verilmiş olması daha çok yeni yerleşimcinin Cezayir'e gelmesine neden olacaktır. Aynı zamanda onların kendilerini anavatanda gibi hissetmelerini sağlamak gerektiğinin altını çizer. Sürekli yerli halkla savaş hâlinde olan bir devlet, sonuçta oraya yerleşmiş olan sömürgeci Fransız halkını da rahatsız edecektir. Bu açıdan, Fransız ile Cezayir kültürü arasında farklar olsa da, Müslüman ile Hıristiyan birbirinden ayrılrsa da, sömürgeci ile yerli halk aynı topraklar üzerinde yaşamak mecburiyetindedir.²¹

Tocqueville Fransa'da olup da Cezayir'de olamayacak olan özgürlüklerden bazıları olan serbest seçimler, basın özgürlüğü gibi haklar, gelişmekte olan toplum diye nitelendirdiği yerlerde çok önemli konular olmamaktadır. Dolayısıyla Cezayir'de daha fazla demokratikleşme ve özgürlüklerin gelişmesi için çaba sarf etmenin anlamsız olduğunu belirtir. Buna mukabil Fransa'da olmayan bazı özgürlüklerin de Cezayir'de olması gerektiğini savunur. Ona göre bunlardan en önemlisi eğitimde özgürlüktür. Burada Tocqueville'in bahsettiği özgürlük Fransız laik eğitim sisteminde sınırlandırılan dinî eğitimin Cezayir'de serbest bırakılmasıdır. Aslında Tocqueville dinî ve din eğitimi Cezayirlilerin Fransızlara karşı yürüttükleri direnişini kırmak için istemektedir. Daha fazla uhrevi dünya ile ilgilenen halklar, dünyevi konulara daha az itibar edebileceklerdir. Dinî eğitimin

---

²⁰ *A.g.e.*

²¹ *A.g.e.*, pp. 30-55.

Cezayir'de geliştirilmesi de bunu sağlayacaktır.²²

Yazar, "İslam Üzerine Notlar"ında (1839-1840) bahsettiği üzere, bölgenin iyi yönetimi için Müslüman hak ve hukukunun gözetilmesini ister. Gerçi bunun uygulanmasında bazı zorluklar mevcuttur. Yazara göre Müslümanlıkta Avrupa'daki orta çağ zihniyetine benzer bir biçimde din ile hukuk arasında bağımlılık söz konusudur ve bu durum dinin siyasetleşmesine neden olup İslam medeniyetinin bitmesine vesile olmuştur. Fransızlara isyan eden Abd-el-Kader'in de Marabout (murabıt) diye nitelendirilen dinî önder bir aileye mensup olması nedeniyle, yazar bu kişilere hem saygıyla davranılmasını hem de Fransızların güvenliği için yakından takip edilmelerini istemektedir. Onun içindir ki Cezayirli okullarında istedikleri gibi eğitim alacaklardır, ama verilen dinî eğitimin gözetim altında tutulması gerekecektir. Çünkü verilen dinî eğitimin kimler tarafından nasıl verildiğinin denetlenmesi, hem toplum içindeki İslami fanatizmin yayılmasını hem de Fransızlara karşı fazladan bir husumetin gelişmesini önleyecektir.²³

Tocqueville'in ilk raporundan tam 6 yıl sonra 1847 yılında yazdığı Cezayir raporunda ise (Premier rapport sur l'Algérie) düşüncelerinde ilk rapora göre değişim görmekteyiz. Bu gelişmede 15 yıl boyunca Fransız sömürmesine karşı direnen Abd-el-kader'in Fransızlar tarafından yakalanmasının önemli bir payı vardır. Fransa'nın Cezayir'deki güvenliğini istikrarsızlaştıran bu adamın etkisiz hâle getirilmesi Tocqueville'in Cezayir'e ve Cezayir halkına bakışını değiştirmiştir. Raporda Cezayir'i üç bölüme ayırır. Küçük Çöl, Bağımsız Kabililer ve Arap ve Berberlerden oluşan Cezayir'in geri kalanı (Le Tell). Yazar için ilk iki bölge Fransa'nın tam kontrolünde olmasa da güvenlikleri için tehlike arz etmemektedir. Çünkü bu bölgelerin göçebe toplum yapısı ve kabile tarzı yaşam biçimi kendi

²² A.g.e.

²³ A. de Tocqueville, *Notes sur le Coran et sur les religions*, Bayard, Paris, 2007, pp. 39-53.

içlerine dönük, şehirlere uzak, ulaşımı zor alanlarda yaşamalarına neden olmaktadır ve bu durumda Fransız sömürge yönetimi için bir tehlike arz etmemektedir. Uzaktan kontrol edilmeleri yeterli olmaktadır. Asıl mesele Le Tell denilen Cezayir'in Fas'dan Tunus'a kadar olan kıyı şeridi bölgesidir. Burası Cezayir, Oran gibi büyük şehir ve limanların bulunduğu önemli ticaret merkezleridir. Buranın kontrolü asilerin gücü kırılarak sağlanmıştır. Dolayısıyla *"bu büyük topraklarda tam bir barış havası hüküm sürmektedir"*.²⁴ Yazara göre bu bölgelerde barış vardır. Herkes her yerde Fransız güçlerine itaat etmektedir. Direnişin gücü kırılmıştır. Tocqueville'in 1847 raporunda bölgenin güvenliği açısından çıkardığı sonuç Fransızların lehinde olumludur. Yazara göre önemli olan bir toplumu yok etmek değil, fakat onu kontrol etmektir. Artık bundan sonra bölgeye barışın gelmesi, yerli halkın Fransızlara karşı olumsuz bakışını değiştirmek için çalışılmalıdır. Arapların Fransızlar hakkında kişisel düşüncelerinden daha çok, onları kendileri için faydalı görmeleri bölge barışı için yeterli olacaktır. Artık Cezayirinin Fransızları içselleştirme vakti gelmiştir. Fransızlar o bölgenin insanları olmuşlardır.

42

Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

Sonuç

Doğal düzen üzerine olan klasik kuramların ışığında Tocqueville'in Cezayir raporları, klasik düşüncenin yorumlanması bağlamında ilginç sonuçlar çıkarmaktadır. Genellikle Tocqueville, çoğu zaman savuna geldiği liberal değerlerle taban tabana zıt düşebilmektedir. Amerika'daki özgür iş ilişkileri çerçevesinde Tocqueville'e üretim araçlarından yoksun işçinin ne kadar özgür birey olabileceğini sorabiliriz. Ama tabii tüm bu tartışmalar Cezayir raporları ile beraber başka bir boyuta yönelmektedir. Aslında Tocqueville'in emekçiye bakışı (işçi-köylü) değişmemektedir. Sadece değişen

²⁴ A. de Tocqueville, "Premier rapport sur l'Algérie", 1847, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection "Les classiques des Sciences Sociales" http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/de_la_colonie_algerie/rapport_sur_algerie/rapport_sur_algerie.html, pp. 6-20.

Cezayir'de anti-demokrat, militarist, otoriter bir Tocqueville olmasıdır. Kişi kendi başına ne kadar özgürce kararlar alabiliyorsa o kadar medenidir. Dolayısıyla Tocqueville'in "barbar" diye nitelendirdiği toplumlar, göçebe kültüründen gelmiş bir arada yaşayan kendi başlarına karar almasını bilmeyenlerdir, çünkü kendileri için bir karar almaya ihtiyaçları yoktur. Tocqueville işçilerin sefaleti üzerine 1835 yılında yazdığı kitapta²⁵ Avrupa'dan insan manzaraları sunduğu zaman İspanya'nın ama özellikle Portekiz'in fakirliğini şaşkınlık içerisinde okurlara yansıtmaktadır. Bu kişilerin aynı zamanda yazarın tabiriyle "kötü eğitilmiş, pis kokan, bilgisiz, cahil insanlar" olması çok garip bir gelişmedir. Yazarın şaşırması, "barbar" diye nitelediği bu tip insanların Avrupa'da ne aradığıdır. Çünkü daha önce bu tip cahil ve saldırgan insanları Amerika'da, Kızılderililer arasında görmüştür. Ona göre Amerikan yerlileri çok az şeyle yetinen insanlardır ve medeni toplumların yaşam standartlarını hayal bile edemeyecekleri için istek bile duymayacaklardır. Yazar bu Avrupa toplumları anlamında maddi rahata, mutluluğa ihtiyaçları olmayan insanları barbar olarak nitelendirir. Dolayısıyla diğer klasik düşünürler gibi Tocqueville'in insan hakları ve doğa yasaları Cezayir yerlileri gibi gayri medeni birçok topluluğu tam olarak kapsamayacaktır. Bu demektir ki, insanın mutluluğuna ve haklarına dayanan temel yasalar ve özgürlükler belli bir eğitim seviyesine ve kültürel seviyeye ulaşmamış insanlar için çok da geçerli olmayacaktır.

Son olarak diyebiliriz ki, Tocqueville Cezayir'de serbest ticaret düzenini kurmak istese bile, bunu başında askerî bir yetkilinin olduğu merkezi bir otorite sayesinde gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Çünkü bölgede Fransızların varlıklarını sürdürebilmesine yarayan en önemli kurum Fransız askerleridir. Ancak merkezi bir idare sayesinde Cezayir'de doğa yasalarına uygun bir yönetim biçimi uygulanacaktır.

---

²⁵ A. de Tocqueville, "Mémoires sur le paupérisme", 1835, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection "Les classiques des Sciences Sociales" http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/memoire_pauperisme_1/memoire_pauperisme_1.html, pp. 10-25.

Ama bu doğal düzen bölge halklarının önceden kabul etmesi gerektiği bir yönetim biçimi olacaktır. Cezayirlilerin bölgede yaşayabilme sebebi otoriteye itaatkâr olmalarına, Fransızların ki ise yerli halk üzerinde kontrol gücünü elinde bulunduran güçlü merkezi yönetim biçimlerine bağlı olacaktır.

SUMMARY

The analysis of Tocqueville's reports on Algeria in the light of classical thought that relies upon natural laws provides so interesting insights that it reveals the ambiguities concerning his liberal claims. The inherent contradiction of the free individual principle becomes explicit once the fact that the worker is deprived from the means of production is considered. Fundamentally, Tocqueville's view as regards the laborer (worker and peasant) does not change. The individual is civilized to the extent that s/he can "freely" decide. Consequently, societies that he qualifies as uncivilized, are characterized by having a nomad culture, being constituted of individuals living together, unable of taking individual decisions because they do not need to take decisions for themselves. In his book on the misery of workers (Tocqueville, 1835) he relates poverty in Spain and especially in Portugal with amazement. He qualifies them as poorly educated, stinking and ignorant. He is dazed by the fact these uncivilized people are living in the middle of Europe (a civilized region). He had first encountered these people in America among the Indians whom he considered to settle for little, practically unwilling to reach living standards of Europeans because they were unable of envisioning it. Basically, Tocqueville considered uncivilized people as not having the necessity of material empowerment. It follows that natural laws that rely on human rights and liberties are considered to be invalid for uncivilized people not having reached a certain educational and more generally cultural level.

Finally, although Tocqueville envisaged the establishment of a free trade order in Algeria, he conceived its realization through a centralized authority. This authority was the military because it was the

most powerful organization that ensured French occupation of Algeria. It is through this central authority, he argued, that Algeria could adopt a governance consistent with the natural laws. This process de facto assumed that the Algerians aspired to such a natural order. The cohabitation of Algerians with French depended on Algerians' capacity to comply with the central authority, and the efficiency of French central governance.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

GENEREUX J., *La dissociété*, Point-Seuil, Paris, 2008.

LE MERCIER DE LA RIVIERE Pierre-Paul, *L'Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*, Paris, Librairie Arthème Fayard, 2001 [1767].

LUXEMBOURG R., *Sermaye Birikimi*, Belge yay. İstanbul, 2004.

QUESNAY F., *Physiocratie*, Droit naturel, Tableau économique et autres textes, GF-Flamamarion, Paris, 1991.

DE TOCQUEVILLE A., *Textes économiques: anthologie critique*, Pocket/Agora, Paris, 2005.

DE TOCQUEVILLE A., *Notes sur le Coran et autres textes sur les religions*, Les éditions Bayard, Paris, 2007.

Makaleler:

BOYER J-D., "Adam Smith Problem ou problème des sciences sociales? Détour par l'anthropologie d'Adam Smith", *Revue Française de Socio-économie*, 2009/1- numero 3.

İnternet kaynakları:

DE TOCQUEVILLE, A., “Mémoires sur le paupérisme”, 1835, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection “Les classiques des Sciences Sociales” http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/memoire_pauperisme_1/memoire_pauperisme_1.html

DE TOCQUEVILLE A., “Deuxième lettre sur l’Algérie”, 1837, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection “Les classiques des Sciences Sociales” http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/de_la_colonie_algerie/lettre_sur_algerie/lettre_sur_algerie.html

DE TOCQUEVILLE A., “Travail sur l’Algérie”, 1841, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection “Les classiques des Sciences Sociales” http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/de_la_colonie_algerie/travail_sur_algerie/travail_sur_algerie.html

DE TOCQUEVILLE A. “Premier rapport sur l’Algérie”, 1847, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection “Les classiques des Sciences Sociales” http://classiques.uqac.ca/classiques/De_tocqueville_alexis/de_la_colonie_algerie/rapport_sur_algerie/rapport_sur_algerie.html

DIDEROT D., Articles de l’Encyclopédie: Droit Naturel, 1751-1765, document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay dans le cadre de la Collection “Les classiques des Sciences Sociales” http://classiques.uqac.ca/classiques/Diderot_denis/encyclopedie/droit_naturel/droit_naturel.html

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”

The Structure of Post Cold War International System:
Is the Name of the New Era “Period Of Coalitions?”

Şenol KANTARCI*

Öz

Bu çalışma, Soğuk Savaş dönemi uluslararası sistemin yapısı ve güç mücadelesinin temel parametreleri ile Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yeni yapısı üzerine tartışmayı amaçlamıştır. Soğuk Savaş’ın hemen sonrasındaki dönemi ‘Yeni Dünya Düzeni’ olarak niteleyen görüşler ile bu ekseninde tek kutupluluk ve çok kutupluluk tezleri tartışılmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş’ın hemen sonrasında büyük tartışmalara yol açan, Zbigniew Brzezinski’nin ve Samuel Huntington’ın görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışma ile ortaya konulmak istenen, Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemin yapısının Yapısal Gerçekçilik temelinde deneysel yaklaşımla –son gelişmeler ışığında- çok kutuplu bir yapıya doğru kaydığı ve yeni sürecin isminin ‘Koalisyonlar Dönemi’ olduğu tezini ileri sürmek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Uluslararası Sistem, Tek Kutupluluk, Çok Kutupluluk, Koalisyonlar Dönemi.

47

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

---

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-posta: mskantarci@gmail.com.

Abstract

This study discusses the main parameters of the power struggles during the Cold War and the structure of the post-Cold War international system. In that context, the views of the post-Cold War era as “the New World Order” and the unipolarity and multipolarity theses are also discussed. Besides these, the opinions of Zbigniew Brzezinski'nin and Samuel Huntington's theses, which caused comprehensive debates, are also evaluated. By doing that, the study aims to show empirically that the new international system after the Cold War has shifted towards a multipolar structure – in light of the most recent developments- based on the structural realist assumptions, and also this study claims that the new process should be called “the period of coalitions.”

Keywords: *Post Cold War Era, International System, Unipolarity, Multipolarity, Period of Coalitions.*

Giriş

Uluslararası sistem, temel öğelerinin belirli sınırlarla birbirinden ayrıldığı ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapı olarak tanımlanabilir.¹ Bununla birlikte uluslararası ilişkiler alanında sistem analizi yapan teorisyenler, uluslararası sisteme yönelik farklı tanımlamalar yapmışlardır. Kal J. Holsti, uluslararası sistemi, siyasal birimlerin bağımsız herhangi bir bütünü olarak değerlendirmiştir. Sistem yaklaşımı tezinde Holsti, tarihi verileri düzenli ve sınıflandırmış bir çerçevede irdelemiştir. Holsti'ye göre kabilelerden şehir devletlerine, imparatorluklardan ulus-devlet yapılarına kadar uluslararası sistem bir bütündür.² Bir diğer düşünür Richard Rosecrance ise, uluslararası sistemi, bozucu girdilerden,

48
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 513.

² Kal J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, London, 1974, pp. 92-96.

düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapı olarak tanımlamıştır. Sistem çözümlemesinde Rosecrance, 1740-1960 arası Avrupa tarihini, dokuz ayrı uluslararası sisteme (tarihsel döneme) ayırarak irdelemiştir. Bu sistemleri de kendi aralarında dengeli/istikrarlı ve dengesiz/istikrarsız sistemler şeklinde ikiye ayırarak incelemiştir. Rosecrance’a göre, bozucu girdiler, düzenleyici mekanizmalar ve çevresel kısıtlayıcılardan oluşarak meydana gelen uluslararası sistem, örneğin bozucu girdilerin ağırlıkta olması durumunda istikrarsız/dengesiz, düzenleyici mekanizmaların ağırlıkta olması durumunda ise, istikrarlı/dengelidir.³

Uluslararası sistem teorisinin önemli kurucularından Morton A. Kaplan ise, uluslararası sistemi, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler ağı bulunan değişkenler biçiminde kavramsallaştırmıştır. Kaplan, örgütlenme durumlarını ve sayılarını göz önünde bulundurarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmekle birlikte ikisi üzerinde yoğunlaşarak diğerlerinin de bu iki sistemin yansımaları olduğunu savunmuştur.⁴ Bunlardan ilki realizmin anahtar kavramlarından birisi olan güç dengesi sistemidir ki, XVIII. ve XIX. yüzyılda Avrupa merkezli olmak üzere dünya genelinde hâkim olan sistemdir.⁵ XX. yüzyıla gelindiğinde ise, dünya tarihinin en yıkıcı savaşları olan iki dünya savaşı sistemi bir evrilme dönemine sokmuş, diğer yandan da Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) uluslararası sistemin başat aktörü konumuna gelmesine yol açmıştır. Bu yeni durum, Kaplan’ın ileri sürdüğü ikinci uluslararası sistemi ortaya çıkarmıştır. Bu ‘iki kutuplu uluslararası sistem’dir, yani ABD ve karşısında Sovyet

³ Bilgehan Emekler, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararar-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, (Erişim tarihi: 04.01.2012).

⁴ Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York, 1957, p. 4.

⁵ S. Guzzini, *Realism in International Relations and International Political Economy*, London, 1998; J. Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge, 2000.

Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yer aldığı oluşumdur.

Birbirlerine karşı üstünlük sağlamak için ABD ve SSCB, doğrudan karşılıklı silahlı sıcak bir çatışmaya girmeksizin, başka devletleri veya grupları kullanarak, yerel çatışma, bölgesel savaşlar, iç karışıklıklar, rejim ihracı, ideolojik propaganda ve kışkırtmalarla, kendi görüş ve çıkarlarını yayarak, devamlı silahlanma ile gerginlikler içinde yürütülmüş zoraki denge ve korku politikaları, 'Soğuk Savaş' ortamını ve dönemini oluşturmuştur. Bunun özünde, iki süper gücün kendi sosyo-politik düzen ve modelini dünyaya dayatma gayreti ve mücadelesi vardır.⁶ Soğuk Savaş'ın 'soğukluğu' tartışmasının yanı sıra en az sıcak savaşlar kadar ciddi sonuçlar doğurduğu da bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır.

Sovyet sistemi, tam devletçi ekonomik düzen (kolektivizm) ve tek siyasal görüş ile otoriter komünizm düzenini uygulayıp savunmuştur. SSCB, Doğu Avrupa'da işgal yoluyla, Asya ve Afrika'da ihtilaller ve iç savaş yoluyla geçici kısmi başarılar sağlamış ve böylece komünist devletlerin doğuşuna yol açmıştır. ABD ise, kapitalizm ve serbest ekonomik düzen ile kendi ekonomik düzenini, demokrasi ve çoğulculuk ile kendi siyasi sistemini savunarak dünyaya yaymaya çalışmış, bu nedenle de komünist sistemlere karşı gelerek mücadele etmiştir. Bunun için Kore'de ve Vietnam'da sıcak savaşlara girmiştir.⁷

Lenin'in 'Almanya'ya sahip olan, Avrupa'ya sahip olur' dediği söylenir.⁸ İkinci Dünya Savaşı sonunda parçalanmış bir Almanya'yı paylaşanlar arasına her ne kadar İngiltere ve Fransa dâhil ise de, bu ülkelerin savaşta aldıkları yıkım düşünüldüğünde geriye "Almanya'ya sahip olma" anlamında iki devlet kalıyordu ki, bu da iki kutuplu uluslararası sistemin kutuplarının Lenin tarafından dillendirilmesi anlamına geliyordu. Doğu ve Batı bloklarından oluşan bu iki kutuplu

⁶ Kemal Girgin, *21.Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 28.

⁷ *A.g.e.*, s. 28.

⁸ Antony Best ve diğerleri, *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, Yayın Odası Basım, İstanbul, 2008, s. 211.

sistemde, ABD Batı bloğunun liderliğini üstlenmiş, SSCB ise, Doğu bloğunun önderliğini yapmıştır. Soğuk Savaş döneminin temel parametreleri, bu blok liderlerinin ve her bir bloğa taraf devletlerin birbirlerine karşı şekillendirdikleri siyasi, askerî, iktisadi, stratejik ve jeopolitik tavır ile uygulamalarının toplamı olarak kabul edilebilir.⁹

Sonunda, Soğuk Savaş ABD ve müttefiklerinin galibiyetiyle sonuçlanmış, Sovyetler Birliği ve kurmuş olduğu sistem iç sorun ve başarısızlıkları sebebiyle çökmüş, Birlik dağılarak birçok yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Yugoslavya beş devlete ayrılmış, Almanya gibi ideolojik bölünme hâlindeki merkezi ve güçlü devlet yeniden birleşmiş, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk artık komünizmi terk etmişlerdir. XX. yüzyılın son on yılı ‘Soğuk Savaş Sonrası’ dönemi başlatmıştır.¹⁰ Birçokları tarafından yeni sürece isim arayışında olanlara, bu ismin içerisinde ‘Amerikan’ referansını söyletecek bir dönem başlamıştır.¹¹

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem üzerine yapılan tartışmalar, teorik temel ekseninde deneye dayalı olarak mercek altına alınarak incelenmiştir. İnceleme, Soğuk Savaş dönemi uluslararası sistemin yapısı ve güç mücadelesinin temel parametreleri ile Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yeni yapısı üzerine

⁹ Bilgehan Emekler, *a.g.e.*, s.3.

¹⁰ Kemal Girgin, *a.g.e.*, s. 29.

¹¹ Esasen “Amerikan Yüzyılı” ifadesi ilk kez 20’nci Yüzyılı nitelemek üzere 17 Şubat 1941’de, Life dergisinde Henry R. Luce tarafından kaleme alınan The American Century isimli makalede kullanılmıştır. Ancak 21’inci Yüzyıl yaklaşırken bu yeni yüzyılın da bir Amerikan yüzyılı olacağına dair tezler gündeme gelmiştir. Bu tartışmalara ilişkin iki örnek için bkz. Nicholas Guyatt, *Another American Century?*, Zed Books, New York, 2000; Paul Kennedy, “The Next American Century?”, *World Policy Journal*, C.16, S.1, Spring 1999, pp. 52-58. Luce’un makalesinin yeni tarihli tıpkıbasımı için bkz. Henry R. Luce, “The American Century”, *Diplomatic History*, C. 23, S.2, 1999, pp. 159-171, (dn naklen, Ahmet K. Han, “Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo (?) ve Bush Doktrini”, *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Derleyen: Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, ss. 125-126).

tartışmayı amaçlamıştır. Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında dönemi 'Yeni Dünya Düzeni' olarak niteleyen görüşler ile bu ekseninde tek kutupluluk ve çok kutupluluk üzerine ortaya atılan tezler incelenmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında büyük tartışmalara yol açan, Zbigniew Brzezinski'nin ve Samuel Huntington'ın görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışma ile ortaya konulmak istenen, Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemin yapısının *Yapısal Gerçekçilik* temelinde -son gelişmeler ışığında- çok kutuplu bir yapıya doğru kaydığı ve yeni sürecin isminin 'Koalisyonlar Dönemi' olduğu tezini ileri sürmek olmuştur.

Soğuk Savaş Dönemi Uluslararası Sistemin Yapısı ve Getirdikleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemini şekillendiren önemli faktörlerden birisi Sovyet Rusya'sının sivrilmesi sonucu uluslararası ilişkilere doktrin ve ideoloji unsurunun girmesi olmuştur. Sovyet sisteminin komünizmi bütün dünyada hâkim kılmak isteyen bir doktrine dayanması ve savaştan sonra dış politikasını tamamen bu hedefe yöneltmesine karşı, ABD bloğunun da doğal olarak politikalarını bu amacı engellemeye yönelik belirlemesi, milletlerarası mücadelenin konusunu farklı dünya ideolojilerinin çatışması ve hürriyet düzeni ile totaliter komünist düzenin mücadelesi hâline getirmiştir. Bir diğer önemli faktör de sömürgelerin bağımsızlık hareketlerine girişmesi bağlamında sömürgeciliğin tasfiyesidir. Devletler arası güç mücadelesinde başat aktörlerin doğrudan kontrolü altında bulunan sömürge devletler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış, fakat yine de büyük devletlerin etkisinden kurtulamamışlardır. Zira bu devletler Soğuk Savaş dönemi stratejilerinin temel araçları konumuna bile düşmüşlerdir. Bunun yanında sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının bir sonucu olarak, milletlerarası politikada Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya veya Bağılantısızlar Bloğu denen yeni bir kuvvet ortaya çıkmıştır. Sömürgeciliğin tasfiyesine paralel olarak, uluslararası politikanın alanının genişlemesi bir diğer önemli neticedir. Afrika da artık sömürgeciliğin esiri olmaktan kurtulmuş ve uluslararası ilişkilerin yeni ağırlık alanı hâline gelmiştir. Bir diğer ve belki de en önemli netice

teknolojinin gelişmesine mukabil güç mücadelesi alanının ‘yukarıya’ (göklere) doğru da genişleme göstermesidir. Birinci Dünya Savaşı’nın aksine ikincisinde ‘zaferi’ hava gücü belirlemiştir. Hava gücüne bağlı füze teknolojisi savaştan sonra büyük bir gelişme göstererek uzayın yeni bir güç mücadelesi alanı hâline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Gerçekten de bu alandaki üstünlüğü ele geçirme mücadeleleri ve bunun stratejik politikalara yansması iki ülkeyi (ABD-SSCB) zaman zaman yeniden savaşın eşiğine getirmiştir. Fakat John Lewis Gaddis’in ‘uzun barış’ olarak nitelendirdiği¹² bu dönemde her iki ülke de yeniden büyük bir yıkımı göze alamamışlardır. Zira teknolojinin savaş aletleri üzerindeki etkisi her geçen gün artmış ve tahrip gücü yüksek silahlar ortaya çıkartmıştır.

Ekonomik üstünlük sağlama çabaları Soğuk Savaş döneminin getirmiş olduğu en kapsamlı netice olarak kabul edilebilir. Ekonomik yeterlilik ve istikrar bir devletin varlığını sürdürebilmesinin olmazsa olmaz şartı olarak düşünüldüğünde bu niteliği hak etmektedir.¹³ Diğer tüm unsurlar doğal olarak bunun ardından gelmektedir. Güç mücadelesi aktörleri siyasi, güvenlik ve barış meselelerinden belki de daha fazla ekonomik kalkınma, refah, daha iyi yaşama gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca ekonomik üstünlüğün ülkelere güç mücadelesi politikalarında yeni araçlar sunduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir ki, yakın tarihte uygulanan Marshall Planı bunun en bariz örneğidir.¹⁴

¹² John Lewis Gaddis, “The Long Peace: The Elements of Stability in the Postwar International System” *International Security*, Vol:10, No:4, Spring 1986, pp. 33-47.

¹³ Bill Clinton’ın 1993 yılında “Açık Pazar 2000” önerisini sunarken kullandığı “nasıl güvenliğimiz içi boş bir ordu anlayışına dayandırılmazsa, kof bir ekonomi üzerine de bina edilemez” ifadesi, çok kapsamlı ve çok boyutlu bir uluslararası ekonomik politikanın önceliğini göstermesi bakımından önemlidir (Deniz Ülke Arıboğan “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe” *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Derleyen: Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, 38-64, s. 54).

¹⁴ John Lewis Gaddis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çeviren: Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 36-37.

Soğuk Savaş Dönemi Güç Mücadelesinin Temel Parametreleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası güç dengesinin temel sacayaklarını oluşturan devletler, 1945'ten sonra etkili olabilecek durumda değildir. Bunlardan Almanya, Japonya ve İtalya mağlup devletlerdir. Fransa ve İngiltere galip devletler arasında yer alsa da, savaşın bu ülkeler üzerinde yapmış olduğu tahribat oldukça büyük olmuştur. Dolayısıyla bunların eski yerlerini almaları 1970'lerin sonunda olacaktır. Bunun yaratmış olduğu boşluk ABD ve SSCB'nin iki büyük güç olarak ortaya çıkmalarına sebep olmuştur. Savaşın sonlanmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın başlamasının ilk işareti Almanya'nın bölünmesi olsa da Balkan coğrafyasında yönetimi devralan komünist rejimler, Avrupa açısından korkutucu bir hâl almıştır. Savaş esnasında ABD ile yapmış olduğu iş birliği ve uluslararası politik arenada meydana gelen boşluklar SSCB'ye belki daha sonra bulamayacağı büyük bir fırsat vermiştir. Komünizmin evrensel tatbikçisi olarak ortaya çıkmış olan Sovyet Rusya bu sebeple savaşın hemen ertesinde üç istikamette faaliyete geçmiştir. Bunlardan birincisi Avrupa, ikincisi Orta Doğu ve üçüncüsü de Uzak Doğu ve Asya'dır. Sovyet Rusya savaşın son yıllarında, Alman işgalinden kurtarmak bahanesi ile askerlerini soktuğu Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da komünist rejimlerin kurulması için faaliyetlerine hız verirken, Uzak Doğu'da da Kuomintang'ın milliyetçilerine karşı Mao Tse-tung'un komünistlerine yardımlarını artırmak ve Çin'i kontrolü altına almak için harekete geçmiştir. Bununla birlikte İran ve Türkiye üzerinde çeşitli baskılara ve oyunlara girilerek, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na öte yandan da Doğu Akdeniz'e inmek için çaba harcamaya başlamıştır. Yugoslavya lideri Tito'nun Yunanistan iç savaşını kışkırtıcı ve destekleyici politikalarının arkasında da Sovyet Rusya yer almıştır. Zira Yugoslavya ile birlikte Bulgaristan ve Arnavutluk'un Yunan iç savaşına destek vermesi dolayısıyla suçlu olduklarını bildiren Birleşmiş Milletler (BM) raporu SSCB tarafından veto edilmiştir. Yunanistan'da başarılı olamasa da Sovyet Rusya askerî işgal altında tuttuğu diğer ülkelerde komünist rejimleri yerleştirmeyi başarmış ve iki kutuplu sistemin ABD karşısındaki bloğunu oluşturmuştur. Amerikan

yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında bulduklarını düşünmeleri Truman Doktrini'nin¹⁵ temeli olarak kabul edilebilir. 1947 yılından itibaren Amerikan dış politikasının temel anlayışı Sovyetlere ve komünizme karşı açılan savaş olmuştur ki, bu savaşın çıkış noktasında Truman Doktrini vardır. Bu çerçevede savaş sonrası harap hâlde bulunan Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin düzeltilmesi önem arz etmekteydi. Marshall Planı adı verilen bir kalkınma projesi çerçevesinde ABD yakın Sovyet tehdidi altında bulunan ülkelere ekonomik yardımlar yapmıştır.¹⁶

Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Sovyet yayılmasına karşı alınan tedbirlerden sonra Sovyetler Birliği ile iş birliği yapma imkânının olmadığı ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin amacı mümkün olduğu kadar çok alanı Komünist kontrolü altına almak olmuştur. ABD'de buna karşı ‘durdurma’ (*containment*) politikası izlemeye karar vermiş ve bu yüzden gereken bütün tedbirleri almak için Kuzey Atlantik İttifakı'nı oluşturmuştur. NATO'nun kuruluşu ile Sovyetlerin Avrupa'daki yayılması durdurulmuştur. Fakat SSCB, 1949'a gelinceye kadar Avrupa'nın önemli bir kısmını sınırları içine katmış ve kontrol altına almıştır.¹⁷ Bununla birlikte NATO'nun kurulmasından altı yıl sonra, 14 Mayıs 1955'te Sovyetler Birliği Varşova Paktı'nı oluşturmuştur.

¹⁵ Amerikan dış politika ve diplomasi geleneği, ‘*doktrinler*’ temeli üzerine kurulu gibidir. Monroe doktrininden Eisenhower doktrinine, Carter doktrininden Nixon doktrinine, Truman doktrinine ve son olarak Bush doktrine kadar birçok doktrin Amerikan dış politikasını belirli dönemlerde iki kelimeyle özetlemiştir. Aslında, doktrin olarak formüle edilmiş olan bir çeşit dış politika yaklaşımlarının, gerçekte birer doktrin mi veya Amerikan başkanlarının belirli dönemlere, kendi isimlerini yazdırma çabası mı yoksa Amerikalıların her şeyi kısaltma veya formüle etme konusundaki maharetlerinin “dünyayı özetleme” boyutu mu olduğu da tartışılabilir (Yalçın Sarıkaya, “Bush Doktrini: Caydırmak Yetmez Müdahale Şart”, *2023 Dergisi*, S.19, 15 Kasım 2002, ss. 54-55).

¹⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 259.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989, s. 546.

Postdam kararlarında, Kore'den Japonları uzaklaştırma görevi verilen, fakat Japonya'nın yenilgiyi kabul etmesinden sonra ülkenin güneyinde ABD bir askerî yönetim, ülkenin kuzeyinde konuşlanan Sovyetler ise, Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti'ni resmen kurmuştur. Böylece Kore, kuzey ve güney olmak üzere iki ayrı devlete ayrılmıştır. Bütün anlaşma çalışmalarına ve görüşmelerine rağmen Kuzey Kore, 25 Haziran 1950 günü, Güney Kore askerlerinin 38'inci paraleli geçtiklerini ileri sürerek saldırıya geçmiştir. Kore Savaşı, başlangıçta Kuzey Kore ve ona katılan Çin Halk Cumhuriyeti 'gönüllü' birliklerinin ilerlemesiyle sürmüştür ancak bir süre sonra BM ordusu bu saldırıyı önce durdurmuş ve sonra da onları 38. paralele kadar geriletmiştir. Bunun üzerine Kuzey Kore'nin isteğiyle mütareke görüşmelerine başlanmış ve 1953'te mütareke imzalanmıştır. Kore Savaşı,¹⁸ Soğuk Savaş döneminin Uzakdoğu'da çatışmaya dönüşmesinin sonucunda meydana gelmiştir. Stalin'in 5 Mart 1953 tarihinde ölmesinden sonra Sovyet Rusya'daki iktidar mücadelesi sosyalist ülkelerde hem Komünist rejimlere karşı hem de Moskova'ya karşı ayaklanmaların ve patlamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁹

Orta Doğu'da 14 Mayıs 1948 günü Tel Aviv'de toplanan Yahudi Millî Konseyi İsrail devletinin kuruluşunu ilan etmiştir. Bundan sonra bir silsile şeklinde sürececek Arap-İsrail savaşları Soğuk Savaş döneminin önemli gelişmeleri arasında yer almıştır. Orta Doğu'daki bir diğer önemli gelişme ise, İngiltere ve İran arasındaki petrol anlaşmazlığıdır. Musaddık'ın İran petrollerini millîleştirme projesi bu anlaşmazlığın temel nedeni olmuştur. Öte yandan ABD'nin telkinleri ile bölgede Sovyet yayılmasına karşı oluşturulan Bağdat Paketi'ne Irak dışındaki Arap ülkelerinin katılmaması Orta Doğu'nun üç ayrı gruba

56

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹⁸ Clay Blair, *The Forgotten War: America in Korea, 1950-1953*, Times Books, New York, 1987; Rosemary Foot, *The Wrong War: American Policy and the Dimensions of the Korean Conflict, 1950-1953*, Cornell University Press, Ithaca, 1985; Richard Whelan, *Drawing the Line: The Korean War, 1950-1953*, Little, Brown-Boston, 1990.

¹⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 824-825.

bölünmesine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Süveyş’ten çekilmemek için oyalayıcı politikalar izleyen İngiltere’nin bu politikalarına karşı Mısır, kanalın millileştirildiğini açıklayınca Fransa ve İngiltere’den büyük tepki almıştır. Daha sonra askerî harekâta dönüşen bu tepkiye karşı ABD bu iki ülkeden derhâl Mısır topraklarından çekilmelerini istemiştir. Sovyetler ve ABD’den gelen ağır baskılar sonucu bu iki ülke Mısır’dan çekilmek zorunda kalmışlardır. Sovyetlerin Orta Doğu’daki petrol kaynaklarına hâkim olarak Batıyı bölgede çökertme amacına karşı ise, ABD Eisenhower Doktrini ile bölge devletlerine ekonomik yardımda bulunarak bölgedeki ülkeleri yanına çekmiştir.²⁰ Bunlar dışında Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya ile ABD arasındaki mücadelenin ağırlıklı olarak özellikle füze teknolojisi ile nükleer silahların güçlendirilmesi alanında olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş dönemi çalışmalarıyla bilinen John Lewis Gaddis, nükleer silahlardaki gelişmenin uluslararası sistemde dengeleyici bir unsur olduğunu savunmuştur.²¹

Jeopolitiğin kurucularından Sir Halford John Mackinder’in 1904’te “Merkez Bölge” (Heartland) olarak nitelendirdiği ‘Dünya Hâkimiyet Teorisi’nden, 1947’de George Kennan’ın ABD Dışişleri Bakanlığı için hazırladığı rapora ve 1950’de ABD Başkanı Harry Truman’ın ‘uluslararası komünizm çevrelemesi’ni ABD’nin başlıca dış politika önceliği hâline getirerek Ulusal Güvenlik Konseyi’nin 68 numaralı kararı olarak söz konusu çevrelemeyi resmî politika aracı hâline getirmesine, Dwight Eisenhower döneminde Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in ‘Yeni Bakış’ stratejisini geliştirmesine, Avrasya coğrafyasında Sovyetler Birliği’nin, uluslararası alanda ise, komünizmin çevrelenmesi için nükleer gücün geliştirilmesinden yeni

²⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 587-590.

²¹ John Lewis Gaddis, 1986, *a.g.e.*, p. 38. Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. John Mueller, “The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons: Stability in the Postwar World” *International Security*, Vol:13, No:2, Autumn, 1988, pp. 55-79; Richard Ned Lebow, “The Long Peace, the end of the Cold War, and the failure of Realism”, *International Organization*, Vol: 48, No: 2, Spring-1994, p. 254.

paktlar kurulmasına ve CIA gizli operasyonlarına kadar birçok unsur Soğuk Savaş'ın galibi tarafından sistemli bir şekilde uygulama safhasına konulmuş ve sonucunda da bütün bunlar ABD'ye istediği zaferi getirmiş, ABD Soğuk Savaş'ın galibi olmuştur. Neticede yaklaşık yarım asır süren bir mücadele maratonunun -Soğuk Savaş'ın galibi Atlantikçi yapı, yani ABD önderliğindeki Batı ittifakı olmuştur. Sovyetler Birliği yenilen ve dağılan taraf olarak tarihteki yerini almıştır. Bu başarı elde edilirken ABD önderliğindeki Batı bloğu sabır ve metanetle zaferi elde etmek için çaba sarf etmiştir.

Bu dönemi, güç dengesinin iki kutup arasında dağıldığı, askerî ve siyasi söylemlerin ve uygulamaların hâkim olduğu, realist teorinin etkisi altında güç politikaları ve çatışmanın yaşandığı gevşek iki kutuplu sistem²² olarak değerlendirmek mümkündür.

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sisteme Yapısal Gerçekçilik Eksenli Bakış

Birçok teorik ve deneye dayalı çalışmada Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüştüğü, yeni sürecin isminin de 'Yeni Dünya Düzeni' olduğu konusunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Aktörler arasındaki güç dağılımını uluslararası sistemin temel aktörü olarak gören *Yapısal Gerçekçiler*,²³ sistemi tanımlarken tek kutupluluk, iki kutupluluk ve çok kutupluluk gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Kenneth Waltz, şartların değişmesiyle birlikte uluslararası teorilerin de zamanla değişebileceğini ve bunun son derece normal

²² Bilgehan Emekler, *a.g.e.*

²³ "Waltz'ın yaklaşımına paralel olarak, Barry Buzan, Richard Little ve Charles Jones zaten üç aşamadan geçmiş olan yapısal gerçekçilik yaklaşımını geliştirmiştir. Bu üç aşama, yapısal ilkelerin ilk kez dile getirilmesi, Hedley Bull gibi İngiliz gerçekçilerin önerdiği gibi gerçekçilik ve uluslararası toplum fikri arasında bir birliktelik ve en son olarak da uluslararası ilişkiler teorileri ile dünya tarihi arasındaki bir evliliştir." (Scott Burchill, "Realism and Neo-Realism", *Theories of International Relations*, (edited by), Scott Burchill and Andrew Linklater with Richard Devetak, Matthew Paterson and Jacqui True, London, 2001, s. 94.

olduğunu savunur.²⁴ 1989 yılında John Worrall tarafından çağdaş bilim felsefesine giren *Yapısal Gerçekçilik*'te, uluslararası politika için ortaya konulan teoride, sistemin devletler, devlet-dışı aktörler ve bu aktörler arasındaki ilişkiler tarafından belirlendiğidir. Bununla birlikte sistemin tanımlanabilmesi için bu aktörlerin nitelikleri ve aktörler arasındaki ilişkilerin biçiminin de bilinmesi gerekmektedir. Yani *Yapısal Gerçekçilik*,²⁵ uluslararası sistemi nitelendirebilmek için, uluslararası sistemin yapısının belirlenmesi, bunun için de güçlü devletlerin sayısı ile aralarındaki güç dağılımının bilinmesi gerektiğini belirtmektedir. Şayet tek bir devlet, uluslararası sistemdeki başat gücü elinde bulunduruyorsa ve bu güç ile devletler arası ilişkileri düzenliyor ise, bu sistem tek kutupluluk olarak adlandırılmaktadır. Tek kutupluluk olarak tanımlanan bu sistemde egemen güç, elinde bulundurduğu askerî, ekonomik, kültürel vb. güç unsurlarını kullanarak devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralları belirleyebilir ve belirlediği kurallara diğer tüm devletler tarafından uyulmasını zorlayabilir. Zira sahip olduğu güç buna imkân vermektedir. *Yapısal Gerçekçilik* çerçevesinde tanımlanan diğer sistemler ise, çift kutupluluk ve çok kutupluluktur. Çift kutupluluk, iki devlet arasında gücün dağıldığı sistem iken çok kutupluluk, daha fazla sayıda güçlü devletin yer aldığı

²⁴ “Bazı uluslararası siyaset öğrencileri, gerçekçiliğin eski moda olduğuna inanırlar. Gerçekçiliğin anarşi, kendi kendine yetme ve güç dengeleme kavramlarının eskide kalmış döneme uygun olmasına rağmen bu kavramların yerini değişen koşulların aldığını ve daha iyi fikirlerin bu kavramları gölgelediğini savunurlar. Yeni zamanlar yeni düşünme biçimleri gerektirir. Değişen koşullar, gözden geçirilmiş teorileri veya tamamen farklı teorileri gerektirir. Teorinin içinde oluşturulduğu koşullar değişirse, teorinin de artık geçerli olmayacağı doğrudur. Ancak hangi tür değişiklikler eski düşünce biçimlerinin tamamen alakasız kalmasına neden olacak şekilde uluslararası siyasi sistemi o kadar derinden değiştirir ki? Bu tür değişikliklere sistemdeki değişiklikler değil, sistem değişikliği neden olur.” (Kenneth N. Waltz, *Structural Realism After the Cold War*, **International Security**, 01622889, Summer-2000, Vol: 25, Issue 1).

²⁵ Waltz, 2000, *a.g.e.*; Kenneth N. Waltz, *Theory of International*, McGraw-Hill, Newyork, 1979; Barry Buzan, Charles Jones and Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Pres, New York, 1993; Robert Gilpin, *War and Change in International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

bir yapıdır. Gücün gerçekçilik için anahtar kavram olduğu söylenebilir. Tüm bu sistemleri belirleyen şey sahip olunan gücün niteliğidir. Bir devlet diğerlerinden daha fazla güce sahip ise, tek kutuplu sistemin kutbu olacaktır. Şayet sahip olunan güç diğer devletlerle paylaşılabilir düzeyde ise, sistem iki ya da çok kutupluluğa doğru evrilecektir. Sonuçta *Yapısal Gerçekçiliğe* göre bir devletin büyük güç olarak tanımlanabilmesi için önemli derecede ekonomik, askerî ve siyasi kapasiteye sahip olması ve bu sayede ulusal çıkarlarından da öte küresel boyutta politikalar gütmesi gerekir.²⁶

Soğuk Savaş Sonrası Tek Kutuplu Bir Süreç mi?

Soğuk Savaş'ın ABD'nin galibiyetiyle sonuçlanmasıyla birlikte birçok -özellikle Amerikalı- düşünür ABD'nin egemen bir güç olarak ortaya çıktığını ve artık tek kutuplu bir sistemin oluştuğunu belirtmişlerdir. Buna göre ABD dengelenmesi mümkün olmayan askerî, ekonomik ve siyasi bir güce sahipti ve çeşitli iç siyasal sorunları olan mevcut rakiplerinin ABD'nin gücünü dengeleyecek bir güce ulaşmaları mümkün değildi. Bu nedenle ABD'nin karşısında dengeleyici bir gücün veya güçlerin (Çin, Rusya, Almanya, Fransa, Japonya ve İngiltere gibi) yer alması mümkün değildi. Dönemin mevcut durumu bu görüşü haklı göstermekteydi. Hakikaten ABD Soğuk Savaş dönemi boyunca küresel bütün meselelere gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda müdahalede bulunarak kurtarıcı devlet olarak görülmeye başlamıştı ki, bu altyapı Soğuk Savaş sonrası tek kutup olarak ortaya çıkmasına yol açan bir niteliğe sahip özellikler sergilemekteydi. ABD, birçok yazarın belirttiği gibi, başat askerî ve ekonomik güce sahipti ve küresel temelde egemen devlet olma amacını taşıyordu. Bu aşamadan sonra ise, bu durumun -en azından kısa ve orta vadede- engellenemeyeceği realitesi ile birlikte sorulması gereken bir başka soru ortaya çıkıyordu. ABD başat güç olarak sistemin yapısını, liberal anlayışa uygun olarak çok taraflılık kavramına, sıkı ittifak

60
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

²⁶ Ertan Efeğil ve Neziha Mustafaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri" *Akademik Bakış*, C.2., S.4, Yaz 2009, s.4.

ortaklığına, iş birliğine dayalı güvenlik anlayışına ve uzmanlaşma üzerine mi inşa edecek yoksa yayılcı anlayışı benimseyerek, tek taraflılığa ve zorlayıcı hükmetme kavramına dayalı bir sistem mi inşa edecekti? Bu, sistemin yapısı açısından cevabı verilmesi gereken önemli bir soru olmuştur.²⁷

SSCB'nin parçalanmasından sonra uluslararası sistemde yerini alan Rusya Federasyonu (RF), 1991-2000 yılları Gorbacov'un başlattığı Glasnost (açıklık, şeffaflık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma, yeniden inşa) politikaları doğrultusunda gerek liberal-demokratik siyasi yapıya geçiş, gerekse serbest piyasa ekonomisi sistemine entegre olma yolunda hızlı bir reform sürecine girmiştir. Özellikle de Boris Yeltsin'in ilk döneminde (1991-1995) uyguladığı Batı yanlısı politikalar ile bütün dikkat ve motivasyonunu iç politika üzerinde yoğunlaştıran RF, böylece ABD'nin uluslararası liderlik konumuna herhangi bir karşılık verememiştir. Gerçekten de 1991-2000 yılları arasında, Avrasya kara-kıta gücü olan RF, Soğuk Savaş dönemi boyunca çekim alanı altında tuttuğu Avrasya ve diğer jeopolitik bölgelerdeki etkili gücünü kaybetmiştir. RF'nin jeopolitik ve jeostratejik bu edilgenliği bilhassa Doğu Avrupa, Balkanlar ve Orta Asya jeopolitik havzalarında güç boşluğu alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁸ Kısacası, SSCB'nin parçalanması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan RF'nin iç politikaya odaklanması sonucu dış politikada etken bir aktör olamaması, 1990-2000 arası dönemde ABD'nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmış ve tek kalan süper güç olarak ABD'yi küresel bir imparatorluk olma amacına yöneltmiştir.

Neticede Soğuk Savaş sonrası ABD önderliğinde yeni bir dünya yaratılırken Batı dünyası kendi mevcut düzenini, siyasi ve sosyal yapısını geliştirmesinin büyük bir göstergesi olan liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini dış dünyaya dayatmaktaydı. Böyle bir

²⁷ A.g.e., s. 5.

²⁸ Tayyar Arı, a.g.e., s. 521.

oluşumda RF ve eski Doğu Bloğu ülkeleri, iki süreci birlikte yaşamaya başlamışlardı. Batının bu erişim sürecinde bütün dünyayı etkisi altına alan, Batıcılık esasını kendi bünyelerinde oluşturmaya çalışan bu ülkeler, yıllarca yaşadıkları komün rejimini de yıkmaya çalışmışlardır. Yine de bu ülkeler ABD'nin lider yapısını kabul ederek kendi sistemlerini terk etmiş, oluşan bu durumla küreselleşen düzene yelken açmışlardır. Bu noktada ABD'nin siyasal ve ekonomik eksenli politikaları tek kutuplu düzen anlayışı söyleminin yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Zbigniew Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası'

Zbigniew Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" adlı eserinde Amerikan dış politikasının Soğuk Savaş sonrası politik hedefleri ve yönleri hakkında ileri sürmüş olduğu tezlerin jeopolitik açıdan daha mantıklı ve uygulamaya elverişli olması, Amerikan dış politikasının Soğuk Savaş sonrasından bugüne kadar gelen politikaları ile örtüşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Brzezinski'nin değerlendirmeleri net, kapsamlı ve öğretici niteliktedir. Avrasya bölgesini satranç tahtasına benzetmekte ve oyunun piyonlarını da bu bölgedeki devletler oluşturmaktadır. Ancak satranç tahtasındaki en önemli taş olan 'şah' ise, bölge dışındaki bir devlet, yani ABD olarak nitelendirilmektedir. Brzezinski, rakibinin çöküşünü simgeleyen Soğuk Savaş sonrası süreçte emsalsiz bir konuma sahip olan ABD'nin böylece dünyanın ilk ve aynı zamanda tam anlamıyla gerçek küresel gücü olduğunu belirtmiştir. ABD'nin küresel üstünlüğü bazı açılardan eski imparatorlukları hatırlatsa da daha sınırlı bölgesel etkinliklere dayanmamaktadır.²⁹ Brzezinski'ye göre tarihte benzerlerinden farklı olarak Amerika'nın küresel üstünlüğünün etkinlik alanı ve yayılımı emsalsizdir. ABD tüm dünya denizleri ve okyanuslarına hâkim olmakla kalmayarak, siyasal olarak önemli mesafelerde, gücünü karada da göstermesine olanak veren iddialı bir askerî kabiliyet de geliştirmiştir. Bunu sağlamaya yönelik olarak ABD, Brzezinski'ye

62
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

²⁹ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005, s. 26.

göre küresel gücün belirleyici dört alanında en üstün durumdadır: askerî eşi olmayan bir küresel güç, küresel büyümenin lokomotifi olan bir ekonomik güç, yeniliğin tüm alanlarında önderliğe sahip bir teknolojik güç ve son olarak da dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahip kültürel güç. İşte Brzezinski'ye göre Amerika'yı tek kapsamlı küresel güç yapan bu dördünün birleşimidir.³⁰

Brzezinski, “Avrasya Satranç Tahtası” olarak belirttiği bölgedeki güçlerin bin yılın yarısı boyunca dünya meselelerinin belirleyicileri olduğunu ve artık Avrasya'daki üstün gücün Avrasyalı olmayan bir güç olduğunu belirtmiştir. Brzezinski'nin temel tezinin Avrasya'nın dünya gücünün merkezi olduğu söylenebilir. Bu nedenle de ABD'nin buradaki muhakkak varlığı geçici bir durumdur, ilk ve tek küresel gücün aniden ortaya çıkışı gibi, bu üstünlüğün aynı hızla son bulması da beraberinde uluslararası istikrarsızlıklar getirecektir. Bu noktada küresel üstünlük mücadelesinin sürdürülebileceği satranç tahtası olan Avrasya'da her biri farklı güçlere sahip iki değil, pek çok oyuncunun bulunması bu durumun ortaya çıkmasında kuşkusuz temel sebeptir.³¹

Bu çerçevede Brzezinski, Amerika'ya potansiyel bir rakip olacak aktörün yine Avrasya'dan çıkacağını, bu nedenle de ABD'nin jeostratejisinin oluşturulmasındaki çıkış noktasının ana oyuncular üzerinde odaklanması ve arazinin doğru değerlendirilmesi çerçevesinde oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bu strateji de iki temel adım çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. İlk olarak uluslararası güç dağılımında potansiyel olarak önemli bir kaymaya neden olabilecek güce sahip, jeostratejik olarak dinamik Avrasya devletlerini tespit etmek ve bunların siyasal seçkinlerinin merkezi dış amaçlarıyla, bunlara ulaşma arayışlarının olası sonuçlarını deşifre etmek, konumları veya varlıkları, daha aktif jeostratejik oyuncular ya da bölgesel koşullar üzerinde hızlandırıcı etkilere sahip olan, jeopolitik olarak

³⁰ A.g.e., s. 41.

³¹ A.g.e., s. 53.

önemli Avrasya devletlerini saptamaktır. İkinci olarak da yaşamsal ABD çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere, diğerlerini devre dışı bırakmak, birlikte karar vermek veya kontrol etmek amacıyla da belirli ABD politikaları geliştirerek, daha kapsamlı bir jeostratejiyi kavramsallaştırmaktır.³²

Çok Kutupluluğu Savunan Görüşler

Tek kutupluluğun karşısında olarak çok kutupluluğu savunanların temel tezi ise, uluslararası sistemin devlet merkezli olacağı, BM'nin daha bağımsız hareket edeceği, bölgesel kutupların ortaya çıkacağı, ittifak ilişkilerinin geçişken olacağı ve eski düşmanlıkların zaman içerisinde kurulacak karşılıklı ilişkiler sayesinde -Rusya ve NATO arasında olduğu gibi- ortadan kalkacağıdır. Bruce Russett, Harvey Starr ve David Kinsella, kutup olması muhtemel devletlerin güçlerini analiz etmişlerdir. Bu yazarlara göre, Çin, nükleer askerî yapısı ve kalabalık nüfusu ile Avrupa Birliği ve Japonya, güçlü ekonomileri ve artan savunma harcamaları ile RF'de, enerji kaynakları ve silah sanayisiyle geleceğin kutupları olabilecektir. Güçlü askerî yapısından ötürü ve küresel politikalar gütmesi nedeniyle, ABD'nin hegemonik bir güç olduğunu iddia etseler de birçok uzman yine de ABD'nin bu konumunu sürdüremeyeceği görüşünde olmuşlardır. Çünkü ABD'nin ekonomisi, mevcut politikaları sürdürmek için gerekli desteği uzun vadede veremeyecek ve aynı zamanda ABD kendi iradesini diğer devletlere kabul ettirmekte zorlanacaktır. Washington Quarterly'de yayımlanan makalesinde, Hans Binnendijk, ABD dış politikasının mevcut ilkeleriyle bakarak, uluslararası sistemin yapısının beş temel aktör tarafından şekilleneceğini öngörmüştür. Bu anlayışa göre, birinci grup aktörler, pazar ekonomisini benimsemiş demokratik rejimlerdir. İkincisi, geçiş dönemi yaşayan devletler, üçüncüsü; İran, Irak, Kuzey Kore, Libya, Sudan, Afganistan, Küba ve Sırbistan gibi korsan devletler (rogue states), dördüncüsü; Bosna, Kongo, Kamboçya, Somali, Tacikistan, Cezayir, Haiti gibi başarısız devletler (failing

---

³² *A.g.e.*, s. 63.

states) ve son olarak beşincisi; çok uluslu şirketler gibi devlet-dışı aktörlerdir.³³ Ayrıca uluslararası sistemde ortaya çıkan küreselleşme süreci de güç politikasına dayalı çok kutuplu bir sistemin oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Küresel düzeyde dünya toplumları bir etkileşim içerisinde. Kuşkusuz, bu etkileşim önemli bir ölçüde gelişmiş olan ülkelerin lehine işlemektedir. Gelişmiş olan ülkeler kendi ekonomik ve siyasal güçlerini kullanarak küresel düzeydeki ilişkilere kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadırlar. Özellikle küreselleşme sürecine paralel olarak, uluslararası sistemde ulus devletlerin ve devlet mekanizmalarının, hem iç hem de uluslararası etkilerinin azalmasıyla birlikte her ne kadar uluslararası sistemde ve iç politikada yaşananları belirleyen aktörler, pazar hareketleri, çok uluslu şirketler ve devlet dışı aktörler olsa da, yine de uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel aktör, büyük güçlerdir. Buna göre, sistemin yapısını belirleyen devletler, ABD, Japonya, AB (AB içerisinde özellikle Almanya ve Fransa), Çin ile Hindistan ve RF’dir.³⁴

Çok Kutupluluğu ve Çok Medeniyetliliği Savunan Görüşlerden: ‘Medeniyetler Çatışması’

Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler çerçevesinde jeopolitik tezlerin yanında jeokültürel çelişkiler ve uygarlıklar arasındaki çatışmalar hakkında da inceleme ve çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda en çarpıcı olanı ise, Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra meydana gelen jeopolitik boşlukta birçok tartışmaya sebep olan Samuel Huntington’ın ‘Medeniyetler Çatışması’ tezi olmuştur. Aslında Huntington da tıpkı ‘Tarihin Sonu’ tezini ortaya atan Francis Fukuyama gibi oldukça heyecanlı ama bir o kadar da acele bir tavırla görüşlerini son derece keskin bir şekilde ifade etmiştir. Soğuk Savaş yılları boyunca ABD’nin bütün dünyaya lanse ettiği ‘Moskova’da üstlenmiş olan komünist tehdit’ nedeniyle yaklaşık yarım

65

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

³³ Ertan Efegil ve Nezih Mustafaoğlu, *a.g.m.*, s. 7.

³⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Dünya’nın ve Türkiye’nin Yakın Tarihi/ Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme*, Eskişehir, 1998, s. 69.

yüzyıl boyunca hem Amerikan kamuoyu hem de Batılı müttefikleri, Amerikan hükümetlerinin silahlanma yarışına büyük destek vermişlerdir. Bir anlamda Soğuk Savaş sürecinde SSCB Batı bloğunda Amerikan üstünlüğünün teminatı konumunu üstlenmiştir. SSCB aniden tarih sahnesinden çekilince ABD'nin hem düşmanı hem rakibi hem de emperyalist saldırılar için gerekçesi elinden alınmıştır. Böylece SSCB, ABD'ye en büyük zararı, onu rakipsiz bırakarak vermiştir. Çünkü büyük güçleri büyük yapan olgu, düşmanlarının büyüklüğüdür. Düşmanı ya da antitezi olmayan bir güç çürüme veya yok olma tehdidi altına girmiş olacaktır. ABD gerçekte varlığının sebebini ve ilerleyişini Soğuk Savaş süresince neredeyse hep SSCB'ye borçluydu ama artık SSCB dağılmış, tarih olmuştu.³⁵ İşte Samuel Huntington'ın Soğuk Savaş'ın hemen ardından yayımladığı makalesi, ABD'nin bundan sonraki yeni ötekisinin ne olacağını gösteren ve ABD'ye buna göre politikalar belirlemesini öğütleyen yeni bir strateji niteliğinde olmuştur.

Arnold Toynbee'nin kurucusu olduğu medeniyetleri tahlil birimi olarak ele alan akımın, XX. Yüzyılda ön plana çıkmış bir temsilcisi olan Samuel Huntington'ın ilk olarak 1993 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanan “*Uygarlıklar Çatışması Mı? (The Clash of Civilizations?)*” isimli makalesi, George Kennan'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yayımladığı ve Soğuk Savaş dönemi Amerikan politikalarına şekil veren yayını ‘*Sources of Soviet Conduct*’ta olduğu gibi büyük bir ilgi ve bir o kadar da tepkiyle karşılanmıştır. Daha sonra “*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order)*” ismiyle kitaplaştırdığı makalesinde Huntington, temel olarak küresel politikanın yüzlerce yıllık birikimler sonucu oluşmuş kültürler çerçevesinde şekillendiğini ve kültürel olarak dünyada çeşitli blokların oluştuğunu savunmuştur. Hatta ona göre bu kamplaşma Soğuk Savaş dönemi kapitalizm ve Marksizm ayrışmasından çok daha şiddetli ve

³⁵ Özcan Yeniçeri, “Terör ve ABD: Terörün Hegemonya Aracı olarak Kullanılması Sorunu”, *2023 Dergisi*, 15 Aralık 2003, S. 32, s. 23.

tarihi temelleri olan bir çatışmadır.³⁶ Aslında Huntington’ın şu cümlesi, 1993’deki makalesinde ve 1996’da yayımladığı kitabındaki bütün düşüncesini özetler gibidir: “Bizler kim olduğumuzu bir tek kim olmadığımızı bildiğimizde ve çoğunlukla da kime karşı olduğumuzu bildiğimizde biliriz.”³⁷

Huntington’a göre Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle dünyada halklar arasındaki en önemli farklılıklar ideolojik, politik veya ekonomik değil, kültürelidir. Halklar kendilerini ecdatlarıyla, dinle, dille, tarihle, kültürel değerlerle, geleneklerle ve kurumlarla tanımlamaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da politikayı sadece çıkarlarını geliştirmek için değil, aynı zamanda kimliklerini tanımlamak için de kullanırlar. Ulus devletler dünya olaylarında temel aktörler olarak kalmaktadırlar ve ulus devletlerin davranışları geçmişte olduğu gibi güç ve servet ama aynı zamanda da kültürel tercihler, ortaklaşa sahip olunan şeyler ve farklılıklar tarafından biçimlendirilmektedir. En önemli devlet bloklaşmaları, artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi değil, dünyanın yedi veya sekiz temel medeniyetidir. Süper güçlerin rekabeti yerini medeniyetler çatışmasına bırakmıştır. Batı şu an ve gelecekte en güçlü medeniyet olarak kalacaktır, fakat gücü diğerlerine göre azalmaktadır. Batı değerlerini ileri sürüp çıkarlarını korumaya çalışınca, Batılı olmayan ülkeler Batı’yı taklit etmek ve Batı ile birleşme veya yanında yer almaya çalışmak arasında bir seçimle karşılaşır. Buna karşılık birtakım toplumlar da Batı’ya karşı direnebilmek, denge oluşturabilmek için ekonomik ve askerî güçlerini genişletmeye çalışmaktadırlar. Böylece Soğuk Savaş sonrası dünya politikasının temel eksenini Batı gücü ve kültürü ile Batılı olmayan medeniyetlerin gücü ve iktidarı arasındaki

³⁶ Ozan Örmeci, “Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması”, <http://ydemokrat.blogspot.com/2010/12/samuel-huntington-ve-medeniyetler.html>, (Erişim Tarihi: 04.12.2011).

³⁷ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çeviren: Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, Okuyanıs Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 25.

mücadeleler olmaktadır.³⁸

Huntington, Soğuk Savaş sonrası dünyanın yedi veya sekiz medeniyetten oluştuğunu ve bunlar arasındaki kültürel benzerlikler ve farklılıkların devletlerin birlikte hareket etmelerini, menfaatlerini ve husumetlerini biçimlendirdiğini ifade etmektedir. Ona göre uluslararası gündemdeki anahtar sorunlar medeniyetler arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. İktidar veya güç uzun bir dönemdir egemen olan Batı'dan, kutuplu Batılı olmayan medeniyetlere kaymaktadır. Küresel politika artık çok kutuplu ve çok medeniyetli bir duruma gelmiştir.³⁹

Huntington'ın dünya siyasetinde ulus devletlerin en önemli aktörler olmaya devam edeceği görüşü onun işaret ettiği medeniyetler arasındaki bütünleşmeyle çelişen bir durumdur. Bu anlamda AB ve BM gibi birçok ulus devletin egemenliklerinin bir bölümünü devrettiği devletler üstü kurumların gücünü ihmal etmiştir. Diğer yandan da ulus devletlerin çıkarları, ilişkileri ve çatışmalarının giderek kültür ve medeniyet faktörleri tarafından biçimlendirilmekte olduğunu belirtmektedir. Ancak yazar, Ortodoks Yunanistan'ın AB üyeliğini, Ortodoks Gürcistan'ın neden RF ile değil de Müslüman Türkiye ve Katolik-Protestan Batıyla yakınlaşma içinde olduğunu, mücadeleleri oldukça eskilere giden Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ve siyasal yakınlaşmayı, Azeri-Ermeni çatışmasında Müslüman ve Şii İran'ın neden Müslüman Şii ağırlıklı Müslüman Azerbaycan'ı değil de Hıristiyan Ermenileri desteklediğini açıklamakta zorlanacaktır. Bu örnekler ulus devletin önemli bir aktör olarak devam edeceğini teyit etse de, Medeniyetler Çatışması Tezi'nin özünü oluşturan ulus devletler dinsel veya kültürel çıkarlarına göre değil daha çok ekonomik ve siyasal çıkarlarına göre hareket ederler tezini daha çok desteklemektedir.⁴⁰

Neticede artık XIX. yüzyıl dünyasında yaşanılmadığı ve

68

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

³⁸ *A.g.e.*, s. 27.

³⁹ *A.g.e.*, s. 28.

⁴⁰ Ahmet Uysal, "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması", Kitap İncelemesi, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/12/165-171.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.04.2012).

küreselleşmenin doğal sonucu olarak dünyayı Batılılar ve Doğulular şeklinde keskin bir hatla ayırmanın zorluğu düşünüldüğünde, Huntington’ın tezi oldukça zayıf kalmaktadır. Bugün İslam dini Batı’da Yahudilik ve Hıristiyanlık dışındaki diğer tüm dinlerden, daha fazla inanana sahiptir ve İslam ile çatışmaya girecek olan Batı kaçınılmaz olarak kendi içindeki bu azımsanamayacak nüfusla da sorun yaşamak zorunda kalacaktır. Dahası bu sadece bir göçmen sorunu da değildir. Zira yerel Avrupalılar ya da Amerikan vatandaşları arasında da Müslüman nüfus azımsanamayacak boyuttadır. Dinsel kamplaşmanın tarihte en şiddetli biçimde yaşandığı Avrupa’nın böyle bir şeyi tekrar tecrübe etmeyi istemesi akıl dışıdır. Bu nedenle Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği konusunda Batı’nın vereceği sınav Medeniyetler Çatışması tezinin yanlışlığının ispatlanması açısından da önemli bir dönüm noktası olacaktır.⁴¹

Soğuk Savaş Sonrası Yeni Sürecin Adı ‘Koalisyonlar Dönemi mi?’

Yukarıda birçok başlık altında geniş şekilde izah edildiği gibi 1990’ların başında SSCB’nin dağılması ile dünya güç dengelerinde ciddi değişiklikler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası bölünen Almanya’nın birleşmesi, Sovyet ekseninden çıkan Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı yörüngesine girişi, dolayısıyla Varşova Paktı’nın dağılışı, NATO’nun yeni işlevi⁴² 11 Eylül 2001 süreci ve yaklaşık bir yıl sonra 20 Eylül 2002’de resmen ilan edilen *Bush Doktrini* gibi hadiseler hemen hemen bütün Batılı analizcilerin yorumlarında, ABD’nin küresel anlamda kontrol yetisine sahip olması noktasında *tek kutupluluk* temelinde isimlendirilen *Yeni Dünya Düzeni* döneminin başlangıcı şeklinde tasvir edilmiştir. Bu noktadan hareketle ABD’nin “*Yeni Dünya Düzeni*” söylemi,⁴³ hem uluslararası sistemde

⁴¹ Ozan Örmeci, *a.g.e.*

⁴² İdris Bal, “Bölgesel Güvenlik ve Türkiye’nin Stratejik Önemi”, Ed.: İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Agam Yayınları, Ankara, 2006, ss. 852-853.

⁴³ ABD Başkanı George Bush’un, 1990 Ağustosunda Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle ortaya çıkan kriz sırasında kullandığı “*Yeni Dünya Düzeni*” kavramı iki kutuplu yapının bittiğini ve uluslararası sistemde yeni bir düzenin ve/veya yapının ortaya çıktığını ifade

bir değişim/dönüşüm sürecini anlatmış, hem de uluslararası jeopolitika ve jeostratejide yeni açılımların ortaya çıkışını haber vermiştir.⁴⁴

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan RF'nin iç politikaya odaklanması sonucu dış politikada etken bir aktör olamaması, 1990-2000 arası dönemde ABD'nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmış ve tek kalan süper güç olarak ABD'yi küresel bir imparatorluk olma amacına doğru yöneltmiştir. Aynı zamanda, ABD'nin bu jeopolitik ve jeostratejik hedef ve uygulamaları, 1990 sonrası süreçte ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu biçimindeki düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında, ABD'nin '*yönlendirici liderliğindeki*' bu süreç, uluslararası sistemde bir ara dönemi veya bir geçiş dönemini ifade etmektedir. Nitekim 11 Eylül olayı ve sonrasındaki tarihsel süreç, ABD'nin önderliğindeki uluslararası yapının tek kutuplu olmadığını göstermiştir. Çok kutuplu dünya düzenine geri dönüşün simgesel olayı, 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD jeopolitiği ve jeostratejisinin Orta Doğu'da Irak'ta, Orta Asya'da ve Afganistan'da zayıflamasıyla RF, Çin, Hindistan, Japonya ve AB gibi küresel lider olma potansiyeline sahip uluslararası aktörler; ABD'nin küresel rakipleri durumuna gelmişler, gerek bölgesel gerekse uluslararası ortamda stratejik açılımlarına ivme kazandırmışlardır. Bu çok kutuplu dünya düzeni, küresel anlamda dünyanın jeoekonomik, jeopolitik ve jeostratejik ağırlık merkezinin Batıdan Doğuya yani Atlantik'ten Pasifik yönüne kaydığı, küresel jeopolitik güç mücadelesinin Afro-Avrasya (Afrika-Avrasya eksenini) coğrafyasında yaşandığı, enerji kaynaklarının ve güzergâhlarının daha da önem kazandığı, dinamik, dengeli ve çok aktörlü bir uluslararası yapıyı ifade etmektedir. Latin Amerika'da AB modeli örnek alınarak 13 Mayıs 2008 tarihinde Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Guyana, Paraguay, Peru, Surinam, Uruguay ve Venezüella arasında

---

etmiştir (Bkz. Bilgehan Emeklier, *a.g.e.*).

⁴⁴ Bilgehan Emeklier, *a.g.e.*

Güney Amerika Uluslararası Birliği'nin (UNASUR) kurulması,⁴⁵ 11 Eylül sonrası başlayan süreçle ABD'nin Afganistan'a girişi, genel olarak Orta Asya'da askerî yapılanmalar kurmasına imkân tanımıştır. ABD'nin ve AB'nin Avrasya'daki yayılmacı politikalarına karşı bu defa RF, Çin ile yakınlaşarak Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın da katılımıyla 1996 yılında bir forum olarak kurdukları "Şanghay Beşlisi"ni, 2001 yılında “Şanghay İş Birliği Örgütü” hâline getirmişlerdir. Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan ülkeler özellikle Taliban'ın Afganistan'daki İslam devrimi ihracı politikalarına ve bölge ülkelerine yönelik terörist faaliyetlerine karşı dayanışma içerisine girmişlerdir. Bu oluşum ile başlangıçta askerî ittifak ve bloklaşma söz konusu değilken, Atlantikçi bloğun Avrasya'daki yapılanması olgusuna karşı Asya-Pasifik dayanışmasının temelleri atılmıştır.⁴⁶ Böylece ŞİÖ ile RF gelecekte Orta Asya'nın kapılarını Batı kanadına yani AB ve ABD'ye kapatmak için bir koalisyon oluşturma yolunda önemli mesafe kat etmişlerdir.⁴⁷ Ayrıca bir diğer uluslararası örgüt GUUAM'ın ise Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova tarafından AB ve RF karşısında bir denge oluşturmak adına kurulması bu hamlelere örnek teşkil etmektedir.

RF'nin on yıldan az bir sürede yükselen petrol fiyatları nedeniyle ilerleyerek, ekonomisini düzeltmesi ve hızla büyüyerek bir refah ülkesi konumuna gelmesi de küçümsenmeyecek kadar önemlidir.

2000'li yıllar Putin'li RF'nin yeniden oyun sahnesine çıkışına tanıklık ederken RF'nin eski uyduları ve yakın bölgesinde ABD'nin rahatça hareket etmesine duyduğu kaygıyı da artık açıkça dillendirdiği süreci başlatmıştır. Bunun en somut örneklerinden birisi, 10 Şubat 2007'de 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'nda RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in konuşmasında bütün çıplaklığıyla ortaya

⁴⁵ *A.g.e.*

⁴⁶ Vakur Kayador, “Dünden Bugüne Rusya; Rusya'nın Genel Politikaları”, *2023 Dergisi*, S:42, 15 Ekim 2004, s. 34.

⁴⁷ Anıl Çeçen, “Avrasya'da Dünya Hegemonya Kavgası”, *2023 Dergisi*, S:42, 15 Ekim 2004. s. 19.

çıkıştır. Konferans'ta Putin, bir ülkenin 'dünyada tek yönetici hâkim' yaratma çabasını eleştirmiş ve bunun sadece mevcut sistem içerisindeki herkes için değil, aynı zamanda hâkim güç için de zararlı etkiler doğurabileceğini savunmuş, 1990 sonrası RF'nin ABD'ye karşı yapılmış olan en sert çıkışını dillendirmiştir. Putin, Soğuk Savaş sonrası yaratılmaya çalışılan suni ve tek kutuplu yapının, tek bir egemen gücün, dünyayı tek başına yönetme sevdasına düştüğünü ancak bunda da başarılı olamadığını, insanlığın tarih boyunca tek kutuplu dönemler geçirdiğini ve dünya liderliğini elde etme arzularına şahitlik ettiğini, ancak bir anlamda bazılarının da bu arzusuna erişemediğini belirterek gayet açık bir şekilde ABD'yi eleştirmiştir.⁴⁸ Sadece ABD'yi değil bütün Batı cephesini sert bir üslupla eleştiren Putin, bundan sonraki sürecin çok kutupluluğa doğru kaydığını ifade ederek, NATO, ABD veya AB gibi güçlerin kendi inisiyatiflerini kullanarak güç kullanımlarının yanlış olacağını, BM'nin fonksiyonun ön planda tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Konuşmasında Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı'nı (AGİT) da mevcut işleyişi bağlamında olumsuz bulduğunu belirtmiş ve bu teşkilatın gerçek görevini yerine getirmesi gerektiği konusunda herkesi uyarmıştır. Putin, ekonomik alandan, güvelik alanına bundan sonrası için RF'nin de artık önemli bir aktör olarak kendisini göstereceğini üzerine basa basa ifade etmiştir. Putin'in 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'ndaki beklenmeyen sert çıkışı ABD'liler ve Avrupalılar arasında şok etkisi yaratmış, hatta bazı analizcileri "Yeni bir Soğuk Savaş'ın başlangıcı mı?" noktasında düşünmeye sevk etmiştir. ABD ve İngiliz medyası Putin'in açıklamalarına aynı sertlik ve kızgınlıkta tepki vermişlerdir.⁴⁹

⁴⁸ 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansında Putin şunları söylemiştir: "...Son yıllarda ABD politikalarındaki tek kutuplu bir dünya yaratma çabalarını tedirginlikle izliyorum. Bir ülke kendi kurallarını dünyanın geride kalanına, sanki kendi iç düzeniymiş gibi kabul ettirmeye çalışırsa huzur ve istikrar değil, sorun bekleyin. Çağdaş dünyada tek efendi fikri mümkün olmadığı gibi, kabul edilmez de. ABD, tehlikeli biçimde güç kullanıyor. Avrupa'ya füze kalkamı kurarsanız gereken cevabı veririz." (Bkz. Bilgehan Emekler, *a.g.e.*).

⁴⁹ Ronnie D. Lipschutz, "Soğuk Savaş'a Yeniden mi Dönülüyor?",

1990-2000 sürecini Soğuk Savaş sonrası ABD'nin önce Orta Doğu'da Birinci ABD-İrak Savaşı ile Basra bölgesine yerleşmesi, diğer taraftan Doğu Avrupa'yı yeniden dizayn etme gayreti, yine ağırlıklı olarak enerji nakil hatlarının güzergâhlarının belirlendiği bir ara süreç olarak değerlendirmek mümkündür.

11 Eylül 2001 olayından yaklaşık bir yıl sonra açıklanan *Bush Doktrini* ile ABD'nin büyük askerî gücüyle kıtalar arası operasyonlara girişmesi, ancak bu girişimlerinde istediğini elde edememesi hatta başarısız olması, bundan sonraki sürecin nasıl gelişeceğine dair ipuçlarını da vermiştir. 2000'li yılların ortalarından itibaren somut bir şekilde ortaya çıkan gelişmeler, uluslararası sistemin konumu üzerine yeni tahliller yapılmasını zorunlu kılmıştır.

RF ile Gürcistan arasında yaşanan 8 Ağustos 2008 savaşı her ne kadar bölgesel küçük bir savaş görünümü vermiş olsa da, dünya politikası ve dengeler açısından *milat* olarak nitelendirilebilecek yeni bir sürecin başlangıcının işaretini vermiştir. Zira söz konusu savaşa dâhil olan aktörler ve bu aktörlerin stratejik ve güvenlik eksenli hesaplamaları dikkate alındığında küresel ölçekte önemli sonuçlar ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Gürcistan'daki Batı yanlısı rejimi ve hükümeti destekleyen başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin savaşın başlaması ile birlikte yapabildiği tek şey Rusya'yı çok da sert olmayan bir dille uyarmak olmuştur. Bu durum da ‘Rusya’yı kim durduracak?’ sorusunu gündeme getirmiş, ancak uluslararası ortamın karmaşıklığı ve küresel dengeler eksenini göz önüne alındığında Rusya'yı durduracak dışsal bir faktörün olmadığı görülmüştür. Hatta savaş sırası ve sonrasındaki gelişmeler daha çok RF lehinde ve inisiyatifinde şekillenmiştir.⁵⁰ Sebepleri ve sonuçları bakımından bir *milat* olarak değerlendirilebilecek olan bu

<http://www.kavkazcenter.com/tur/content/2007/03/03/2877.shtml>, (Erişim Tarihi: 03.11.2012).

⁵⁰ Cenap Çakmak, “South Ossetia Policy of Russia, Neo Self-Determination, and the Role of ICC” *Bilge Strateji*, C.1. S. 1, Güz 2009, s. 52.

savaşla birlikte, 1990'lı yılların hemen ardından ortaya atılan tek kutupluluk esasında *Yeni Dünya Düzeni* adlandırmasıyla Amerikan üstünlüğünü ön plana çıkartan düşünce, büyük ölçüde darbe yemiştir. Zira RF-Gürcistan savaşı sonrasında 'yeni bir Soğuk Savaş dönemine mi giriliyor?' şeklinde tartışmalar başlamıştır. Ülkelerin birbirlerine bağımlı bir şekilde geliştirdikleri ekonomik ilişkiler, aynı şekilde enerji ve uluslararası ilişkiler ağının bu kadar iç içe girdiği, *küresel karşılıklı bağımlılığın*⁵¹ giderek arttığı bir süreçte, bundan sonraki dönemi yeniden Soğuk Savaş olarak adlandırmak pek mümkün görünmemektedir.

Askerî anlamda ABD'nin büyük bir güce sahip olduğu konusu kabul edilebilir ancak diğer birçok alanda gücün dağılımının çok kutuplu olduğunu görmek gereklidir. Örneğin, 2000-2010 yılları arasında yaşanan gelişmelerle çok açık bir şekilde görülmüştür ki, ABD yönetimi, AB (AB içerisinde özellikle Almanya ve Fransa), Japonya, RF, Çin ve diğerlerinin rızası olmadan ticarette, anti-tröst ve mali düzenleme alanlarında kendi istediği konuları elde edemez bir duruma gelmiştir. 2007'de AB'nin GSMH'sinin büyüme oranı ABD'den 1,5 kat fazla olmuştur, Çin'in ABD'den 6 kat, Hindistan'ın ise 4 kat fazladır. Bu durum bu ülkelerin dünya GSMH'sindeki payının ABD'ye oranla artması sonucunu getirmiştir. 1970'ten başlayarak Çin, GSMH'sini 4 kat artırmıştır. GSMH hacminde ABD ve Japonya dışındaki diğer ülkeleri geride bırakmıştır. Aynı dönemde Çin'in dış ticaret hacmi 100 kat artmıştır. Bu artış Çin'in dünya ticaretindeki payı açısından Japonya'yı geride bırakmasını mümkün kılmıştır. Dünya ekonomisinde lider konumda bulunan Japonya'nın "ekonomik mucizesinin" ve "dört Asya kaplanı" olarak nitelendirilen Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore'nin ekonomik sıçramalarının

---

⁵¹ Daha fazla bilgi için bakınız; J. N. Rosenau, *The Study of Global Interdependence: Essays on the Transnationalization of World Affairs*, Pinter, London, 1980; R.O. Keohane and J.S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, MA: Little Brown, Boston, 1977; R. Maghroori and B. Bamberg, *Globalism versus Realism: International Relations Third Debate*, Westview, Boulder, 1982.

ardından Çin, bu ülkelerden aldığı ‘aydınlanmacı otoriterizm’ modelini başarılı bir şekilde kullanarak ileri atılmıştır. Dünya ekonomisinde liderlik yeni merkezlere doğru kaymaya başlamıştır. Hindistan örneği önemlidir. 2008’de bir Hint ulus aşırı şirketi olan Tata Motors, Amerikan kuruluşu olan Ford’dan iki ünlü İngiliz şirketi Land Rover ve Jaguar’ı satın almıştır.⁵² Bütün bu gelişmeleri görmezden gelerek genel tabloyu tek kutuplu Amerikan hegemonyası olarak isimlendirmek tutarlı bir yaklaşım olmayacaktır. Daha birçok alanda güç, çok geniş bir alana dağılmış devlet ve devlet dışı aktörler arasında karışık olarak örgütlenmiştir.⁵³ Örneğin sadece AB bile 1990’ların ikinci yarısından itibaren, Batı bloğunda ABD liderliğini sorgulayan siyasal ve ekonomik güç olarak kendisini göstermeye başlamıştır.⁵⁴

XIX. yüzyıl entelektüellerinin hayallerindeki Pax oeconomica, belki de bu karşılıklı bağımlılıkla sağlanmıştır. Pax oeconomica kavramı ekonomik güçler arasında bir ateşkes sürecinin sağlanmış olmasını ifade eder. Bu düşünceye göre mal yoğunluklu değişim ve uluslararası ticaret, muhtemel savaşları engelleyerek barışa zemin oluşturabilecek en önemli unsurdur. Dünya ölçeğinde iktisadi liberalizmin desteklenmesi ve dış ticaretin teşvik edilmesi olgusu birçok açıdan ‘ulusal çıkarları’ birbirine bağlayarak ‘uluslararası çıkar’ hâline getirecek ve böylece sistem ister istemez barışa yönelecektir. Bu öngörü, ‘karşılıklı bağımlılık’ olgusunu ön plana çıkartan neoliberal kuramcılarının temel argümanı ile de örtüşmektedir.⁵⁵ *Yeni süreç, ortak sorunların ve tehditlerin üstesinden gelebilecek çok uluslu koalisyonları zorunlu kılmaktadır. Zira Dünya ekonomisinin ayırt edici bir özelliği, üretici güçlerin gelişiminin uluslararası şirketler*

⁵² Yevgeni Primakov, *Rusyasız Dünya*, Çeviren: Aijan Esenkanova, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 19-20.

⁵³ Joseph S. Nye, *Dünya Siyasetinde Başarının Rolü Yumuşak Güç*, İstanbul, 2005, s. 14.

⁵⁴ Çınar Özen ve Hakan Taşdemir, “Giriş: Zincirlerinden Kurtulmaya Çalışan Devrin İmparatorluk Siyasetine Geçiş Üzerine”, Ed. Çınar Özen ve Hakan Taşdemir, *Yenimuhafazkar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Ankara, 2006, s. 3.

⁵⁵ Deniz Ülke Arıboğan, *a.g.e.*, ss. 52-53, 56.

şekline dönüşmesi ve devletler arası ilişkilerin de bölgesel entegrasyon süreci şeklini alması, artık kaçınılmaz olmaya başlamıştır. Uluslararası şirketlerin dünyada yatırım, finans ve ticaret akımını bir şekilde düzenleyen ekonomik ilişkiler sistemini oluşturduğu bir döneme girilmiştir. İşte bu sistemin sınırları içerisinde şu anda mevcut olan ve oluşmakta olan güç merkezleri yer almaktadır. Devletler arası düzeyde gerçekleşen entegrasyon süreçleri, modern dünyada merkezlerin artmasına yol açtığı gibi çok kutupluluğa da yardım etmektedir. Ayrıca özel teşebbüslerin uluslararasılaşması bu merkezleri birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla modern dünyanın kutupları, sadece teknolojik atılımlarla gelişen yoğun sanayideki büyük atılımlar sonucu değil, aynı zamanda yeni üretim ilişkileri ve şekilleri sayesinde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı hâle gelmektedir. Bu şartlar altında son dönemde oluşmakta olan çok kutupluluk aslında nifak tohumları, karşıtlık ve cepheleşme taşımamaktadır. Gelişmekte olan bu durum, her ne kadar Yeni Dünya kutuplarını oluşturan çeşitli devletlerin millî çıkarlarının uyuşmazlığı ihtimalini ortadan kaldırmasa da, bir devletin tek başına diğer ülkelerle yüksek düzeyde çatışmasını da öngörmemektedir. Yani, gelişmekte olan çok kutupluluk ve oluşmakta olan yeni güç merkezleri arasındaki karşılıklı birbirine bağımlılık arasında mantıksal bir ilişki zorunluluğu oluşmuştur.⁵⁶ Nisan 2008’de Soçi’de imzalanan “*ABD-RF Stratejik Çerçeve Bildirisi*” yukarıda anlatılanlara örnek olması açısından önemlidir. Bildiride iki devletin enerji alanında iş birliğinin önemli potansiyelinden bahsedilmiştir. RF-ABD bildirisinde: “*Açıklık, şeffaflık ve rantabilite esasında, global enerji güvenliğini artırmak adına, ilgili bütün tarafların arasında ortaklığı güçlendirmek için diğer üretici devletlerle, tüketici devletlerle ve transit devletlerle iş birliği içinde çalışacağız.*” vurgusu yapılmıştır.⁵⁷

Bütün bu ilişkiler ağı sadece ekonomik temelli değildir. Söz konusu karşılıklı ilişkiler bütün güç merkezlerinin yeni tehlike ve

⁵⁶ Yevgeni Primakov, *a.g.e.*, ss. 24-25.

⁵⁷ *A.g.e.*, s. 143.

tehditlere, özellikle nükleer silahların yayılmasından uluslararası terörizme ve bölgesel sorunlara karşı birlikte hareket etme gerekliliğini güçlendirmektedir.

XX. yüzyılı bir “Amerikan yüzyılı” hâline dönüştüren uluslararası başarılar ve savaşlardan sonra kurulan düzenlerin, özünde Amerikan etkisi kaçınılmaz bir şekilde kendisini göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası, ABD bizzat sistemin içerisinde olmasa da Wilson ilkelerinin dünya sathına uygulanmasını sağlayacak bir ayrıcalığa sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu yapının oluşturulması ve yaklaşık 50 yıllık bir süre devam ettirilmesi de yine Amerikan inisiyatifiyle mümkün olmuştur. Aslında Soğuk Savaş sonrasının nasıl şekilleneceği konusu Amerikan iç sisteminde de henüz kararlaştırılmayan bir sorun olarak sıcaklığını korumaktadır. Her ne kadar konu ile ilgili net bir sonuca varılmamış olsa da XXI. yüzyıl itibarıyla, uluslararası sistemin çoğulcu sisteme dönüşümüne dair bir “farkındalık” ABD Ulusal İstihbarat Konseyi’nin “*Küresel Eğilimler 2025: Değişen Bir Dünya*” başlıklı raporunda somutlaşmaktadır. Rapora göre, 2025 yılına gelindiğinde, güç eksenini Batı’dan Doğu’ya doğru kayarken, devlet dışı aktörler de uluslararası sistemde önemli bir nüfuza sahip olacak, yükselen devletlerle birlikte sistemin çoğulculuğuna katkıda bulunacaklardır. Yine rapora göre, küresel çok kutuplu sistem olarak adlandırılan bu dönemde, RF, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin Orta Doğu’da daha büyük roller alacakları öngörülmüştür.⁵⁸ “*Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*” (*Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*) isimli son kitabında Zbigniew Brzezinski de stratejik ve jeopolitik güç merkezinin Doğu’ya (Avrasya’ya) kaydığını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Yeni sistemin oturmasına kadar geçen süreçte zaman zaman gerginlikler veya krizler mutlaka yaşanacaktır. Belki kısa bir geçiş dönemi olarak “*kötü ilişkiler*” süreci de yaşanacaktır. Ancak, bu durum yerini bir süre sonra iyice oturmuş ve şekillenmiş olan ve karşılıklı

⁵⁸ Bilgehan Emeklier, *a.g.e.*

bağımlılık temelinde mütakabiliyet esasına dayanan “*Koalisyonlar Dönemi*” ne bırakacaktır.

SUMMARY

This study discusses the main parameters of the power struggles during the Cold War and the structure of the post-Cold War international system. In that context, the views of the post-Cold War era as “the New World Order” and the unipolarity and multipolarity theses are also discussed. Besides these, the opinions of Zbigniew Brzezinski and the thesis of Samuel Huntington, which caused comprehensive debates, are also evaluated.

While the 2000’s witnessed Putin’s reappearance on the game field of the Russian Federation, the Russian Federation began a process of openly voicing concern it felt regarding the US moving about with no qualms in its former satellites and nearby region. One of the most tangible examples of this was when the President of the Russian Federation, Vladimir Putin touched upon this matter quite frankly at the 43rd Munich Security Policy Conference on February 10th, 2007. At this conference, Putin criticized a country’s efforts to create ‘a single director dominating the globe’ and defended the fact that this would deal a damaging impact not only upon everyone within the existing system, but upon the dominating power as well, as he lobbed the harshest criticism against the US of the post-1990 Russian Federation era. Putin openly criticized the US for the artificial and unipolar structure that it attempted to create in the post-Cold War era, a single dominant power that had fallen to a passion of managing the world by itself, but that it wouldn’t success in doing so and that there were unipolar eras throughout the history of Mankind that eye witnessed the desires of commandeering world leadership, but that some of them weren’t able to achieve this desire. Harshly criticizing not only the US but also the entire Western front, Putin stated that the imminent period was headed towards a multipolar phase, that powers such as NATO, the US or the EU would be wrong to use force by taking their own initiative, emphasizing the necessity of keeping the function of the UN

in the foreground. Considering the existing function of the European Security Cooperation Organization to be negative in this regard, Putin warned that this organization needed to remain committed to its true purpose. Putin expressed without reservation that from now on, the Russian Federation would show that it was an important actor in economic areas as well as security matters. Putin’s unexpected outburst at the 43rd Munich Security Policy Conference created a shocking impact amongst the Americans and Europeans and in fact, it made some analysts to ponder if this was “*the start of a new Cold War?*” The British media and US reacted with the same harshness and anger to Putin’s statements.

It is possible to assess the post-Cold War 1990-2000 period as one of transition when the US first settled into the Basra region in the Middle East on one hand, while the effort of re-designing Eastern Europe on the other, with primarily determining the routes of the energy transfer pipelines. Announced approximately a year after the events of September 11th, 2001, the *Bush Doctrine* featured intercontinental operations with the vast military might of the US that could not obtain what it wanted in these enterprises and in fact represented failure, giving clues as to how the upcoming era is to play out. Tangible developments emerged beginning from the mid-2000’s, obligating that new diagnoses be carried out in regards to the *international system*.

The war fought between the Russian Federation and Georgia on August 8th, 2008 pointed to the start of a new era that could be qualified as a *milestone* from the aspect of global policies and balances even though it may have implied that it was a small, regional battle. In fact, when taking into consideration the actors who took part in this so-called war and the strategic- and security-based calculations are taken into account, it was observed that important results emerged on a global scale. As it was, the only thing the US and western states could do was to warn Russia in a not-so-scathing tone. This situation brought the question “*Who’s going to stop Russia?*” but when taking into account the complications of the international environment and the axis of global balances, it was observed that stopping Russia was not

an external factor. In fact, the developments that played during and after the war played out more in favor of the Russian Federation and with its initiative. Not only could the causes and outcome be evaluated as a milestone, the thinking that put American superiority in the foreground with the misnomer 'New World Order' based on the unilateralism that was suggested right after the 1990's together with this war was dealt a major blow. Case in point, discussions were tabled as to whether a "new Cold War era was beginning" on the heels of the Russian Federation – Georgia War.

By doing that, the study aims to show empirically that the new international system after the Cold War has shifted towards a multipolar structure – in light of the most recent developments- based on the structural realist assumptions, and also this study claims that the new process should be called "the period of coalitions."

80

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989.

BEST Antony ve diğerleri, *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, Yayın Odası Basım, İstanbul, 2008.

BLAIR Clay, *The Forgotten War: America in Korea, 1950-1953*, Times Boks, New York, 1987.

BUZAN Barry, JONES Charles and LITTLE Richard, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Press, New York, 1993.

- BRZEZINSKI Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005.
- DONELLY J., *Realism and International Relations*, Cambridge, 2000.
- FOOT Rosemary, *The Wrong War: American Policy and the Dimensions of the Korean Conflict, 1950-1953*, Cornell University Pres, Ithaca, 1985.
- GADDIS John Lewis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çev.: Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- GILPIN Robert, *War and Change in International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- GİRGİN Kemal, *21.Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- GUYATT Nicholas, *Another American Century?*, Zed Books, New York, 2000.
- GUZZINI S., *Realism in International Relations and International Political Economy*, London, 1998.
- HOLSTI J. Kal, *International Politics: A Framework for Analysis*, London, 1974.
- HUNTINGTON P. Samuel, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev.: Mehmet Turhan-Y. Z. Cem Soydemir, Oku yanus Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KAPLAN A. Morton, *System and Process in International Politics*, New York, 1957.
- KEOHANE R. O. and NYE S. Joseph, *Power and Independence: World Politics in Transition*, MA: Little Brown, Boston, 1977.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer, *Dünya'nın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi/ Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme*, Eskişehir, 1998.
- MAGHROORI, R. and BAMBERG, B., *Globalism versus Realism: International Relations' Third Debate*, Westview, Boulder, 1982.
- NYE S. Joseph, *Dünya Siyasetinde Başarının Rolü Yumuşak Güç*, İstanbul, 2005.

PRIMAKOV Yevgeni, *Rusyasız Dünya*, Çev. Aijan Esenkanova, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

ROSENAU J. N., *The Study of Global Interdependence: Essays on the Transnationalization of World Affairs*, Pinter, London, 1980.

SANDER Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

UÇAROL Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.

WALTZ N. Kenneth, *Theory of International*, McGraw-Hill, New York, 1979.

WHELAN Richard, *Drawing the Line: The Korean War, 1950-1953*, Little, Brown (Boston), 1990.

Makaleler:

ARIBOĞAN Deniz Ülke, “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe” *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Der. Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

BAL İdris, “Bölgesel Güvenlik ve Türkiye’nin Stratejik Önemi”, Ed.: İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Agam Yayınları, Ankara, 2006.

BURCHILL Scott, “Realism and Neo-Realism”, *Theories of International Relations*, (edited by), Scott Burchill and Andrew Linklater with Richard Devetak, Matthew Paterson and Jacqui True, London, 2001.

ÇAKMAK Cenap, “South Ossetia Policy of Russia, Neo Self-Determination, and the Role of ICC”, *Bilge Strateji*, C.1. S.1, Güz 2009.

ÇEÇEN Anıl, “Avrasya’da Dünya Hegemonya Kavgası”, *2023 Dergisi*, S. 42, 15 Ekim 2004.

EFEGİL Ertan ve MUSTAFAOĞLU Neziha, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri” *Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, Yaz 2009.

HAN K. Ahmet, “Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo (?) ve Bush Doktrini”, *Kartal’ın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Der. Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

GADDIS John Lewis, “The Long Peace: The Elements of Stability in the Postwar International System” *International Security*, Vol:10, No:4, Spring, 1986.

KAYADOR Vakur, “Dünden Bugüne Rusya; Rusya’nın Genel Politikaları”, *2023 Dergisi*, S. 42, 15 Ekim 2004.

KENNEDY Paul, ‘The Next American Century?’, *World Policy Journal*, C.16, S.1, Spring 1999.

LEBOW Richard Ned, “The Long Peace, the end of the Cold War, and the failure of Realism”, *International Organization*, Vol: 48, No: 2, Spring, 1994.

LUCE R. Henry, ‘The American Century’, *Diplomatic History*, C. 23, S.2, 1999.

MUELLER John, “The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons: Stability in the Postwar World” *International Security*, Vol: 13, No: 2, Autumn 1988.

ÖZEN Çınar ve TAŞDEMİR Hakan; “Giriş: Zincirlerinden Kurtulmaya Çalışan Devlin İmparatorluk Siyasetine Geçiş Üzerine”, Ed. Çınar ÖZEN-Hakan TAŞDEMİR, *Yenimuhafazkar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, Ankara, 2006.

SARIKAYA Yalçın, “Bush Doktrini: Caydırmak Yetmez Müdahale Şart”, *2023 Dergisi*, S. 19, 15 Kasım 2002.

YENİÇERİ Özcan, “Terör ve ABD: Terörün Hegemonya Aracı olarak Kullanılması Sorunu”, *2023 Dergisi*, S. 32, 15 Aralık 2003.

WALTZ Kenneth N., Structural Realism After the Cold War, *International Security*, 01622889, Vol: 25, Issue 1, Summer-2000.

İnternet Kaynakları:

EMEKLİER Bilgehan, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, (Erişim tarihi: 04.01.2012).

LIPSCHUTZ Ronnie D., “Soğuk Savaş’a Yeniden mi Dönülüyor?”, <http://www.kavkazcenter.com/tur/content/2007/03/03/2877.shtml>, (Erişim Tarihi: 03.11.2012).

ÖRMECİ Ozan, Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması <http://ydemokrat.blogspot.com/2010/12/samuel-huntington-ve-medeniyetler.html>, (Erişim Tarihi: 04.12.2011).

UYSAL Ahmet, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Kitap İncelemesi, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/12/165-171.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.04.2012).

Tek Avrupa Hava Sahası İnisiatifinin Türkiye'nin AB Üyeliğine Etkisi

The Effects of the Single European Sky Initiative
on the Accession Process of Turkey to EU

M. Hakan KESKİN*

Öz

Hava yolu pazarının her geçen gün giderek artan sorunlarına etkin çözümler üretemeyen Topluluk, hava yolu taşımacılığında daha şimdiden kayda değer gecikmeler ve tıkanıklıklarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Havacılık sektörünün, önümüzdeki yıllarda giderek çözümü daha güçleşen sorunlarına yönelik olarak, 1990'ların ilk yıllarında geliştirdiği en kapsamlı çözüm Tek Avrupa Hava Sahası inisiyatifidir. Bu çalışmada; Avrupa hava pazarının dinamikleri ışığında, önce havacılık sektörünün yapı sökümü yapılmış, ardından Tek Avrupa Hava Sahası inisiyatifinin detayları ve Türkiye'nin AB üyeliğine etkisi analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tek Avrupa Hava Sahası, Avrupa Hava Pazarı, Hava Taşımacılığı, SESAR, Türkiye'nin AB üyeliği.

Abstract

The Community, which cannot produce effective solutions to the problems that are growing with each passing day, has to cope with considerable congestions and delays. Problems of a higher proportion

---

* Yrd.Doç.Dr., Türk Hava Kurumu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölüm Başkanı, E-posta: mhkeskin@yahoo.com.

of the aviation sector will be more difficult to solve in the coming years. For this reason, The Single European Sky initiative, which is the most comprehensive has launched in the early 1990s. In the light of the dynamics of the European air market, firstly, the dismantling of the structure of the aviation industry has been made, and then the details of the Single European Sky initiative and its effect to Turkey's membership have been given.

Keywords: *Single European Sky, European aviation market, Air transport, SESAR, Turkey's accession.*

Giriş

Havacılık sektörü; 400'den fazla havalimanı, 60'tan fazla hava trafik hizmet sağlayıcısı ve 150'den fazla hava yolu şirketi ile Avrupa ekonomisine 140 milyar Euro katkı sağlamanın yanı sıra, 3 milyondan fazla istihdam yaratma potansiyeli ile Topluluk için önemli bir sektördür. Sadece bir yılda, Avrupa havalimanlarını yaklaşık 800 milyon yolcu kullanmıştır. 2007 yılında başlayan ve etkileri hâlâ süren küresel ekonomik krizde en çok zarar eden şirketlerin başında havacılık işletmeleri gelmektedir. Hava yolu işletmelerinin 2008 yılını 16,8 milyar dolar, 2009 yılını ise 11 milyar dolar zararlarla kapatmalarına rağmen¹ havacılık sektörünün eskiye oranla daha hızlı bir şekilde büyümeye devam etmesi dikkat çekmektedir.

Avrupa için ekonomik açıdan bu denli önemli olmasına karşın², en hızlı gelişen ulaştırma modu olan hava yolu taşımacılığının giderek artan sorunlarına Topluluk aynı hızla çözüm üretememiştir. 150 hava yolu şirketi ve yıllık 9,5 milyon uçuş sayısı ile dünyanın en yoğun hava

¹ David Mcmillan, "Mind the Gap: Balancing Current and Future Challenges in European Air Traffic Management", *Airport Management*, Henry Stewart Publications, 1750-1938 April-June 2010, Vol: 4, No. 3, 211-215 p. 211.

² Frank Bruinsma, Piet Tierveld, Martijn Brons, "Comparative Study of Hub Airports in Europa: Ticket Prices, Travel Time and Rescheduling Costs" *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 2000, Vol: 91, No. 3, p. 278.

trafiğine sahip Avrupa'da³ bazı bölgelerde sıkışıklıktan dolayı trafiğin durma noktasına gelmesi modern zamanların en büyük krizlerinden birisi olarak ifade edilmektedir.⁴

Geleneksel olarak, diğer sektörlere göre daha yüksek oranda hukuki düzenlemeye tabi olan sektörün, Avrupa'da önümüzdeki yıllarda giderek çözümü güçleşen sorunlar yaratacağı öngörülmektedir. Bu çalışmada; Avrupa hava pazarının dinamikleri ışığında önce havacılık sektörünün yapı sökümlü yapılmış, ardından Topluluğun havacılık alanında yaşadığı sorunları çözmek için geliştirdiği Tek Avrupa Sahası inisiyatifinin detayları hukuki alt yapısı ile birlikte verilmiştir. Literatürde görülen boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı hedefleyen bu makale ile giderek yoğunlaşan hava trafiği sorununa, Topluluğun geliştirdiği çözüm önerilerinin hukuki altyapısı ve çözüm olma yetisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Hava Pazarı

1957 Martında kurulan Topluluk,⁵ gümrük birliğini öngörülen süreden önce 1960'lı yıllarda⁶ tamamlamış olmasına rağmen, tek bir hava pazarı oluşturmak için ilk girişimini ancak 1990'ların başında gerçekleştirebilmiştir. Bu gecikmenin altında üye ülkelerin, çıkarları doğrultusunda politikalarını değiştirmekte gönülsüz olmaları

³ Michael O'regan, "On the Edge of Chaos: European Aviation and Disrupted Mobilities" *Mobilities*, February 2011, Vol: 6, No. 1, 21–30, p. 21.

⁴ Olivier Jankovec, "The Global Crisis: A Unique Opportunity to Reconsider Aviation Policy at European and National Levels", *Airport Management*, Henry Stewart Publications, 1750-1938 Vol: 3, No. 4, July–September, 2009, 316–319, p. 316.

⁵ Maastricht Anlaşması'ndan sonra *Avrupa Birliği* adını alan Topluluk, 1957 yılında altı ülke tarafından AET (*Avrupa Ekonomik Topluluğu*) adı altında kurulmuştur. 1960 yılında imzalanan Füzyon Anlaşması ile daha önce kurulan *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu* ve *Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu* ile birleşmiş olsa da, topluluklar tüzel kişiliklerini devam ettirdiklerinden hukuken *Avrupa Toplulukları* olarak ifade edilmişlerdir. M. Hakan Keskin, *Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği*, ABGS Yayını, Ankara, 2010, s. 12. Bu çalışmada, *Avrupa Toplulukları* ve *Avrupa Birliği*'ni ifade etmek için *Topluluk* ve *Avrupa Birliği* ifadeleri kullanılmıştır.

⁶ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Tarihi*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 121-127.

yatmaktadır.⁷

Küresel anlamda hava taşımacılığının ilk düzenlemelerinin⁸ 1919 yılında yapılmış olması Topluluğun ne denli geciktiği hakkında fikir vermektedir. İç pazarın oluşması ile birlikte Toplulukta, havacılık sektöründe yer alan aktörlerin daha iyi hizmet vermeleri adına rekabet ortamı sağlanmaya çalışılmış, uçuş güzergâhlarına ve ücretlere uygulanan tüm ticari kısıtların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Rekabetin sağlanması sonrasında dikkat çeken ilk getiri, çok tercih edilen güzergâhlarda fiyatların önemli ölçüde düşmesi ve hava güzergâhı seçeneği sayısındaki artış olmuştur.

Topluluğun havacılık sektörüne yönelik politikası; hava yolu şirketleri, havalimanı işletmecileri, sektör çalışanları ve hava yolundan faydalananlardan oluşan paydaşların karşılıklı menfaatlerini sağlamak amacıyla rekabetin sağlanmasının yanı sıra, en üst seviyede kalite ve güvenlik gibi temel hedeflere ulaşmak üzerine şekillendirilmiştir. Ayrıca giderek daha çok önem kazanan çevre konusu havacılık alanında alınan her kararda göz önünde bulundurulması gereken önemli bir etken hâline gelmiştir.⁹

Avrupa Hava Pazarının Hukuki Yapısı: Havacılık sektöründe ilk kapsamlı hukuki düzenleme 1992 yılında üç yönergenin¹⁰

88
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

⁷ Iva Savić, Ana Kapetanović, “Reaching for The European Sky” *PPP god. 50, 165, str.*, 2011, 195–216, p. 196.

⁸ Paris Anlaşması (1919), Madrid Sözleşmesi (1926), Havana Sözleşmesi (1928) Varşova Sözleşmesi (1929), Şikago Sözleşmesi (1944). Salih Uygur Kılınç, *Avrupa Birliği-EUROCONTROL, Sivil Havacılık Düzenlemeleri ve Türkiye*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2011, ss. 27-57; Hüseyin Ülgen, *Hava Taşıma Sözleşmesi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 201, Ankara, 1987, s. 279; Bülent Sözer, *Hava Yolu ile Yük Taşıma Sözleşmesi*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012, ss. 57-92; Ayhan Sorgucu, *Hava ve Uzay Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, ss. 20-27.

⁹ Daniel B. Reagan, “Putting International Aviation into the European Union Emissions Trading Scheme: Can Europe Do It Flying Solo?”, *Boston College Environmental Affairs Law Review*, 2007-08, Vol: 35, 2006, p. 349.

¹⁰ European Economic Communities, “Licensing of Air Carriers”, Council Regulation No. 2407/92 of 23 July 1992, *Official Journal*, L 240, 24.08.1992, p. 0001–0007,

yayımlanması ile yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler, havacılık sektörünün giderek artan sorunları karşısında yetersiz kalmıştır. Yaklaşık 16 yıldan sonra daha önce yapılan düzenlemeler güncellenmiş ve 2008 yılında yayımlanan 1008 Sayılı Yönerge¹¹ ile Avrupa havacılık sektörünün hukuki altyapısı yeniden yapılandırılmıştır. 1008 Sayılı Yönerge ile Topluluk bünyesinde hava taşımacılığı yapmak isteyenlerin sahip olması gereken lisansların verilmesi, iptali ve süresinin belirlenmesi gibi hususlarla birlikte, hava taşımacılığı hizmetlerinin fiyatlarının belirlenmesine yönelik birtakım düzenlemeler de yapılmıştır.

Tek Avrupa Hava Sahasının Yapı Sökümü

Tek Avrupa Hava Sahası, en genel anlamı ile gelecekte yaşanması beklenen kapasite yetersizliği ve hava güvenliği sorunlarına önlem almak için oluşturulan bir tedbir paketidir. Tek Avrupa Hava Sahasının temelleri her ne kadar hava trafiği yönetimine dayansa da tüm havacılık faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Özetle ifade etmek gerekirse havacılık sektörü en gelişmiş teknolojilerle yönetilecektir. Bu kapsamda SESAR (*Single European Sky Air Traffic Management Researches-Tek Avrupa Sahası Hava Trafik Yönetimi Araştırmaları*) oluşturulmuştur. Güvenlik konusu hava taşımacılığının en çok hassasiyet gösterdiği alanlardandır. Bu konu Avrupa Havacılık

89

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16

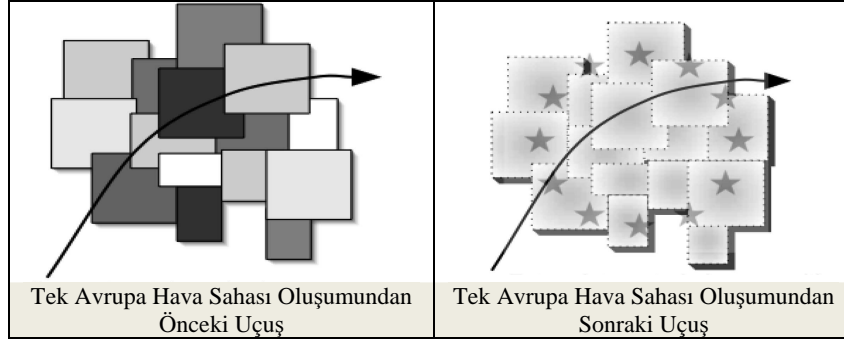
<http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Economic Communities, "Access for Community Air Carriers to Intra-Community Air Routes", Council Regulation No. 2408/92 of 23 July 1992, *Official Journal*, L 240, 24.08.1992, p. 0008–0014, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Economic Communities, "Fares and Rates for Air Services", Council Regulation No. 2409/92 of 23 July 1992, *Official Journal*, L 240, 24.08.1992, p. 0015-0017, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi:08.07.2012).

¹¹ European Council, "Establishing Common Rules for the Operation of Air Services in the Community" EC Regulation No. 1008/2008 of the European Parliament and of the Council of 24 September 2008, *Official Journal of the European Union*, L 293/1-20, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

Emniyeti Ajansı (*European Aviation Security Agency–EASA*)¹² tarafından izlenecektir.¹³ Tek Avrupa Hava Sahası oluşumundan sonraki uçuşlar, havalimanına göre değil, izlediği rotaya göre organize edilecektir. Son olarak, hava taşımacılığında alınan kararlarda insan faktörü merkezde olacaktır. Brehmer tarafından çizilen aşağıdaki şekiller, Tek Avrupa Hava Sahasının oluşumundan sonra uçuşların ulusal hava saha sınırlarında engelle karşılaşmadan yapılmasını göstermektedir.¹⁴

Şekil 1: Tek Avrupa Hava Sahası (Öncesi ve Sonrasında Avrupa'da Uçuşlar)¹⁵

Avrupa genelinde son yıllarda giderek artan havacılık sorunlarına bütünsel bir yaklaşımla çözüm üretmek isteyen Topluluk, çok yönlü getirileri olacağı¹⁶ düşüncesi ile Avrupa hava sahasının

90

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹² Ajansın misyonu, Avrupa'da ve dünyada sivil havacılık çevre koruma ve güvenlik konularında en yüksek standartları oluşturmaktır. Bu kapsamda ajans, Avrupa tek hava sahasının oluşumu için başlatılan yasal düzenleme sürecinin önemli aktörlerindedir.

¹³ Rita Sousa Uva, "Legal and Regulatory Review EASA's New Fields of Competence in the Certification of Aerodromes" *Airport Management*, Henry Stewart Publications, 1750-1938, October–December 2010, Vol: 5, No. 1, 60-71 p. 60.

¹⁴ Thomas Brehmer, "Operational Leadership of Total Airport Management", *Airport Management*, Henry Stewart Publications, 1750-1938, Vol: 5, No. 3, April–June 2011, 200–212, p. 201.

¹⁵ *A.g.m.*

¹⁶ Richard Mumford, "ETSI Creates Aeronautical Technical Committee", International Report, *Microwave Journal*, August 2009, p. 43.

bütünleştirilmesi çalışmalarına başlamış, *Tek Avrupa Hava Sahası (Single European Sky-SES)* adı altında bir inisiyatif başlatmıştır.

Tek Avrupa Hava Sahası I

Komisyon 1999 yılı Aralık ayında yayımladığı bir iletişim belgesi¹⁷ ile ilk girişimde bulunmuş, Tek Avrupa Hava Sahası konsepti adı altında bir inisiyatif başlatılmasını önermiştir. Söz konusu iletişim belgesinde Komisyon, askerî ve sivil otoriteler arasından seçilen üst düzey yetkililerden bir grup oluşturulmasını ve bu grubun üye ülkelerdeki hava trafiğinin kontrolünden sorumlu olmasını, Eurocontrol'ün¹⁸ de bu çalışmaya teknik destek vermesini talep etmiştir. Aynı zamanda Komisyon; sosyal paydaşlar, sektördeki (*hizmet sağlayıcıları, hava yolu şirketleri, havalimanı işletmecileri, hava ekipmanı üreticisi gibi*) gruplar ve yolcu örgütlerinin üyesi olduğu Endüstriyel ve Sosyal Grup (*Industrial and Social Group*) isimli bir grup oluşturulmasını önermiştir.

Tek Avrupa Hava Sahası II

İlk girişimlerden sonuç alınamaması ve beklenen getirilerin uzağında kalınması üzerine Topluluk, sonraki yıllarda hava trafiğinde beklenen büyük artışlarla baş edebilmek için 2008 yılında Avrupa hava trafik kontrol sistemi bünyesinde gerçekleştirmek üzere yeni bir reform inisiyatifi başlatmıştır.

Avrupa'da uçuşlarda gecikme ortalamasının 20 dakikaya ulaştığını, yoğun kullanım periyotlarında bu rakamın iki saate kadar çıktığını ve bu gecikmelerin maliyetinin yılda 10 milyar Euro olduğunu ifade eden Komisyon, 2008 yılında yayımladığı iletişim

¹⁷ European Commission, "The Creation of the Single European Sky" Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 6.12.1999, Com (1999) 614 final/2, <http://eur-lex.europa.eu>, (Erişim tarihi: 08.07.2012).

¹⁸ 1960 yılında kurulan sivil ve askerî konularda müşterek çözümler arayan Eurocontrol, hava trafik hizmetlerinin güvenli biçimde yapılmasını sağlayan (*39 üye ülke+Topluluğun üyesi olduğu*) bir Avrupa organizasyonudur.

belgesi ile bir önceki inisiyatifin devamı niteliği taşıdığından *Tek Avrupa Hava Sahası II (SES II)* adı verilen bir girişim başlatmıştır.¹⁹ Komisyon, söz konusu belgede bir an önce güvenliği artırmak, maliyetleri düşürmek, gecikmeleri ve çevre üzerindeki hava trafiğinin etkisini azaltmak gerektiğini belirtmiştir.

Komisyon tarafından yenilenen Tek Avrupa Hava Sahası konsepti kapsamında yapılacak reform; performans, tek güvenlik çerçevesi, yeni teknoloji, karadaki yönetim kapasitesi olmak üzere dört temel unsura dayandırılmıştır.

Performansı düzenlemek adı verilen birinci unsurda Komisyon, hava trafik kontrol sistemi performansının yürütülmesi, hizmetlerin bütünleşmesinin kolaylaştırılmak ve hava yolu hizmetlerinde bir bilgi ağı oluşturulması olmak üzere üç ana alanda tedbir alınması önerisinde bulunmuştur. Komisyon, oluşturulacak bağımsız bir performans inceleme komitesi tarafından sistemin performansının değerlendirilmesini ve hava trafiğinde yaşanan gecikmeler, maliyetleri düşürme gayretleri ve güzergâhları kısaltma yöntemleri gibi konularda belli hedefler önerilmesini talep etmektedir. Belirlenecek hedeflerin, Komisyon tarafından onaylanmasını müteakip ulusal ve bölgesel hedefleri uyumlaştırmak üzere, yetkili ulusal otoritelere gönderilmesi öngörülmektedir. Komisyon performans çerçevesini tamamlamak üzere son adım olarak, Avrupa güzergâh ağ tasarımı, uçuş koridoru koordinasyonu ve farklı aktörler tarafından uygulanan SESAR teknolojileri dağıtım tahsisi ve yönetimi dâhil olmak üzere bir dizi görevleri kapsamına almıştır. *Tek güvenlik çerçevesi* adı verilen ikinci sütun kapsamında, hava trafiğinin artan hacmi, hava sahasının ve havaalanlarının yoğunluğuna dikkat çeken Komisyon, yeni teknolojilerin kullanımının yanı sıra hava taşımacılığı güvenliği düzeylerini geliştirmek için uyumlaştırılmış geliştirme ve uygulama

---

¹⁹ European Commission, "Single European Sky II: Towards More Sustainable and Better Performing Aviation" Communication from the Commission, Brussels, 25.6.2008, Com (2008) 389 final, {SEC(2008) 2082}, <http://eur-lex.europa.eu>, (Erişim tarihi: 08.07.2012).

için ortak bir yaklaşımın gereğini vurgulamıştır. Bu yaklaşımın ardından Komisyon; havaalanları, hava trafik yönetimi ve hava trafik hizmetleri gibi başka önemli güvenlik konularında EASA'nın yetkisini genişletmeyi önermiştir. *Yeni teknolojiler kullanma* ismi verilen üçüncü sütunda ise, mevcut hava trafik kontrol sisteminin eskimiş teknolojileri ile çalışan ve dağınık yapısından kaynaklanan sıkıntılara vurgu yapılmış ve Avrupa'da hava taşımacılığında emniyet standardını yükseltmek ve trafik kontrol kapasitesini artırmak amacıyla SESAR'ın bir an önce devreye alınması önerilmiştir. *Kara hizmetlerinde mevcut kapasiteyi yönetmek* başlıklı dördüncü ve son sütunda Komisyon, sektöre yapılacak yatırımların önemine ve gereğine vurgu yapmaktadır. Komisyon, sistemin bütünsel etkinliğinin sağlanması adına mevcut kapasite ile yönetim kapasitesinin uyumunun ancak yatırımlar ile sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Komisyon, Topluluk ulaştırma mevzuatının geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin tavsiyelerde bulunmanın yanı sıra havaalanı kapasitesi hakkında bir bütün olarak veri ve bilgi sağlamak için üye ülkeler, ilgili otoriteler ve paydaşlardan oluşan *Topluluk Gözlemevi* adı altında bir izleme organı oluşturulmasını önermiştir.

Tek Avrupa Hava Sahasında Yeni Oluşumlar

Avrupa Birliği, 1960'lardan beri Avrupa'da yaşanan ve günümüzün hava trafik sıkışıklığının ana nedenlerinden biri olan Avrupa'nın demode hava trafik yönetim sistemini yeniden düzenlemek amacıyla 31 Aralık 2004 tarihinde 549 Sayılı Yönerge'yi²⁰ çıkarmıştır. 549 Sayılı Yönerge Tek Avrupa Hava Sahasının oluşturulması için çıkarılan yönergeyi tamamlayan düzenlemelerden birisidir. Tek Avrupa Hava Sahası paketi, çerçeve yönergeye ilave olarak hava trafik

---

²⁰ European Council, "The Framework for the Creation of the Single European Sky (the Framework Regulation)", EC Regulation, No. 549/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 Statement by the Member States on military issues related to the single European sky, *Official Journal*, L 096, 31/03/2004, p. 0001-0009, <http://eur-lex.europa.eu>, (Erişim tarihi: 08.07.2012).

hizmetleri, hava sahasının kullanımı ve organizasyonu ile Avrupa hava trafik yönetimi ağının kullanımı olmak üzere ilave üç teknik düzenlemeden oluşmaktadır. Bu düzenlemeler, özellikle güvenliği iyileştirmek ve takviye etmek, ulusal sınırlar yerine, hava trafiği düzenlemelerini dikkate alarak havaalanı sahasını yeniden yapılandırmak maksadıyla tasarlanmıştır. Yönergenin amacı, Avrupa'daki hava trafiği sektöründe, mevcut güvenlik standartları ve genel verimliliği artırarak tüm hava sahası kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılamak, kapasiteyi optimize etmek ve gecikmeleri en aza indirmektir. 549 Sayılı Yönerge'nin yürürlüğe girmesi ile oluşturulan yeni yapılar aşağıdadır:

- *Ulusal Sivil Hava Otoriteleri:* 549 Sayılı Yönerge'nin yayımlanmasından sonra üye ülkeler, hava trafik hizmet sağlayıcılarından bağımsız olacak şekilde hizmet vermeleri beklenen bir ya da daha fazla sayıda ulusal denetim otoritesini oluşturmuşlardır.

- *Tek Gökyüzü Komitesi:* Tek Avrupa Hava Sahası yönetiminde Komisyon'a yardımcı olmak ve tüm tarafların çıkarlarını gözetmek maksadıyla oluşturulmuştur. Her üye ülkenin iki temsilcisinden oluşan Komite'ye Komisyon'un temsilcisi başkanlık etmektedir.

- *Sektör Danışma Organı:* Bu Yönerge ile Tek Avrupa Hava Sahasının uygulanmasına ilişkin Komisyon'a önerilerde bulunmak üzere oluşturulmuştur. Tek Avrupa Hava Sahası konusunda Komisyon'a destek sağlaması beklenen bu organ, hava trafik hizmetleri, hava yolunu kullananların kurmuş olduğu örgütler, havalimanı işletmecileri, havacılık endüstrisine üretim yapanlar ve diğer imalat sanayi ve profesyonel kadro temsilcilerinden oluşmaktadır.

549 Sayılı Yönerge'de ayrıca, Tek Avrupa Hava Sahası ile ilgili askerî konularda üye ülkelerin iş birliği yapacaklarına yönelik iradelerini ortaya koyacakları belirtilmiştir. Bundan başka, hava trafik hizmetleri ve Tek Avrupa Hava Sahası kapsamındaki sistemin tüm fonksiyonlarının performansının geliştirilmesi ve performans programının oluşturulması amaç olarak belirlenmiştir. Son olarak, bu Yönerge'de üye ülkelerin, temel güvenlik ve savunma politikası

çıkarlarını korumak için gerekli tedbirlerin uygulanmasının önüne geçemeyeceği ifade edilmiştir.

Tek Avrupa Hava Sahasında Hava Trafik Yönetimi

Komisyon 1994 yılında yayımladığı iletişim belgesi ile hava trafik yönetimini optimize etmeyi ve ulusal sınırlardan bağımsız yönetilmesi gereken hava sahasının, sivil ya da askerî tüm hava sahası kullanıcılarını memnun edecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.²¹

Hava trafiğinde yaşanan tıkanıklıklara önlem alınmasının ne denli gerekli olduğunu ifade eden Komisyon, hava trafik yönetimini *iç pazarın düzgün çalışması* adı verilen Topluluk ilkesi ile uyumlu bir hâle getirmenin ve Tek Avrupa Hava Sahasının yaratılmasını sağlamak için acil önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. Avrupa hava sahasında yapılan uçuşlarda sayısı giderek artan gecikmelerin altında, kapasitesi dolmuş hava sahası ve altyapısı yatmaktadır. Komisyon, hava trafiğindeki sıkışıklıkların giderilmesi ve hava yolunu kullanan tüm taraflar adına olası krizleri gecikmeden önlenmesi için önlemler alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda Komisyon, Tek Avrupa Hava Sahasının oluşturulmasının sadece teknik ve operasyonel önlemlerle değil aynı zamanda, yapılarının ve organizasyonunun yeniden düzenlenmesine izin veren hava sahasının bütünsel yönetimine ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Bahsedilen yeniden yapılanma kapsamında, havacılık sektörlerinin alt gruplar hâlinde yapılanması ve hava koridorlarının ulusal sınırlardan bağımsız olarak belirlenmesi durumunda hava sahasının daha verimli bir şekilde kullanılabilmesi düşünülmektedir. Ayrıca, güncel jeopolitik dinamikler ışığında, hava sahasının sivil ve askerî kullanıcılar arasında rasyonel paylaşımı için tutarlı ve verimli bir eylem planı oluşturulması

²¹ European Commission "The Creation of the Single European Sky" Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 6.12.1999, COM(1999) 614 final/2, p. 3, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

gerekmektedir.

Komisyon önerisini yaparken, her eylem ve değişimin, ilgili olan tüm katılımcıların iş birliği ile gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir. Komisyon ayrıca, Eurocontrol'un, şu anda olduğu gibi müzakerelere devam etmesi gerektiğini ve şimdiye kadar kazandığı tecrübelerin ışığında gerekli önlemlerin alınmasında kritik rol oynamasını istemektedir.

Önerilerin hayata geçirilmesi sırasında olası engelleri aşmak amacıyla, ulaşımdan sorumlu Komisyon üyesi başkanlığında yeni bir üst düzey grup kurulmuştur. Üye ülkelere ilave olarak Norveç ve İsviçre'nin temsilcilerinden oluşan grup, sadece bir yıl içerisinde yaptığı 10'dan fazla toplantının ardından, 2000 yılı Aralık ayında Avrupa'nın hava taşımacılığını analiz eden ve çözüm önerileri içeren bir rapor yayımlamıştır.²²

SESAR İnisiyatifi

Topluluk, 2007 yılında çıkardığı 219 Sayılı Yönerge'yle,²³ Avrupa hava trafik yönetim sisteminin modernizasyonu sağlamak adına ortak bir girişim oluşturmayı amaçlamıştır. SESAR adı verilen bu ortak girişim kapsamında, Topluluk bünyesinde yapılan araştırma ve geliştirme çabalarının bir araya getirilmesi öngörülmektedir.

Hava yolu kullanılarak yapılan taşımacılığın Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan uyum ve Avrupa ekonomisinin sorunlarının çözümü için önemli bir unsur olduğunu ifade eden Komisyon, bu sektörün Avrupa GSMH'sine 220 milyar Euro katkı sağladığını ve 3 milyondan fazla kişiye istihdam imkânı yarattığını belirtmektedir.

²² High-level group, "Single European Sky" European Commission, Directorate-General for Energy and Transport, *Report of the high-level group*, November 2, Office for Official Publications of the European Communities, 2000.

²³European Council, "Establishment of a Joint Undertaking to Develop the New Generation European Air Traffic Management System (SESAR)", EC Regulation, No 219/2007 of 27 February 2007 L 64/1-11 <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

Komisyona göre, 20 yıl içerisinde iki katına (*bazı bölgelerde üç katına*) çıkması beklenen hava trafik akışının yönetilmesi için oldukça eski teknolojilere sahip Avrupa'da hâlen kullanılan hava trafik kontrol sistemleri, havacılığın hızlı, ekonomik ve güvenilir gelişimi için yeterli ve uygun değildir. Hava yolunu tercih eden yolcular verimli, uygun fiyatlı ve güvenli ulaşım isterken, çevre faktörleri havacılık planlamalarının tümünde dikkate alınması gereken bir husus hâline gelmiştir. Küresel güvenlik konseptini tümüyle etkileyen 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere yapılan saldırıların en olumsuz etkisi belki de hava yolu sektöründe yaşanmıştır. Hava trafik yönetimini AB'nin yetki alanları arasına sokan Tek Avrupa Hava Sahası çalışmaları, Topluluğun bu sorunun çözümü için güvendiği girişimlerin başında gelmektedir. Topluluk sadece kurumsal bir reform yaparak Tek Avrupa Hava Sahasının hedeflerine ulaşamayacağını düşünmektedir. Hava trafik yönetimi teknolojisinde ciddi bir atılıma ihtiyaç bulunmaktadır.

Tek Avrupa Hava Sahasının teknolojik ayağı olan SESAR'ın, üç aşamada gerçekleştirilmesi öngörülmektedir:

- *Tanımlama Evresi (2005-2007)*: İki yıl süren ilk aşamada hava trafik modernizasyon planının (ATM Master Planı) teknolojik aşamaları, öncelikleri ve zaman çizelgeleri tanımlanmıştır.

- *Gelişim Evresi (2007-2016)*: İkinci aşamada yeni nesil sistemlerinin temelini oluşturacak yeni teknolojiler ve usuller ile ilgili araştırma, geliştirme ve doğrulama faaliyetleri yapılması öngörülmektedir.

- *Sonuç Aşaması (2016-2020)*: Üçüncü ve son aşamada yeni teknoloji ve yöntemlerin büyük ölçekli üretim ve uygulama sonuçlarının alınması beklenmektedir.

Topluluk, 2007 yılında çıkarılan 219 Sayılı Yönerge ile SESAR'ın yukarıda belirtilen geliştirme evresini yönetmek için (TFEU; AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşmanın 187'nci maddesine dayanarak) ortak bir girişim başlatmıştır. Bu girişimin; genel olarak, Topluluğun ve Eurocontrol'ün kurucusu olduğu, AB genelinde hava trafik yönetimi çalışmalarını rasyonalize ve koordine etmeyi mümkün

kılan bir kamu-özel sektör ortaklığı marifetiyle gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Bu sayede, bir taraftan birbirinden habersiz eş zamanlı başlatılan benzer ulusal ve bölgesel projelerin tekrarı engellenirken, diğer taraftan finansman ve teknik bilgiler havuzu oluşturarak kamu kuruluşları ve özel sektörün becerilerini ve yenilikçilik kapasitelerini maksimize etmeye imkân sağlanmış olacaktır. SESAR ortak girişiminin sorumlulukları hava trafik ana planına (*ATM Master Plan*) uygun olarak; SESAR projesinin gelişimini koordine ve organize etmek, kamu ve özel fonların müşterek kullanımı ile gerekli faaliyetlerin finansmanının koordinasyonunu sağlamak, hava trafik sektöründe teknik araştırma-geliştirme faaliyetlerini organize ve koordine etmek, hava trafik sektörünün paydaşlarının (*hizmet sağlayıcılar, hava yolunu kullananlar, meslek kuruluşları, havalimanı işletmecileri, havacılık sektörü için üretim yapanların yanı sıra akademik çevreler*) projeye katılımını sağlamak, bahsedilen ortak hâsıllara ulaşmak için faaliyetleri denetleme ve gerektiğinde hizmet alımına gitmek olarak sıralanabilir.

Merkezi Brüksel'de bulunan ve tüzel kişiliğe sahip bir AB organı olan SESAR ortak girişiminin finansmanı özel işletmelerin de arasında olduğu üyeleri tarafından yapılmaktadır. AB'nin SESAR'a katkısı, araştırma-geliştirme ve Trans-Avrupa ağları için çerçeve programlarına tahsis edilen bütçeden karşılanmaktadır.

Avrupa Hava Sahasının Kullanımı ve Organizasyonu

AB genelinde üye ülkelerin kara yolu taşımasında sınırlar ortadan kaldırılmış olmasına rağmen, hava yolu taşımacılığında ulusal sınırlar hâlâ varlıklarını korumaktadırlar. Hava taşımacılığında sınırların kaldırılması maksadıyla Komisyon, 2001 yılında hava trafik yönetimi ile ilgili bir seri önlemler paketini kabul etmiştir. Bu paketlerin amacı, Topluluk hava sahasının parçalı yapısını sonlandırmak ve sınırları olmayan, verimli ve güvenli tek bir hava sahası yaratmaktır.

Üç yıl sonra 2004 Mart ayında çıkarılan 551 Sayılı Yönerge ile Avrupa hava sahasının organizasyonu ve yönetimi ile hava trafik hizmetlerinin daha etkin biçimde organize edilmesi maksadıyla bir

uçuş bilgilendirme merkezi kurulması öngörülmüştür.²⁴

551 Sayılı Yönerge, Tek Avrupa Hava Sahasının oluşmasını sağlayan süreci tamamlayan bir düzenlemedir. 551 Sayılı Yönerge ile Topluluk, hava trafiğindeki gecikmeleri azaltmayı, hava taşımacılığının büyümesini teşvik etmeyi ve Avrupa hava sahasının kullanımını optimize etmeyi hedeflemiştir. Topluluğun hedefi çok genel bir ifade ile hava güvenliğini en üst düzeyde korurken, Avrupalıların sınırları olmayan tek Avrupa sahasından faydalanmalarını sağlamaktır.

Avrupa Üst Uçuş Bilgi Bölgesi

Chicago Sözleşmesi'nin 12'nci maddesine²⁵ göre, uçuş bilgi bölge (*Flight Information Regions-FIRs*) konsepti, hava güzergâh yapılarını kapsayan hava sahasının homojen bölgelerini ifade etmek için kullanılmaktadır ve şimdiye kadar hava sınırları, kara ve deniz sınırları referans alınarak belirlenmiştir. Bu yaklaşımın aksine, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (*International Civil Aviation Organization-ICAO*) hava sahasının sınırlarının belirlenmesi için daha etkin hizmet verme unsurunun esas alınması gerektiğini önermektedir.

Bu yaklaşıma bağlı olarak Tek Avrupa Hava Sahası Anlaşması, tek bir Avrupa Üst Uçuş Bilgi Bölgesi/*European Upper Flight Information Region (EUIR)* olmasının yolunu açmaktadır. EUIR, sadece AB ülkelerinin üst hava sahasını değil, gerekli olması durumunda Topluluk üyesi olmayan komşu ülkelerin hava sahasını da kapsamına alabilmektedir. Avrupa genelinde üst hava sahasında tek bir uçuş bilgi bölgesinin oluşturulması; hava sahasının, sistemlerin,

²⁴ European Council, "Organisation and Use of the Airspace in the Single European Sky (The Airspace Regulation)", EC Regulation, No 551/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004-Commission statement, *Official Journal*, L 096, 31/03/2004, p. 0020-0025, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

²⁵ Convention on International Civil Aviation, 7 December 1944, <http://www.mcgill.ca/files/iasl/chicago1944a.pdf> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

personelin daha etkin kullanımını sağlaması ve bu alanın ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın ayrılmış kontrol alanları içinde yeniden yapılandırılması beklenmektedir. Oluşturulacak EUIR alanıyla ICAO gereksinimlerini de karşılayacak şekilde Avrupa hava sahasının kullanım bilgilerinin uyumlaştırılması ve yayımlanmasına imkân sağlanacaktır. Komisyon, elde edilen bu bilgilere ihtiyaç duyan paydaşların engelsiz ve sınırsız erişimini sağlamak için elektronik bir portal altyapısı oluşturmakla sorumlu tutulmuştur.

Hava sahası ve hava trafik hizmetlerine maksimum erişim imkânı sağlanırken, bu yönde yapılacak girişimleri desteklemek amacıyla gerek ulusal ve gerekse oluşturulan işlevsel hava sahası blokları düzeyinde hava sahasının kullanımında ve güzergâh belirlemede serbestlik hedeflenmektedir.

Hava sahasının askerî amaçlı kullanımı ile ilgili olarak Komisyon, Eurocontrol tarafından geliştirilen *hava sahasının esnek kullanımı* kavramının öncelikli olarak üst hava sahasında ve sonra daha alt hava sahasında uygulamaya izin veren ölçütlerin benimsenmesini önermektedir. Komisyon, üye ülkelere ve Eurocontrol'e sivil ve askerî hava trafik hizmeti sağlanmasına ilişkin hükümlerin tekdüze uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alma konusunda çağrıda bulunmuştur. Sivil uçuşlar için belirli bir erişim sahasının tahsisini ve kullanımını yönetmesi gereken kıstas ve prensipleri içeren ve askerî amaçları göz önüne alan bir yaklaşım içinde, hava sahasının tahsisi ve etkin kullanımı sivil ve askerî yetkililer arasında koordine edilecektir. Konulan bir güvenlik maddesi ile üye ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda askerî gereksinimlerle uyuşmayan durumlarda, Topluluk kurallarının askıya alınmasına imkân sağlanmıştır.

Avrupa Hava Trafik Akış Yönetimi

2004 yılında çıkarılan Tek Avrupa Hava Sahasının oluşmasını hedefleyen yönergeyi tamamlayan bir başka yönerge Avrupa hava trafik akış yönetimi (*Air Traffic Flow Management-ATFM*) konusunda,

2010 yılında çıkarılan 255 Sayılı Yönerge'dir.²⁶ Bu yönerge, Avrupa hava trafik yönetimi ağının mevcut kapasitesini optimize etmek ve tek bir Avrupa sahası içinde belli kurallar ve prosedürlerin uygulanması ile hava trafik akış yönetimi süreçlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu Yönerge ile havacılık sektöründe aletli uçuş kurallarına göre, genel hava trafiği olarak faaliyet göstermeyi amaçlayan bütün uçuşlar ile hava trafik yönetiminde düzenlemeler yapılmıştır. Yönerge'nin tarafı olan paydaşlar; hava yolu işletmeleri, hava trafik hizmeti verenler, havacılık bilgi hizmetleri, hava sahası yönetimine dâhil oluşumlar, havaalanı yönetim unsurları, ATFM'nin merkezî ve yerel birimleri, havalimanlarının slot koordinatörleridir.

Yukarıda belirtilen şahıslar tarafından üstlenilen ATFM önlemlerinin, koordinasyon ve planlaması ICAO tarafından belirlenen hükümlere uygun olmalıdır.

ATFM Bünyesinde Sorumluluklar

Üye ülkelerin genel yükümlülükleri: Üye ülkeler, ATFM süreçlerinde yer alan tüm taraflar için ATFM fonksiyonunun sürekli olarak uygulanmasından sorumludur. Topluluk üyeleri ayrıca, ulusal güvenlik ve her bir üye ülkenin savunma gereklerine uygun olarak ATMF önlemlerinin tanımlanması ve uygulanmasını da sağlamak durumundadır.

Tek Avrupa Hava Sahası birimlerinin genel yükümlülükleri: Bir ATFM tedbiri uygularken, Tek Avrupa Hava Sahası birimleri tedbirin Avrupa Hava Trafik Yönetim Ağı (*European Air Traffic Management Network-EATMN*) üzerinde genel performans etkilerinin optimizasyonu konusunda seçildiğinden emin olmak maksadıyla, merkezî ATFM birimleri, yerel ATFM birimi ile koordine etmek durumundadır. Tek Avrupa Hava Sahası üniteleri, hava trafik kontrol

---

²⁶ European Commission "Common Rules on Air Traffic Flow Management", Commission Regulation (EU) No 255/2010, of 25 March 2010, *Official Journal of the European Union*, 26.3.2010, L 80/10, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

kapasitesini veya hava trafik talebini etkileyebilecek tüm olaylar için merkezî ATFM birimini bilgilendirmekle yükümlüdür. Tek Avrupa Hava Sahası birimlerinden, güzergâh yapılarının durumu, hava trafik kontrol sektörü ve havaalanı kapasiteleri, yol durumu, uçuş planlarındaki sapmalar ve hava sahası durumu gibi konularda bilgi verilmesi istenmiştir. ATFM merkezî birimi, verilerin tam listesini, ATFM süreçlerinde yer alan tüm aktörlere ücretsiz olarak sağlamak durumundadır.

İşletmecilerin (operatörlerin) genel yükümlülükleri: Herhangi bir ATFM önlemi ve dosyalanmış uçuş planları ile ilgili herhangi bir değişikliğin, planlanan uçuş operasyonuna dâhil edilmesi ve bu durumdan pilotların haberdar edilmesi gerekmektedir. ATFM kalkış yeri ayarlanmadığı için bir uçuş planının askıya alınması durumunda ilgili işletmeci, iptal edilen uçuş planının gerçekleşmesi için gerekli düzenlemeyi yapmak durumundadır.

Uçuş planları ve hava slotları arasındaki tutarlılık: AB üyesi ülkeler, havalimanı slot koordinatörlüğünün (veya havalimanının yönetim organının) talebi üzerine, öncelikli olarak uçuş için merkezî veya yerel ATFM ünitelerinin kararlaştırdığı, bu havaalanında uçuş operasyonunun uçuş planı ile uyumlu olduğundan emin olmak durumundadır.

102

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

Diğer Hususlar

Kritik olaylar ile ilgili yükümlülükler: AB ülkeleri EATMN aksamalarını en aza indirmek için kritik olayların etkin bir şekilde yönetiminin sağlanması amacıyla ATFM prosedürlerinin oluşturulmasını ve yayımlanmasını temin etmek durumundadır. Kritik olaylara hazırlanmak için hava trafik hizmet birimleri ve havaalanı yönetici organları böyle kritik olaylardan etkilenen operatörler ile birlikte acil prosedürleri önceden koordine etmek durumundadır.

ATFM önlemleri ile uyumluluğun izlenmesi: AB ülkeleri uçuş planlarının, gerçeğe uygunluğunun bir yıl içinde %80 veya daha az olduğu havaalanlarında, ATFM kalkış slotlarına uygun olduğunu temin etmekten sorumludur. Bu tür havalimanlarında hava trafik hizmet birimleri uyumu sağlamak için alınması gereken eylemler ile ilgili

detay vermek durumundadır. Havaalanındaki hava trafik hizmet birimi öngörülen uyumu sağlamak için gerçekleştirilen eylemler ile ilgili ayrıntı vermek ve bu havaalanında uçuş planının reddedilmesi veya ertelenmesine bağlı herhangi bir başarısızlık durumuyla ilgili, uygun bilgi vermekle sorumlu tutulmuştur.

ATFM'deki Şebeke Hizmetlerin Birlikte Çalışması

Hizmet alımı maksadıyla açılan ihaleler için kullanılan ulusal seviyedeki teknik farklılıklar pazarın ve sistemin parçalanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Topluluk düzeyinde sektörel iş birliğini sağlamak oldukça zorlaştığından, özellikle ürünlerini ulusal pazarlara satmak isteyen Avrupa hava endüstrisi aktörlerinin bu durumdan etkilendiği görülmektedir.²⁷

2004 yılında çıkarılan 552 Sayılı Yönerge, 2004 tarihli Tek Avrupa Hava Sahası Yönergesi'ni tamamlayan nitelikte ve onun hava trafik yönetimi ile ilgili bir mevzuat paketinin parçası şeklindedir. Yönerge'nin amacı; gecikmeleri azaltmak, hava taşımacılığında büyümenin canlandırılmasına yardımcı olmak ve Avrupa hava sahasının en elverişli kullanımını sağlamaktır. Yönerge, bir şekilde çalışan farklı hava kontrol sistemlerinin müşterek çalışabilirliğini sağlayacak ortak gereksinimleri tanımlamıştır. Bu şekilde sistemin tüm bileşenleri için uyumlaştırılmış bir sertifikasyon yapısı oluşturulması öngörülmektedir. Yönerge'den; farklı sistemler, bileşenler ile Avrupa hava trafik yönetimi sisteminin tüm usullerinin müşterek çalışabilirliğini temin etmek ve operasyonların yeni kabul edilmiş ve hava trafik yönetiminde kabul görmüş faaliyetler ve teknolojilerdeki onaylanmış yaklaşımların paylaşılmasını sağlamak şeklinde iki boyutlu sonuç alınması hedeflenmektedir. Avrupa hava trafik yönetimi ağı, sistemleri ve bunların bileşenleri genel ve özel olmak üzere iki başlık

²⁷ European Council, "The Interoperability of the European Air Traffic Management Network (The Interoperability Regulation)", EC Regulation, No 552/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004, *Official Journal of the European Union*, 31.3.2004, p.L 96/26, <http://eur-lex.europa.eu>. (Erişim tarihi: 08.07.2012).

altında toplanan gereksinimleri karşılamalıdır:

- *Genel gereksinimler (kesintisiz faaliyet):* Sistemlerin yapıları ve mantıksal mimarisini yönetim prensipleri, çevresel kısıtlamalar, sivil-asker koordinasyonu, güvenlik ve operasyon ile ilgili yeni kavramlar.

- *Özel gereksinimler (sistemler ve prosedürler):* Hava sahası yönetimi ve hava trafik akış yönetimi, yer-yer, hava-yer ve hava-hava iletişim sistemleri, navigasyon (seyir) ve izleme işlemleri, havacılık bilgi hizmetleri ve meteorolojik bilgi kullanımı için gerekli olan sistemler ve prosedürler.

Topluluğun koşulları, Avrupa standardizasyon kuruluşları tarafından hazırlanan ilgili standartlar ve prosedürler ile birlikte, sistemler veya bileşenlerinden oluşan normlar ve hava trafik hizmeti sunanlar arasında faaliyetlerin koordinasyonun sağlanması amacıyla Eurocontrol tarafından hazırlanan normlardır. Avrupa hava trafik hizmetlerinde kullanılan tüm yapılar, Topluluğun daha önce açıkladığı normlara uygun olmak durumundadır. Bir hava trafik hizmet sağlayıcısı, hava trafiğinde kullanacağı bir sistemi hizmete almadan önce, Topluluk organlarından aldığı oluru sistemin teknik dosyası ile birlikte ulusal havacılık denetim otoritesine sunmak zorundadır.

Ulusal denetleme otoritesi, Topluluk tarafından belirlenen gerekli normlara uymadığını tespit ettiği bir sistemin kullanımını kısıtlamak veya yasaklamak zorunda olduğu gibi, yaptığı tespiti nedenleri ile birlikte Komisyon'a bildirmekle yükümlüdür. Denetleyici kurum tarafından yapılan müracaatın Komisyon tarafından onaylanmaması durumunda kurum ilgili üye ülkeye uyguladığı kısıtlamaları ve yasaklamayı kaldırmak zorundadır.

Tek Avrupa Hava Sahası ile İlgili Hava Trafik Hizmetleri Hükümleri

Tek Avrupa Hava Sahasının oluşturulması kapsamında, hava sahasının düzenlenmesi ve kullanımı ile tutarlı hava trafik hizmetlerinin güvenli ve verimli bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla bazı önlemler alınması gerekmektedir. Hava trafiğini verimli ve güvenli bir şekilde düzenlemek ve hava sahası kullanıcılarından

gelen talebi karşılamak için uyumlaştırılmış bir yasal çerçeveye ihtiyaç duyulmuştur.²⁸

2004 yılında çıkarılan 550 Sayılı Yönerge de diğerleri gibi Tek Avrupa Hava Sahası oluşturmak için 2004 yılında çıkarılan mevzuat paketinin bir parçasıdır. Bir taraftan hava trafiğinde yaşanan gecikmeler, diğer taraftan hava taşımacılığının büyümesi gibi sonuçlar Avrupa hava sahasının etkin kullanımına engel olmaktadır. 550 Sayılı Yönerge, hava trafik hizmetlerinin Topluluk çapında, sürekli ve müşterek çalışılabilir niteliğe sahip, güvenli ve verimli bir şekilde sağlanması için ortak gereksinimleri ve uyumlaştırılmış sistem sertifikasyonunu tanıtmanın yanı sıra hizmet sağlayıcıları tarafından uyulması gereken kuralları belirlemektedir.

Türkiye'nin Tek Avrupa Hava Sahasına Entegrasyon Durumu

Türkiye, AB'nin ABD ve İsviçre'den sonra en yoğun uçuşlarının olduğu hava pazarı²⁹ olarak Topluluğun tek hava pazarı oluşturma çabalarında önem taşıyan bir ülkedir.

Son yıllarda özellikle İstanbul hava sahasında başlayan trafik yoğunluğu nedeni ile Avrupa ile benzer sıkıntılar yaşayan Türkiye'nin, Tek Avrupa Hava Sahasına entegrasyon durumunu belirlemek için her iki tarafın konuya yaklaşımını tespit etmek gerekmektedir.

Türkiye'nin 2005 yılında başladığı müzakere sürecinde Topluluğun müktesebatında Avrupa hava trafiği ile ilgili konularda geldiği seviyeye yönelik en somut tespitler, aday ülkelerin üyelik müzakerelerini yürütmekten ve izlemekten sorumlu olan Komisyon tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında yapılmıştır.³⁰ Türkiye'nin geldiği aşama ise, Türkiye genelinde hava trafiğini düzenlemekten

²⁸ European Council, "The Provision of Air Navigation Services in the Single European Sky (the Service Provision Regulation)" EC Regulation, No 550/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004, p. L 96/10-19, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

²⁹ Salih Uygur Kılınç, *a.g.e.*, s. 197.

³⁰ M. Hakan Keskin, *a.g.e.*, s. 261.

sorumlu olan Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) ve Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI) Genel Müdürlüğü ile doğrudan görüşmeler ve konu ile ilgili literatür taraması yapılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Birliği'nin Tespitleri

Komisyon, 12 Ekim 2011'de yayımlandığı Türkiye'nin son ilerleme raporunda,³¹ hava taşımacılığı konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiğini belirtmiştir.

Havacılık alanındaki AB ile ilişkiler bakımından yeni bir hukuki dayanak teşkil edecek olan *AB-Türkiye Yatay Havacılık Anlaşması*'nin³² son aşamada olduğunu ifade eden Komisyon, Türkiye'nin, *Tek Avrupa Hava Sahası Girişimi* ile oluşacak havacılık yapısına entegre olma konusunda istekliliğini tekrarlamıştır. SHGM'nin, denetçiler için *uçuş operasyon el kitabı* yayımladığını, piyasada yaygın olarak kullanılan bilgisayarlı rezervasyon sistemleri ile ilgili bir yönetmelik çıkardığını belirtmiştir. Komisyona göre Türkiye, slot tahsisi hususundaki ulusal düzenlemelerde büyük ölçüde ilgili AB müktesebatına uyumludur ve Uluslararası Hava Taşımacıları Birliği (*International Air Transport Association-IATA*)'nin *Dünya Çapında Uçuş Planlama Rehberi* dokümanına dayanmakla birlikte, özellikle slot yetkisine sahip kuruluşun bağımsızlığı konusunda uygulamayı geliştirmek için çaba göstermesi gerekmektedir. Komisyon, SHGM'nin kurumsal ve teknik kapasitesinin sektördeki büyüme hızını takip edememesi, insan kaynakları kapasitesinin yetersizliği, SHGM personelinin sıklıkla değişmesi gibi konuların ciddi

106

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

³¹ European Commission "Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012 Turkey", **2011 Progress Report**, Communication from The Commission to the European Parliament And The Council, Brussels, 12.10.2011.SEC(2011) 1201 final, p.41, <http://eur-lex.europa.eu>. (Erişim tarihi: 08.07.2012).

³²Yedi yılı aşkın süredir Türkiye ile AB arasında müzekerelere edildikten sonra 2010 yılı Mart ayında parafe edilen Yatay Anlaşma, ulaştırma faslıının açılması için ön koşuldur. Bkz. Salih Uygur Kılınç, *a.g.e.*, s. 197.

endişe yarattığını ifade etmiştir. Hâlen, hava trafik kontrol üniteleri arasında uçuşların bildirimi, koordinasyonu ve transferi amacıyla kullanılan uçuş mesajı transfer protokolünün uygulanmasına ilişkin uçuş verileri ve gerekliliklerinin değişimiyle ilgili yeterli seviyede bir gelişme kaydedilemediğini belirten Komisyon'a göre, Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ndeki hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği, Lefkoşa uçuş bilgi bölgesinde hava emniyeti bakımından ciddi tehlike oluşturmaya devam etmektedir. AB standartlarına uygun kontrol önlemleri, hava güvenliği alanındaki AB taşımacılık müktesebatına yasal ve idari uyumun devamlılığı da dâhil, AB müktesebatını uygulama kapasitesiyle ilgili olarak Türkiye'nin, hava trafiği yönetimi-hava seyrüsefer hizmetleri alanında standardizasyon denetimlerini yürütecek yetkili birim olarak *EASA*'yı kabul etmesi beklenmektedir. Sonuç olarak Komisyon, sivil havacılık konusundaki hazırlık düzeyinin yükseldiğini belirtmekle birlikte, Türkiye'nin Tek Avrupa Hava Sahasına taraf olma niyetini taşıyorsa, hava trafiği yönetimine ilişkin AB müktesebatının uygulanmasına yönelik olarak daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Türkiye'nin Girişimleri

Topluluğun ilerleme raporunda değinilmemesine rağmen Türkiye, hava trafik yönetimi konusunda Eurocontrol ile müşterek olarak Tek Avrupa Hava Sahası konseptine uyum sağlamak, hava trafik kapasite ve güvenilirliğini artırmak amacıyla Ankara'da çok önemli bir girişimi hayata geçirmek üzeredir. SMART³³ adı verilen söz konusu proje kapsamında hava trafiği yönetimi (*Air Traffic Management-ATM*) sistemlerinin³⁴ bilgi ağı yapısı ile desteklenerek

³³ Systematic Modernization of Air Traffic Management Resources in Turkey: Türkiye'deki Hava Trafik Yönetim Kaynaklarının Sistemik Modernizasyonu.

³⁴ Saha Kontrol Merkezi (*Area Control Centre-ACC*), Yaklaşma Kontrol (*Approach-APP*), Meydan Kontrol Kuleleri (*Tower-TWR*) ve çevre ünitelerinin [Hava Savunma Bildirim Hücresi (*Air Defence Notification Cell-ADNC*), Birleştirilmiş Hava Operasyonları Merkezi (*Combined Air Operations Centre-CAOC*), Havacılık Enformasyon Servisi (*Aeronautical Information Services-AIS*), Uçuş Bilgi Merkezi

Türk hava sahasında verimli, etkin, güvenli hava trafik kontrol hizmetinin sağlanması hedeflenmiştir. Projenin yürürlüğe girmesi ile mevcut durumda iki Uçuş Bilgi Bölgesi (*Flight Information Region-FIR*)’nden (Ankara ve İstanbul) oluşan Türk Saha Kontrol Hizmeti, bu kapsamda Ankara ACC’den sağlanacak olup İstanbul, Antalya, Adnan Menderes, Dalaman, Bodrum ATC’ler (*Air Traffic Center*) APP ve TWR hizmeti verecektir. Ayrıca KKTC Hava Sahası, Ercan ACC/APP tarafından kontrol edilecektir. SMART projesi kapsamında günümüzün modern teknolojisini içeren ana sistemler³⁵ temin ve tesis edilecektir. Buna ilave olarak hava trafik kontrolünün yapıldığı mekânların akıllı binalar olarak inşası için bölgesel ihtiyaçlara göre projelendirmeler tamamlanmıştır.³⁶

AB-Eurocontrol’ün düzenlemeleri Türkiye’nin taraf olduğu Chicago rejiminden çoğu noktada ayrılmış durumdadır. AB-Eurocontrol anlaşmalarına aday ülke statüsünde iştirak eden Türkiye’nin 1945 yılında taraf olduğu Chicago Anlaşması’nı iptal etmesinin önünde *uluslararası anlaşmaları iptal etmeyi belli koşullara bağlayan* Anayasa’nın 90’ıncı maddesi engel olarak bulunmaktadır.³⁷ Ancak bu engel aşılamayacak nitelikte değildir. Ayrıca, Türkiye’nin Yunanistan ile Ege denizi üzerinde yaşadığı siyasi sorunlar³⁸ Avrupa ile iş birliğinin önündeki bir başka engeldir. Türkiye’nin Chicago Sözleşmesi’ne dayandırdığı tezlerinin haklılığının kabulünün üyelik sonrasında daha kolay olacağı öngörülmektedir.

(*Flight Information Centre-FIC*) vb.]

³⁵ SDPS (Gözetim Veri İşleme Sistemi), ARTAS (ATM Gözetim Takipçi ve Sunucu), FDPS (Uçuş Bilgi İşleme Sistemi), Güvenlik Ağları, STCA (Kısa Vadeli Çatışma İkazı), APW (Saha Yakınlık İkazı), MSAW (Asgari Güvenli İrtifa İkazı) ve MTCD (Orta Vade Çatışma Algılaması), HMI (İnsan Makine Arayüzü) vb.

³⁶ Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, “Türkiye ATM Kaynaklarının Sistematik Modernizasyonu Projesi” (www.dhmi.gov.tr) (Erişim tarihi: 08.07.2012).

³⁷ Salih Uygur Kılınç, *a.g.e.*, ss.201-203.

³⁸ Özgül Eren, “Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: AB’nin Ege Sorunları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2007, 1-17, ss. 1-4.

Sonuç

AB genelinde, üye ülkelerin kara yolu taşımasında sınırlar ortadan kaldırılmış olmasına rağmen, hava yolu taşımacılığında ulusal sınırlar hâlâ varlıklarını korumaktadırlar. Hava yolu pazarının her geçen gün giderek artan sorunlarına etkin çözümler üretemeyen Topluluk, daha şimdiden kayda değer sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Diğer sektörler gibi, daha yüksek oranda hukuki düzenlemeye tabi olan havacılık sektörünün sorunlarına yönelik olarak 1990'ların ilk yıllarında *Tek Avrupa Hava Sahası* inisyatifini başlatmıştır. Topluluk tarafından 2008 yılında yayımlanan 1008 Sayılı Yönerge ile Avrupa havacılık sektörünün hukuki altyapısı yeniden düzenlenmiştir. Türkiye'nin 2005 yılında başladığı müzakere sürecinde hava taşımacılığı konusunda geldiği seviye Komisyon tarafından hazırlanan 2011 İlerleme Raporunda tespit edilmiştir. Söz konusu raporda Komisyon, sivil havacılık konusunda Türkiye'nin hazırlık düzeyinin yükseldiğini belirtmekle birlikte, hava trafiği yönetimine ilişkin AB müktesebatının uygulanmasına yönelik olarak daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak Türkiye'de, *SMART Projesi* ile sadece Avrupa'nın değil, dünyanın en modern hava trafik yönetim sistemlerinden birisi oluşturulmaktadır. Yasal düzenlemeler adına yapılması beklenenlerin ise kısa vadede çözüleceği öngörülmektedir.

Sonuç olarak, Topluluğun, milenyumun ilk yıllarında yüzleşmek zorunda kaldığı havacılık sektörü sorunlarını çözmekte pek başarılı olamadığı görülmektedir. 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye'nin ise (*hukuki altyapı açısından minör seviyede belli düzenlemeler sonrası*) Avrupa tek hava pazarına entegrasyon için teknik açıdan hazır, üstelik birçok Topluluk üyesi ülkeden ileride olduğunu söylemek mümkündür.

SUMMARY

Although all restrictions along the national borders have been abolished while transporting on roads among the member states, it cannot be said for the air transport all over the EU. The community which cannot produce effective solutions to the problems that are growing with each passing day has to cope with considerable congestions and delays. Problems of a higher proportion of the aviation sector will be more difficult to solve in the coming years. For this reason, The Single European Sky initiative, which is the most comprehensive has launched in the early 1990s. The legal infrastructure of the European aviation industry is reorganized by a regulation (no.1008) in 2008. The position of Turkey in the accession process, which has been launched in 2005, is determined by using progress report, which is released by the Commission for Turkey. The Commission stated that more efforts are needed, while some progresses have been took place, on the way of harmonization of air traffic aspects. However, the Commission ignore that Turkey's Smart Project is one of the biggest and postmodern projects not only in Europe but also all around the world. As a result, it can be said that, in the first years of millennium, the EU's success in solving the problems of aviation is limited. On the other side, Turkey, launched the negotiation process for membership in 2005, is ready to integrate to the European Single Sky by all means, except minor legal regulations.

110

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

KAYNAKÇA

Kitaplar:

DINAN Desmond, *Avrupa Birliği Tarihi*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

KESKİN M. Hakan, *Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği*, ABGS Yayını, Ankara, 2010.

KILINÇ Salih Uygur, *Avrupa Birliği-EUROCONTROL, Sivil Havacılık Düzenlemeleri ve Türkiye*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2011.

SORGUCU Ayhan, *Hava ve Uzay Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.

SÖZER Bülent, *Hava Yolu ile Yük Taşıma Sözleşmesi*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2012.

ÜLGEN Hüseyin, *Hava Taşıma Sözleşmesi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 201, Ankara, 1987.

Makaleler:

BREHMER Thomas, “Operational Leadership of Total Airport Management”, Henry Stewart Publications, 1750-1938 *Airport Management*, Vol 5, No. 3, April–June 2011.

BRUINSMA Frank, TIERVELD Piet, BRONS Martijn, “Comparative Study of Hub Airports in Europe: Ticket Prices, Travel Time and Rescheduling Costs” *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol: 91, No.3, 2000.

EREN Özgül, “Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: AB'nin Ege Sorunları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2007, Ankara.

High-level group, “Single European Sky” European Commission, Directorate-General for Energy and Transport, *Report of the high-level group*, November 2, Office for Official Publications of the European Communities, 2000.

JANKOVEC Olivier, “The global crisis: A unique opportunity to reconsider aviation policy at European and national levels”, *Airport Management*, Henry Stewart Publications, 1750-1938 July–September 2009, Vol: 3, No. 4.

MCMILLAN David, “Mind the gap: Balancing current and future challenges in European air traffic management”, *Airport Management*, Henry Stewart Publications, 1750-1938 April–June 2010, Vol: 4, No.3.

MUMFORD Richard, “ETSI Creates Aeronautical Technical Committee”, International Report, *Microwave Journal*, August 2009.

O'REGAN Michael, “On the Edge of Chaos: European Aviation and Disrupted Mobilities” *Mobilities*, February 2011, Vol: 6, No. 1.

REAGAN Daniel B., “Putting International Aviation into the European Union Emissions Trading Scheme: can Europe Do It Flying Solo?”, *Boston College Environmental Affairs Law Review*, 2007-08. Vol: 35:349.

SAVIĆ Iva and KAPETANOVIĆ Ana, “Reaching for The European Sky” *PPP god. 50, 165, str.*, 2011.

UVA Rita Sousa, “Legal and Regulatory Review EASA’s new fields of competence in the certification of aerodromes” *Airport Management*, Henry Stewart Publications, 1750-1938, October–December 2010, Vol: 5, No. 1.

Hukuki Metinler:

Convention on International Civil Aviation, 7 December 1944, <http://www.mcgill.ca/files/iasl/chicago1944a.pdf> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Economic Communities, “Licensing of air carriers”, Council Regulation No. 2407/92 of 23 July 1992, *Official Journal*, L 240, 24.08.1992, p. 0001–0007, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Economic Communities, “Access for Community air carriers to intra-Community air routes”, Council Regulation, No. 2408/92 of 23 July 1992, *Official Journal*, L 240, 24.08.1992, p. 0008–0014, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Economic Communities, “Fares and rates for air services”, Council Regulation No. 2409/92 of 23 July 1992, *Official Journal*, L 240, 24.08.1992, p. 0015–0017, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Commission, “The creation of the Single European Sky” Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 6.12.1999, COM(1999) 614 final/2, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Commission, “Single European Sky II: towards more sustainable and better performing aviation” Communication from the Commission, Brussels, 25.6.2008, COM(2008) 389 final, {SEC(2008) 2082}, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Commission,” Common Rules on air traffic flow management”, Commission Regulation (EU) No. 255/2010, of 25 March 2010, *Official Journal of the European Union*, 26.3.2010, L 80/10, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Commission “Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012 Turkey”, *2011 Progress Report*, Communication from The Commission to the European Parliament And The Council, Brussels, 12.10.2011, SEC (2011) 1201 final, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Council, “The Framework for the creation of the single European sky (the framework Regulation)”, EC Regulation, No. 549/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 Statement by the Member States on military issues related to the single European sky, *Official Journal L* 096, 31/03/2004, p. 0001 – 0009, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Council, “The provision of air navigation services in the single European sky (the service provision Regulation)” EC Regulation, No. 550/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004, p. L 96/10-19, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Council, “Organization and use of the airspace in the single European sky (the airspace Regulation)”, EC Regulation, No 551/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004- Commission statement, *Official Journal*, L 096, 31/03/2004, p. 0020-0025, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Council, “The Interoperability of the European Air Traffic Management network (the interoperability Regulation)”, EC Regulation, No 552/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004, *Official Journal of the European Union*, 31.3.2004, p. L 96/26, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Council, “Establishment of a Joint Undertaking to develop the new generation European air traffic management system (SESAR)”, EC Regulation, No. 219/2007 of 27 February 2007 L 64/1-11, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

European Council, “Establishing common rules for the operation of air services in the Community” EC Regulation, No. 1008/2008 of the European Parliament and of the Council of 24 September 2008, *Official Journal of the European Union*, L 293/1-20, <http://eur-lex.europa.eu> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

Resmî Yayınlar:

Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, “Türkiye ATM Kaynaklarının Sistemik Modernizasyonu Projesi”, www.dhmi.gov.tr, (Erişim tarihi: 08.07.2012).

Single European Sky Air Traffic Management Project <http://www.Eurocontrol.int/dossiers/single-european-sky> (Erişim tarihi: 08.07.2012).

Ege Hava Sahası Sorunları, Çözülmüş Olanlar ve Sorunların Geleceği

The Aegean Airspace Disputes,
the Ones Already Resolved and the Future

Gökay BULUT*

Öz

Ege hava sahası sorunları, Yunanistan ile Türkiye'nin gündemini yıllardır meşgul etmekte olan ve iki ülkeyi savaşın eşiğine getirme potansiyeline sahip bir sorun kümesidir. Bu sorunlar yaklaşık otuz yıldır çözüm adına statik bir seyir izlemiştir. Ancak sorunların tarihine kıyasla yakın sayılabilecek bir dönemde, 2004 Yaz Olimpiyatları dolayısıyla ortaya çıkan bir ihtiyaç neticesinde sorunların statik doğası harekete geçmiştir. Ayrıca yakın dönemde hayata geçmesi planlanan Tek Avrupa Hava Sahası Projesi ile de yeni hareketlenmeler yaşanabilecektir. Bu makalede, Ege hava sahası sorunları genel anlamda incelenecek ve 2004 yılında çözülmüş olanlar ile Tek Avrupa Hava Sahası Projesinin gelişimine bağlı olarak etkilenmesi beklenenler tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Ege, Hava Sahası, Tek Avrupa Hava Sahası, FIR Limiti.

---

* Hv.Plk.Kur.Bnb., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, E-posta: gokaybulut@yahoo.com.

Abstract

The disputes arising out of Aegean Airspace between Turkey and Greece have been occupying the agenda of both countries for many years and the said disputes have the potential for starting a war between two countries. For almost thirty years, the airspace disputes have remained static in terms of reaching a solution. However, in immediate past compared to the history of disputes, there have been some improvements due to the need for Greece to organize the Summer Olympic Games in 2004. In addition, the Single European Sky (SES) Project to be launched in near future may also faster new developments. This paper presents an overview of the Aegean airspace disputes and argues the disputes already settled in 2004 and the ones to be handled by virtue of SES Project.

Keywords: *International Law, Aegean, Airspace, Single European Sky, FIR Limit.*

Giriş

Bu makalede, Ege Denizi'ne kıyıdaş iki ülke olan Türkiye ile Yunanistan arasında; bu deniz üzerindeki hava sahasının paylaşımı ve yönetiminden kaynaklanan, hazırlayan koşullar itibarıyla geçmiş 1931 yılına kadar uzanan, Ege hava sahası sorunlarının son durumu ve geleceği incelenecektir. Kıbrıs sorununa paralel olarak Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan hava sahası sorunu da, sorunlar arasındaki büyük benzerlik nedeniyle bu kapsamda ele alınacaktır. Mevcut ulusal literatür incelendiğinde; 2004 yılında Yunanistan'da düzenlenen Yaz Olimpiyatları öncesinde Ege hava sahası sorunlarından bazılarının çözülmüş olduğuna literatürde hiç değinilmediği, Avrupa Hava Seyrüsefer Emniyeti Teşkilatı (EUROCONTROL) tarafından başlatılan Tek Avrupa Hava Sahası Projesinin söz konusu sorunlara etkisine ise az miktarda değinildiği görülmektedir.

Ege hava sahası sorunları kaynaklarına bağlı olarak; Yunanistan Hava Sahasının Genişliği, Hava Trafik Hizmeti ile İlgili Sorunlar ve NATO Hava Savunma Sorumluluk Sahalarının Paylaşımı olmak üzere üç başlık altında ele alınabilir.

Yunanistan Hava Sahasının Genişliği

Ulusal hava sahası, bir devletin ölkesi üstündeki hava sahasını belirtmektedir. Uygulanan uluslararası hukuka göre devletlerin hava sahası, bu devletlerin egemenliği altında bulunan kara ölkesi ile buna bitişik iç suların ve kara sularının üstünde bulunan hava sahasıdır. Bu durumda, bir devletin ulusal hava sahasının sınırı kara sularının bittiği çizgidir.¹

Devletlerin uygulamalarında bu kurala aykırı² olduğu görölen tek örnek Yunanistan'ın ulusal hava sahasıdır. Ege Denizi'nde Yunan kara sularının sınırı, Yunanistan'ın tek taraflı olarak 6 deniz miline³ çıkardığı 1936 yılına kadar 3 mildi.⁴ Buna göre, o dönemde Yunan hava sahasının sınırının da kıyıdan itibaren 3 mil olması gerekirdi. Ancak Yunanistan, 1931 yılında kabul ettiği bir kararname ile hava seyrüseferinin tanzimi ve hava polisliği amacıyla, kara sularının ve üzerindeki hava sahasının sınırını kıyıdan itibaren 10 mile çıkarmıştır.⁵ Bu durumda, 1936 yılından itibaren Yunan kara sularının genişliğinin 6 mil, hava sahasının genişliğinin ise 10 mil olduğu iddia edilmektedir. Uygulanan uluslararası hukukta bunun başka bir örneği yoktur.⁶

¹ Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Fourth Edition, Oxford University Press, New York, 1990, p. 119; Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Güncelleştirilmiş 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 293.

² Melina Skouroliaou, "The Theory That Never Turned into Practice: Case Study from Eastern Mediterranean", *Paper for presentation at the ISA-South Conference, 3-5 November 2005*, Miami, p. 27.

³ Bu makalede; "mil" ölçü birimi 1,8532 km.ye karşılık gelen "deniz mili" anlamında kullanılmıştır.

⁴ Melina Skouroliaou, *a.g.m.*, p. 27; Aydoğan Özman, "Ege'de Karasuları Sorunu", *AÜ Siyasal Bilgiler Faköltesi Dergisi*, Cilt: XLIII, No: 3/4, Temmuz-Aralık 1988, 176-203, s. 176.

⁵ "Decree of 6/18 September 1931 to Define the Extent of the Territorial Waters for the Purposes of Aviation and the Control Thereof" http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_1931_Decree.pdf (Erişim tarihi: 02.03.2011).

⁶ Melina Skouroliaou, *a.g.m.*, p. 27; Sertaç H. Başeren, *Ege Sorunları*, Tüдав Yayınları No:25, Ankara, 2006, ss.171-173.

Yunanistan'ın tezini desteklemek amacıyla kullandığı argüman; Türkiye'nin bu duruma 1975 yılına kadar itiraz etmeyerek uygulamayı zımnen kabul ettiği iddiasıdır.⁷ Ancak Yunanistan, bu durumu Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)'ne ilk kez 1974'te bildirmiştir. Bunun üzerine Türkiye, 1975 yılında Ege Denizi'nde icra ettiği bir tatbikat dolayısıyla konuya ICAO nezdinde itiraz etmiştir. Uygulamada da Türk savaş uçakları; Yunan kıyılarına 6 ila 10 mil mesafedeki noktalardan geçen seyrüsefer uçuşları yaparak, Ege Denizi'nin uluslararası sularının bir kısmını Yunan egemenliği altına alan bu hukuksuzluğun kabul edilmediğini göstermektedir.⁸

Hava Trafik Hizmeti İle İlgili Sorunlar

Hava Trafik Hizmeti

Chicago Sözleşmesi'nin "Hava Trafik Hizmetleri" başlıklı 11'inci Ekinin "Genel" başlıklı ikinci bölümündeki "Hava Trafik Hizmetlerinin Bölümleri" isimli paragrafta, hava trafik hizmetlerinin; hava trafik kontrol hizmeti, uçuş malumat hizmeti ve uyarı hizmetlerinden oluştuğu ifade edilmektedir.⁹ Aynı dokümana göre Hava Trafik Kontrol Hizmeti; uçakların birbiriyle ve mâniyalarla çarpışmasını önleyerek, hava trafiğinin hızlı ve düzenli bir şekilde işlenmesini sağlamak amacıyla verilen hizmettir.¹⁰ Uçuş Malumat Hizmeti ise uçuşların emniyetli ve etkin olarak yapılabilmesi için gerekli bilgileri vermek ve ihtiyaç duyulan konularda tavsiyelerde bulunmak suretiyle verilen hizmettir.¹¹ Uyarı Hizmeti, gerekli kuruluşların arama ve kurtarma yardımına ihtiyacı olan hava

118

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁷ Melina Skouroliaou, *a.g.m.*, p. 27.

⁸ Aynur Yüzbaşıoğlu, *Hava Hukuku Açısından Ege Hava Sahasına İlişkin Sorunlar*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1989, s. 114 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁹ Uluslararası Sivil Havacılık Hakkında Sözleşmeye 11. Ek, Hava Trafik Hizmetleri, 13. Baskı, Temmuz 2001, *Annex 11 to the Convention on International Civil Aviation, Air Traffic Services, Thirteenth Edition, July 2001*, para 2.3.

¹⁰ *A.g.e., idem.*

¹¹ *A.g.e.*, s. 1-5.

araçlarından haberdar edilmesini sağlamak ve bu kuruluşlara faaliyetlerinde yardımcı olmak üzere sunulan bir hizmettir.¹²

Sözleşmenin 11'inci Ekinde ayrı bir bölüm hâlinde ele alınan Uçuş Malumat Hizmeti, genel olarak şunları içerir:

- Seyrüsefer yardımcılarının hizmet verme durumundaki değişiklikler,
- Kar, buz veya belli miktardaki yağıştan etkilenen bölgeleri de içerecek şekilde havaalanları ve ilgili tesislerinin durumundaki değişiklikler,
- İnsansız serbest uçan balonlarla ilgili bilgi,
- Atmosfere salınan radyoaktif madde veya zehirli kimyasallarla ilgili bilgi,
- Yanardağ patlaması öncesi hareketlilikler, yanardağ patlaması ve volkanik kül bulutları hakkında bilgi,
- SIGMET¹³ ve AIRMET¹⁴ bilgisi,
- İniş ve kalkış meydanları ile yedek meydanlardaki mevcut ve beklenen hava durumu,
- Belirli hava sahalarında uçan hava araçları için çarpışma tehlikeleri,
- Su üstü uçuşlarda, uygulanabilirse, pilot tarafından istendiğinde bölgedeki gemilerin çağrı adı, pozisyon, yön, sürat vb. bilgileri,
- Görerek uçuş kurallarına göre yapılan uçuşlar için, uçuşun bu kurallara göre devam ettirilemeyeceği trafik ve hava durumları bilgisi ile emniyeti etkileyebilecek herhangi başka bilgi.¹⁵

¹² *A.g.e.*, s. 1-3.

¹³ Bir meteoroloji gözlem ofisi tarafından yayımlanan, ilgili FIR veya kapsadığı daha küçük hava sahaları içinde daha önce alçak irtifa uçuşları için yayımlanan tahminlerde kapsamamış, rota üzerinde alçak irtifa uçuş emniyetini etkileyebilecek, mevcut veya beklenen hava durumu bilgisi. *A.g.e.*, s. 1-6.

¹⁴ Bir meteoroloji gözlem ofisi tarafından yayınlanan, rota üzerinde uçuş emniyetini etkileyebilecek, mevcut veya beklenen hava durumu bilgisi. *A.g.e.*, *idem*.

¹⁵ *A.g.e.*, para 4.2.

Uçuş Malumat Bölgesi (*Flight Information Region-FIR*) terimi ise içinde uçuş malumat ve uyarı hizmetlerinin sağlandığı, boyutları belirlenmiş hava sahasını ifade etmektedir.¹⁶

İlgili Sorunlar

Chicago Sözleşmesi'ne göre açık denizler üzerinde hava trafik hizmeti verilecek hava sahaları, bölgesel seyrüsefer antlaşmaları ile belirlenir.¹⁷ Bölgesel antlaşmalar ise ICAO bölgesel konferanslarında alınan tavsiye kararlarının ICAO Konseyi'nce onaylanması ile gerçekleştirilir.¹⁸

Nihai olarak 1958 yılında Cenevre'de yapılan IV. Avrupa Bölgesel Hava Seyrüsefer Konferansı'nda, İstanbul-Atina FIR limitinin Finike güneyindeki 3605 K 3000 D noktasından 4200 K 2810 D noktasına kadar Türkiye'nin batı sınırını takip ettiği ifade edilmiştir.¹⁹ Ancak genel hatlarıyla²⁰ belirlenmiş olan bu FIR limitinin; Türkiye'nin batı sınırı olarak nitelenen Güneyde 360456 K 295958 D noktasından, Kuzeyde Türk-Yunan kara sınırına kadar olan bölümü, hukuki olarak üzerinde anlaşılmış bir denizcilik bölgesi ya da kara suları sınırına dayanmamaktadır. Dolayısıyla FIR limitinin bu kısmı

120

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹⁶ *A.g.e.*, s. 1-4.

¹⁷ *A.g.e.*, s. 2-1, para 2.1.2.

¹⁸ *A.g.e.*, s. 2-1, para 2.1.2., not 1.

¹⁹ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 184-185.

²⁰ Moustakis ve Sheehan da 1952 ve 1958 yıllarında ICAO tarafından belirlenen, Atina ve İstanbul FIR'larını ayıran çizginin, Türk kara sularının dış çizgisini kabaca takip ettiğini ifade etmektedir. Fotios Moustakis, Michael Sheehan, "Democratic Peace and the European Security Community: The Paradox of Greece and Turkey", *Mediterranean Quarterly*, Winter 2002, 69-85, p. 80; Stergios Arapoglou ise 1952 ve 1958 yıllarındaki ICAO bölgesel konferanslarında, Türk sahilleri boyunca uzanan dar Türk ulusal hava sahası bandı haricinde, Ege üzerindeki kontrollü hava sahasının Atina FIR'ının bir parçası olduğuna karar verildiğini belirtmektedir. Stergios Arapoglou, *Dispute In The Aegean Sea The Imia/Kardak Crisis*, Air Command and Staff College, Air University, Maxwell Air Force Base, Alabama, April 2002, p. 11 (Yayımlanmamış Hava Komuta ve Kurmay Koleji Tezi).

yasal dayanaktan yoksundur ve geçersizdir.²¹ ABD Millî Coğrafi Uzay İstihbaratı Ajansı tarafından yayımlanan L-12 hava yolu haritasında da İstanbul–Atina FIR limitinin teknik ve planlama amaçları için yaklaşık olarak çizildiği ve sadece hava trafik kontrol hizmetinin transferini gösterdiği ifade edilmektedir.²²

Bu hâliyle FIR limiti, Ege uluslararası hava sahasını kullanan sivil hava trafiğinin kontrolünü Yunanistan'a bırakmaktadır. Bu kapsamda, FIR içinde verilecek hava trafik hizmeti ile ilgili olarak uygulamada birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar üç alt başlık altında incelenebilir: FIR Limitinin Konumu, Hava Trafik Hizmeti Sorumluluğunun İstismarı, Nicosia FIR İhlali İddiaları.

FIR Limitinin Konumu

Sivil havacılık konusunda Ege uluslararası hava sahasında hava trafik kontrol hizmeti sağlayan Yunanistan zaman içinde yetkisini aşmış ve FIR limitinin Türkiye kıyılarına daha yakın olan konumunu istismar ederek bu limiti ülke sınırı olarak göstermeye çalışmıştır.²³ Bunun üzerine Türkiye, FIR limitinin konumunu değiştirmeye yönelik olarak çeşitli girişimlerde bulunmuştur.²⁴ Özellikle Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra FIR limitinin, Türkiye hava sahasına girecek uçakların yeterince önceden bilgi vermesine imkân vermemesi dolayısıyla²⁵ Ege'deki uçuşların iki ülke arasında karşılıklı olarak bildirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Ancak Yunanistan'ın böyle bir

121
Güvenlik
Stratejileri
Yıl: 8
Sayı:16

²¹ “Turkish Air Information Publication (AIP) Supplement (SUP) No:27/05, (ENR)”, 29 Sep 2005, www.ssd.dhmi.gov.tr/ANSLogin.aspx?mn=41 (Erişim tarihi: 03.08.2012).

²² *L-12 Hava Yolu Haritası*, DOD Flight Information Publication Enroute Low Altitude Europe North Africa and Middle East, US National Geospatial Intelligence Agency, St. Louis, Missouri, 10 March 2011.

²³ Hüseyin Pazarcı, 1986, *a.g.e.*, s. V.; Benzer şekilde; Doğu Ege Adalarını Yunanistan ve Avrupa'nın Doğu sınırı olarak gösteren bir makale için bkz. Dimitrios Dimitrou, “Dodecanese–The Pearls of Aegean”, *SHAPE Community Life*, Vol: 44, No.:8, 4 May 2011, p. 22.

²⁴ Melina Skouroliakou, *a.g.m.*, pp. 27-28; Hüseyin Pazarcı, 1986, *a.g.e.*, s. V.

²⁵ Stergios Arapoglou, *a.g.e.*, p. 12.

ihtiyacının olmaması sebebiyle 1975 yılında başlayan ve 5 yıl süren karşılıklı görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır.²⁶

Hâlen Türkiye, Yunanistan'ın hava trafik hizmeti sorumluluğunu kötüye kullanarak FIR içerisindeki teknik nitelikteki sorumluluklarını egemenlik yetkilerine dönüştürmek istemesi sebebiyle FIR limitinin yeniden belirlenmesini istemektedir.²⁷ Bu kapsamda; Tek Avrupa Hava Sahası Projesi bünyesinde gündeme gelen Tek Avrupa Uçuş Malumat Bölgesi'nin (SEFIR) oluşturulma sürecinde, Türkiye'nin bu hassasiyetlerinin dikkate alınması yönünde çaba sarf etmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Hava Trafik Hizmeti Sorumluluğunun İstismarı

Bu bölümde; Yunanistan'ın teknik sorumluluğunu kötüye kullanmasına ilişkin aşağıdaki konularda somut örnekler verilecektir: Ege uluslararası hava sahasında yapılması planlanan tatbikatlar öncesinde Yunanistan, Türkiye tarafından kendisine yayımlanması için iletilen NOTAM'ların²⁸ içeriğini kendi tezleri doğrultusunda değiştirmektedir. Yine Yunanistan, uluslararası hava sahasında kontrollü hava sahaları dışında uçacak olan Türk askerî uçaklarından uçuş planı istemektedir. Ancak ICAO kurallarına göre devlet uçakları sınıfına giren askerî uçakların uçuş planı doldurma zorunluluğu

122

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

²⁶ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 204.

²⁷ Hüseyin Pazarcı, "Ege Denizi'ndeki Türk Yunan Sorunlarının Hukukî Yönü", *Türk Yunan Uyuşmazlığı*, derleyen Vaner, S., Ankara 1990. s. 118; Türkiye'nin bu isteği hala ICAO'da beklemektedir. (Melina Skouroliakou, *a.g.m.*, p. 28).

²⁸ Uçuşla ilgili tüm personelin zamanında haberdar olması gereken bir havacılık tesisi, hizmeti, usulü veya tehlikesinin başlangıcı, durumu veya değişikliği ile ilgili bilgi içeren ve iletişim vasıtalarıyla yayınlanan bir duyuru (Annex 11, 2001, s. 1-5; Uluslararası Sivil Havacılık Hakkında Sözleşmeye 15. Ek, Havacılık Bilgi Hizmetleri, 12. Baskı, Temmuz 2004, Annex 15 to the Convention on International Civil Aviation, Aeronautical Information Services, Twelfth Edition, July 2004. p. 2-3); Havacıların uçuş planlamasında dikkate alınması gereken bilgi anlamındaki "NOTice to AirMen" ifadesinin kısaltması.

yoktur.²⁹

Ayrıca Yunanistan, yine ICAO kurallarına aykırı olarak, bölge ölkeleriyle koordine etmeden uluslararası hava sahasında kontrollü hava sahaları³⁰ tesis etmekte ve böylece uluslararası hava sahasının kullanımını kısıtlamaktadır.

NOTAM Sorunu

Uluslararası hava sahasında hizmet veren bir uluslararası NOTAM ofisinin görevi, kendisine iletilen NOTAM'ları, ileten ölkenin yetkisi altında olduğunu açıkça belirterek yayımlamaktan ibarettir. NOTAM'ın içeriği ve uçuş emniyeti açısından doğuracağı sonuçlarla ilgili sorumluluk NOTAM'ı çıkaran, yani yayımlanmak üzere uluslararası NOTAM ofisine ileten makama aittir.³¹ Ancak aşğıdaki örneklerde açıklandığı gibi Yunanistan; Ege uluslararası hava sahasında tatbikat yapılacak sahaların NOTAM'lanmasıyla ilgili olarak gönderilen metinler üzerinde değişiklik yapmakta, bazı durumlarda NOTAM'ı geç yayımlamakta, bazı durumlarda ise hiç

²⁹ Chicago Sözleşmesi'nin 3'üncü maddesinde, Sözleşme'nin sadece sivil hava araçlarına uygulanacağı ve devlet hava araçları olarak tanımlanan askerî hizmetler ile gümrük ve polis hizmetlerinde kullanılan hava araçlarına uygulanmayacağı ifade edilmektedir. Ancak Moustakis ve Sheehan, Türkiye'nin bu bahänenin arkasına sığınarak Atina FIR'ını ihlal ettiğini savunmaktadır (Fotios Moustakis and Michael Sheehan, *a.g.m.*, p. 81). Grigoriadis de Yunan FIR'ı ve hava sahası sınırlarının Türk askerî uçakları tarafından sistemli olarak ihlal edildiğini belirtmektedir (Ioannis N. Grigoriadis, "The Changing Role of the EU Factor in Greek-Turkish Relations", *Ist PhD Symposium on Modern Greece: "Current Social Science Research on Greece"*, London, 21st June 2003, London School of Economics And Political Science, Hellenic Observatory, Symposium Paper, p.5.). Coufoudakis'e göre ise bu ihlallerin arkasında yatan nedenler; Yunan savunmasının hazırlık durumunun test edilmesi, Türkiye'nin Yunan tezlerini kararlı bir şekilde reddettiğini ve kendi iddialarının ispatı için nereye kadar gideceğini Yunanistan'a ve uluslararası topluma göstermek istemesidir (Van Coufoudakis, "Greek-Turkish Relations, 1973-1983: The View from Athens", *International Security*, Vol: 9, No: 4, Spring 1985, 185-217, p.204)

³⁰ Bir FIR içinde yer alan kontrollü hava sahaları; hava koridoru, hava yolu, terminal kontrol sahası gibi içinde hava trafik kontrol hizmeti verilen hava sahalarıdır.

³¹ *Annex 15*, 2004, p. 3-1, para 3.1.1.1.

yayımlanamamaktadır. Ayrıca ilan ettiği uzun süreli NOTAM'larla, Türkiye'nin Ege uluslararası hava sahasını kullanımını kısıtlayabilmektedir.

Örnek olarak, Mart 1974'teki Daffodil Face 74 NATO tatbikatının genel harekât emrine dâhil ettirilen millî tatbikat ile ilgili NOTAM isteği reddedilince, NOTAM Türk makamları tarafından yayımlanmıştır. Aynı durum 20 Mart 1975'teki müşterek TASMO tatbikatında da tekrarlanmış, ancak Yunan makamları Türk makamlarının NOTAM'ı yayımlamasından bir gün sonra NOTAM'ı yayımlamış ve sorumluluğuna müdahale edildiği gerekçesiyle Türkiye'yi ICAO'ya şikâyet etmiştir.³²

1975 yılında Ege'de yapılacak bir tatbikat için yapılan NOTAM isteği ile ilgili olarak ise, NOTAM metnine uçakların Yunan sahillere 10 milden fazla yaklaşmalarını isteyen bir madde eklenmiştir.³³

1975 yılından sonra da Ege uluslararası hava sahasında icra edilen tatbikatlar ile ilgili olarak yapılan tüm NOTAM isteklerinde sorun çıkmıştır.³⁴

Uçuş Planı Sorunu

Uçuş planı, bir hava aracı için planlanan bir uçuşun tamamı ya da bir kısmı ile ilgili olarak hava trafik kontrol ünitelerine verilen belirli bilgileri ifade eden bir terimdir.³⁵ Plan, özellikle uçuş rotası ve zamanlamasına ilişkin bilgilerin ilgili hava trafik kontrol ünitesine

124

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

³² Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, ss. 98-99.

³³ Osman Gedikoğlu, *Ege Hava Sahası Sorunları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. 30 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

³⁴ Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 99. 2011 yılında yayınlanması talep edilen ancak Yunanistan makamları tarafından kabul edilmediğinden Türk makamları tarafından yayımlanan NOTAM'a ilişkin mesaj metinleri için bkz. Air Navigation Services of the Czech Republic, http://ibs.rlp.cz/notam.do?id=notam_LGGG&anode=notam_LGGG (Erişim tarihi: 30.04.2011).

³⁵ Uluslararası Sivil Havacılık Hakkında Sözleşmeye 2. Ek, Uçuş Kaideleri, 10. Baskı, Temmuz 2005, *Annex 2 to the Convention on International Civil Aviation, Rules of the Air, Tenth Edition, July 2005*. p. 1-4.

iletilmesi amacıyla doldurulur.³⁶

ICAO kuralları kapsamı haricinde olan devlet uçaklarının ise uçuş planı doldurulmasını da içeren Chicago Sözleşmesi'nin 2'nci Eki'ndeki kurallara, pratikte mümkün olduğu ölçüde uyması ICAO Asamblesinin bir kararı ile tavsiye edilmiştir.³⁷

Devlet uçaklarının uçuşları için uçuş planı doldurulması bir zorunluluk olmamasına rağmen, Türkiye Ege uluslararası hava sahasındaki askerî uçuşları için 1979 yılına kadar Yunanistan makamlarına uçuş planı vermiştir. Görölen lüzum üzerine, bu tarihten sonra anılan uygulamadan vazgeçilmiştir.³⁸ Ancak Yunanistan, Atina FIR'ı içindeki tüm uçuşlar için uçuş planı istemektedir.³⁹

Uluslararası hava sahası üzerinde serbestlik ilkesi geçerlidir ve uluslararası hava sahasındaki kontrolsüz hava sahalarında yapılacak askerî uçuşların uçuş emniyeti ile ilgili sorumluluk, uçuşları yapan devlete aittir. Uçuş planı bahane edilerek devletlerin bu haktan mahrum edilmesi söz konusu olamaz. Buna göre, Yunanistan'ın askerî uçaklardan uçuş planı talep etmesinin arkasındaki gerçek nedenin, hava trafik hizmet sorumluluğunun bir hava savunma vasıtası olarak kullanılmak istenmesi olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰

Usulsüz Kontrollü Saha İlanı

Limni Terminal Kontrol Sahası (TMA)⁴¹

Yunanistan, 9 Haziran 1975'de Limni meydanı çevresinde, büyük bir bölümü uluslararası hava sahasını içine alan yaklaşık 3000

³⁶ *Ag.e.*, s. 3-4, para 3.3.1.2.

³⁷ ICAO Doc. 9958, *Assembly Resolutions in Force* (as of 8 October 2010), ICAO, Montreal, 2011, p. II-17.

³⁸ Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, ss. 106.

³⁹ AIP (Air Information Publication) Greece, Volume 1, 05 September 2002 /7, RAC 1-1-1, para 2.1.4.1., hellasga.com/downloads/RAC_1.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2012).

⁴⁰ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, ss. 190-192.

⁴¹ Terminal Control Area, tanım için bkz. *Annex II*, 2001, p. 1-6, kısaltma için bkz. *Annex 15*, 2004, p. App. 1-11.

mil kare genişliğinde bir Terminal Kontrol Sahası (TMA) ilan etmiştir. Bölge ülkeleri ile koordine edilmeden ilan edilen Limni TMA, sivil terminal kontrol ihtiyaçları için gereksiz genişliktedir. Türkiye, Yunanistan'ın bu girişimine, hem bu ülke ve hem de ICAO nezdinde itiraz etmiş ve adı geçen TMA'yı tanımayacağını, askerî uçuşlarını da yeni TMA sınırlarını dikkate almadan yapacağını bildirmiş; ancak Yunanistan ve ICAO'dan herhangi bir tepki gelmemiştir.⁴²

1975-1981 yılları arasında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan ikili görüşmelerde bu konu gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir. Yunanistan, TMA genişliğine gerekçe olarak, askerî uçaklar için adada konuşlu bir seyrüsefer yardımcısı olan Taktik Hava Seyrüsefer (*Tactical Air Navigation-TACAN*) cihazı yardımıyla yapılan alçalmaları göstermiştir. Bu durum, uluslararası hukukun Doğu Ege adalarının silahsızlandırılmış statüsüyle ilgili olarak da ihlal edildiğini göstermektedir.⁴³

1981 yılında Yunanistan, Limni TMA'yı % 57 oranında küçülterek 1300 mil kareye düşürmüştür. Ancak, bu durumda da Limni TMA, bölge ülkeleriyle koordineyi gerektirecek şekilde % 20 oranında uluslararası hava sahasına taşmaktadır. Türkiye'nin kabul etmemesine rağmen Limni TMA, 1981'deki hâliyle mevcudiyetini devam ettirmektedir.⁴⁴

H-59 Hava Yolu

Yunanistan, 1970 yılında Kuzey-Güney istikametinde Kavala'dan İstanköy yoluyla Rodos'a kadar uzanan W-14 (yeni adıyla H-59)⁴⁵ ulusal hava yolunu açmıştır. Ne Türkiye ne de ICAO ile koordine edilmeden ilan edilen hava yolu, Türkiye'nin batı sahillerine çok yakın mesafede, kısmen uluslararası hava sahasından ve kısmen de

⁴² Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 124.

⁴³ Osman Gedikoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

⁴⁴ *L-12 Hava Yolu Haritası*, 2011.

⁴⁵ *L-12, L-14 ve L-15 Hava Yolu Haritaları*, 2011.

adalar üzerinden geçmektedir.⁴⁶

Ege’de yapılan askerî uçuşları kısıtlayan bu hava yoluna Türkiye o dönemde herhangi bir itirazda bulunmamış, W-14 hava yolu ilk kez 1975-1981 yılları arasındaki ikili müzakerelerde tartışılmıştır. Yunan temsilcilerin, yolun uluslararası hava sahasında kalan Limni-Sisam bölümündeki irtifa alt limitini yükseltebileceklerini ifade etmelerine karşılık Türk temsilciler W-14 hava yolunun tamamının iptalini istemiştir. Müzakerelerden sonuç alınamamış ancak 6 Mart 1981’de Yunanistan, hava yolunun alt irtifa ve kullanım zamanlarında tek taraflı olarak değişiklikler yapmıştır.⁴⁷

Daha sonra H-59 adını alan ve Midilli–Pipen arasındaki kısmı Mesta’dan geçirilerek yaklaşık 12 mil batıya kaydırılan hava yolu hâlen varlığını sürdürmekte ve Sisam-Kopar hattı ile R-19 hava yolu üzerinden Rodos’a ulaşmaktadır.⁴⁸

G-18 Hava Yolu

Yunanistan 1981 yılında eski Yugoslavya ile anlaşarak, Sarajevo ve Kumanova üzerinden Selanik’e gelen ve Bodrum-Datça mevkiinde 60 mil kadar Türk hava sahasından geçerek Rodos’a ve oradan da Tel Aviv’e uzanan G-18 uluslararası hava yolunun güzergâhını, Türkiye ile koordine etmeden Kumanova-Fiska-Limni-Mesta-Rodos şeklinde değiştirerek Limni üzerinden geçirmiş ve Türk sahillerinin önüne çekmiştir. Yunanistan, bu değişiklik için ICAO’ya başvurmuş ancak ICAO’nun cevabını beklemeden yayımladığı bir NOTAM’la G-18 hava yolunun yeni güzergâhını kullanıma açmıştır.⁴⁹

Türkiye’nin, G-18 hava yolunun ulusal hava sahasından geçmesi ancak kendisiyle koordine edilmemesi nedeniyle bu değişikliğe yaptığı itiraz üzerine ICAO, iki devleti bir araya getirmeye çalışmış ancak

⁴⁶ Osman Gedikoğlu, *a.g.e.*, s. 23.

⁴⁷ *A.g.e.*, s. 24.

⁴⁸ *L-12, L-14 ve L-15 Hava Yolu Haritaları*, 2011.

⁴⁹ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 196.

Yunanistan buna yanaşmamıştır. Bunun üzerine konu 7-8 Şubat 1985 tarihlerinde yapılan Hava Seyrüsefer Komitesi Toplantısında ele alınmıştır. Toplantı sonucunda, Türkiye'nin isteklerine uygun olarak alınan kararda;

- G-18 hava yolu için Fiska-Mesta doğru hattının en uygun seçenek olduğu ve bölgesel hava seyrüsefer planında bu güzergâhın yer alması,

- Yunanistan'ın doğru hat uygulamasına en kısa zamanda geçmek için gerekli önlemleri alması,

- Yeni güzergâh uygulanıncaya kadar Limni üzerinden geçen yolun kullanılması,

- Ege hava sahasının sivil havacılık amaçlarıyla emniyetle kullanılmasına yönelik olarak, Türkiye ve Yunanistan'ın aralarındaki koordinasyon usullerini geliştirmeleri imkânlarının araştırılması tavsiye edilmiştir.⁵⁰

20 Mart 1985 tarihli Konsey toplantısında, Hava Seyrüsefer Komitesinin tavsiye kararı görüşülerek onaylanmış; ancak yeni yol güzergâhı ile uygulamanın başlangıcı kesin bir tarihe bağlanmayarak, ICAO Genel Sekreterinin sonbahar toplantılarında Konseye rapor vermesi kararlaştırılmıştır.⁵¹

Uluslararası hava sahaları ile ilgili konsey kararları bağlayıcı olduğu hâlde Yunanistan; G-18 hava yolunun Fiska-Mesta hattını ancak bir yıl sonra özellikle gece 20.00 (Z) – 04.00 (Z) saatleri arasında sadece 8 saat süreyle trafiğe açmış, Fiska-Limni-Mesta hattını da J-60 adıyla 04.00 (Z) – 20.00 (Z) saatleri arasında kullanıma açık olarak muhafaza etmiştir. Türkiye, J-60 koridoruna ICAO nezdinde itiraz etmiş ancak ICAO, Yunanistan'ın tavrını kararların uygulanmaya başlaması olarak yorumlayarak memnuniyetle karşılamıştır.⁵²

⁵⁰ Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, ss. 129-130.

⁵¹ Osman Gedikoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

⁵² Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 198.

Yunanistan, daha sonra 1 Nisan 1988’de G-18 hava yolu kullanım saatlerinde sembolik bir değişiklik yaparak, hava yolunu 19.00 (Z) – 05.00 (Z) saatleri arasında (Cumartesi günleri 22.00 (Z) – 02.00 (Z)) kullanıma açmış, diğer zamanlarda J-60 hava yolunun kullanılmasını istemiştir.⁵³

Bundan yıllar sonra Eylül 2001’de ICAO, Yunanistan’da düzenlenecek olan 2004 Yaz Olimpiyat Oyunları öncesinde, birtakım hazırlık faaliyetleri yapılmasına karar vermiştir. Ülkelerden gelen olumlu görüşler üzerine, konuyla ilgili ilk ICAO Olimpiyat Hazırlık Toplantısı (OLIMP/1) Eylül 2002’de yapılmıştır. Bu toplantıda, olimpiyatlar nedeniyle artması beklenen talebi karşılamak üzere, Güney Doğu Avrupa’daki hava trafik hizmet yapısının revize edilmesi gereği tespit edilmiş ve toplantıda alınan kararlar “2002-2004 OLIMP Eylem Planı”nın temelini oluşturmuştur. Ayrıca, konuya ilişkin çalışmalarını yürütmek üzere OLIMP Hava Sahası Düzenleme Çalışma Grubu (*OLIMP Airspace Organization Working Group-OLIMP/AOG*) kurulmuştur.⁵⁴

Müteakip OLIMP ve OLIMP/AOG toplantıları sonucunda, hava sahası kullanıcıları tarafından hazırlanan yeni hava trafik hizmet yol ağı teklifinin pratik uygulamalarına yönelik olarak ICAO ve Uluslararası Hava Ulaştırması Kurumu (*-International Air Transport Association-IATA*) tarafından Türkiye ve Yunanistan’ın aktif katılımıyla yoğun bir eş güdüm çalışması yapılmıştır. 27 Ağustos 2003’te üzerinde anlaşılan yeni yol paketinin 25 Aralık 2003’ten itibaren hayata geçmesine karar verilmiştir. 10 Aralık 2003’te de ICAO çatısı altında ve EUROCONTROL’ün desteğiyle Türkiye ve Yunanistan’ın ilgili hava trafik hizmet üniteleri arasında yeni yol paketinin belirtilen tarihte (25 Aralık 2003) tamamıyla uygulamaya

⁵³ Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁴ Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmî İnternet Sitesi, “*Report of the Forty-Sixth Meeting of the European Air Navigation Planning Group*” Paris, 30 November to 2 December 2004, (**Report of the Forty-Sixth**) para. 5.1.1., www.paris.icao.int/documents_open/files.php?subcategory_id=46 (Erişim tarihi: 06.08.2012).

konmasına imkân veren ilk anlaşma mektupları imzalanmıştır.⁵⁵

ICAO Olimpiyat Hazırlık Toplantıları sonucunda hazırlanan ICAO Avrupa Hava Seyrüsefer Planı'na (*ICAO EUR Air Navigation Plan–Doc 7754*) değişiklik teklifi, uluslararası sivil havacılık ve hava sahası kullanıcıları ile ilgili devletlerin belirli ulusal ve uluslararası ihtiyaçlarını karşılamak üzere Güney Doğu Avrupa'da 13 yeni hava yolu oluşturmuş ve ikisini değiştirmiştir. Bu şekilde, 1985'ten beri süregelen G-18 hava yoluyla ilgili sorun da çözülmüştür.⁵⁶ Anılan hava yolu Valjevo, Budisavci, Fiska, Mesta, LARKI 3724N 02650E, Rodos (Ben Gurion) güzergâhını izlemektedir.⁵⁷ Hâlen, yolun Larki–Rodos kısmı kullanılmamaktadır.⁵⁸

Böylece, G-18 hava yolu Limni üzerinden geçmemiş, J-60 hava yolu iptal edilmiş ve Yunanistan, Ege uluslararası hava sahasındaki hava trafik hizmeti konularıyla ilgili olarak bölgesel antlaşma gerekliliğini resmen kabul etmiştir.⁵⁹

B-7 Hava Yolu

Bulgaristan, 1985 yılı sonbaharında, Avrupa Hava Seyrüsefer Planında öngörülen B-7 hava yolunun Romanya ile Yunanistan arasındaki bölümünün hizmete açılmasını teklif etmiştir. Teklif, usule uygun olarak ICAO Paris Ofisi tarafından 4 Kasım 1985'te bölge ülkelerine duyurulmuş ve görüş istenmiştir.⁶⁰

130

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁵⁵ **Report of the Forty-Sixth**, para 5.1.2; Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmî İnternet Sitesi, "*Report of the Forty-Fifth Meeting of the European Air Navigation Planning Group*", Paris, 1 to 3 December 2003, para. 4.13., www.paris.icao.int/documents_open/files.php?subcategory_id=45 (Erişim tarihi: 06.08.2012).

⁵⁶ Report of the Forty-Sixth, para. 5.1.3.

⁵⁷ Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmî İnternet Sitesi, "**EUR ANP**, Volume I, Basic ANP Part V - ATM Appendix Table ATS-1—Basic ATS Route Network in the lower and upper Airspace, lower Airspace, Working Copy", May 2007, p. V-A-23, www.paris.icao.int/documents_open/files.php?subcategory_id=35 (Erişim tarihi: 06.08.2012).

⁵⁸ *L-15 Hava Yolu Haritası*, 2011.

⁵⁹ *L-12 Hava Yolu Haritası*, 2011.

⁶⁰ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 199.

Türkiye, Ege uluslararası hava sahasında tatbikat icrasını kısıtlayacağı gerekçesiyle 6 Aralık 1985'te Bulgar teklifinin Kavala-Limni-Mesta arasında kalan Ege'deki bölümüne ICAO Paris Ofisi nezdinde itiraz etmiştir.⁶¹

ICAO Paris Ofisinde Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Türkiye ve IATA'nın katılımıyla 11 Haziran 1986'dan 27 Şubat 1987'ye kadar olan dönemde dört toplantı yapılmış, ancak sonuç alınamayıarak konu Hava Seyrüsefer Komisyonuna devredilmiştir.⁶²

Hava Seyrüsefer Komisyonunun, Konsey'ce onaylanan tavsiye kararında genel olarak, ilgili ölkelerin aralarındaki koordinasyonu artırarak öneriler geliştirmesi vurgulanmıştır. Bunun üzerine, 1987-1988 yıllarında sonuçsuz üç toplantı daha yapılmıştır.⁶³

Türk ve Yunan Başbakanlarının Davos ve Brüksel'de başlattıkları sürecin bir sonucu olarak 24-26 Mayıs 1988 tarihlerinde yapılan görüşmelerde imzalanan Atina Mutabakat Muhtırasında, iki tarafın Temmuz ve Ağustos aylarında Ege'de tatbikat yapmayacakları kayıt altına alınmıştır. Bunun üzerine, 21 ve 27 Haziran'da ICAO'da gayrıresmî toplantılar yapılmış, 30 Haziran'da yapılan Konsey toplantısında da konu tekrar ele alınmıştır. Son olarak 17-19 Mayıs 1989'da ICAO Paris Ofisinde bir toplantı daha yapılmış, ancak Yunanistan'ın Türk tekliflerini Limni-Mesta arasında bir hat içermediğinden dolayı reddetmesi nedeniyle bir anlaşma sağlanamamıştır.⁶⁴

Daha sonra Yunanistan makamlarının, 2004 yılında ölkede düzenlenen Yaz Olimpiyat Oyunlarının güvenliğiyle ilgili olarak Ege uluslararası hava sahasındaki hava yollarında değişiklik yapma arzusunu ICAO nezdinde dile getirmesi üzerine, J-60 hava yolu konusunda olduğu gibi bölgesel antlaşma gerektiren bu duruma ilişkin

⁶¹ Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 136.

⁶² *A.g.e.*, ss. 137-139.

⁶³ *A.g.e.*, ss.140-145.

⁶⁴ *A.g.e.*, ss.147-156.

Türkiye'nin ön şartlarından biri olan Limni-Mesta hattının iptal edilmesiyle sorun çözülmüştür.⁶⁵ Hâlen Avrupa Bölgesel Hava Seyrüsefer Planında yolun son güzergâhı; Kartuzy, Gruda, Lodz, Jedow, Lenov 4920N 02101E, Kosice, Keked 4831N 02117E, Rodop 4135N 02411E, Khrisoupolis şeklinde geçmektedir.⁶⁶

Nicosia FIR İhlali İddiaları

İngiltere'ye ait olan Doğu Akdeniz'deki FIR yönetim sorumluluğu, fiilen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ndeki (GKRY) Nicosia Saha Kontrol Merkezi (*Area Control Center-ACC*) tarafından kullanılmaktadır.⁶⁷ Ancak Nicosia ACC; 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı dolayısıyla, bölgenin kuzeyine yönelik olarak verdiği hava trafik kontrol hizmetini durdurmuştur. Bunun üzerine, ortaya çıkan hizmet boşluğunun doldurulması amacıyla, 1977 yılında Kuzey Kıbrıs'ta Ercan Tavsiyeli Hava Sahası ilan edilmiştir. Geline nokta hava trafiğinin takibi konusunda, Nicosia ACC Ercan ACC ile Ankara ACC de Nicosia ACC ile temas kurmayı reddetmektedir. Bu durumu bahane eden GKRY ve Yunanistan, Ercan Tavsiyeli Hava Sahasında verilen hava trafik hizmetinin yetersiz olduğunu ve bölgede uçuş emniyet zafiyeti yaşandığını iddia etmektedir.⁶⁸

Diğer taraftan, Tek Avrupa Hava Sahası Projesi kapsamında kurulması planlanan Blue Med FAB (*Functional Airspace Block*)'ın faaliyete geçmesi hâlinde, Doğu Akdeniz'de Ercan Tavsiyeli Hava Sahasının görmezden gelinerek bölgenin pratikte Nicosia Saha Kontrol Merkezinin sorumluluğuna verilmesi ihtimal dâhilindedir. Ayrıca, FAB'ın mevcut ülke sınırlarından bağımsız olarak oluşturulması dolayısıyla bir ülkenin kendi bölgesinde hava trafik hizmeti sağlama sorumluluğunu başka bir ülkeye devretmesi konsepti⁶⁹, Nicosia FIR'ın

⁶⁵ *L-12 Hava Yolu Haritası*, 2011.

⁶⁶ **EUR ANP**, 2007, p. V-A-14.

⁶⁷ Hüseyin Pazarıcı, 2006, *a.g.e.*, s. 299.

⁶⁸ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, s. 206; Hüseyin Pazarıcı, 1999, *a.g.e.*, s. 370.

⁶⁹ EUROCONTROL, "EUROCONTROL Final Report on European Commission's

doğrudan Yunanistan tarafından kontrol edilebilmesine de olanak tanıyacaktır.

NATO Hava Savunma Sorumluluk Sahalarının Paylaşımı

Aslen bir kolektif savunma örgütü olan NATO'da, Türkiye'yi de içine alan güney bölgesinde hava savunma sorumlulukları ilk olarak 1962 yılında Güney Bölgesi Hava Komutanlığı (*COMAIRSOUTH*) tarafından belirlenmiştir.⁷⁰

O dönemde *COMAIRSOUTH*; güney bölgesinin hava savunma sorumluluğunu, sorumluluk sahasını erken ihbar (*early warning*) bölgelerine ayırmak ve bu bölgeleri ilgili Taktik Hava Kuvvetlerine tahsis etmek suretiyle yerine getirmiştir. Bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayan erken ihbar bölgeleri de; Ege'nin ortasından geçen bir hatla, 6. Müttefik Taktik Hava Kuvvetleri'ne (*6th Allied Tactical Air Force-6th ATAF*) bağlı olan Türk ve Yunan Taktik Hava Kuvvetleri arasında paylaştırılmıştır.⁷¹

1964'te Yunanistan'ın girişiyle FIR limiti ile çakıştırılan bu hat, Yunanistan'ın Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında NATO'dan ayrılmasına kadar varlığını sürdürmüştür.⁷²

1977'den itibaren Türkiye, hattın eskisi gibi Ege'nin ortasından geçmesini ön şart koşmuş ve kabul edilmeyince Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşünü veto etmiştir. Ancak NATO Yüksek Komutanları Alexander Haig ve Bernard Rogers'ın çabalarıyla, 1980 ihtilali sonrasında veto geri çekilmiş⁷³ ve Yunanistan, 1981 yılında Rogers Planı'yla NATO'ya geri dönmüştür. Planda,

---

Mandate to Support the Establishment of Functional Airspace Blocks (FABs)", May 2005, Released Version, p. 65., www.skybrary.aero/bookshelf/books/1351.pdf (Erişim tarihi: 06.08.2012).

⁷⁰ Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, ss. 92.

⁷¹ Osman Gedikoğlu, *a.g.e.*, s. 36.

⁷² Van Coufoudakis, *a.g.m.*, s. 185; Aynur Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 92.

⁷³ Ronald R. Krebs, "Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict", *International Organization*, Vol: 53, No. 2, Spring, 1999, 343-377, p. 365.

Yunanistan'da bir 7. ATAF kurulması ve Ege'deki hava savunma sorumluluk sahalarının 6 ve 7. ATAF'lar arasında COMAIRSOUTH gözetimindeki müzakerelerle belirlenmesi öngörülmüş olmasına rağmen bu hüküm hiçbir zaman uygulanmamıştır.⁷⁴

Soğuk Savaş'ın sonlanmasını takip eden dönemde, 1996 yılında NATO yeni bir stratejik konsept belirlemiş ve buna uygun bir komuta yapısına geçmiştir. Bu komuta yapısına göre Güney Bölge Komutanlığı hava sahasını kontrol etmek üzere beş adet Birleştirilmiş Hava Harekât Merkezi (*Combined Air Operations Centre-CAOC*) oluşturulmuş; ancak birer tanesi de Türkiye ve Yunanistan'da kurulmuş olan bu CAOC'lara barış zamanında sabit sorumluluk sahası tahsis edilmemiştir. Böylece, NATO çatısı altında bu sorunun gündeme gelmesi engellenmiştir.⁷⁵

Öte yandan, yürütülmekte olan NATO harekâtlarının daha iyi finanse edilmesi amacıyla, statik karargâhların sayısının azaltılmasına yönelik olarak son dönemde üzerinde çalışılan NATO komuta yapısı reformu kapsamında, NATO Güney Bölgesi'ndeki CAOC'ların sayısının azaltılması ve Yunanistan'daki Birleştirilmiş Hava Harekât Merkezi (CAOC 7) muhafaza edilirken, Türkiye'de bulunan Birleştirilmiş Hava Harekât Merkezi'nin (CAOC 6) kapatılması kararlaştırılmıştır. Buna karşılık, bir üst seviye karargâh olan Güney Bölgesi Hava Unsur Komutanlığı (*Air Component Command-ACC*) İzmir'de kurulmuş, Ege ve Türkiye'yi de kapsayan bölgenin hava savunmasını üstlenecek olan Yunanistan'daki harekât merkezinin (CAOC 7), Türkiye'deki Hava Unsur Komutanlığı (ACC) karargâhına bağlı olarak görev yapması öngörülmüştür.⁷⁶ Ancak CAOC 6'nın yokluğunda Ege'de yapılacak askerî uçuşların koordinasyonu sıkıntılara yol açabileceğinden Türkiye, CAOC 6'yı kapatmak için Ege kıyılarındaki Türk radarları ile Yunan radarları arasındaki veri

134

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁷⁴ Osman Gedikoğlu, *a.g.e.*, ss. 38-42.

⁷⁵ Sertaç H. Başeren, *a.g.e.*, ss. 205-206.

⁷⁶ NATO Resmî İnternet Sitesi, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_09/20110921_aco-pre-reform-struct.pdf (Erişim tarihi: 14.04.2011)

bağlantılarının tesis edilmesini Şart koŐmuŐtur. Fakat Yunanistan buna yanaŐmamıŐ, Eskişehir'deki CAOC 6 da bir kısım ülkenin personelini çekmiş olmasına rağmen fiilen varlığını sürdürmüştür. Bu sorun uzun süre NATO'nun yeni komuta yapısına geçiŐini engellemiŐ; ancak önce CAOC'ların çalışma kapsamından çıkarılması, sonra da Yunanistan ve Türkiye'deki NATO hava karargâhlarının kapatılmasıyla, Haziran 2011'deki NATO Savunma Bakanları Toplantısında yeni yapı üzerinde görüş birliğine varılabilmüŐtir.⁷⁷

Sorunların Geleceği

Sorunların statik doğasını, çözüme yönelik olarak harekete geçirecek tek unsurun, Yunanistan'ın bu yönde bir ihtiyacının ortaya çıkması olduğu, 2004 yılındaki Yaz Olimpiyatları'nın doğurduğu güvenlik ihtiyaçları kapsamında sorunların bazılarında yaşanan iyileŐmelerle görölmüŐtür. Tek Avrupa Hava Sahası Projesi de bu alanda yeni ihtiyaçlar doğurabilecek ve Ege hava sahası sorunlarının geleceğini etkileyebilecektir.

Tek Avrupa Hava Sahası Projesinin, ihtiyaçları tetikleyebilecek üç önemli konsepti; Tek Avrupa Uçuş Malumat Bölgesi (*Single European Flight Information Region - SEFIR*), Fonksiyonel Hava Sahası Blokları (*Functional Airspace Blocks - FAB*) ve Hava Sahasının Esnek Kullanımı'dır (*Flexible Use of Airspace - FUA*).⁷⁸

Proje kapsamında Avrupa Komisyonu tarafından 2009'da onaylanan mevzuat paketine göre Avrupa Topluluğu ve üye ülkeler ICAO'dan bir Tek Avrupa Uçuş Malumat Bölgesi (SEFIR) kurmasını

⁷⁷ NATO Resmî İnternet Sitesi, http://www.nato.int/cps/en/SID-AEB16047-2D452563/natolive/news_75280.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 27.06.2011); http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110609-Backgrounder_Command_Structure.pdf (Erişim tarihi: 27.06.2011).

⁷⁸ Turgut Atman, "Tek Avrupa Hava Sahası ve Etkileri", *Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri - Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler*, İstanbul, 31 Mayıs - 01 Haziran 2007, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, 285-290, ss. 287.

ve tanınmasını isteyecektir.⁷⁹

SEFIR'ın kurulması durumunda Türkiye, Yunanistan hava sahasının genişliğine ilişkin sorunun muhatabı olarak karşısında AB'yi bulabilir.⁸⁰ Ancak ICAO kurallarına göre yeni bir FIR düzenlemesi yapılması için konunun bir bölgesel hava seyrüsefer konferansında ele alınarak bölgesel antlaşma yapılması ve bunun ICAO Konseyince onaylanması gerekmektedir.⁸¹ Bu süreçte Türkiye'nin, SEFIR'ın kendi tezleri doğrultusunda şekillenmesini sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan; Tek Avrupa Hava Sahası Projesi kapsamında, birden fazla ülkenin FIR'larla ayrılmış olan hava sahasını birleştirerek kapsayacak ve trafiğin doğrudan inilecek meydana doğru akmasını sağlayacak şekilde⁸² fonksiyonel hava sahası bloklarının (*Functional Airspace Blocks-FAB*) oluşturulması planlanmaktadır.⁸³ Bu çerçevede; İtalya öncülüğünde Yunanistan, GKRY ve Malta arasında geliştirilen Blue Med FAB'ın, Ege uluslararası hava sahasını da içermesi öngörülmektedir.⁸⁴ Bu durumda Yunanistan, Ege'deki hava trafik hizmet sorumluluğunu, bu fonksiyonel hava sahası bloğunun yönetimini yapacak olan Hava Trafik Kontrol Ünitesine devredebilecektir. Buna göre, bu ünitenin bulunacağı ülke veya

136

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁷⁹ Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin (EC) 1070/2009 sayılı düzenlemesi, *Official Journal of the European Union*, L 300 / 36, 14.11.2009.

⁸⁰ Özgül Eren, "Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: Avrupa Birliği'nin Ege Sorunları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2007, Sayı 9, 1-17, s. 11; Atman, *a.g.e.*, s. 289.

⁸¹ *Annex II*, 2001, para 2.1.2.

⁸² Niels van Antwerpen, *Cross-border Provision of Air Navigation Services with Specific Reference to Europe: Safeguarding Transparent Lines of Responsibility and Liability*, Leiden University International Institute of Air and Space Law, Leiden, 2007, p. 63. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸³ Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin (EC) 1070/2009 sayılı düzenlemesi, *Official Journal of the European Union*, L 300 / 35, 14.11.2009.

⁸⁴ EUROCONTROL Performance Review Commission, "Evaluation of Functional Airspace Block (FAB) Initiatives and their Contribution to Performance Improvement", EUROCONTROL, Brussels, 2008, p. 33.

ünitenin ilgili birimlerinde çalışacak personelin uyruğuna bağlı olarak, hava trafik hizmet sorumluluğunun Yunanistan tarafından istismarının söz konusu olmayabileceği değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Tek Avrupa Hava Sahası Projesi kapsamında geliştirilen Hava Sahasının Esnek Kullanımı (*Flexible Use of Airspace-FUA*) konseptine göre hava sahaları sivil ya da askerî hava sahası olarak sınıflandırılmayıp bir bütün olarak düşünülecek ve günlük ihtiyaca göre kullanım esnekliği olacaktır. Bunun sonucu olarak tüm sınıflandırmalar geçici bir süre için yapılacaktır.⁸⁵ Bu açıdan FUA konseptinin Yunanistan'ın uzun süreli NOTAM'lı sahalar ilan ederek, Türkiye'nin askerî amaçlarla Ege uluslararası hava sahasını kullanmasını engelleme girişimlerini boşa çıkarabileceği değerlendirilmektedir.

Tek Avrupa Hava Sahası Projesi ile ilgili olarak yukarıda bahsedilen hususlardan, Ege uluslararası hava sahasının yönetimine değişiklikler getirmesi planlanan SEFIR ve FAB konseptlerinin uygulanabilmesi için bir bölgesel antlaşma yapılması gerekliliğine⁸⁶ işaret edilmişti. Türkiye'nin de taraf olacağı bu bölgesel antlaşmanın yapılması aşamasında ulusal hassasiyetlerinin dikkate alınmasının sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu aşamanın öncesinde de AB ile bir anlaşma yapılarak, Tek Avrupa Hava Sahası Projesine uygun koşullarda katılım sağlanabilir. Bu kapsamda, alınacak kararların Türkiye açısından bağlayıcılığı olmamasını sağlayacak ve gözlemci statüsünde projeye katılıma imkân verecek özel koşullarda, AB ile yapılacak bir anlaşmanın içeriğinde şu hususların bulunmasının uygun

⁸⁵ EUROCONTROL, *European Network Improvement Plan Part 3 Airpace Management Handbook Guidelines for Airspace Management*, Edition June 2012, p. xxiii, www.eurocontrol.int/sites/default/files/content/documents/nm/airspace/ernip-part-3-asm-handbook.pdf (Erişim tarihi: 06.08.2012).

⁸⁶ Serhan Yücel, *AB Tarafından Uygulanması Planlanan Tek Avrupa Hava Sahasına Katılmanın, Mevcut Uluslararası Anlaşmalar ve Yunanistan ile Yaşanan Sorunlar Bağlamında İncelenmesi*, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Harp/Harekât Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2010, ss. 5-8 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

olacağı değerlendirilmektedir:

- Ege uluslararası hava sahasında yapılacak düzenlemeler için en kısa zamanda ICAO çatısı altında bir bölgesel antlaşma yapılması,

- Açık denizler üzerinde askerî uçakların harekât uçuşu kapsamında yaptıkları uçuşların mevcut ve yapılacak düzenlemelerle kısıtlanmaması,

- FUA konseptine uygun olarak uluslararası hava sahasında uzun süreli olarak NOTAM'lı bölgeler ilan edilmemesi,

- ICAO kuralları kapsamında, bölge ülkeleri ile koordine edilmeden uluslararası hava sahasında kontrollü hava sahaları teşkil edilmemesi,

- NOTAM mesajları içeriğine, NOTAM talebinde bulunan ülke ile koordine edilmeden müdahale edilmemesi,

- Projenin gerçekleşmesine yönelik yeterli hava trafik hizmet altyapısı oluşturulana kadar, Ege ve Doğu Akdeniz hava trafiğinin yönetiminde bölge ülkelerinin hava trafik hizmet ve arama kurtarma yeteneğine uygun bölgesel paylaşımın yapılması,

- Yeterli altyapı oluştuğunda Ege ve Doğu Akdeniz uluslararası hava sahasının yukarıda bahsedilen koşullara hassasiyetle uyacak üçüncü bir ülke hava trafik kontrol merkezi tarafından kontrol edilmesi.

Projeye istenen şartlarda katılım sağlanması gerçekleşinceye kadar ise AB bağlamında görüşlerimiz ve çekincelerimiz savunulmaya devam edilirken, sorunların ICAO çerçevesinde ele alınması yönünde çaba sarf edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Ege hava sahası sorunları incelendiğinde, sorunların esas itibarıyla statik olduğu ve zaman içerisinde bir ilerleme kaydedilemediği görülmektedir. Gerçekleşen sınırlı alandaki ilerleme, ancak değişen konjonktür ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar sayesinde meydana gelebilmiştir. Bu kısıtlı ilerlemeye örnek olabilecek ilk gelişme Ege uluslararası hava sahasında Türkiye ile koordine edilmeden oluşturulan hava yollarının yeniden düzenlenmesidir. 1981

yılında Yunanistan'ın, Limni üzerinden geçecek şekilde güzergâhını değiştirerek Türk sahillerinin önüne çekmiş olduğu G-18 hava yolu ile 1985 yılında ICAO'ya teklif edilen ve yine Limni üzerinden geçen B-7 hava yolu sorunları, 2004 yılında Yunanistan'da düzenlenen Yaz Olimpiyatları öncesinde hava trafiğinin artacak olması nedeniyle duyulan ihtiyaç sonucunda, ICAO gündemine alınmış ve ICAO Olimpiyat Hazırlık Toplantılarını takiben ICAO Avrupa Hava Seyrüsefer Planı'nda (ICAO EUR Air Navigation Plan-Doc 7754) değişiklik yapılarak çözülmüştür.

Ege hava sahası sorunlarının statik tabiatını değiştirebilecek bir diğer gelişme ise Tek Avrupa Hava Sahası Projesidir. Bu projenin üç önemli konsepti olan Tek Avrupa Uçuş Malumat Bölgesi (*Single European Flight Information Region-SEFIR*), Fonksiyonel Hava Sahası Blokları (*Functional Airspace Blocks-FAB*) ve Hava Sahasının Esnek Kullanımı'nın (*Flexible Use of Airspace-FUA*) Ege hava sahası sorunlarını etkilemesi beklenmektedir.

Tek Avrupa Hava Sahası Projesi kapsamında oluşturulması planlanan Tek Avrupa Uçuş Malumat Bölgesinin (SEFIR) hayata geçebilmesi için, bir bölgesel antlaşma yapılması ve antlaşmanın ICAO Konseyince onaylanması gerekmektedir. Bu aşamada, Atina-İstanbul FIR'ı yeniden ele alınabilecek ve FIR'ın konumundan kaynaklanan sorunlarla ilgili olumlu gelişmeler yaşanabilecektir.

Benzer şekilde, Tek Avrupa Hava Sahası Projesi'nin bir diğer konsepti olan Fonksiyonel Hava Sahası Blokları (FAB) çerçevesinde, Ege uluslararası hava sahasını da içerecek şekilde, "Blue Med" ismiyle bir FAB oluşturulması planlanmaktadır. Bu fonksiyonel hava sahası bloğunu kontrol edecek merkezin, projenin öncülüğünü yapan İtalya'da kurulması hâlinde, Ege hava sahası sorunlarının önemini kaybetmesi beklenebilir. Blue Med FAB hava sahası kontrol merkezinin Yunanistan'da veya Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde kurulması durumda ise sorunların büyümesi ve Türkiye'nin karşısına muhatap olarak AB'nin çıkma riski mevcuttur.

Ayrıca, yine Tek Avrupa Hava Sahası Projesi kapsamında geliştirilen Hava Sahasının Esnek Kullanımı (Flexible Use of Airspace

-FUA) konseptiyle de hava sahalarının günlük ihtiyaca göre kullanım esnekliği sağlayacak şekilde sivil ya da askerî kullanıma tahsis edilecek olması, Yunanistan'ın uzun süreli NOTAM'lı sahalar ilan ederek Türkiye'nin Ege'ye çıkışını engelleme girişimlerinin önüne geçebilecektir.

Görüldüğü gibi Ege hava sahası sorunlarının bundan sonraki seyrinde Tek Avrupa Hava Sahası Projesinin gelişimi önemli rol oynayacaktır. Genel itibarıyla bu seyrin izleyeceği yön çok belirli olmamakla birlikte, olumlu olma ihtimalinin nispeten yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Bu ihtimali kuvvetlendirmek için şöyle bir yol izlemek uygun olabilir:

Projenin temel konseptlerinin uygulanabilmesi için gerekli olan bölgesel anlaşmanın yapılması aşamasında, AB ile imzalanacak özel bir anlaşma ile projeye dâhil olunabilir. Tek Avrupa Hava Sahası Projesinin, tüm çabalara rağmen Yunanistan'ın görüşleri doğrultusunda şekillenmesi hâlinde, bu durumdan etkilenmemek için projeye gözlemci statüsünde dâhil olunmalıdır. Bu kapsamda yapılacak özel anlaşmanın içeriği, yukarıda detaylı olarak belirtildiği üzere Türkiye'nin hassasiyetlerini dikkate alarak şekillendirilebilir. Yunanistan'ın, 2004 yılında Yaz Olimpiyatları dolayısıyla ortaya çıkan ihtiyaçlarının bazı sorunların çözülmesini sağlamasına benzer şekilde önerilen bu hareket tarzının da Tek Avrupa Hava Sahası Projesi kapsamında ortaya çıkan Yunan ve AB ihtiyaçlarının, Ege hava sahası sorunlarının geleceğine etkilerinin belirleneceği sürecin etkin yönetimine imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

Bahse konu özel anlaşmayla projeye katılım gerçekleşinceye kadar geçecek sürede de; gerektiğinde AB nezdinde görüşlerimiz ifade edilmeye devam edilirken, sorunların esas olarak ICAO çatısı altında ele alınmasına yönelik çalışma yapılması gerekmektedir.

SUMMARY

This article studies the current and future state of the Aegean airspace disputes, which originate from management and sharing of the airspace over the Aegean between the two countries on each side of the shore: Turkey and Greece. The disputes can be classified into three broad categories: the width of the Greek airspace, the disputes related to the air traffic service and sharing of the NATO air defense responsibility areas.

The nature of these Aegean air space disputes is generally static. Limited advancement was only possible through emerging new requirements.

The example for this limited advancement is the restructuring of the air routes that were established over the international waters of the Aegean without prior coordination with Turkey. The disputes on the air route G-18, that was pulled over towards the Turkish coast by redesigning to pass over Limnos in 1981 by Greece and the also-over-Limnos-stretched air route B-7, proposed to ICAO in 1985, have been resolved by identifying the air transport need for the 2004 Summer Olympic Games held in Greece and changing the ICAO EUR Air Navigation Plan–Doc 7754 after a series of ICAO Olympics Preparation Meetings.

Another development having the potential of changing the static nature of the disputes is the Single European Sky (SES) Project. The three pillars of the Project, namely the Functional Airspace Blocks (FABs), the Single European Flight Information Region (SEFIR) and the Flexible Use of Airspace (FUA), are expected to affect the Aegean airspace disputes.

According to the FAB concept of the SES Project, the “Blue Med FAB” is planned to be established over the international waters of the Aegean. In order to establish the Blue Med FAB and also the SEFIR, a regional agreement must be signed, and the agreement must be approved by the ICAO Council. This procedure may involve discussions on the unique 10-mile-wide Greek airspace and the Athens-Istanbul FIR limit, which does not reflect Turkey’s search and

rescue capabilities.

The FUA concept of the Project dictates that the airspaces will be allocated to civilian and military use according to daily needs. This will also affect how the airspace over the Aegean is allocated.

This picture shows that the SES Project will play an important role on the future of the Aegean airspace disputes. Although it is hard to clearly identify, it is assessed that this effect may be positive.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

BAŞEREN Sertaç H., *Ege Sorunları*, Tüdev Yayınları No:25, Ankara, 2006.

BROWNLIE Ian, *Principles of Public International Law*, Fourth Edition, Oxford University Press, New York, 1990.

EUROCONTROL Performance Review Commission, *Evaluation of Functional Airspace Block (FAB) Initiatives and their Contribution to Performance Improvement*, EUROCONTROL, Brussels, 2008.

PAZARCI Hüseyin, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 550, AÜSBF ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1986.

PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, AÜSBF ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1999.

PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Güncelleştirilmiş 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

Makaleler:

ATMAN Turgut, "Tek Avrupa Hava Sahası ve Etkileri", *Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri - Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler*, İstanbul, 31 Mayıs-01 Haziran 2007, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin (EC) 549/2004, 550/2004, 551/2004 ve 552/2004 Sayılı Düzenlemelerine Değişiklik Getiren (EC) 1070/2009 sayılı ve 21 Ekim 2009 tarihli Düzenlemesi, Regulation (EC) No 1070/2009 of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 amending Regulations (EC) No 549/2004, (EC) No 550/2004, (EC) No 551/2004 and (EC) No 552/2004 in order to improve the performance and sustainability of the European aviation system, *Official Journal of the European Union*, L 300 / 34, 14.11.2009.

COUFOUDAKIS Van, "Greek-Turkish Relations, 1973-1983: The View from Athens", *International Security*, Vol: 9, No. 4, (Spring, 1985).

DIMITROU Dimitrios, "Dodecanese–The Pearls of Aegean", *SHAPE Community Life*, Vol: 44, No. 8, 4 May 2011.

EREN Özgül, "Ege Sorunlarında Muhatap Değişikliği: Avrupa Birliği'nin Ege Sorunları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2007, Sayı 9.

GRIGORIADIS N. Ioannis, "The Changing Role of the EU Factor in Greek-Turkish Relations", *1st PhD Symposium on Modern Greece: "Current Social Science Research on Greece"*, London School of Economics and Political Science, Hellenic Observatory, London, 21st June 2003, Symposium Paper.

KREBS R. Ronald, "Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict", *International Organization*, Vol: 53, No. 2, Spring 1999.

MOUSTAKIS Fotios, SHEEHAN Michael, "Democratic Peace and the European Security Community: The Paradox of Greece and Turkey", *Mediterranean Quarterly*, Winter 2002.

ÖZMAN Aydoğan, "Ege'de Karasuları Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XLIII, No. 3/4, Temmuz-Aralık 1988.

PAZARCI Hüseyin, "Ege Denizi'ndeki Türk Yunan Sorunlarının Hukukî Yönü", *Türk Yunan Uyuşmazlığı*, derleyen Vaner, S., Ankara 1990.

SKOUROLIAKOU Melina, "The Theory That Never Turned into Practice: Case Study from Eastern Mediterranean", *Paper for presentation at the ISA-South Conference*, 3-5 November 2005, Miami.

Tezler:

ANTWERPEN Niels van, *Cross-border Provision of Air Navigation Services with Specific Reference to Europe: Safeguarding Transparent Lines of Responsibility and Liability*, Leiden University International Institute of Air and Space Law, Leiden, 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ARAPOGLOU Stergios, *Dispute in the Aegean Sea the Imia/Kardak Crisis*, Air Command and Staff College, Air University, Maxwell Air Force Base, Alabama, April 2002 (Yayımlanmamış Komuta ve Kurmay Koleji Tezi).

GEDİKOĞLU Osman, *Ege Hava Sahası Sorunları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YÜCEL Serhan, *AB Tarafından Uygulanması Planlanan Tek Avrupa Hava Sahasına Katılmanın, Mevcut Uluslararası Anlaşmalar ve Yunanistan ile Yaşanan Sorunlar Bağlamında İncelenmesi*, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Harp/Harekât Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2010(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YÜZBAŞIOĞLU Aynur, *Hava Hukuku Açısından Ege Hava Sahasına İlişkin Sorunlar*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1989, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

İnternet Kaynakları:

AIP (Air Information Publication) Greece, Volume 1, 05 September 2002 /7, RAC 1-1-1, para 2.1.4.1., hellasga.com/downloads/RAC_1.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2012).

Air Navigation Services of the Czech Republic, http://ibs.rlp.cz/notam.do?id=notam_LGGG&anode=notam_LGGG (Erişim tarihi: 30.04.2011).

“Decree of 6/18 September 1931 to Define the Extent of the Territorial Waters for the Purposes of Aviation and the Control Thereof” http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_1931_Decree.pdf (Erişim tarihi: 02.03.2011).

EUROCONTROL, **EUROCONTROL Final Report on European Commission's Mandate to Support the Establishment of Functional Airspace Blocks (FABs)**, May 2005, Released Version, www.skybrary.aero/bookshelf/books/1351.pdf (Erişim tarihi: 06.08.2012)

EUROCONTROL, **European Network Improvement Plan Part 3 Airspace Management Handbook Guidelines for Airspace Management**, Edition June 2012, www.eurocontrol.int/sites/default/files/content/documents/nm/airspace/ernip-part-3-asm-handbook.pdf (Erişim tarihi: 06.08.2012)

ICAO Doc. 9958, Yürürlükteki Asamble Kararları (8 Ekim 2010 Tarihi İtibarıyla), **Assembly Resolutions in Force (as of 8 October 2010)**, ICAO, Montreal, 2011.

L-12 Hava Yolu Haritası, DOD Flight Information Publication Enroute Low Altitude Europe North Africa and Middle East, US National Geospatial Intelligence Agency, St. Louis, Missouri, 10 March 2011.

NATO Resmî İnternet Sitesi, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_09/20110921_aco-pre-reform-struct.pdf (Erişim tarihi: 14.04.2011)

NATO Resmî İnternet Sitesi, http://www.nato.int/cps/en/SID-AEB16047-2D452563/natolive/news_75280.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 27.06.2011); http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110609-Backgrounder_Command_Structure.pdf (Erişim tarihi: 27.06.2011).

“Turkish Air Information Publication (AIP) Supplement (SUP) No:27/05, (ENR)”, 29 Sep 2005, www.ssd.dhmi.gov.tr/ANSLogin.aspx?mn=41 (Erişim tarihi: 03.08.2012).

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmî İnternet Sitesi, **Report of the Forty-Fifth Meeting of the European Air Navigation Planning Group** (Paris, 1 to 3 December 2003), www.paris.icao.int/documents_open/files.php?subcategory_id=45 (Erişim tarihi: 06.08.2012)

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmî İnternet Sitesi, **Report of the Forty-Sixth Meeting of the European Air Navigation Planning Group** (Paris, 30 November to 2 December 2004), www.paris.icao.int/documents_open/files.php?subcategory_id=46 (Erişim tarihi: 06.08.2012).

Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi (Chicago Sözleşmesi) 7 Aralık 1944 tarihinde kabul edilmiş ve yeterli sayıda ülke tarafından onaylanarak 4 Nisan 1947’de yürürlüğe girmiştir. Metin için bkz., **Resmî Gazete** 12 Haziran 1945, Sayı 6029.

Uluslararası Sivil Havacılık Hakkında Sözleşmeye 2. Ek, Uçuş Kaideleri, 10. Baskı, Temmuz 2005, **Annex 2 to the Convention on International Civil Aviation, Rules of the Air, Tenth Edition, July 2005.**

Uluslararası Sivil Havacılık Hakkında Sözleşmeye 11. Ek, Hava Trafik Hizmetleri, 13. Baskı, Temmuz 2001, **Annex 11 to the Convention on International Civil Aviation, Air Traffic Services, Thirteenth Edition, July 2001.**

Uluslararası Sivil Havacılık Hakkında Sözleşmeye 15. Ek, Havacılık Bilgi Hizmetleri, 12. Baskı, Temmuz 2004, **Annex 15 to the Convention on International Civil Aviation, Aeronautical Information Services, Twelfth Edition, July 2004.**

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü Resmî İnternet Sitesi, “EUR ANP, Volume I, Basic ANP Part V - ATM Appendix Table ATS-1—Basic ATS Route Network in the lower and upper Airspace, lower Airspace, Working Copy”, May 2007, p. V-A-23, www.paris.icao.int/documents_open/files.php?subcategory_id=35 (Erişim tarihi: 06.08.2012).

Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları

Democratization Efforts of Pakistan
in the Face of Global and Regional Challenges

Muharrem Hilmi ÖZEV*

Öz

Pakistan devleti kendine özgü bir ideolojiye dayalı olarak kurulmuştur. Ülkenin dış politikası, bu ideoloji yanında toprak bütünlüğü ve güvenlik kaygıları çerçevesinde biçimlenmiştir. Pakistan'ın gerek dış politikasını gerekse demokratikleşme çabalarını etkileyen en önemli faktör ülkenin yegâne "ötekisi" konumundaki Hindistan ile ilişkileri olmuştur. Öyle ki, Hindistan ile iyi ilişkiler kuran ülkeler Pakistan için koşulsuz düşman hâline gelirken, Hindistan'a gerçek veya potansiyel rakip ya da düşman konumunda bulunan ülkeler Pakistan'ın dostu hâline gelmişlerdir. Bu durumun iç politika ve demokratikleşme çabaları üzerindeki yansımaları da fazla olmuştur. Pakistan ordusunun ABD adına, ülke içinde aşırılıkçılara karşı yürüttüğü mücadele ve Afganistan'da verdiği savaş sadece ordu içinde karışıklıklara neden olmamış, aynı zamanda ülke içerisinde, gelecekte ortaya çıkması muhtemel büyük ayaklanmaların tohumlarını da atmıştır. Bu durum Pakistan'ı hem uluslararası alanda zayıflatmış, hem de iç politikada normalleşme ve demokratikleşme çabalarının sekteye uğramasına neden olmuştur.

147

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

---

* Dr.; TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi) Ortadoğu Masası Uzmanı,
E-posta: hilmiozev@gmail.com.

Anahtar Sözcükler: *Pakistan, Büyük Güçler, Demokratikleşme, Aşırılıkçılık.*

Abstract

Pakistani state has been established upon a peculiar ideology. Foreign policy of the state is shaped within the framework of this ideology by the concerns about territorial integrity and security. The most important factor affecting the country's democratization efforts and foreign policy is its relations with India, which is the unique "other" for Pakistan. In fact, countries establishing good relations with Pakistan have become unconditional enemies for Pakistan while actual or potential rivals or enemies of India have become friends for Pakistan. This situation has had greater repercussions on domestic politics and democratization efforts of the country. Pakistani army's struggle against extremists within the country and in Afghanistan on behalf of the United States has not only resulted in disturbances in the army, but also sowed the seeds of possible future overwhelming upheavals.

Keywords: *Pakistan, Major Powers, Democratization, Extremism.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde kurulan Pakistan, Endonezya ve Bangladeş'ten sonra en kalabalık üçüncü İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkedir ve İslam ülkeleri arasında nükleer silahı olan tek ülkedir. Dünyada yedinci sırada gösterilen yüksek disiplinli bir orduya sahiptir.¹ Dünya petrol geçiş koridorları ve Orta Asya doğal kaynakları üzerindeki stratejik konumu ülkeyi daha önemli hâle

---

¹ Pakistan ordusu; 617.000 personeli ve 528.000 yedeği, nükleer gücü, füze, tank ve uçak teknolojisi, hava ve deniz kuvvetleri ile dünyanın sayılı orduları arasında yer almaktadır. Bkz. "Pakistan Army", Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, <http://www.defence.pk/pakistan-army/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

getirmektedir. ABD'nin NATO dışı en önemli müttefiki olan Pakistan, İT'nin de önemli üyelerinden biridir.

Dış politikası, Soğuk Savaş koşullarına göre biçimlenen Pakistan; Hindistan, ABD, Çin, Rusya ve Afganistan ile ilişkilerinin niteliği, 11 Eylül olayları vb. nedenlerle Soğuk Savaş sonrası koşullara uyum sağlama noktasında birtakım güçlükler yaşamaktadır.

Büyük güçlerin Hint alt kıtasıyla ilgili politikalarına ek olarak, Pakistan'ın kuruluşunda belirlenen kimlik politikaları, ülkenin dış politikası kadar iç siyasi hayatında da belirleyici rol oynamıştır. Çin, SSCB/Rusya ve ABD gibi dış güçlerin Güney Asya bölgesine müdahale biçimleri Pakistan-Hindistan ilişkilerini derinden etkilemektedir. Çin'in bölgede müttefik arayışı Hindistan'ı alarma geçirmektedir. Buna ek olarak, SSCB'nin sıcak denizlere inme çabaları ve Hindistan ile ilişkileri Çin, ABD ve SSCB/Rusya arasında çok karmaşık ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Pakistan ve Afganistan, bu ilişkiler ağının odak noktasını oluşturmakta ve bu durum Pakistan-Hindistan ilişkilerini genelde olumsuz etkilemektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından Hint-Amerikan ilişkilerinin gelişme eğilimine girmesi, Pakistan'ı Hindistan karşısında yalnızlaşma riski ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle Pakistan, 1980'li yıllar boyunca ABD'nin SSCB'ye karşı mücadele yürüttüğü Afganistan'da, söz konusu ülkenin en önemli müttefiki konumunda iken; Soğuk Savaş'ın ardından Afganistan'da yaşanacak bir mevzi kaybını engellemek için Taliban ile yakın ilişkiler geliştirmesi, buna karşılık Hindistan'ın da Karzai'ye yakın çevrelerle ilişki kurması² ABD-Pakistan ilişkilerinin son derece karmaşık bir hâl almasına neden olmuştur.

² Hindistan-Afganistan ilişkileri ile ilgili olarak bkz. "India: Afghanistan's Influential Ally" BBC News, 08.10.2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7492982.stm> (Erişim tarihi: 19.05.2011); Darya Savchenko, "Pakistan and India are Competing for Afghanistan", New Eastern Outlook, 22.03.2011, <http://www.journal-neo.com/?q=node/5279>, (Erişim tarihi: 19.05.2011).

Bu makalede Pakistan'ın ideolojik kimliğinin ve askerî yapısının yakın komşuları ve küresel başat güçler ile ilişkilerindeki etkileri incelenecektir.³ Ardından uluslararası alanda son dönemde görülen değişikliklerin ve kimlik politikalarının ülkenin iç politikası ve uluslararası ilişkileri üzerindeki etkileri incelenmeye ve birtakım tahminlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

Uluslararası Alanda Görülen Gelişmeler ve Pakistan

1'inci ve 2'nci Dünya Savaşları'nın ardından özgürlüklerini kazanan devletler, kendilerine 1648 Westphalia Anlaşması ile ortaya çıkan Avrupa ulus-devletler sistemini örnek almışlardır. Bu sistemde sınırlar, etnik ya da dinî kimlikler üzerinden katı çizgilerle tanımlanmıştır. Bu sistemin bütün dünyaya yayılması sonucunda; yeni kurulan ya da kurulacak olan ülkeler arasında sınırların, mevcut etnik ya da dinî kimliklere göre yeniden belirlenmesi amacıyla acımasız savaşlar patlak vermiş, nüfus mübadeleleri ve içerde yeni devletin kimlik politikalarına uygun vatandaş yaratma projeleri halklar aleyhine büyük yıkım getirmiş ve özellikle Pakistan gibi savunma harcamalarının çok yüksek düzeyde olduğu⁴ aşırı yoksul ülkelerde⁵ halklar ile yönetimler arasında telafisi imkânsız meşruiyet sorunları ortaya çıkmıştır. Bu durum alternatif çözümler geliştirilmesini engellemiştir.

150

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

³ Kimlik politikaları bağlamında iç-dış politika etkileşimi ile ilgili olarak daha geniş bir açıklama için bkz. Yücel Bozdağloğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, New York, 2003.

⁴ Pakistan savunma giderlerinin siyasi meşruiyeti aşındırıcı etkisi ile ilgili olarak bkz: Shafei Moiz Hali, "Pakistan: In Defense of Defense Spending", *Opinion Maker*, 11.03.2011, <http://www.opinion-maker.org/2011/03/pakistan-in-defense-of-defense-spending/> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

⁵ Pakistan, BM tarafından yayımlanan 2010 yılı çok boyutlu yoksulluk sıralamasında 127'nci sırada yer almaktadır. Aynı endekste Türkiye ise 83'üncü sıradadır. Bkz. BM Resmî İnternet Sitesi, "International Human Development Indicators-2010 Rankings", <http://hdr.undp.org/en/statistics/gii/> (Erişim tarihi: 02.07.2011).

Soğuk Savaş döneminde uygulanan politikalar, Pakistan gibi yeni ülkelerin çıkarlarından çok, içinde yer alınan kutbun süper gücünün çıkarlarına uygun olarak biçimlenmiştir. Bu dönemde, herhangi bir kutba üye olan ülkeler arasındaki pek çok sorun ya uyumaya bırakılmış ya da süper güçlerin çıkarları çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde, mikro milliyetçilik denilen daha küçük ölçekli bölünmeler artmıştır. Öte yandan Avrupa Birliği, NAFTA ve ASEAN gibi projelerle ekonomik ya da siyasi bütünleşmeler ortaya çıkmaya başlamıştır.

1990'lı yıllardan itibaren “*sömürgecilik ya da Soğuk Savaş dönemlerinin getirdiği anormal dönemler artık gerilerde kalmıştır. Aslında Doğu Bloğu ülkeleri bu dönüşümün gereği olan rejim değişikliklerini bundan 20 yıl önce gerçekleştirmiştir*”.⁶ Batı'nın güvenlik öncelikli politikaları; Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Soğuk Savaş sonrası döneme uyum sağlama çabalarının, iç ve dış siyasetin demokratikleşmesinin ve normalleşmesinin ertelenmesine sebep olmuştur.

Soğuk Savaş'ın ardından, küreselleşmenin hızlanması ve sınırlar arası geçişkenliğin artması ile birlikte ulus-devletin katı sınırları da esnemeye başlamıştır. Bilgi, para ve insan akışının daha önce görülmedik düzeylere erişmesi, günümüz uluslararası ilişkilerinin doğasını da değiştirmiş ve ülkeleri iç ve dış politikalarında radikal değişiklikler yapmak zorunda bırakmıştır.

Pakistan için en önemli sorunlardan biri siyasi meşruiyet sorunudur. Bugün, Batılı ülkelerin kendi düzenlerini kendi halkları nezdinde sürekli ve istikrarlı hâle getirebilmeleri “demokratik hukuk devleti” sayesinde mümkün olabilmiştir. Bir yanda “*İslami*” ideolojiye dayalı Pakistanlı kimliği oluşturma çabaları, diğer tarafta ise küresel terörle mücadele çerçevesinde ülkenin uluslararası ilişkiler alanında

⁶ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 01.5.2011 tarihinde yaptığı basın açıklaması için bkz. “Davutoğlu'ndan Suriye Uyarısı” <http://www.haber7.com/haber/20110501/Davutoglundan-Suriye-uyarisi.php> (Erişim tarihi: 01.5.2011).

karşılaştığı güçlükler, ülkeyi ulusal meşruiyet ile uluslararası meşruiyet arasında baş gösteren çetin bir ikilem ile karşı karşıya getirmiştir.

İç-dış politika etkileşimi çerçevesinde düşünüldüğünde Pakistan kendi kimliğini nasıl tanımlamaktadır? Bir İslam ülkesi ise bu kimlik sadece Pakistan'ı mı, Sünni dünyayı mı, yoksa tüm "İslam ümmetini" mi kapsamaktadır? Pakistan militarist devlet midir yoksa liberal demokrasi midir? Pakistan kimliğine dost, rakip ya da düşman kimlikler hangi ölçütlere göre belirlenmektedir? Coğrafi yakınlık, ekonomik etkinlik, etnik ya da dinî özellikler vb. göre ise benzer nitelikteki bazı ülkeler dost olarak tanımlanırken, ötekiler niçin rakip ya da düşman olmaktadır? Bu tanımlarda iç politik ihtiyaçların ve başka ülkelerden gelen telkin ve baskıların etkisi nedir? Bu konudaki belirsizlikler, Pakistan'daki siyasi istikrarsızlığın ve ekonomik verimsizliğin temel nedenlerinden biridir.

Soğuk Savaş dönemi politikalarında **güvenlik** kaygıları başat konumdayken, Soğuk Savaş sonrasında **ekonomik** kaygılar ön plana geçmiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde süper güçler arası mücadelede, jeostratejik önemli konuma ve kalabalık nüfusa sahip olan Pakistan ve Mısır gibi ülkeler, yakın oldukları bloğun süper gücü tarafından askerî bakımdan takviye edilmişlerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Batı ile ekonomik ilişkilerini yoğunlaştırmış demokratik, liberal yönetimler iş başına gelmeye başlamıştır.

Öte yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Pakistan gibi orta büyüklükteki ülkeler için uluslararası alanda geniş bir manevra sahası açılmıştır. Bu durum, ekonomik kalkınma politikalarının eskisine göre daha önemli hâle gelmesine neden olmuştur. Ekonomik gelişme ise başta komşularla ilişkilerin iyileştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu durumda, Pakistan'ın en önemli komşusu olan Hindistan ile ilişkileri büyük bir önem kazanmıştır.

Hindistan-Pakistan İlişkileri

Pakistan'ın dış politikası kadar iç politikası da Hindistan ile ilişkilerinin yakın etkisi altındadır.⁷ Pakistan için Hindistan sürekli ve değişmez bir düşman konumunda kalmıştır. Bu ülkeden İslam kimliği temelinde ayrılan Pakistan, Hindistan'a karşı elini güçlendirmek için Çin ve ABD gibi güçler ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.

Pakistan ve Hindistan arasında Keşmir sorunu nedeniyle iki büyük savaş gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Hindistan-Pakistan ilişkileri kontrollü bir gerginlik politikası olarak nitelenebilir. Bu gerilim sayesinde Hindistan milliyetçileri kendi varoluşlarını sürekli hâle getirmeye çalışmakta, Pakistan askerî rejimi ise sürekli bir meşruiyet kaynağı temin etmiş olmaktadır.

2'nci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte uluslararası alandaki başat konumunu ABD'ye terk eden İngiltere'nin 1947 yılında Hint alt kıtasında da askerî mevcudiyetine son vermesinin ardından bölge, İslam ve Hindu kimlikler temelinde ikiye ayrılarak Hindistan ve Pakistan kurulmuştur.⁸ Bu sırada gerçekleşen savaşlarda en az bir milyon kişi hayatını kaybetmiştir.⁹ Hindistan ile Pakistan arasında 1965 ve 1971 yıllarında iki savaş daha yaşanmıştır. 1971 savaşı Hindistan'ın Doğu Pakistan'daki (Bangladeş) ayrılıkçıları desteklemesi ile patlak vermiş ve Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılması ile sonuçlanmıştır. İzleyen dönemde gerilim özellikle Keşmir sorunu üzerinden devam etmiştir.

Pakistan, Hindistan'dan İslam kimliği temelinde oluşturulan ölçütlere göre ayrılmıştır. Buna göre Müslüman nüfusun yoğun olarak

⁷ Muqarrab Akbar, "Pakistan's Foreign Policy: Internal Challenges in New Millennium", *Berkeley Journal of Social Sciences*, Vol:1, No. 2, Feb.2011, 1-11, p. 5.

⁸ Pakistan Hükûmeti Resmî İnternet Sitesi "About Pakistan", <http://www.pakistan.gov.pk/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

⁹ Matthew White, *Historical Atlas of the 20th Century*, <http://necrometrics.com/20c300k.htm#India> (Erişim tarihi: 21.07.2011).

yaşadığı bölgeler Pakistan'ı, Hindu nüfusun ağırlıkta olduğu coğrafya ise Hindistan'ı oluşturacaktı.¹⁰ 1947 yılında nüfusunun yaklaşık %70'i Müslüman olan Keşmir, 1842'de bölgeyi İngilizlerden satın alan Hindu bir mihrace tarafından yönetilmekteydi.¹¹ Pakistan, Müslüman nüfus nedeniyle Keşmir'in Pakistan'a katılmasını talep ederken, Hindistan daha önce yapılmış anlaşmalar çerçevesinde Hindistan'a ait olması gerektiğini ileri sürerek Jammu Keşmir'in doğu bölgelerini işgal etmiş; Pakistan da batı bölgesinde Azad Jammu Keşmir, kuzeyde Çin sınırında Gilgit-Baltistan'dan oluşan bölgede ise Kuzey Bölgesi adı altında iki özerk yönetim oluşturmuştur.

Bölge halkının bir bölümü Pakistan'a, daha küçük bir bölümü ise Hindistan'a bağlanmayı talep ederken, önemli bir bölümü Jammu Keşmir'in bağımsızlığını savunmakta ve kendi kaderini tayin (*self determination*) ilkesinin uygulanmasını istemektedirler.¹² Bölgeyi stratejik açıdan vazgeçilmez gören Hindistan ve Pakistan ise bölgedeki varlıklarını tavizsiz biçimde sürdürmektedirler.

Keşmir'de kendi kaderini tayin ilkesinin uygulanması Pakistan'ın bütünlüğü için zararlı sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Çünkü ülke içindeki diğer etnik ve dinî topluluklara niye kendi kaderini tayin hakkı tanınmadığı gündeme gelebilecektir. Hindistan da böyle bir uygulamanın Tamil Nadu'daki Tamil, Pencap'ta Sih, Assam'da ayrılıkçı Assamlılar'ı harekete geçirmesinden çekinmektedir.¹³ Dolayısıyla, Keşmir'de kendi kaderini tayin hakkının uygulanması Pakistan'ın ve Hindistan'ın iç bütünlüklerini etkileyebilecek niteliktedir. Ön görülebilir ki bu durum bölgeye müdahale konusunda dış güçlerin ellerini güçlendirecektir.

154

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹⁰ Rabia Umar Ali, "Planning for the Partition of India 1947: A Scuttled Affair", *Pakistan Journal of History and Culture*, Vol: XXX, No. 1, 2009, pp. 113-130.

¹¹ *Age*, s. 128.

¹² Rashmi Sehgal, "Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination", *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol: 1, No. 6, June 2011, pp. 188-195.

¹³ Wanis St. John Anthony, "Third Party Mediation over Kashmir: A Modest Proposal", *International Peacekeeping*, Vol:4, No.4, Winter 1997, 1-30, p. 13.

Pakistan-Rusya İlişkileri

Pakistan-SSCB ilişkileri, SSCB-Hindistan ilişkilerinin seyrine göre şekil değiştirmiştir. SSCB Hindistan'ın bölünmesini ve Pakistan'ın kuruluşunu hoş karşılamamışsa da 1958 Pakistan askerî darbesine kadar olan dönemde Pakistan ve Hindistan ile dengeli ilişkiler geliştirme çabası içinde olmuştur. 1958 darbesinin ABD destekli olduğu ve Pakistan'ı ABD etki alanı hâline getirdiği yönündeki düşünceler, Sovyetlerin Pakistan'a karşı Hindistan'ın yanında yer almasına neden olmuştur. 1965 ve 1971 yıllarında yaşanan Hindistan-Pakistan (Keşmir ve Bangladeş) savaşları sırasında Sovyetlerin Pakistan aleyhine politika izlemesi ve Hindistan'ın başlıca silah tedarikçisi olması, Pakistan iç politikasının Sovyet aleyhtarları ve bu ülke ile iyi ilişkiler geliştirme yanlıları olarak bölünmesine yol açmıştır.¹⁴ Sovyetlerle kötü ilişkiler sürdükçe Hindistan ile mücadelede Pakistan'ın elinin zayıf kalacağını ve sürekli yenilgiden kurtulamayacağını düşünen Z. Ali Bhutto 1973 yılında iktidara gelmiştir. Bhutto döneminde Sovyetlerle olan ilişkiler tarihin en iyi düzeyine yükselirken, Pakistan'ın SEATO ve CENTO ile ilişkileri askıya alınmış Jimmy Carter yönetimindeki ABD ile ilişkiler de bozulmuştur.¹⁵ Bu durum, Pakistan'ın SSCB ile yakınlaşmasını Batı için büyük kayıp olarak gören ABD ile Hindistan karşısında alınan yenilginin nedeni olarak gördükleri SSCB'den intikam alma peşinde olan -ordu içinden ve dışından- kesimlerin karşı girişimlerde bulunmalarına neden olmuş ve 1977 Ziya-ü'l-Hakk darbesine zemin hazırlamıştır.¹⁶ Sovyetleri Afganistan'ı işgale iten nedenlerden biri de Pakistan'da yaşanan bu zemin kaybı olmuştur.

¹⁴ Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî Internet Sitesi, "Russia-Pakistan relations limited by India", <http://www.defence.pk/forums /strategic-geopolitical-issues/70226-russia-pakistan-relations-limited-india.html> (Erişim tarihi: 15.09.2012).

¹⁵ Ahmad Rashid Malik, "Warming Ties With Russia", *Oriental Review*, May 25 2011, <http://orientalreview.org/2011/05/25/warming-ties-with-russia/> (Erişim tarihi: 14.09.2012).

¹⁶ "Zulfikar Bhutto Had Blamed US for His 'Horrible' Fate", *Zeenews*, April 08, 2011, http://zeenews.india.com/news/south-asia/zulfikar-bhutto-had-blamed-us-for-his-horrible-fate_698531.html (Erişim tarihi: 13.09.2012).

1977 darbesinin ardından Pakistan-ABD ilişkilerinin, özellikle Afganistan'da Sovyet işgaline karşı mücadelede, tarihte en üst düzeyine taşındığı ileri sürülebilir. Bu savaş sırasında, her iki ülke tüm güçlerini Afganistan'da Sovyet varlığını sona erdirme ortak amacı çerçevesinde birleşerek ittifak ilişkilerini derinleştirmişlerdir. İlişkilerin bu seyri Pakistan'ın iç politikasını da etkilemiştir. Öyle ki, Afganistan'da Sovyet yanlısı rejime son darbeyi indiren harekât Z. Ali Bhutto'nun kızı Başbakan Benazir Bhutto'nun emriyle gerçekleştirilmiştir. 1994-95 yıllarında Bhutto, Rusya ile ilişkileri geliştirme girişiminde bulunmuşsa da, Bhutto hükûmetinin Taliban kontrolündeki Afgan hükûmetini meşru hükûmet olarak tanıması ilişkilerin gelişmesini engellemiştir.

11 Eylül 2001 olaylarından sonra Pakistan'ın Taliban hükûmetini gayrimeşru ilan etmesi, aşırılıkçılara karşı NATO ile iş birliğine gitmesi ve terörizmle uluslararası mücadeleye katılması Pakistan-Rusya ilişkilerinin de hızlı bir şekilde iyileşmesini sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Asif Ali Zardari döneminde ise ABD-Hindistan ilişkilerinin görülmemiş biçimde iyileşmesine bir tepki olarak Pakistan-Rusya ilişkileri önemli ölçüde gelişmişse de, 2010 yılında Başbakan Putin'in Hindistan ile stratejik ilişkileri geliştirme arzusu yönündeki açıklamaları tarihî kuşkuları yeniden uyandırmıştır. 2011 yılında Rusya politikaları yine değişmiş ve bu kez Putin; Pakistan'ın Şangay İşbirliği Örgütü'ne katılma başvurusunu desteklediğini açıklamış, Pakistan'ın çelik fabrikaları ve Thar kömür işletmeleri projelerine teknolojik destek önermiş ve Rusya, Pakistan içerisindeki NATO saldırılarını kınamıştır.¹⁷

Bu gelişmeler Pakistan iç politikasını derinden etkilemiş ve ordunun iç siyasete doğrudan müdahil konumda kalmasına zemin hazırlamıştır. Bu da ülkedeki demokratikleşme çabalarının akim kalmasına, rejimlerin halk nezdinde meşruiyet kazanamamasına, şeffaf, hesap verebilir ve verimli hükûmetlerin kurulamamasına neden olmuştur.

---

¹⁷ Ahmad Rashid Malik, *a.g.e.*

Pakistan-Çin İlişkileri

1955 Bandung Konferansı'ndan itibaren Pakistan, Çin'in dış politikasında özgün bir yer işgal etmiştir.¹⁸ İki ülkeyi yakınlaştıran ortak nokta Hindistan düşmanlığı ya da rekabeti olmuştur. Çin için Pakistan, Hindistan'ı sürekli meşgul edecek bir bölgesel güç niteliği taşıırken, Pakistan içinse Çin, Hindistan'ı bölgesel ve hatta küresel düzeyde dengeleyebilecek yegâne müttefik olarak algılanmıştır.¹⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD müttefiki hâline gelen Japonya'ya ek olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte ABD-Hindistan ilişkilerinin de gelişmeye başlaması Çin-Pakistan ilişkilerindeki yakınlaşma sürecini etkileyen nedenlerden biri olmuştur.

1962 yılında Çin ve Pakistan tartışmalı Keşmir bölgesinin bir bölümünde Çin kontrolünü kabul eden bir anlaşma imzalamışlardır.²⁰ İzleyen dönemde Pakistan; Doğu Türkistan, Tayvan ve Tibet gibi önemli sorun alanlarında Çin'i, Çin ise Keşmir konusunda Pakistan'ı sürekli olarak desteklemiştir. Çin, Pakistan'a savaş uçağı, füze, nükleer teknoloji, uydu teknolojileri alanlarında önemli miktarda satış ve teknoloji transferi gerçekleştirmiştir. Öyle ki Pakistan'ın Karaçi'de bir Çin uzay iletişim tesisine ev sahipliği yaptığı ve Pakistan nükleer teknoloji ve silah programının Çin'inin bir uzantısı olduğu bile dile getirilmektedir.²¹ Ayrıca, Çin'in Gilgit-Baltistan bölgesine asker yerleşirmesi, Gwadar limanı inşası, Karakurum-Gwadar arasında demir yolu inşası sadece iyi komşuluk ve uluslararası ekonomik rekabet çerçevesinde açıklanabilecek kadar basit olaylar değildir.

Çin ile Pakistan iki ülke arasındaki ticaret hacmini 2015 yılında 15 milyar dolara yükseltmeyi hedefleyen bir serbest ticaret anlaşması

¹⁸ Anwar H. Syed, *China and Pakistan: Diplomacy of an Entente Cordiale*, University of Massachusetts Press, Amherst, 1974, pp. 55-62.

¹⁹ John W. Garver, *Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century*, University of Washington Press, Seattle, 2001, p. 188.

²⁰ Harsh V. Pant, "The Pakistan Thorn in China-India-U.S. Relations", *Washington Quarterly*, Winter 2012, 83-95, p. 85.

²¹ *A.g.e.*, ss. 85-86.

imzalamışlardır.²² Bu noktada şu sorunun sorulması gerekir: Çin gibi büyük bir pazara sahipken bile Pakistan yoksulluk sorununu neden aşamamaktadır? Bu soru Çin pazarının, kalabalık ülke nüfusuna rağmen yeterli derinliğe sahip olmaması ile yanıtlanabilirse de, asıl yanıt Pakistan'ın yaşadığı iç istikrarsızlıktan dolayı bir türlü ekonomik düzliğe çıkamaması ve sahip olduğu pazar imkânlarını yeterince kullanamamasıdır. Öte yandan, ekonomik sıkıntılar demokrasi için gerekli olan orta sınıfların gelişmesini engellemekte ve ülkenin bir kısır döngü içinde kalmasına neden olmaktadır.

Pakistan ve Çin arasındaki bu yakın ilişki, bizi Çin'in Pakistan için ABD'ye karşı bir alternatif teşkil ettiği sonucuna götürmemelidir. Nitekim ABD sadece 2010 yılında Pakistan'a 349 milyon dolarlık askerî ve ekonomik yardım sağlamıştır. Özellikle darbe yönetimleri sırasında ABD ile gerçekleştirilen anlaşmalar Pakistan üzerinde ABD'ye önemli bir hareket alanı sağlamaktadır. Üstelik Çin, Pakistan ile daha yakın ilişkiler kurması hâlinde, Hint-Amerikan ilişkilerinin derinleşmesinden ve Kıta üzerinde onulmaz ve baş edilemez bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasından çekinmektedir.

Çin, Karakorum bölgesinden Basra Körfezi'ni ve Arap Denizi'ni kontrol noktasında bulunan Gwadar limanına kadar uzanan bir otoyolun yapımını üstlenmiştir. Pakistan, limanın bir Çin üssüne dönüştürülmesini önermişse de, Çin burada oluşturacağı resmî bir üs ile ABD ve Hindistan'dan gelebilecek tepkilerden çekindiği için bu öneriyi derhâl reddetmiştir.²³ Ayrıca İslamabad'ın aşırılıkçılığı engelleme konusundaki yetersizliği de Çin-Pakistan ilişkilerinin gelişmesi önünde engel teşkil etmektedir.²⁴

Çin, Pakistan ile iyi ilişkiler içerisinde olmasına rağmen, bu ilişki Pakistan-ABD ilişkilerinin derinliği karşısında oldukça sönük kalmaktadır. ABD, Pakistan üzerinde Soğuk Savaş koşullarında ortaya

158

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

²² *A.g.e.*, s. 86.

²³ *A.g.e.*, s. 84

²⁴ *A.g.e.*, s. 92

çıkan ve daha sonra devam eden önemli bir yaptırım gücüne sahiptir. Kaldı ki, Pant'ın da dediği gibi Çin'in Pakistan'ı etkileme konusunda ABD'ye üstünlük sağlama gibi bir amacı da yoktur.²⁵

ABD ile rekabetin zamansız kızışmasından çekinen Çin, Pakistan ile olan ilişkilerini sıradan iki komşu arasındaki ilişkiler düzeyinde gösterme ve Batı'yı ürkütmemeye gayreti içerisindedir.²⁶ Buna karşılık, ABD basınında öne çıkan bazı yazarlar Pakistan'ın iç karışıklıklarını, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığını vurgulamakta ve bu ülkenin Çin için pek de ideal bir stratejik ortak potansiyeli taşımadığını ortaya koymaya çalışmaktadır.²⁷ Bu tür yorumlar Pakistan ya da Çin'in stratejik ilişkilerini geliştirmek için boşuna çaba harcamaması gerektiğini ve son kertede ABD'ye muhtaç olduklarını ima etmeye çalışmaktadır.

Pakistan-İsrail İlişkileri

Pakistan'daki dinî grupların İsrail'e şiddetle karşı çıkmaları Pakistan kamuoyunun İsrail aleyhtarı hâline gelmesine ve Pakistan hükûmetinin İsrail karşıtı politikalar geliştirmesine neden olmuştur. Bu durumda İsrail, Hindistan'a yaklaşmış Pakistan'a yapılacak olan ABD yardımlarını engellemeye çalışmış ve Afganistan ile birlikte Pakistan'ı İsrail için en önemli düşman ilan etmiştir.²⁸

Bu noktada, Pakistan'daki İsrail düşmanlığının arkasında yatan daha önemli nedenler olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası alandaki en önemli hamisi ve silah tedarikçisi SSCB'yi kaybeden Hindistan, ABD ile ilişkilerini

²⁵ *A.g.e.*, s. 93.

²⁶ James M. Dorsey, "Pakistan Moves Closer to China as Obama Misses Opportunity to Stabilize US-Pakistani Relations", *Al Arabiya*, 23.05.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/05/23/150162.html> (Erişim tarihi: 03.07.2011).

²⁷ Robert Kaplan, "China's Port in Pakistan", *Foreign Policy*, 27.05.2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/27/chinas_port_in_pakistan (Erişim tarihi: 05.06.2011).

²⁸ "Pakistan, Afghanistan Threat to Israel", *Dawn News*, 22.04.2009, <http://archives.dawn.com/archives/92584> (Erişim tarihi: 19.06.2011)

geliştirmenin çarelerini araştırmaya başlamıştır. Bu noktada İsrail'in yegâne ara bulucu olduğu düşüncesi Hindistan karar alıcıları nezdinde hâkim olmaya başlamış ve izleyen dönemde Hindistan-İsrail ilişkilerinde kayda değer ilerleme görülmüştür.²⁹

1980'li yıllarda İsrail, Pakistan'ın nükleer kapasitesini ortadan kaldırmak üzere birtakım girişimlerde bulunmuş ama Pakistan gizli servisi ISI'nın istihbarat yeteneği ve Pakistan jetlerinin hazır bekleyişi nedeniyle bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Hindistan ise bir yandan böyle bir saldırı hâlinde nükleer saldırıya maruz kalmaktan, diğer yandan ise İslam ülkelerinin tümünün düşmanı hâline gelmekten çekinerek İsrail'in girişimlerini engellemeye çalışmıştır.

1980'li yıllar boyunca Afganistan'da SSCB'ye karşı yürütülen savaş, durumu daha da karmaşıklştırmıştır. Sovyetlere karşı mücadele, ABD ve Pakistan arasındaki tarihsel stratejik ittifak ilişkilerine daha önce görülmemiş bir derinlik kazandırmıştır. Bu durumda İsrail, Pakistan ile ilişkilerini geliştirme amacıyla MOSSAD ile ISI arasında ilişki kurulmasını sağlamıştır. Dahası, SSCB'ye karşı Afganistan'da kullanılmak üzere İsrail'den yüklü miktarda silah temin edilmiştir.³⁰

Son dönemde, İsrail ile Pakistan arasında diplomatik ilişki kurulmasına yönelik olarak Türkiye'de birtakım görüşmeler yapılmış ise de Pakistan, bağımsız bir Filistin devleti kurulana dek İsrail ile herhangi bir diplomatik ilişki kurmayacağını kesin olarak belirtmiştir.³¹

160

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

²⁹ Itzhak Gerberg, *India Israel Relations: Strategic Interests, Politics and Diplomatic Pragmatism*, Israeli National Defense College, Israel, 2010, pp. 23-24, <http://geo.haifa.ac.il/~ch-strategy> (Erişim tarihi: 22.09.2012).

³⁰ "Pakistan Got Israeli Weapons during Afghan War", *Daily Times Monitor*, 20.07.2003, http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=story_20-7-2003_pg1_4 (Erişim tarihi: 19.06.2011).

³¹ Kaswar Klasra, "Pak, Israel on Way to Establish Diplomatic Ties", *The Nation*, 13.08.2010, <http://www.nation.com.pk/pakistan-news-newspaper-daily-english-online/Politics/13-Aug-2010/Pak-Israel-on-way-to-establish-diplomatic-ties> (Erişim tarihi: 19.06.2011).

Pakistan'ın kuruluşu sırasında İslam'ın kurucu kimlik olarak belirlenmiş olması ülkenin iç ve dış politikalarını etkilemiştir. İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulmasına karşılık, İsrail'in şimdiye dek tanınmamış olması ve Çin ile ilişkilerin Uygurlar nedeniyle zaman zaman gerginleşmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.³² Özetle, Pakistan-İsrail ilişkileri, ABD-Pakistan ilişkilerinin daha karmaşık bir hâl almasına neden olmuştur.

ABD-Pakistan İlişkileri

ABD ile Pakistan arasında ikili ilişkiler 1947 yılında kurulmuştur. Pakistan ABD'nin NATO dışı en önemli müttefiki konumundadır. Pakistan 1955'ten 1979 yılına kadar olan dönemde Bağdat Paktı ve CENTO üyesi olarak kalmıştır. 1959 yılında ABD ile Pakistan arasında yapılan bir anlaşmada, ABD herhangi bir saldırı anında Pakistan'a askerî destek sağlama sözü vermiştir. Ama 1965 yılında gerçekleşen Hindistan-Pakistan Savaşı'nda ABD bu sözünü yerine getirmemiş ve Pakistan nezdinde güvenilir olmayan bir müttefik hâline gelmiştir.³³

1979 yılında Afganistan'ın SSCB tarafından işgali, Ziya-ü'l-Hakk yönetimindeki Pakistan ile ABD arasındaki ittifak ilişkilerinin görülmemiş bir biçimde derinleşmesine neden olmuştur. Bu dönemde ABD, Pakistan'a 3,2 milyar dolarlık ekonomik ve askerî yardım tedarik etmiş, buna karşılık Pakistan Afganistan'daki Sovyet karşıtı savaşıtlara silah ve mühimmat tedarik ederek Sovyetlerin başarı kazanamamasını sağlamıştır.

ABD-Pakistan ilişkilerini etkileyen diğer önemli faktör Hindistan'ın uluslararası alandaki konumu olmuştur. Hindistan, Soğuk Savaş süresince Bağlantısızlar Grubu'nun liderliğine oynamışsa da

³² Pakistan dış politikasında dinin etkisi için bkz. Selçuk Çolakoğlu, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Mart 2007.

³³ K. Alan Kronstad, "Pakistan-U.S. Relations", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, February 6, 2009, p. 32.

SSCB'ye daha yakın bir pozisyonda kalmıştır. Pakistan'ın ABD etkisindeki CENTO gibi örgütler içerisinde yer alması bu durumda etkili olmuştur.³⁴ 1947 yılından itibaren Hindistan'ın Sovyet tarzı bir ekonomik model benimsemesi Hindistan ile SSCB arasında örtülü bir ittifakın doğmasına ve Hindistan'ın Batı ile ilişkilerinin kötüleşmesine neden olmuştur. Çin ile karşılaştırılabilecek bir nüfus oranına sahip olmasına rağmen, Hindistan'a BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliği verilmemiş, Çin'in aksine, nükleer faaliyetleri Batılı ülkeler nezdinde hoşnutsuzluk yaratmıştır.³⁵

1990'lı yıllardan itibaren Hindistan dünya politikalarındaki varlığını derinden hissettirmeye başlamıştır.³⁶ Dünyanın nüfusu en kalabalık ülkesi olma ve ekonomik bakımdan ilk üçe girme yolunda ciddi mesafe kat etmesi Hindistan'ı göz ardı edilemez bir ülke hâline getirmiştir. ABD açısından bakıldığında; Çin ve Rusya'yı sınırlandırma, askerî ve ekonomik bakımdan Asya'daki mevcudiyetini sürekli hâle getirme amaçları bu ülke ile iyi ilişkiler kurulmasını gerektirmiştir. Twining'e göre, Hindistan'ın 1998 yılında gerçekleştirdiği nükleer denemeler bu ülkenin ABD nezdindeki önemini artırmıştır.³⁷ Hindistan'ın demokrasi rejimine sahip olması Hint-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde etken olmuştur.

SSCB'nin ortadan kalkması Pakistan-ABD ilişkilerinin karmaşık ve sorunlu bir döneme girmesine neden olmuştur. Sovyet işgaline karşı kullanılan mücahitlerin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki faaliyetlerinin nasıl sınırlandırılacağı iki ülke arasındaki en önemli sorunu teşkil etmiştir. Maitra'nın dediği gibi ABD'nin 2001 yılında Afganistan'ı işgali Pakistan ordusu için bir kriz yaratmıştır. Çünkü ABD, 1980'lerde kendi desteği ile oluşturulan mücahitler grubunu ortadan

---

³⁴ Daniel Twining, "Not a Chinese Century, An Indo-American One", Global Asia, March 2011, http://www.globalasia.org/V6N1_Spring_2011/Daniel_Twining.html (Erişim tarihi: 21.07.2011).

³⁵ *A.g.e.*

³⁶ *A.g.e.*

³⁷ *A.g.e.*

kaldırmak için Pakistan ordusunun yardımını talep etmiştir.³⁸ Usame Bin Ladin'in öldürülmesini izleyen son dönemde ise Pakistan-ABD ilişkilerinin daha gerilimli bir döneme girdiği anlaşılmaktadır. ABD Kongresi'nde Pakistan'a yapılacak olan yardımın kesintiye uğramasından söz edildiği günlerde, Pakistan'ın Usame Bin Ladin ile ilgili olarak CIA'ya bilgi aktaran Pakistanlıları tutuklaması³⁹ da Pakistan'ın, ABD'nin kendisini ihmal etmesi hâlinde karşı tedbirler almaktan geri kalmayacağını ortaya koymaya çalıştığını göstermektedir. Pakistan kendisinin ABD'ye duyduğu ihtiyaçtan ziyade, ABD'nin Pakistan'a muhtaç olduğunu göstermeye çalışmaktadır.⁴⁰ Gerçekten de ABD için Pakistan, Afganistan'da kabul edilebilir bir yönetimin varlığını ve Orta Asya'ya erişim yollarını koruma bağlamında göz ardı edilebilir bir ülke değildir.

Öte yandan, Hindistan-ABD ilişkilerinde görülen yakınlaşmanın Pakistan'ın iç ve dış politikalarını etkilemesi beklenilmelidir. Bu süreçte Pakistan, Rusya ve Çin ile ilişkilerini daha da geliştirme ve bu durumu Batı'ya ve Hindistan'a karşı kullanma çabası içine girmiştir. ABD medyasında, ABD-Hindistan ilişkilerinin gelişmesinin Çin'i kolaylıkla sınırlandıracağı ve önümüzdeki on yıllarda dünyanın geleceğine yön vereceğine dair yorumlar yapılmaktadır.⁴¹ Pakistan ise bir yandan Taliban ile karmaşık ilişkilerini sürdürmekte, diğer yandan ise Gwadar'da inşa edilen Çin limanını ön plana çıkararak, ABD

³⁸ Ramtanu Maitra, "Improved Pakistan-Russia Relations: A Necessity for Stability in Eurasia", *Executive Intelligence Review (EIR)*, Vol: 39, No. 8, February 24, 2012, 33-36, p. 35.

³⁹ Abeer Tayel, "Pakistan Arrests Informants Who Allegedly Aided CIA on Bin Laden", *Al Arabiya News*, 15.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153328.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011); James M. Dorsey, "US Relations with Pakistan Crumbling Fast", *Al Arabiya News*, 16.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153419.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011).

⁴⁰ James M. Dorsey, "US Relations with Pakistan Crumbling Fast", *Al Arabiya News*, 16.06. 2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153419.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011).

⁴¹ Daniel Twining, *a.g.e.*

tarafından ihmal edilmesi hâlinde alternatifsiz olmadığını ilan etmeye çalışmaktadır.

Pakistan'daki statüko yanlıları olası bir demokratik reform hareketine karşı teyakkuz hâindedir ve ABD-Pakistan ilişkilerinde son dönemde görülen gerginliklerin en önemli nedenlerinden biri de budur. Denilebilir ki Pakistan'da statükoyu temsil eden elitler, Soğuk Savaş ve 11 Eylül dönemlerinden kalan koşulların etkisinin sürmesini ve ABD'nin kendileri ile iş birliğini devam ettirmesini arzu etmektedirler. ABD ise değişen dünya koşullarında Hindistan'ı daha fazla göz ardı edemeyeceğini düşünerek, Hindistan ile birlikte Güney Asya'da daha fazla ülkenin demokratik ve liberal değerleri benimseyerek Batı ile bütünleşmelerini istemekte ve bu şekilde Çin'i hatta Rusya'yı da demokratikleşmeye zorlayabileceğini düşünmektedir.

Pakistan dış politikasının ve bununla bağlantılı olarak iç politikasının şekillenmesinde en önemli rolü ABD oynamıştır ve oynamaya da devam etmektedir.⁴² ABD, kuruluşundan itibaren Pakistan ordusunun eğitiminde önemli rol üstlenmiş ve ekonomik yardım programları ile bu ülkenin ekonomik planlamasını biçimlendirmiştir. Pakistan'daki ABD etkisi, 1980'li yıllarda Afganistan'da Sovyetlere karşı yürütülen mücadeledeki stratejik ittifak ve açık-örtülü ekonomik, askerî ve istihbarat ilişkiler nedeniyle zirve noktasına taşınmıştır. SSCB'nin Afganistan'ı terk etmesi ve ortak düşmanın ortadan kalkması ile birlikte, söz konusu stratejik ortaklığın düşünsel ve maddi temelleri ciddi erozyona maruz kalmışsa da ilişkilerin tarihî, ekonomik, askerî ve istihbarat derinliği nedeniyle iki tarafın birbirlerinden vazgeçmeleri ve uzaklaşmaları yakın bir olasılık değildir. Öyle ki Pakistan'daki ABD varlığı, bu ülkeyi Hindistan ile barışa zorlayabilecek denli etkindir. Bu açıdan bakıldığında, ABD Pakistan'ı demokratikleşmeye zorlayacak ve Hindistan ile ilişkilerinin gelişmesi suretiyle Güney Asya'daki demokratik kuşağın güçlenmesi için gerekli girişimlerde bulunabilecek araçlara sahip gözükmektedir.

164

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

---

⁴² Muqarrab Akbar, *a.g.e.*, s. 1.

Afganistan'daki son gelişmeler, Taliban ile ABD arasında örtülü bir uzlaşma sağlanması ihtimalinin güçlenmesi, ABD'nin Pakistan'a duyduğu ihtiyacın azalmasına neden olmaktadır. Bu durum Pakistan üzerindeki ABD baskısının yoğunlaşmasına neden olabilecektir.

ABD'nin Rusya ve Çin ile ilişkilerinde görülen gelişmeler de Pakistan'ı ABD ile iş birliğine zorlayabilecek unsurlar içermektedir. Özellikle son yirmi yıl içerisinde Rus deniz gücünün zayıflamasıyla birlikte, ABD ile Rusya arasında zoraki bir stratejik anlaşma ortaya çıktığı, Rusya'nın SSCB döneminden kalma etki alanlarını -Küba ve Veneziüella, ayrıca henüz kesinleşmese de Suriye dışında- kaybettiği ileri sürülmektedir. Rusya'nın Afganistan'da terörle mücadeleyi desteklemesi, İran'a sağladığı siyasi desteği ve silah satışını durdurması, Libya'ya karşı alınan 1973 sayılı BM kararını veto etmemesi, buna karşılık ABD'nin Karadeniz ve Kafkaslardaki faaliyetlerini asgariye indirmesi gibi gelişmeler her iki ülkenin belirli noktalarda anlaşmalarına kanıt olarak sunulmaktadır.⁴³ Çin-Amerikan ilişkileri özellikle ekonomik alanda bir düzelme eğilimi içerisindedir. Ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkileri yönlendirmesi ve bunun devamlı hâle gelmesi durumunda ABD ve Çin'in Pakistan'a duyduğu ihtiyaç daha da azalacak ve uluslararası alanda iyice yalnızlaşan mevcut Pakistan yönetimi demokratikleşme yönünde önemli adımlar atmamak durumunda kalacaktır. Böyle bir ortamda Pakistan-Çin ilişkilerinin daha da derinleşmesinin çok düşük bir ihtimal olduğu göz önüne alındığında; Pakistan'ın demokratikleşme yolunda büyük adımlar atmamak zorunda kalmasını, orduyu sınırlandırma, askerinin siyasete olan müdahalelerini kısıtlama, askerî harcamaları kısma yönünde adımlar atmasını beklemek gerekmektedir.

Bu durumda Pakistan bir yol ayrımına gelmiş gözükmektedir; ya mevcut otokratik yönetimi sağlamlaştırmak için Çin ve Rusya gibi benzer yönetimlere sahip ülkelerle ilişkilerini daha da geliştirmeye

⁴³ Nejat Tarakçı, "Akdeniz Kimin Denizi?", TASAM İnternet Sitesi, <http://www.tasam.org/tr/icerik/3442/akdeniz-kimin-denizi-.html> (Erişim tarihi: 17.07.2011).

çalışacak ya da demokratikleşme yolunu tercih ederek, başta Hindistan ile ilişkilerini düzelterek Batılı ülkelerle ilişkilerini daha sağlıklı bir zemine oturtacaktır.

Pakistan'ın bu yöndeki tercihi Çin'in iç ve dış politikalarını da etkileme kapasitesine sahiptir. Güney Asya'daki tek müttefikinin de demokratikleşmesi, Çin'in siyasi rejim anlamında bölgesinde iyice yalnızlaşmasına ve içerde de durumunun nazikleşmesine neden olabilecektir. Bu durum, Çin'i kontrol etme amacı güden ABD'nin gözünde Pakistan'ı daha önemli bir ülke hâline getirmektedir. ABD'nin, Pakistan-Çin ilişkilerinin statüko düzleminde biraz daha gelişmesine göz yumup Pakistan'ı ileride Çin'e karşı bir manivela olarak kullanma yönünde politikalar geliştirmesi ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Son olarak, ABD Belucistan'daki etnik-milliyetçi hareketlerle ilgilenmektedir.⁴⁴ Irak'ın işgali sürecinde yaşananlar göz önüne alındığında bu durum Pakistan'ın iç güvenliği için en önemli tehditlerden ve dolayısıyla ABD karşısında en temel zaaf noktalarından biri niteliğindedir.

166

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

Küresel Terörle Mücadele ve Demokratikleşme Çabaları

Pakistan, İslam kimliği ve ideolojisi çerçevesinde Hindistan'dan ayrılmıştır. Kuruluşunun Soğuk Savaş'ın başlangıç dönemine rastladığı göz önüne alındığında, büyük güçlerin küresel stratejileri açısından çok önemli bir konumda bulunan Pakistan'ın, Hindistan'dan bu şekilde ayrılmasının komünizmle mücadele çerçevesinde İngiltere ve ABD tarafından tasarlandığı ya da en azından din temelli kuruluş ideolojisinin bu güçler tarafından desteklendiği ileri sürülebilir. Böyle bir temel üzerinde yükselen ülkenin Soğuk Savaş boyunca SSCB ile ilişkilerini geliştirmesi iç ve dış koşullar açısından beklenemezdi. Nitekim Sovyetlerle 1950'li ve 1970'li yıllarda görülen yakınlaşma çabaları darbelerle sonuçlanmış ve bu darbeler iç kamuoyunda da çok

---

⁴⁴ Muqarrab Akbar, *a.g.e.*, s. 8.

fazla dirençle karşılaşmamıştır.

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ve bu ülkede Sovyet yanlısı bir hükümetin işbaşına gelmesinin ardından, Batılı ülkeler dinî-İslami ideolojiyi kullanarak Sovyetleri bu ülkeden uzaklaştırma yolunu tercih etmişlerdir. Bu çerçevede Pakistan ve Suudi Arabistan başta olmak üzere, İslam dünyasının her yerinden “*mücahit*”lerin Afganistan'a gelerek Sovyet yanlısı güçlere karşı savaşmaları sağlanmıştır. Pakistan Müslümanlarının arzuları ile Batı dünyasının çıkarları örtüştüğü sürece bu durum bir sorun teşkil etmemiştir. Ne var ki, Afganistan işgalinin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, “*küfre*” karşı “*cihat*” ruhu ile donatılmış olan kesimler Batı dünyasının güvenliğini ve çıkarlarını tehdit etmeye başlayınca, Pakistan hükümetinin bu güçlere karşı mücadele etmesi Batı tarafından talep edilmeye başlanmıştır. Üstelik Doğu Türkistan sorunu nedeniyle Çin, yerleşik Taliban karşıtlığına ek olarak Çeçenistan ve diğer dinî aşırı grupların faaliyetleri nedeniyle Rusya ve Afganistan üzerinden Orta Asya'da etkinlik kurma ve Pakistan'ı kontrol etme amacıyla olan Hindistan da terörle mücadelede Batı'nın politikalarını desteklemeye başlamışlardır. Bu durum dinî ideolojinin etkisi altında bulunan Pakistan'ı ciddi bir çıkmazın içine sokmuştur.

Pakistan kamuoyu *mücahitlerin teröriste dönüşmesi* sürecini tam olarak anlamlandıramamış, ABD hatırına Taliban'ın feda edilmesini kabullenememiştir. Bu durum iç siyasi tartışmaların daha da bulanıklaşmasına ve demokratikleşme sürecinin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Çünkü gergin atmosfer; demokrasi için gerekli olan tartışma ortamı, hesap sorma, şeffaflık gibi unsurları ortadan kaldırmaktadır. Pakistan'daki askerî-bürokratik statüko yanlıları bu durumu ömrünü uzatma amacıyla istismar etmektedir. Üstelik bu durum aşırıçılığı ve terörizmi beslemekte, sonuç olarak Pakistan'ın demokratik geleceği adına kırılması zor bir kısır döngü oluşturmaktadır.

Sonuç

Hindistan ve Pakistan'ın bölünmesinden sonra ortaya çıkan gerilimli ilişkiler Soğuk Savaş koşullarının bir ürünüdür ve günümüzde bu ilişkilerin rasyonel temellere dayandığını söylemek güçtür.

Pakistan'ın iç politikasını ve uluslararası ilişkilerini normalleştirebilmesi Hindistan, Bangladeş, Afganistan, İran, Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirmesine bağlıdır. Her ikisi de nükleer güce sahip olan Hindistan ve Pakistan arasındaki rekabet sağlıklı bir zemine çekilemezse son derece ağır sonuçlarla karşılaşılması olasılığı oldukça yüksektir.

Pakistan'ın Hindistan'a göre avantajlı ve dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Hindistan'ın İslam ülkeleri ile ilişkilerini yönlendirebilir, Müslüman nüfusu yönlendirerek Hindistan'ın iç politikasını etkileyebilir. Öte yandan, Hindistan-Pakistan iş birliği Pakistan'ı ABD, Çin, Rusya, Hindistan ve İslam dünyasının göz ardı edemediği bir merkez hâline getirebilir. Bu durumda Pakistan, Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasında güçlü bir aracı aktör durumuna gelebilir. Hindistan'ın iç istikrarı için olumlu katkılar sağlayabilir.

Mevcut Hindistan-Pakistan ilişkilerinin dinamikleri sömürge dönemi ve Soğuk Savaş koşullarında belirlenmiştir. Sömürge dönemi bir yana, Soğuk Savaş döneminin bile sona ermesine rağmen, Pakistan-Hindistan ilişkileri yeniden tanımlanamamıştır. Pakistan için Hindistan'dan daha verimli bir ekonomik ve ticari ortak düşünülemez. Hindistan için ise Pakistan, jeostratejik ve ekonomik bakımdan göz ardı edilemez bir ülkedir.

Pakistan'ın ABD, Hindistan ve Çin ile ilişkileri ve uluslararası ilişkilerde küreselleşme nedeniyle görülen son gelişmeler bu ülkeyi demokratikleşmeye zorlamaktadır. Ne var ki, kuruluşundan itibaren Pakistan ve Hindistan'da etkili olan ve her iki ülkedeki derin yapılanmaları ellerinde bulunduran aşırı '*milliyetçi*' çevreler bu ülkenin demokratikleşmesinin önündeki en önemli engeli teşkil etmektedirler. İki ülke arasında barış ve istikrarlı ilişkiler için atılan adımlar bir şekilde engellenmektedir. 2005 yılındaki barış görüşmelerinin Hindistan parlamentosuna yönelik saldırılar ve Bombay (Mumbai) kentinde düzenlenen terör olayları ile 2011 Haziran ayında iki ülke dışişleri bakanlıkları arasında başlatılan barış görüşmelerinin Bombay saldırıları ile sabote edilmesi bu durumu ortaya koymaktadır. Oysa ne Hindistan için Pakistan ne de Pakistan

için Hindistan göz ardı edilebilir ve düşman olarak varlığına tahammül edilebilir aktörlerdir. Bu nedenle, iki ülke düşman tanımında değişikliğe gitmek zorundadırlar. Böylece Pakistan; Rusya, ABD ve Çin arasındaki güç mücadelelerinin piyonu olmaktan kurtulup merkezî bir aktör hâline gelebilir.

Kurulacak bir diyalog ortamı, sorunun çözümü için büyük kolaylık sağlayabilir. Pakistan, içerideki etnik unsurların dış odaklarca tahrik edilmesi olasılığına karşı Hindistan ile iş birliğine gidebilir. Ortak çıkarların artırılması, Pakistan'ı Hindistan için vazgeçilemez ve göz ardı edilemez bir partner hâline getirebilir. Keşmir sorunu sadece Pakistan ve Hindistan'ın ortak iradesi ile çözümlenebilir. Hindistan ve Pakistan arasındaki sürdürülebilir bir iş birliği ortamının oluşturulması diğer sorunların kendiliğinden ortadan kalkmasını ya da kolayca çözümlenmesini sağlayabilir. Ama Pakistan'ın Hindistan ile problemleri devam ederse, Çin'e ve ABD'ye muhtaçlığı devam eder. Bunun yerine, eğer Pakistan-Hindistan ilişkileri düzelse, tüm bu güçler Pakistan ile ilişkilerini iyi tutmak için daha fazla çaba göstereceklerdir.

Pakistan-Hindistan ilişkileri önümüzdeki dönemde küresel politikalarda yeni kutuplaşmaların ortaya çıkıp çıkmamasında nirengi noktası olacaktır. Çin, Hindistan, Rusya ve ABD gibi ülkelerin Pakistan ve Afganistan ile ilgili ortak çıkarları; bölgede aşırıcılığın ve terörizmin engellenmesi, bu amaçla her iki ülkenin ekonomik bakımdan güçlendirilmesi ve genel istikrar ile sosyal bütünlüğün sağlanması, Pakistan'ın nükleer varlığının kabul edilebilir çerçevede tutulmasıdır. Bunun dışında, söz konusu büyük güçlerin tamamı Soğuk Savaş dönemi benzeri bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasından çekinmektedirler. Özellikle Çin, Pakistan ile geliştireceği yakın ilişkilerin ABD ile Hindistan'ı birbirlerine biraz daha yaklaştırması ihtimalinden büyük kaygı duymaktadır. Öte yandan, aşırılık yanlısı unsurlarla mücadelede ortaklık, Asya'nın istikrarında büyük güçlerin tamamının ekonomik çıkar sahibi olmaları ve savaşın artık tahammül edilebilir bir olgu olmaktan çıkması gibi faktörler de kutuplaşmayı engelleyen nedenler olarak dile getirilebilir.

Pakistan'ın ABD, Çin ve Rusya gibi bölgesel ve küresel güçlerin etki alanında kalmaması ve Pakistan merkezli politikalar geliştirebilmesinin yolu Hindistan ile ilişkilerini geliştirmekten geçmektedir. Ama bu olasılık şu an itibarıyla son derece düşüktür. Aynı şekilde, Pakistan ile sorunları Hindistan'ı da büyük güçlere -daha ziyade ABD'ye- muhtaç hâle getirmektedir. Bu nedenle, Pakistan'a göre daha kalabalık ve güçlü konumda bulunan Hindistan'ın iki ülkenin iç politikalarının istikrarı ve alt kıtanın geleceği adına ilk adımı atması, sorunun kısa vadede çözümü için etkin olabilir. Sadece bu sayede, gerek Pakistan ve gerekse de Hindistan alt kıtaya ve kendi ülkelerine özgü politikalar geliştirebilirler; ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güçler karşısında özgün ve etkin bir duruş sahibi olabilirler. Bunun gerçekleşmesi sadece Hint alt kıtası ya da Asya için değil küresel güvenlik ve istikrarın sağlanması için de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda atılacak ilk adımın görece olarak daha güçlü konumda bulunan Hindistan'dan gelmesi daha etkin ve kestirme bir çözüm yolu olacaktır.

Demokratikleşme olmaksızın bir ülkenin insan kaynaklarını tam kapasite ile harekete geçirme imkânı bulunmamaktadır. Asıl olan, Pakistan'ın kendi bağımsız iradesi ve politikaları ile demokratikleşmesidir. Ayrıca Pakistan'ın, sadece Hindistan ile değil İran gibi diğer komşu ülkelerle ilişkilerini de düzeltmesi gerekmektedir. Pakistan, ancak bu şekilde merkezî bir ülke hâline gelebilir. Aksi hâlde Hindistan-Pakistan düşmanlığı, Pakistan'ı Çin ya da ABD gibi ülkelere daha fazla muhtaç hâle getirebilir ve bu durum ülkenin normalleşmesini ve demokratikleşmesini geciktirebilir.

170

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

SUMMARY

Pakistan is the largest Muslim country after Indonesia and Bangladesh and it is the only Muslim country that has nuclear weapons. It has a very well disciplined army, which is denoted as the seventh in the world. Its strategic position at the crossroads of the oil shipments and natural resources of the Central Asia renders it having a greater importance. Pakistan is the only ally of the USA outside the

NATO and it is one of the most important members of the Organization of the Islamic Cooperation (OIC).

Pakistani state has been established upon a peculiar ideology. Foreign policy of the state has been shaped within the framework of this ideology regarding the concerns about territorial integrity and security. The most important factor affecting the country's democratization efforts and foreign policy has been Pakistan's relations with India, which is the unique "other" for the Islamic Pakistani identity. In fact, countries that have established good relations with India have become unconditional enemies for Pakistan while actual or potential rivals or enemies of India have become friends for Pakistan. This situation has had greater repercussions on domestic politics and democratization efforts of the country. Pakistani army's struggle against extremists within the country and in Afghanistan on behalf of the United States has not only resulted in disturbances in the army, but also sowed the seeds of possible future overwhelming upheavals.

Founded in the early period of the Cold War, Pakistan's foreign policy has been shaped by the Cold War conditions. Therefore, the country has a number of difficulties with adapting into the circumstances arising after the Cold War. Indo-Pak relations, Afghanistan-Pakistan relations, the events of September 11 and so on, made it difficult for Pakistan to adapt to the post-Cold War period. However, the situation for Pakistan has ceased to be sustainable and the country confronted with the obligation to make choices between maintaining militaristic structure at the expense of deepening poverty and worsening relations with the West, or start a real process of democratization.

Pakistan's foreign policy has been shaped by the Cold War conditions and it is having trouble to adapt to the post Cold War conditions because of the attributes of its relations with India, China, Russia and Afghanistan; of the events of the 9/11 and so on. In addition to major power policies about the Indian sub-continent, identity policies designated during the creation of the Pakistani state have played a major role in the domestic and foreign policies of the

country. Interference manners of the major powers like China, the USSR/Russia and the US have profound effects on the Pakistani-Indian relations. That China is searching an ally in the region alarms India. USSR's efforts to reach to the high seas and its relations with India have created extremely complicated relations of rivalry and enmity. Pakistan and Afghanistan have taken place at the center of this network of relations and this has generally created negative impact on Indian-Pakistani relations. After the Cold War, Indo-American relations began to improve and this left Pakistan with the risk of isolation before India. Pakistan was the most important ally of the US in Afghanistan where the US carried out a relentless struggle against the USSR during the 1980's. After the Cold War, however, while Pakistan developed close relations with Taliban in order, mostly, to prevent loss of a bridgehead in Afghanistan, India established close relationship with the circles close to Karzai. This made Pakistani-American relations highly complicated. Pakistani vox populi is not able to make a sensible explanation about the transformation of 'mujahideen' into 'terrorists' and did not accepted the sacrifice of Taliban for the sake of the US.

172

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

This situation is further blurring the internal political debate in Pakistan and leads to disruption in the process of democratization because the tense atmosphere eliminates such prerequisites for democracy as environment of discussion, accountability, transparency etc. Pakistan's military-bureaucratic status quo has been exploited this situation in order to extend its life. Moreover, this situation feeds extremism and terrorism and, as a result, forms a hard-to-break vicious circle for the democratic future of Pakistan. In this article, effects of the Pakistan's Islamic-militaristic identity on its relations with the country's immediate neighbors and the dominant powers in the international system are discussed. Then, effects of the recent changes in the international arena and identity politics on the country's domestic policies and international relations are analyzed.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

BOZDAĞLOĞLU Yücel, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, New York, 2003.

GARVER W. John, *Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century*, University of Washington Press, Seattle, 2001.

SYED H. Anwar, *China and Pakistan: Diplomacy of an Entente Cordiale*, University of Massachusetts Press, Amherst, 1974.

Makaleler:

AKBAR Muqarrab, "Pakistan's Foreign Policy: Internal Challenges in New Millennium", *Berkeley Journal of Social Sciences*, Vol: 1, No. 2, February 2011, 1-11.

ALI Rabia Umar, "Planning for the Partition of India 1947: A Scuttled Affair", *Pakistan Journal of History and Culture*, Vol: XXX, No. 1, 2009.

ANTHONY Wanis St. John, "Third Party Mediation over Kashmir: A Modest Proposal", *International Peacekeeping*, Vol: 4, No. 4, Winter 1997.

ÇOLAKOĞLU Selçuk, "Dış Politika Yapım sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Mart 2007.

MAITRA Ramtanu, "Improved Pakistan-Russia Relations: A Necessity for Stability in Eurasia", *Executive Intelligence Review (EIR)*, Vol: 39, No. 8, February 24, 2012.

PANT V. Harsh, "The Pakistan Thorn in China-India-US. Relations", *Washington Quarterly*, Winter 2012.

SEHGAL Rashmi, "Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination", *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol: 1, No. 6, June 2011.

Raporlar:

KRONSTAD K. Alan, "Pakistan-US. Relations", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, February 6, 2009.

Internet Kaynakları:

BM Internet Sitesi, “International Human Development Indicators-2010 Rankings”, <http://hdr.undp.org/en/statistics/gii/>, (Erişim tarihi: 02.07.2011).

Daily Times Monitor, “Pakistan Got Israeli Weapons during Afghan War”, 20.07.2003, http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=story_20-7-2003_pg1_4 (Erişim tarihi: 19.06.2011).

DAVUTOĞLU Ahmet, “Davutoğlu’ndan Suriye Uyarısı” 01.5.2011, <http://www.haber7.com/haber/20110501/Davutoglundan-Suriye-uyarisi.php> (Erişim tarihi: 01.5.2011)

Dawn News, “Pakistan, Afghanistan Threat to Israel”, 22.04.2009, <http://archives.dawn.com/archives/92584> (Erişim tarihi: 19.06.2011).

DORSEY M. James, “Pakistan Moves Closer to China as Obama Misses Opportunity to Stabilize US-Pakistani Relations”, Al Arabiya, 23.05.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/05/23/150162.html> (Erişim tarihi: 03.07.2011).

DORSEY M. James, “US Relations with Pakistan Crumbling Fast”, Al Arabiya News, 16.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153419.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011).

GERBERG Itzhak, India Israel Relations: Strategic Interests, Politics and Diplomatic Pragmatism, Israeli National Defense College, Israel, 2010 <http://geo.haifa.ac.il/~ch-strategy> (Erişim tarihi: 22.09.2012).

HALI Shafei Moiz, “Pakistan: In Defense of Defense Spending”, Opinion Maker, 11.03.2011, <http://www.opinion-maker.org/2011/03/pakistan-in-defense-of-defense-spending/> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

“India: Afghanistan's Influential Ally”, BBC News, 08.10.2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7492982.stm> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

KAPLAN Robert, “China’s Port in Pakistan”, Foreign Policy, 27 May 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/27/chinas_port_in_pakistan (Erişim tarihi: 05.06.2011).

KLASRA Kaswar, “Pak, Israel on Way to Establish Diplomatic Ties”, The Nation, 13.08.2010, <http://www.nation.com.pk/pakistan-news-newspaper-daily-english-online/Politics/13-Aug-2010/Pak-Israel-on->

way-to-establish-diplomatic-ties (Erişim tarihi: 19.06.2011).

MALİK Ahmad Rashid, "Warming Ties with Russia", Oriental Review, May 25 2011, <http://orientalreview.org/2011/05/25/warming-ties-with-russia/> (Erişim tarihi: 14.09.2012).

Pakistan Resmî İnternet Sitesi, "About Pakistan", <http://www.pakistan.gov.pk/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Pakistan Army", <http://www.defence.pk/pakistan-army/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Russia-Pakistan relations limited by India", <http://www.defence.pk/forums/strategic-geopolitical-issues/70226-russia-pakistan-relations-limited-india.html> (Erişim tarihi: 15.09.2012)

SAVCHENKO Darya, "Pakistan and India are Competing for Afghanistan", New Eastern Outlook, 22.03.2011, <http://www.journal-neo.com/?q=node/5279> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

TARAKÇI Nejat, "Akdeniz Kimin Denizi?", TASAM İnternet Sitesi, <http://www.tasam.org/tr/icerik/3442/akdeniz-kimin-denizi-.html> (Erişim tarihi: 17.07.2011).

TAYEL Abeer, "Pakistan Arrests Informants Who Allegedly Aided CIA on Bin Laden", Al Arabiya News, 15.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153328.html> (Erişim: 16.06.2011).

TWINING Daniel, "Not a Chinese Century, an Indo-American One", Global Asia, March 2011, http://www.globalasia.org/V6N1_Spring_2011/Daniel_Twining.html (Erişim tarihi: 21.07.2011).

WHITE Matthew, Historical Atlas of the 20th Century, <http://necrometrics.com/20c300k.htm#India> (Erişim tarihi: 21.07.2011).

"Zulfikar Bhutto Had Blamed US for His 'Horrible' Fate", Zeenews, 08.04.2011, http://zeenews.india.com/news/south-asia/zulfikar-bhutto-had-blamed-us-for-his-horrible-fate_698531.html (Erişim tarihi: 13.09.2012).

Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: “Kimliğin Güvenliği” ve “Güvenliğin Kimliği”

A Constructivist Approach to the Identity and Security Relationship: “The Identity of the Security” and “The Security of the Identity”

Helin SARI ERTEM*

Öz

Uluslararası ilişkilerde “sosyal inşa”nın ve “etkileşim”in önemine dikkat çeken konstrüktivist (inşacı) yaklaşım, geleneksel teorilerin güvenlik ve dış politika kavramlarına yüklediği anlamların yeniden gözden geçirilmesi gerektiği iddiasındadır. Konstrüktivistlere göre, kültür ve kimlik gibi soyut unsurlar, güvenlik ve dış politika analizleri üzerinde, uzun yıllar ihmal edilmiş olan, değiştirici ve dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Konstrüktivist varsayımlardan yola çıkarak, kimlik ve güvenlik algısının birbiri ile olan yakın ilişkisine odaklanan bu makale, devletlerin ortaya koyduğu dış politikaların, bu iki temel unsur arasındaki etkileşim çerçevesinde analiz edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Devletin “insansılaştırılmasının” mümkün olduğu inancından hareketle, makale, bireyin kimliği ve güvenliğe dair algısı arasındaki etkileşimin bir benzerinin, devletin kimliği ve güvenliğe dair algısı arasında yaşandığını ortaya koymakta ve dış politika analizinde “kimliğin güvenliği” kadar, “güvenliğin kimliği”nin de önem arz ettiğini ileri sürerek, Uluslararası İlişkiler

177

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

* Arş. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: helinsertem@gmail.com.

literatürüne özgün bir katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Konstrüktivizm, kimlik, güvenlik, sosyal etkileşim, ontolojik güvenlik.*

Abstract

The constructivist approach, which attaches significance to “social construction” and “interaction” in international relations, claims that the meanings that are given by the traditional theories to the concepts of security and foreign policy must be reconsidered. According to the constructivists, abstract elements like culture and identity have a modifying and transformative effect on security and foreign policy analyses, which had long been ignored. Through constructivist presumptions, this article focuses on the close relationship between identity and security perception and claims that the foreign policies of the states must be analyzed in frame of the interaction between these two basic elements. Relying on the idea that the “anthropomorphization” of the state is possible, this article presents that a similar version of the interaction between an individual’s identity and security perception is being experienced between the identity and security perception of a state and aims to make a unique contribution to the IR literature by claiming that “the identity of the security” is as significant as “the security of the identity” in foreign policy analysis.

Keywords: *Constructivism, identity, security, social interaction, ontological security.*

Giriş

Yosef Lapid’in Uluslararası İlişkilerde “Üçüncü Büyük Tartışma”(Third Great Debate) olarak tanımladığı görüş ayrılığı, 1980’li yılların sonu ve 1990’ların başı itibarıyla pozitivistme karşı

post-pozitivist düşüncelerin ortaya çıkması ile başlamıştır.¹ “Reflektivistler”² olarak da anılan post-pozitivist yazarlar, işe realist tahlilleri sorgulayarak başlamış; geleneksel kuramların tartışmasız kabul ettiği bazı kavramları varsayım düzeyine indirerek, yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Gerçeğin, sosyal çevre ve birey, diğer bir deyişle sistem ve aktör-devletler arasındaki karşılıklı etkileşimin bir ürünü olduğu fikrinden hareket eden, temel olarak post-yapısalcılar ve eleştirel teoricienler olarak ikiye ayrılan post-pozitivistler, mevcut uluslararası şartların şekillenmesinde uluslararası ilişkiler teorilerinin önemli bir rol oynadığını öne sürmüştür.

Sadece siyasi aktörlerin değil, bilimsel çalışma yapanların da olayları yönlendirdiğini düşünen post-pozitivistlere göre, mevcut sistemin bu denli katı ve genelde şiddete dayalı yapısında realistlerin “güce”, “silaha” ve “karşılıklı güvensizliğe” olan inançlarının katkısı büyük olmuştur.³ Buna göre önemli olan, etrafımızda olup bitenleri doğrudan kabul etmek yerine, onların gerçekliğini sorgulamak, mevcut kavramları ve durumu eleştirerek, daha iyi şartların yaratılması için ön ayak olmaktır. Uluslararası İlişkiler disiplinde son yirmi yıla damgasını vuran eleştirel teoriler bu türden düşüncelerin geçirdiği evrimin bir sonucudur. Söz konusu düşünce dinamiklerinin ortaya

¹Yosef Lapid, “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, *International Studies Quarterly*, Vol: 33, No.3, September 1989, 235-254, p.236.

² Uluslararası İlişkilerde pozitivismi eleştiren bu yeni akımı “reflektivist” olarak tanımlayan ilk kişi neo-liberal Robert Keohane’dir. Neo-liberaller gibi neo-realistlerin çoğu da, kendilerine meydan okuyan post-pozitivistlerden reflektivist diye bahsetmeyi tercih etmekte; bu sayede psikolojideki insanın “yansıtma” özelliğine gönderme yapmaktadır. Buna göre, post-pozitivistler ya da reflektivistler, aslında kendi sahip oldukları açmazları sanki pozitivistler sahipmiş gibi sunmaktadırlar. Bakınız: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, “Constructing Constructivism”, V. Kubalkova, N. Onuf and P. Kowert (eds.), *International Relations in a Constructed World*, Armonk, M. E. Sharpe, New York, 1998, 3-21, p.18.

³ Jim George and David Campbell, “Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations”, *International Studies Quarterly*, Vol: 34, No.3, pp. 269-293.

çıkmasında şüphesiz etrafımızı saran sosyal, siyasal ve ekonomik şartlardaki farklılığın büyük etkisi olmuştur. 1990'lar benzer farklılaşmaların yoğun olarak yaşandığı, bireylerin, devletlerin, tüm diğer aktörlerin ve sistemin değişen şartlara uyum sağlamak zorunda kaldığı yıllardır. Uluslararası İlişkiler disiplini bu değişiklikten payına düşeni almıştır.

Bu makale, “kimlik ve güvenlik” ilişkisine ve bunun dış politika analizi içindeki yerine konstrüktivist (inşacı) bir yaklaşımla, yeniden eğilmeyi amaçlamaktadır. Konstrüktivizmin ısrarla üzerinde durduğu “sosyal inşa” ve “etkileşim”, geleneksel teorilerin, güvenlik ve akabinde dış politika kavramlarına yüklediği tüm verili anlamları yeniden gözden geçirmeyi önermekte ve kültür ve kimlik gibi soyut bazı unsurların, güvenlik ve dış politika analizleri üzerinde değiştirici, dönüştürücü bir etki yaratmasını mümkün kılmaktadır. Ulusal kimliğin, ulusal güvenlik ve paralelinde dış politika pratikleri üzerinde önemli bir iz bıraktığını öne süren bu makale, öncelikle konstrüktivizmin temel iddialarına değinmekte, sonrasında ise, bireysel kimlikten yola çıkarak, uluslararası ilişkilerde temel aktör olmaya devam eden devletlerin ulusal kimliklerine ve güvenlik algılarına dair bir okuma yapmaya çalışmaktadır. Makalenin özgün katkısı, kimlik ve güvenlik arasında, “kimliğin güvenliği” kadar, “güvenliğin de kimliğinden” bahsedilmesine imkân veren, çok boyutlu bir ilişki olduğu yönündeki iddiasıdır.

Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşım ve “Kimlik”

İşaretleri uzun yıllardır var olan ancak Soğuk Savaş'ın sonu ve Sovyetlerin yıkılması ile birlikte küresel ölçekte yayılma gösteren ayrılıkçı milliyetçi çatışmalar, sadece siyaset dünyasını değil, Uluslararası İlişkiler disiplinini de zora sokmuştur. Konstrüktivizmin öncülerinden Alexander Wendt'e göre 1990'ların etnik, dinsel ve kültürel çatışmalarıyla yoğrulmuş bu karmaşık atmosferde, materyalist ve birey odaklı geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri, sistemde

oluşan beklenmedik ve büyük değişikliği açıklamakta yetersiz kalmıştır.⁴ Bu da dünyayı eleştirel teorilerin benimsediği fikirler üzerinden anlamlandırmaya çalışan araştırmacıların sayısının hızla artmasına neden olmuştur. Eleştirel teori içinde yer alan post-modernistler, konstrüktivistler, neo-Marksistler ve feministler Uluslararası İlişkiler disiplininde geleneksel teorilerin yarattığı bu boşluğu doldurma iddiasıyla sahneye çıkmış ve dünya üzerinde olup biteni açıklamak için daha iyi bir yöntem sunabilme çabası içine girmiştir. Bu grupların tümünü bir araya getiren temel nokta “dünya siyaseti, sosyal etkileşim sayesinde nasıl inşa ediliyor?” sorusuna duydukları ilgi olmuştur. Bu bağlamda eleştirel teorilerin iki önemli iddiası vardır:

1) Uluslararası politikanın esas yapısı maddi değil, sosyal temellere dayalıdır.

2) Bu temeller aktörlerin sadece eylemlerine değil, aynı zamanda kimlik ve çıkarlarına da şekil verir.⁵

Diğer bir deyişle, eleştirel teorisyenlere göre “bireyin, toplumların ya da devletlerin, içinde buldukları sistem ile karşılıklı etkileşimi”, göz ardı edilmesi değil, önemle üzerinde durulması gereken bir meseledir. Bu bağlamda, aktörlerin sahip oldukları kimlik özellikleri ile eylemleri arasında incelenmesi gereken bir ilişki vardır. Edward Lock, eleştirel teorinin insanları, kendileri ve eylemleri ile ilgili olarak düşünmeye, hayatlarına şekil veren yapı ve unsurların farkında olmaya teşvik ettiğine dikkat çekmektedir.⁶ Tek tip değil, özgün bireyler olabilme yolundaki ilk adım, belki de bu farkındalık

⁴ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 4.

⁵ Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, Stephen Chan and Cerwyn Moore (eds.), *Theories of International Relations*, Vol: IV, Sage Publications, London, 2005, 201-211, p. 201.

⁶ Edward Lock, “International Politics as Politics: Changing US Foreign Policy Discourse”, Paper Presented at the *Oceanic Conference on International Studies*, ANU, Canberra, 14-16 July, 2004.

olacaktır. Yine bu farkındalık sayesinde hâlihazırdaki durumun gerçekliği sorgulanacak; genel kabullerin dışına çıkılabilecektir. Post-positivistler bu ve benzeri türden düşünceler eşliğinde, pek çok kavramı otomatik bir kabul olmaktan çıkarmış, sorgulamış ve yapı bozuma uğratmıştır. Bu sayede, “güç”, “güvenlik”, “tehdit” ve “çıkar” gibi, realizmin oldukça popüler kavramlarının yanı sıra, yakın zamana kadar arka plana itilmiş “kültür” ve “kimlik” gibi kavramlar da masaya yatırılabilmiştir. Tüm bu tartışmaların çıkış noktası etrafımızı saran “sözde” gerçekliğin, aslında ne kadarının “doğru” olduğu meselesidir. 1960’lı ve 1970’li yıllarda bilgi ve gerçeklik üzerine yaptıkları çalışmalarla dikkat çeken Berger ve Luckmann, etrafımızda olup bittiğine inandığımız ve bizden ayrı olarak “gerçek” diye algıladığımız şeyin aslında tamamen bizim eserimiz olduğuna dikkat çekmiştir:

“Biyolojik olarak insan yaşadığı dünyayı diğer insanlarla birlikte inşa etmek zorundadır. Bu dünya onun için kesin ve baskın gerçeklik hâlini alır. Sınırları doğa tarafından çizilse de, bir kez inşa edildikten sonra, bu dünyanın kendisi de doğaya karşı belirleyici olmaya başlayacaktır. Karşılıklı sosyal etkileşimle inşa edilen, dünya ve doğa arasındaki bu diyalektikte, insan gerçeği, bu suretle de kendisini üretir.”⁷

Buna göre sokaktaki sıradan bir insan, “bilgisini” ya da etrafını saran “gerçekliği” sorgulama eğiliminde değildir. Yaptığı şey bilgiyi ve gerçeği sorgulamadan almak ve kabul etmektir. Oysa “toplumsal olarak inşa edilen gerçeklik” (socially constructed reality) tezini savunan Berger ve Luckmann’ın dikkat çektiği nokta, bildiğimizi sandığımız ve etrafımızdaki gerçeklik olarak algıladığımız her şeyin aslında sorguya açık bir yapısı olduğudur.⁸ Eflatun’un ünlü mağara benzetmesi de bir anlamda gerçeğin görünen ve görünmeyen yönlerinin sorgulanması üzerinedir. Eflatun’a göre, bazı insanlar hayatları boyunca adeta bir mağaranın içinde, sırtları girişe dönük bir şekilde oturmakta ve gerçeği sadece, mağaranın önünden geçenlerin,

182

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁷ Peter Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Penguin Books, New York, 1979, p.204.

⁸ *A.g.e.*, p. 14.

mağara duvarlarına bıraktığı gölgeler üzerinden tahayyül etmektedir. Ama aslında gerçek, sadece mağara duvarlarına yansıyanlardan ibaret değildir. Mağaranın dışına çıkma cesareti gösteren birey, farkındalığı arttığı oranda gerçeği kavramakta, hatta kendisinin de bu gerçeği meydana getirenlerden biri olduğunu idrak etmektedir.

Dolayısıyla bilgi de, gerçeklik de insan iradesinden bağımsız yapılar değildir. Bireyler kendi yarattıkları bir dünyada yaşamaktadır ve bu dünyanın aldığı biçim, yine bireylerin iradesinin bir sonucu olmaktadır.⁹ Genelde post-pozitivistler, özelde de ise konstrüktivistler, hazır alarak sorgusuzca kabul ettiğimiz değil, bizim eserimiz olan “gerçeklik” ile ilgilidir. Buna göre sistemi oluşturan tüm faktörleri insanlar, dolayısıyla da devletler, yine sistem ile karşılıklı bir etkileşim sürecinde inşa etmektedir. Bireylerin ve devletlerin dâhil olduğu bu sosyal etkileşim sürecini inceleyen konstrüktivizm de, bir anlamda uluslararası toplumun sosyolojisini yapmaktadır.¹⁰

Konstrüktivizm kavramını Uluslararası İlişkiler alanında ilk kez Nicholas Greenwood Onuf kullansa da¹¹, onu popüler hâle getiren kişi Alexander Wendt’tir.¹² Onuf’un çalışmaları konstrüktivist yaklaşımın felsefi altyapısı, Wendt’in eserleri de bu altyapı üzerine inşa edilen kuramsal girişim olarak ele alınabilir.¹³ Maddi faktörlerin yanı sıra, en az onlar kadar önemli gördüğü normatif faktörlere de vurgu yapan Wendt, siyasi eylemlere yön verdiğine inandığı “kimliği” ön plana çekmiş, uluslararası ilişkileri aktörler ile sistem arasında karşılıklı sosyal etkileşimin bir ürünü olarak tanımlamıştır. Özellikle 1992’de

⁹ Nicholas Onuf, *Worlds of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia, 1989.

¹⁰ Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, Vol: 88, No. 2, June 1994, 384-397, p.385.

¹¹ Nicholas Onuf, *a.g.e.*

¹² Onuf ve Wendt’in dışında, Friedrich Kratochwil, Emanuel Adler, Peter Katzenstein and John Gerard Ruggie de önde gelen konstrüktivistler arasında sayılmaktadır.

¹³ Davut Ateş, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: X, Sayı:1, Haziran 2008, 213-235, s. 230.

yazdığı “*Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*” (Anarşi Devletlerin Ona Verdiği Anlamdır: Güç Siyasetinin Sosyal İnşası) adlı makalesi, Wendt’in, neo-realist Kenneth Waltz’un ünlü “anarşi” tanımına karşı ilk eleştirilerini yansıttığı önemli bir referans kaynağıdır.¹⁴ Bu makaledeki fikirlerini 1999’da yayımladığı *Social Theory of International Politics* (Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi) adlı kitapta daha geniş bir şekilde ele alan Wendt, kısa süre içinde geleneksel ve eleştirel teori arasındaki tartışmalarda en çok adı geçen isimler arasına girmiştir.¹⁵ Konstrüktivizmin en önemli vurgusu devletlerin “sosyal bir varlık”, uluslararası ilişkilerin ise “sosyal bir alan” olduğu düşüncesidir. Bu bağlamda sürekli olarak uluslararası kuralların, normların, kurumların, düşünsel unsurların ve bilişsel faktörlerin siyasi rolüne dikkat çekilmektedir.¹⁶ Realistler, liberaller ve Marksistlerden oluşan baskın yapısalcı akımın aksine, konstrüktivistler sadece yapıyı değil, aktörleri de incelemeye değer bulmuş, birini diğerinden daha önemli saymamıştır. Konstrüktivistler, yapısal değişikliklerin de, devamlılıkların da aktörlere dayandığını öne sürmüştür; aynı şekilde aktörlerin de içinde buldukları sosyal, mekânsal ve tarihsel şartlar ile karşılıklı bir etkileşim içinde olduklarını düşünmüştür.¹⁷

Bu bağlamda, konstrüktivistlerin en temel çıkış noktalarından biri, belki de başlıcası, Uluslararası İlişkiler disiplinine toplumsal ve tarihsel bir perspektif getirmeleridir. Materyal unsurların önemini yadsımaksızın, sosyal dünyanın oluşmasında ve ortaya çıkmasında düşünsel unsurların kurucu rolüne de vurgu yapan konstrüktivistler, toplumsal bir nitelik kazanmış olan düşüncelerin dünya politikasındaki

¹⁴ Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol: 46, No:2, Spring 1992, pp.391-425.

¹⁵ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*

¹⁶ Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Vol: 9, No:2, 2009, 771-795, s. 776.

¹⁷ Audie Klotz and Cecelia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, Armonk, London: M. E. Sharpe, New York, 2007, p.3.

rolüne dikkat çekmektedir.¹⁸ Wendt’in ısrarla vurguladığı gibi, devletler her zaman mantıklı olacaktır ancak bu onların geçmiş deneyimlerini çöpe atacakları anlamına gelmez. Tarih önemlidir.¹⁹ Bunun yanı sıra, neo-realist ve neo-liberallerin “güç”, “çıkar” ve “kurumlar” gibi maddi unsurlara odaklanan uluslararası ilişkiler çözümlerine “düşünce” gibi soyut bir unsur da eklenmelidir; çünkü düşünceyi meydana getiren inanç sistemleri ve algılar dış politika yapım sürecini mutlaka etkilemektedir.²⁰

Görüldüğü gibi, konstrüktivizm ile birlikte Uluslararası İlişkiler kuramları, sosyal bir nitelik kazanmaya başlamış, uluslararası ilişkiler sosyal kuramın bir parçası hâline gelmiştir. Wendt’in liderliğinde sosyal etkileşime fazlasıyla önem verdiğini gördüğümüz konstrüktivizm, materyalizmin ve rasyonalizmin bazı temel iddialarına karşı çıkmaktadır.²¹ Örneğin neo-realistlerin ünlü anarşi kavramı, konstrüktivistler için mutlak bir gerçeklik değildir.²² Neo-realistler anarşiyi uluslararası sistemin mutlak gerçeği olarak kabul ederken, onun temel niteliklerini de sanki sistemin asla değişmeyecek karakteri olarak lanse etmektedir. Anarşiyi hiçbir devletin güvende olmadığı bir

¹⁸ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, p. 777.

¹⁹ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p. 109.

²⁰ *A.g.e.*, p. 92. Bununla birlikte kimi realistlerin ideolojik farklılıkların algılar üzerinde yarattığı etkinin ayırdına varmış olması, geleneksel ve eleştirel kuramlar arasındaki ortak yönler bağlamında altı çizilmesi gereken bir noktadır. Ancak konstrüktivist kuramın önemli isimleri arasında yer alan Ted Hopf’un da hatırlattığı gibi, realistler sadece objektif gerçekten yana oldukları için, bir neo-realistin “algı”lar üzerinde durmasını beklemek pek gerçekçi olmayacaktır. Tehdidin “algılanan güce” (perceived power) dayalı olarak şekilleneceğine dikkat çeken Hopf’a göre, bir ülkenin kimliği ile yakın bir ilişki içinde olan ve farklı şartlar altında değişebilen “algılar”, mevcut, objektif güç oranları aynı kalsa bile tehdidin zaman içinde farklı şekiller almasına neden olabilmektedir. “Sonuçta tehdit, mevcut olan gücü sizin nasıl algıladığımızla ilgilidir.” Görüldüğü gibi, realistlerin genelde göz ardı etmeyi tercih ettiği algılar, konstrüktivistler için önemli anlamlar ifade etmektedir (Ted Hopf ile yapılan kişisel görüşme, İstanbul, 22 Ekim 2009).

²¹ Alexander Wendt, 2005, *a.g.m.*, p.201.

²² Alexander Wendt, 1992, *a.g.m.*

atmosferin varlığı diye özetleyen Waltz'a göre bu durum uluslararası sistemin yapısı gereği sürekli var olacakken, Wendt'e göre anarşi tamamen geçici bir durum olarak algılanmalıdır. Yine Wendt'e göre anarşi aslında bizim düşüncelerimizden yola çıkarak şekillenmiş, insanların dolayısıyla da devletlerin eylemleri sonucunda meydana gelmiştir. Bir başka deyişle, anarşiyi anarşi yapan, devletlerin ona kazandırdıkları anlamdır. Waltz'un anarşiyi uluslararası sistemin olmazsa olmaz bir şartı olarak görmesine neden olan, devletin güvenliğini, devletin bekasına indirgemesidir. Bu durumda, tıpkı Hobbes'un bireylerle ilgili söylediklerine benzer şekilde, sırf hayatta kalabilme arzuları nedeniyle, devletler savaş ortamını devam ettirmektedir.²³ Oysa Wendt, sosyal etkilere açık bir yapı olarak düşündüğü anarşik sistemde, devletler arasındaki etkileşimin, kimlik ve çıkar tanımlarını etkilediğini belirtmektedir. Ona göre kimlik ve çıkar tanımları da, aynı şekilde devletler arası ilişkiyi etkilemektedir. Bu açıdan, "uluslararası sistemin aktörlerinin ne yaptığı ve ne [kim] oldukları arasında doğrudan bir ilişki vardır".²⁴

Temel, ancak tek aktör olmayan devletler, sahip oldukları toplumun kimliğinden ya da kimliği üzerindeki değişikliklerden etkilenerek, dış politika hareketlerine farklı bir yön verebilir. Hatta "anarşik" olarak tanımlanan sistemi bile anarşik olmaktan çıkarıp, iş birliğine yöneltebilir. Anarşinin nitelikleri aslında, kimliğin ve çıkarların nasıl tanımlandığı ile ilgilidir; dolayısıyla bu tanımlar değişirse, anarşi de bugünkü anlamda bir anarşi olmayacaktır. Yani mevcut düzenin anarşiye dayandığını kabul etse de, Wendt "kendine yardım" (self-help) gibi, anarşik sistemin bazı temel güdülerinin ilelebet var olmayabileceğini öne sürmektedir; çünkü mevcut anarşik yapı, teorisyenlerin de katkısı ile aktörlerin sürekli tekrar ettikleri eylemleri neticesinde bugünkü hâlini almıştır ve aslında değişime açıktır. Bu nedenle de uluslararası sistem ilelebet anarşik kalmak zorunda değildir. Wendt'in dediği gibi, anarşi aslında devletlerin ona

²³ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, Boston, 1979, p.91-92.

²⁴ Alexander Wendt, 1992, *a.g.m.*

verdikleri anlamdır.²⁵

Eleştirel teorilerin en önemli yanlarından biri de bu, “değişime” açık kapı bırakan tutumlarıdır.²⁶ Eleştirel teorisyenlerin büyük kısmı, uluslararası siyasete dair yorumlara, son 700 yıldır realizmin damga vurduğunu kabul etmektedir ancak bu, savaş ve güce dayalı yorumların bir gün yerini, barış ve uyuma dayalı yorumlara bırakmayacağını göstermez. Yine eleştirel teoriye göre insanoğlu, ya iyi ya da kötü olmak zorunda değildir; hem iyi, hem de kötü olma potansiyelini içinde barındırmaktadır. Yani insan da, uluslararası düzen de değişime açıktır. Bu noktada Wendt’in bakış açısı ile realist düşünce arasındaki ilginç bağa dikkat çekmekte fayda vardır. Wendt, “sosyal konstrüktivizm” olarak ünlenen düşüncelerini geliştirirken rasyonalist araçlarla işe başlamakta sakınca görmemiş; kendisini rasyonalizm ve eleştirel teori arasında “orta bir yere” yerleştirerek, adeta bir köprü (via-media) görevi üstlenmeyi uygun görmüştür.²⁷ Çünkü ne post-pozitivistlerin epistemolojik meselelere bu kadar çok eğilmesine, ne de pozitivistlerin farklı soru ve yöntemlere bu kadar kapalı olmasına gerek vardır. Sonuçta iki tarafın da eksikleri olabilir ve mevcut kopuk durum en azından konstrüktivizmin yardımıyla ortak bir tartışma platformu yaratılarak aşılabılır. Wendt’in başını çektiği bu köprü kurma çabası alternatif düşünce sistemlerine ait terminolojilere açıklıkla yaklaşılmasını gerektirmekte, bu sayede de örneğin “liberal konstrüktivist” ya da “realist konstrüktivist” gibi tanımlamaların yaygınlaşmasına neden olmaktadır.²⁸

²⁵ *A.g.m.*

²⁶ John J. Mearsheimer, “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, Vol: 19, No. 3, 1994-95, 5-49, p. 41.

²⁷ Wendt bu “köprü olma” iddiasını “via media (orta yol)” olarak da betimlemektedir (Wendt, 1999, p. 40). Konstrüktivizmin “isim babası” Nicholas Onuf’a göre de, konstrüktivizm pozitivist sosyal bilimlerle moderniteye yönelik eleştiriler arasında bir “ortayol” bulma arayışının sonucudur. Bakınız: Nicholas Onuf, *a.g.e.*, p. 36-43 ve Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations*, Vol: 3, No. 3, 1997, pp. 319-364.

²⁸ Audie Klotz and Cecelia Lynch, *a.g.e.*, p. 5.

Konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler çalışmalarında diğer post-pozitivist (ya da reflektivist) teorilere oranla daha etkili olmasının sebeplerinden biri de işte bu “ara yerdeki” konumudur. Konstrüktivizm bir yandan rasyonalizmin eksikliklerini fark ederken, diğer yandan post-pozitivistlerin deneysel çalışmadan uzak duran ve siyasette değişimi teşvik etmeyen yaklaşımlarına karşı çıkmaktadır.²⁹ Jeffrey T. Checkel, neo-realist söylemin bir uzantısı olan “rasyonel seçim” (rational choice) yaklaşımı ile konstrüktivizm arasında sentez yaratma çabasında olan isimlerden biridir. Checkel, uluslararası normların devlet davranışlarına etkisini araştırdığı “International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide” (Uluslararası Normlar ve İç Siyaset: Rasyonalist-Konstrüktivist Ayrımı Birleştirmek) adlı makalesinde, rasyonel seçim ve konstrüktivist akımların birbirini göz ardı eden, eksik ve tek taraflı bakış açılarını eleştirmiştir. Checkel’e göre, rasyonel seçim yaklaşımı savunucularının uluslararası normların, aktörlerin davranışlarını kısıtladığı fikrinin yanı sıra, konstrüktivistlerin normların, aktörlerin kimlik ve çıkar tanımlarında değişiklik yarattığı iddiası da doğrudur. Burada önemli olan bir yaklaşımın diğerine üstün gelmesi değil, ikisinin birbirini tamamlayan doğru saptamalar ortaya koymuş olmasıdır.³⁰ Sonuçta normlar, dünyanın nasıl işlediği, bu dünyada hangi davranış kalıplarının kabul edilebilir olduğu ile ilgili beklentilerimize şekil vermektedir.³¹

Gerçekten de Wendt ile neo-realist kuram arasında dikkat çekici ortak noktalar bulmak mümkündür. Waltz mevcut uluslararası ilişkiler sisteminin Orta Çağ’dan beri anarşik olduğunu düşünmektedir. Ona

²⁹ Edward Lock, *a.g.m.*

³⁰ Jeffrey T. Checkel, “International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide”, *European Journal of International Relations*, Vol: 3, No.4, 1997, pp. 473-495; Patrick Thaddeus Jackson (ed.), “Bridging the Gap: Towards a Realist-Constructivist Dialogue”, *International Studies Review*, Vol: 6, No. 2, 2004, 337-352, pp. 337-341.

³¹ Audie Klotz and Cecelia Lynch, *a.g.e.*, p. 8.

göre her devletin kendi başının çaresine bakması gerektiği gerçeği esastır. Wendt de, tıpkı Waltz gibi, devlet-merkezli bir sistem tanımlamakta; bu sistemin temel karakterinin anarşi olduğu fikrine katılmaktadır. Onun Waltz’dan ayrıldığı nokta, uluslararası ilişkilerin, aktörlerin sistemle karşılıklı etkileşimi ile değişmekte olan, kimlik ve çıkar tanımlarıyla şekillendiğine inanmasıdır. Neo-realist yaklaşıma göre, uluslararası ilişkiler sistemi merkezî olmayan, hiyerarşik bir yapıya sahiptir; bu nedenle de anarşik bir özellik gösterir. Böyle bir dış yapı ile çevrili olan devletler, sadece kendi çıkarlarını gerçekleştirmenin peşindedir. Bu açıdan neo-liberal yaklaşım da neo-realistlerden pek farklı değildir; onlar sadece iş birliğinin daha mümkün hâle getirilebileceği fikrindedir. Sonuçta birey ve yapı birbirlerini karşılıklı olarak etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu açıdan bakınca devletlerin etraflarını saran anarşik ortamın, onları sadece kendi çıkarlarının peşinde koşan ve kendi kendilerine var olmaya çalışan aktörler olmaya zorladığı tezi konstrüktivistler için inandırıcı değildir. Buna göre, hâlihazırda olanlar her zaman olması gerekenleri ifade etmeyebilir ve bu nedenle belki de Hobbesyen yaklaşımın tersine, devlet devletin kurdu değildir.³² Bu çerçevede, tek tip, değişmeyen bir anarşi kabulünün olmaması, uluslararası ortamda devletlerin farklı davranmalarına olanak sağlayacaktır. Bütün bunlara rağmen, Wendt gibi “ara yerde” olmanın bir avantaj olduğunu düşünmeyen, çok radikal ve rasyonalizm ile ilişkiye kesinlikle kapalı konstrüktivistlerin varlığı da bir gerçektir.³³ Bu kişiler konstrüktivizmin neredeyse simgesi hâline gelen Wendt’i eleştirel teoriden çok rasyonalizme yakın olmakla suçlamaktadır. Örneğin

³² Jonathan Mercer, “Anarchy and Identity”, *International Organization*, Vol: 49, No. 2, Spring 1995, 229-252, p. 229.

³³ Ted Hopf, rasyonalizme tamamen kapalı radikal konstrüktivistleri “eleştirel konstrüktivistler” olarak tanımlamakta; bu grubun Wendt gibi, pozitivist epistemolojiye ve rasyonalist bilimsel metodlara yakın duran “geleneksel-konvansiyonel-konstrüktivistler”e oranla post-pozitivist metodolojiye sadık kaldıklarını belirtmektedir. Ted Hopf, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, Vol: 23, No.1, 1998, 171-200, p.178.

Onuf, konstrüktivist literatürü yeni kuşaklarla tanıştırmadaki başarısı nedeni ile Wendt'in hakkını teslim etmekle beraber, onu derin felsefi-eleştirel konulardan uzak durmakla itham etmektedir. Birinin aynı anda hem realist, hem de konstrüktivist olup olamayacağı sorusuna gereksiz bir meseleymiş gibi yaklaşan Onuf, "neden bu konuda endişe edelim ki, zaten hepimiz çok önceden realizmin işgaline uğramadık mı?" diye sormaktadır.³⁴ Oysa rasyonalistlerin önemli bir kısmı konstrüktivizmi hala "gereksiz", hatta "tehlikeli" olarak tanımlayabilmekte ya da bu teori (ya da yaklaşımın) gerçekten ne olduğuna dair ortak bir kanıya varmanın zor olduğu iddia etmektedirler.³⁵ Örneğin Mearsheimer konstrüktivizmin de parçası olduğu eleştirel teorileri her şeyi manasızca sorgulayan, objektif bilgiyi dahi reddederek, dünyayı sınırsız yorumlara boğan bir akım olarak görmektedir.³⁶ Onuf'un liderliğinde değişirici-refleksif, Ruggie ya da Kratochwill'in liderliğinde kuralcı-normatif, Wendt'in liderliğinde ise açıklayıcı-pozitivist bir hâle bürünebilen konstrüktivizmin neo-realizm veya neo-liberalizmde olduğu gibi bütün bir yapı arz etmediği söylenebilir.³⁷ Ancak yine de konstrüktivizm, son yirmi yılda Uluslararası İlişkiler alanında hatırı sayılır bir ilgi görmektedir. Eleştirel teori içinde önemli bir yeri olan konstrüktivizmin güçlü, sistemik bir düşünme yöntemi olduğunu vurgulayan Kubalkowa, Onuf ve Kowert, konstrüktivizm ile tanıştıktan sonra hiçbir okuyucunun

³⁴ Nicholas Onuf ile yapılan kişisel söyleşimizde Onuf'ın vurguladığı gibi "Bir öğrenciye devletin ne olduğunu anlatmak, somut örnekler olmadan neredeyse imkânsızdır", ancak burada konstrüktivistler "devlet" gibi somut bir örneği görmek ve onu kabul etmekle birlikte, bu örneğin varlığını sorgulamaktan da geri durmamaktadır. Realistler ise genelde somut örnekleri olduğu gibi almakla yetinerek, onu herhangi bir uygulamaya tabi tutmaya gerek duymamaktadır. Nicholas Onuf ile yapılan kişisel görüşme, Potsdam-Almanya, 10.09.2009 ve 5. Genel ECPR (European Consortium for Political Research) Konferansı, "Reconstructing Constructivism: Where Does It All Come From?" Paneli notları, Potsdam-Almanya, 10 Eylül 2009.

³⁵ Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p.1.

³⁶ John J. Mearsheimer, *a.g.m.*, p. 40-41.

³⁷ Davut Ateş, *a.g.m.*, s. 232.

(klasik) akademik kitaplarda sunulan dünya ile yetinmeyeceğini; kendi eylemlerine ve eylemleriyle şekil verdikleri dünyaya farklı gözlerle bakmaya başlayacaklarını öne sürmektedir.³⁸ Post-pozitivist kanat içindeki çoğu eleştirel teorisyen sadece “yakıp, yıkan” ama yerine yenisini koymayan bir tavır sergilerken, yine eleştirel teori içinde yer alan konstrüktivistler mevcut olduğu düşünülen sistemi ve onun temel araçlarını yeniden yorumlamayı da önemli bir görev saymıştır.³⁹ Konstrüktivistlerin yeniden yorumlamaya ve uluslararası ilişkilerde daha çok tartışılır bir hâle getirmeye çalıştıkları en önemli konulardan biri “kimlik” meselesidir. Kimliğin uluslararası ilişkilerdeki yolculuğu, güç dünyası ile psikoloji ve sosyoloji gibi pek çok farklı disiplini bir araya getirmekte ve bu özelliği ile özellikle 1990’lardan bugüne ilginç bir araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Makalenin devamı kimliğin, bireyden devlete uzanan bu ilginç serüvenine göz atmaktadır.

Bireysel Kimlikten Devletin Kimliğine: “Devletin İnsansılaşırılması”

Philip Gleason, Latince kökenli “idem” (aynı) kelimesinden türeyen “kimlik” (identity) kelimesinin ilk kez, John Locke ve David Hume tarafından, “öz” (self) ile ilgili tartışmalarda kullanıldığını, sonraki yıllarda ise biraz daralarak “kişilik” (personality) anlamına gelmeye başladığını hatırlatmaktadır.⁴⁰ Kimliğin sosyal bilimlerde yoğun olarak kullanılması ilk kez 1950’li yıllara rastlamış, 1970’li yıllara gelindiğinde “kimlik” ve “kimlik krizi”ne (identity crisis) atıf yapılan eserlerin sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. 1950’li ve 1960’lı yıllarda, başta Erik Erikson olmak üzere⁴¹, psikoloji alanında çalışan pek çok araştırmacının bireyin kimlik yapısı ve bunun toplumsal yansımaları üzerine yaptığı çalışmalar, 1970’lerde Vietnam

³⁸ Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert, *a.g.e.*, p. 21.

³⁹ *A.g.e.*, p. 20.

⁴⁰ Philip Gleason, “Identifying Identity: A Semantic History”, *The Journal of American History*, Vol: 69, No. 4, March 1983, pp. 910-931.

⁴¹ Erikson’un bireyin özellikle ergenlik döneminde karşılaşılabileceği “kimlik krizi” üzerine görüşleri için bakınız: Erik Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, W. W. Norton & Co., 1994.

Savaşı'nın da etkisiyle, kimlik meselesinin sadece psikoloji ve sosyoloji alanında değil, siyasetle ilgili meselelerle de yoğun bir şekilde ele alınmasına neden olmuştur.

Peki, son yılların tartışmasız popüler kavramları arasında yer alan “kimlik” aslında ne ifade etmektedir? Gerçekten “kim” ya da “ne” olduğumuzla mı ilgilidir, yoksa daha derinlerde yatan bir anlama mı sahiptir? Brubaker ve Cooper'a göre, kimlik ele alınış şekline göre bazen çok güçlü, bazen de çok zayıf bir anlam ifade edebilmekte, ama daha da önemlisi yoğun kullanımı ve içerdği belirsizlikler nedeni ile aslında çoğu zaman hiçbir şey ifade etmemektedir. Bu açıdan, eğer kimlik her yerde ise, aslında hiçbir yeredir.⁴² Gerçekten de psikolojiden sosyolojiye, tarihten siyasete varan geniş bir alanın tartışma konusu olan “kimlik” için net ve üzerinde herkesin anlaşabileceği bir tanım yapmak kolay değildir.⁴³ Yine de bu kavram için, en azından basit ve üzerinde çoğunluğun hemfikir olabileceği bir tanım yapmak gerekirse, kimliğe “benlik duygusu” ya da “değerler bütünü” demek yerinde olacaktır. Toplum ya da toplulukların “Kimsiniz?” ya da “Kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevap da kimliğin en basit karşılıklarından biri sayılmaktadır.⁴⁴

“Biz kimiz?” sorusuna en iyi cevap, tarih, coğrafya, biyoloji, kültür, kolektif hafıza ve birtakım dinsel inanışlar göz önüne alınarak verilebilir.⁴⁵ Çünkü kimlik, birey ya da grup olarak kendimizi ve diğerlerini etrafımızı saran sosyal çevre içinde nereye, nasıl yerleştirdiğimizle ilgilidir.⁴⁶ Bazı temel parçalarını doğuştan gelen

⁴² Roger Brubaker and Frederick Cooper, “Beyond ‘Identity’”, *Theory and Society*, Vol: 29, No. 1, February 2000, pp. 1-47.

⁴³ James Fearon, *What is Identity (As We Now Use the World)?*, (<http://www.stanford.edu/~jfeardon/papers/iden1v2.pdf>) (Erişim tarihi: 23.06.2008).

⁴⁴ Erhan Akdemir, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarından Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt. 8, Sayı.1, Yıl. 2009, 1-27, s. 4. <http://ataum.ankara.edu.tr/16.pdf>, (Erişim tarihi: 26.12.2009).

⁴⁵ Manuel Castells, *The Power of Identity*, Blackwell, Oxford, 2004, p. 7.

⁴⁶ Richard Mole (ed.), *Discursive Constructions of Identity in European Politics*,

özelliklerimiz, örneğin kadın ya da erkek, beyaz ya da siyah oluşumuz belirliyor olsa da, kimliğimiz aslında kendi tercihlerimizin de sonucudur, bir diğer deyişle eylemlerimizden bağımsız değildir.⁴⁷ Eğitim ve kültür yapısına, ayrıca içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak birey, bir dönemde kimliğini oluşturan unsurlardan belirli bir kısmını öne çıkarmayı tercih ederken, diğer bir kısmını geri plana itebilmektedir. Bir başka durumda ise bireyin kimliğini oluşturan unsurlarla ilgili tercih sırası tamamen yer değiştirebilmektedir. Amin Maalouf, bu durumun kimliğimizin hangi unsurunu daha çok tehdit altında hissettiğimizle ilgili olduğunu düşünmektedir.⁴⁸ Buna göre ulusal kimliğin tehdit altında olduğunu düşünen birinin ulusal aidiyetini, dinsel kimliğini tehlikede gören birinin ise dinsel aidiyetini öne çıkarması beklenmektedir. Yani kimliği oluşturan öğeler arasında belirli bir hiyerarşi olsa da, bu değişmez bir hiyerarşi değildir; zamana göre başkalaşabilir ve farklı davranış kalıplarının gelişmesine sebep olabilir. Bu nedenle kimlik söz konusu iken durağanlıktan değil, dinamizmden bahsetmek daha yerinde olacaktır. Yani kimlik ancak, asla tam olarak bitmeyecek bir süreç dâhilinde ele alınır, daha doğru tespitler yapılabilecektir. Sonuçta kimlik daima değişime açıktır. Kimliğin bu değişken, daima yeniden düzenlenen, çok boyutlu yapısına dikkat çeken Iver Neumann tüm bu nedenlerle kimliklerin “muğlâk” sayılmaları gerektiğini öne sürmektedir.⁴⁹ Kimlik meselesinde karşılaştırma da önemli bir işlev taşımaktadır. İnsanlar sıklıkla kendilerini diğer birey veya ait olmadıkları gruplar ile karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırma işleminin kendisi bireyin sosyal kimliğinin gelişiminde etkili bir faktör olurken, karşılaştırma sonucunda ait olunan grubun, öteki gruptan daha iyi olduğu sonucuna varıldığı oranda, bireyin sosyal kimliği ve dolayısıyla

Palgrave Macmillan, New York, 2007, p. 3.

⁴⁷ Bill McSweeney, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 74.

⁴⁸ Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Çev. Aysel Bora, Yapı Kredi, İstanbul, 2000, s. 18.

⁴⁹ Iver B. Neumann, “Avrupa Kimliği, AB Genişlemesi ve Entegrasyon/Dışlama Bağlantısı”, *Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Özel*, Vol: 5, No. 4, 1999, s. 19.

da aidiyet duygusu kuvvetlenmektedir.⁵⁰ Övet'in de altını çizdiği gibi:

“Her kimlik, ‘öteki’ içselleştirilerek inşa edilir. Hele bu başkası/öteki tehdit oluştursa ya da tehdit olarak algılanırsa, işte o zaman onun rolü, salt tanımlama işlevinin ötesinde, kimliği kuvvetlendirme şeklinde cereyan eder. Aslında, dış tehdidin (başkasının) varlığının tehdiye maruz kalan ya da tehdidi algılayan toplumsal birimin kendi kimliğini kuvvetlendirdiği fazlasıyla bilinen bir durumdur.”⁵¹

Ancak bireyler kendilerini ve dolayısıyla da ait oldukları grupları her zaman olumlu bir şekilde görme eğiliminde olduklarından, karşılaştırma sonucunda elde edilen verilerin ne kadar objektif olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Yine de bu noktada kimliğin insan ve toplum psikolojisindeki pozitif rolüne dikkat çekmekte fayda vardır. Tıpkı bireyler gibi toplumlar da, ortak bir dili, dini, kültürü veya etnik kökeni paylaştığı benzerleri arasında kendilerini daha çok güvende hissedecek; bir arada olmanın verdiği avantajları daha iyi bir yaşam elde etmek için sonuna kadar kullanacaktır. İnsan psikolojisinin doğal bir sonucu olarak, neredeyse biyolojik bir gereklilik şeklinde ele alınan kimlik kategorizasyonları, gündelik hayatta faydalı bir amaca daha hizmet etmektedir. “Ben” ve “öteki” üzerinden yapılan kimlik kategorizasyonları sayesinde, kendilerini ve çevrelerini etnik, ulusal, sınıfsal ve cinsel gibi farklı kimlik gruplarına ayıran insanlar, zaten oldukça karmaşık olan gündelik hayatı, bu sayede basite indirgemekte ve daha anlaşılır kılmaktadır.⁵² Kimlik kategorizasyonları “ötekinin” hareketlerini tahmin etme amacına da hizmet ettiği için, belirsizlikleri azaltarak, bireyin ve toplumların düzen ve istikrara dayalı güvenlik arayışlarını kolaylaştırmaktadır.⁵³

⁵⁰ Michael A. Hogg and Craig McGarty, “Self-Categorization and Social Identity”, Dominic Abrams and Michael A. Hogg, *Social Identity Theory: Constructive and Critical Advances*, London: Harvester, Wheatsheaf, New York, 1990, 10-27, p. 3.

⁵¹ Talha Övet, “Avrupa ‘Öteki’si”, *TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 11, 2007, 94-103, s. 95.

⁵² Jonathan Mercer, *a.g.m.*, pp. 229-252.

⁵³ Sheldon Stryker and Anne Statham, “Symbolic Interaction and Role Theory”, Gardner Lindzey and Elliot Aronson (eds.), *Handbook of Social Psychology*, New York, 1955, 311-378, pp.321-323.

Geniş bir kabule göre kimlik “negatif” bir sürecin sonucudur. Buna göre kimlik her şeyden önce, “diğerleri”nden, “ötekiler”den ayrı olunan noktalar üzerine inşa edilmekte; yani “farklılıklar” üzerinden tanımlanmaktadır.⁵⁴ Yani birinin kimliği, “diğerinin olmadığı” şeylerdir. Ben “iyiyi ve düzeni”, öteki ise “kötüyü, tehlike ve düzensizliği” simgeler. Bu açıdan bakınca, değerler dünyası da diğerleri ile aramızdaki ayrımlara göre şekillenmektedir. Kimliği “aktörlerin motivasyon ve davranışlarını belirleyen bir unsur” olarak kabul eden Wendt’e göre kimlik tanımlarına “ben” ve “öteki” arasındaki bu karşılıklı [ve negatif çağrışımları yüksek] etkileşim şekil vermektedir. Buna göre “kim” ya da “ne” olduğumuzu sadece bizim tanımlamamız yeterli değildir; kimliği tanımlarken hem “kendimiz”in, yani Öz’ün (Self), hem de “Öteki”nin (Other) düşünceleri devreye girmekte; bu nedenle de kimlikler aslında hem iç hem de dış yapılar tarafından inşa edilmektedir.⁵⁵

Kimliğin negatif çağrışımlar içermesinde bu kavram içinde korkuların özel bir yer işgal etmesi de etkilidir. Buna göre, eğer herhangi bir kimliği, “diğerinden korkmak” üzerine inşa ediyorsak, eşyanın doğası gereği, o diğerini kendimize karşı ilan edeceğimiz kesindir.⁵⁶ “Öteki”nden bahsederken korku ya da nefret gibi negatif bazı hislerin devreye giriyor olması hiç de rastlantı değildir. Bu negatiflik insan psikolojisinin derinliklerinden gelmektedir. Ortega Y. Gasset, bir insanın varoluşunu ve eylemlerini her şeyden önce, “öteki” insan üzerinden tanımladığına dikkat çekerken, bunun “ben” için, “öteki”nin tehlike arz ediyor olmasından kaynaklandığını savunmaktadır.⁵⁷ Buna göre ben ve öteki, genelde çatışmalı bir ilişki içinde olmakta; ancak öteki ile bu çatışmalı durum sayesinde “ben“

⁵⁴ William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, Çev. Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995, s. 24.

⁵⁵ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p. 224.

⁵⁶ Karin Karakaşlı, “Sakınılan Göze Öteki Batar”, *Radikal* 2, 7 Haziran 2009, s. 4.

⁵⁷ Ortega Y. Gasset, “Öteki’nin Yarattığı Tehlike ve Ben’in Yarattığı Şaşkınlık”, *İnsan ve Herkes*, Çev. Neyire Gül Işık, Metis, İstanbul, 1995, ss. 143-170.

kendisini adım adım yeniden keşfetmektedir. Yani “[ötekiler] sayesinde, kendi ben’imiz gözümüzde şekillenmektedir.”⁵⁸ Diğer bir deyişle, öteki’nin yardımı ile kendimize olan inancımız sağlamlaşmakta; ötekini kaybettiğimizde, kendimizi de kaybetme riskimiz ortaya çıkmaktadır. İnsanlar öteki üzerinden birleşmeye ve güçlenmeye, kendi varlıklarını ve farklılıklarını haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Bu durum sadece bireyler için değil, devletler için de geçerli bir saptamadır.

Psikoloji ve Uluslararası İlişkiler disiplinleri arasında ilgi çekici bağlar kuran William Bloom, bireysel tüm psikolojik özelliklerin önce uluslar, ardından da ulus-devletlere atfedilmeye başlandığına vurgu yapmaktadır. Buna göre, birey ve ulus-devlet, genetik ya da mistik olarak birbiri ile ilişkilendirilmekte; ulus-devletler, bireye özgü şahsiyetlere sahipmiş gibi kabul edilerek ilişkileri, insanların birbirleri ile olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁵⁹ Uluslararası sistemi açıklamaya çalışan iki ana paradigma, realizm ve idealizm, insana ait vasıf ve sıfatları hem devlet gibi aktörleri, hem de sistemin kendisini açıklamak için kullanmıştır. Örneğin realistlere göre devletler, tıpkı insanlar gibi “savaşan, öfke duyan, kendi lehine bir düzen arayan, üstünlüğünü diğerlerine kabul ettirmeye çalışan ve iktidar peşinde koşan” varlıklar olarak kabul edilmiştir. Buna göre devletler de korku ve endişe duyabilir, kendilerini tehdit altında hissettiklerinde güvenliklerini sağlamaya ve düşmanlarını yok etmeye çalışır.⁶⁰ Ya da idealistlerin öne sürdüğü gibi, tıpkı birey gibi, devletler de özünde iyidir ve barışı aramaktadır; bu nedenle de paylaşım ve iş

⁵⁸ *A.g.m.*, s. 170.

⁵⁹ William Bloom, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, pp. 9-10. Adı geçen kitapta Bloom, “insan doğası iyi midir, yoksa kötü mü?” sorusunun klasik siyaset teorileri için temel çıkış noktası olduğunu hatırlatarak, tüm siyaset teorilerinin kaçınılmaz olarak insan doğası ve insan psikolojisi ile ilgili fikirlere dayandığını belirtmektedir.

⁶⁰ Deniz Ülke Arıboğan, “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe”, Toktamış Ateş (der.), *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, 38-64, s.38.

birliğinden yanadır. İnsanlara ve devletlere has tüm bu iyi vasıfların bozulmasına dış etkenler neden olmaktadır.⁶¹ Birey ve devlete aynı düzlem üzerinden bakan bu yaklaşım konstrüktivistlerin uluslararası ilişkiler okumalarıyla da uyumlu bir noktadadır. Konstrüktivistlerin kimlikle ilgili çalışmalarında öne çıkan önemli bir nokta bireyin kimliği ile ilgili saptamalardan yola çıkarak, uluslararası ilişkilerde aktörlerin, özellikle de devletlerin davranışlarına açıklama getirmeye çalışmalarıdır. Bu durum bize realistlerle konstrüktivistler arasında önemli bir ortak noktanın daha var olduğunu gösterir.

Tıpkı realistler gibi, konstrüktivistler de, bireylere benzer şekilde devletlerin de kimlikleri olduğunu savunmaktadır.⁶² Ateş'e göre, konstrüktivizm'e esin kaynağı olan Anthony Giddens'in "Yapılandırma" (Structuration) kuramında aktör insan iken, konstrüktivizmde devlet hâlini almıştır. Yani konstrüktivistler, devletleri toplumdaki bireye benzeten realistlerle benzer bir tutum içindedirler.⁶³ Patrick Thaddeus Jackson, sadece realistler ya da konstrüktivistlerin değil, liberal yapısalcılar ve hatta Marksistlerin dahi devlete birey gibi davrandığına dikkat çekmektedir. Bireye ait tüm nitelikleri devlette de görme eğilimindeki bu genel yaklaşıma göre, devletlerin de yetişkin bir birey gibi algıları, istekleri, duyguları vardır. Burada önemli olan bireyin gerçekte ne olup olmadığı ya da devletlerin gerçekten birey olup olmamaları değildir. Amaç sosyal aktörlerin nasıl oluşturulduğunu, yeniden üretilerek dünya üzerinde nasıl kalıcı hâle getirildiğini kavramaktır.⁶⁴

⁶¹ *A.g.m.*, s. 39.

⁶² Patrick Thaddeus Jackson (Forum Editor), "Is the State a Person? Why Should We Care?", *Review of International Studies*, Vol: 30, No. 2, 2004b, pp. 255-316.

⁶³ Davut Ateş, *a.g.m.*, s. 222. Ayrıca Giddens'in "Yapılandırma" (Structuration) kuramı için bakınız: Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley, 1984.

⁶⁴ Patrick Thaddeus Jackson, "Hegel's House, or People are States too", *Review of International Studies*, Vol: 30, No. 2, 2004c, pp. 281-287.

Konstrüktivistlere göre, devletlerin de bireyler gibi çıkarları vardır ve bu çıkarlar devletlerin davranışlarına yön verir. Sosyal konstrüktivizmin önemli ismi Wendt de, devletlerin bireysel özelliklere sahipmiş gibi algılanmasından yanadır.⁶⁵ Wendt'e göre, pek çok kişinin aslında sadece yapı veya kurum olarak kabul ettiği devletlerden gerçek aktörler olarak bahsetmek, analizi kolaylaştıracak faydalı bir metafor yaratmanın ötesinde bir anlama sahiptir.⁶⁶ Karar vericiler sürekli "ulusal çıkar", "ulusal ihtiyaç", "ulusal sorumluluk" gibi kavramlardan bahsetmekte, bu sayede devletler sadece bir metafor anlamında değil, gerçek anlamda aktör olma niteliği kazanmaktadır. Zaten uluslararası hukuka bakıldığında da, devletler bugün birbirleri ile olan ilişkilerini mümkün kılacak, yasal "şahsiyetler" olarak kabul edilmekte, tüzel kişiliklere sahip olmaktadır. Ancak yine de, "devletin insansılaştırılması" (anthropomorphization of the state) meselesinin kendi içinde sınırları vardır. Bu bağlamda örneğin Wendt, tüzel kişilere oranla bireylerin, biyolojik olarak daha tutarlı hareket edebileceğine inanmaktadır.⁶⁷ Buna göre binlerce, milyonlarca insanın bir araya gelişinin kurumsal bir ifadesi olan devletin birbiriyle çelişkili eylemlerde bulunması daha olasıdır. Buna rağmen devletlerin niyetlerini ve olası eylemlerini kestirmek bireylere oranla çok daha kolaydır; çünkü tüzel bir kurumda prensipler, normlar yazılı olma eğilimindedir ve yöneticiler sıklıkla resmî açıklamalarda bulunarak tercihlerini belli edebilirler. Wendt'in dikkat çektiği bir başka nokta ise, bireye oranla tüzel kişilerin kendi içlerindeki farklı organları devreye sokarak, etrafları ile olan ilişkilerini daha geniş bir alana yayabilme potansiyelleridir.⁶⁸ Sonuç olarak, devletleri sadece birey

⁶⁵ Alexander Wendt, "The State as Person in International Relations Theory", *Review of International Studies*, Vol: 30, No. 2, 2004, pp. 289-316.

⁶⁶ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p. 10. Karşıt görüş için bakınız: Yale H. Ferguson and Richard W. Mansbach, "Between Celebration and Despair: Constructive Suggestions for Future International Theory", *International Studies Quarterly*, No. 35, 1991, pp. 363-386.

⁶⁷ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, pp. 221-223.

⁶⁸ *A.g.e.*, pp. 221-223.

psikolojisi üzerinden okumanın, analizi kolaylaştırıcı olmakla beraber, belirli eksiklikleri de içinde bulundurduğunu belirtmekte fayda vardır.

Konstrüktivizm, Ulusal Kimlik ve Dış Politika

Uluslararası siyasetin sosyal temellerine eleştirel araştırmacıların büyük bir kısmı vurgu yapmış olsa da, bu temeller arasında yer alan “kimlik” meselesi ile en fazla konstrüktivist yaklaşımçıların ilgilendiği söylenebilir.⁶⁹ Bu durum konstrüktivizmin kendi içindeki ayrışmalarında kendini belli etmektedir. Ted Hopf, dünya siyasetini anlamak amacıyla izlenen yöntemler bağlamında konstrüktivizmi üç farklı kola ayırmaktadır: Devletlerin uluslararası normlara bağlılıklarına odaklanan “Normatif Konstrüktivizm”, devletler arasında şekillenen kimlik yapıları ile ilgilenen “Sistemik Konstrüktivizm” ve devlet kimliklerinin kendi içlerindeki sosyo-kognitif (sosyo-bilişsel) temellerini araştıran “Sosyal Konstrüktivizm”.⁷⁰ Uluslararası ilişkilerde normların etkisi üzerine yapılan çok sayıdaki konstrüktivist çalışmayı göz ardı etmemekle birlikte, bu üç yaklaşım arasında kimliğin ağırlıklı bir yer taşıdığı aşikârdır. Klotz ve Lynch de konstrüktivizmin ele aldığı temel kavramları yapı (structure), fail (agency), kimlik (identity) ve çıkar (interest) olarak özetlemektedir.⁷¹

Konstrüktivist akımın kimliğe dair bu büyük ilgisinde, gerçeğin yapıbozumu ile ilgili önemli bir mesafenin kat edildiği 1960’lı ve 1970’li yılların etkisi büyüktür. Berger ve Luckmann bu dönemde gerçeklik üzerine yaptıkları çalışmalarda kimliği, öznel gerçekliğin önemli bir unsuru olarak tanımlamıştır. Kimliğin toplum ile diyalektik bir ilişki içinde olduğunu düşünen yazarlar, sosyal etkileşimle oluşan

⁶⁹ Maja Zehfuss, “Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison”, Stefano Guzzini and Anna Leander (eds.), *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics*, New York: Routledge, London, 2006, pp. 93-117.

⁷⁰ Ted Hopf, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, London: Cornell University Press, Ithaca, 2002. p. 278.

⁷¹ Audie Klotz and Cecelia Lynch, *a.g.e.*

kimliğin bir kez belirginleştikten sonra, süreç içinde belki de baştan şekillenmesine neden olacak birtakım değişimler geçirebileceğini öne sürmüştür.⁷² Konstrüktivist akım içinde kimlik vurgusu ile öne çıkan isimlerden Alexander Wendt için de kimliğin en önemli niteliği verili, durağan bir değer olmayışıdır.⁷³ Buna göre rasyonel bakışın, birey ya da devlet olsun, tüm aktörlerin farklı özelliklerine bakmaksızın, hep birbirinin aynıymış gibi düşünmesi ve benzer eylemlerde bulunmalarını beklemesi anlamlı değildir. Wendt'e göre, devletlerin sahip olduğu kimlikler, onların eylemleri üzerinde etkilidir. Kimliği ilk önceleri iki farklı gruba ayırarak ele alan Wendt, uluslararası toplumun bir devlete atfettiği statüyü ve genel rol tanımını "sosyal" kimlik, bir ülkenin içindeki insani, ideolojik ve kültürel faktörlerin etki ettiği kimliği ise "tüzel" kimlik olarak tanımlamıştır. Sonraları ise bu iki kimliğe bir de, aktörün ötekini refahını, kendi refahının bir parçası olarak algıladığı, aslında sosyal kimliğin bir başka şekli sayılabilecek "kolektif" kimliği eklemiştir. Wendt'e göre dünya siyasetinde devlet-dışı aktörlerin artan önemine karşı koymamakla beraber, devletler egemenlikleri konusunda kıskanç olmaya devam etmekte; kolektif bir kimlik edinme konusunda, diğer tüm aktörlerden daha fazla direnç gösterebilmektedir.⁷⁴ Bu tabloya bakınca Wendt'in daha çok sosyal kimlikle ilgilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Wendt'in sadece devletler arasındaki ilişkiye odaklanarak, sistemik konstrüktivizm kapsamında kaldığını; ülkelerin kendi içlerindeki farklılıklarına vurgu yapmadığını öne süren Reus-Smit'e göre, Wendt'in eserlerine getirilebilecek önemli eleştirilerden biri de Wendt'in konstrüktivizmi,

⁷² Peter Berger and Thomas Luckmann, *a.g.e.*, p.194.

⁷³ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, pp. 224-225. "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison" adlı makalesinde Maja Zehfuss kimlikle bu denli derin bir ilişki kurmaya çalışan Wendt'in aslında kendi teorik iddialarını zayıflattığını öne sürmektedir. Zehfuss'a göre, Wendt, tam tersini savunuyor görünse de, aslında kendisi kimlikle ilgili bazı unsurları "verili" olarak ele almaktadır. Bakınız: Zehfuss, 2006, *a.g.e.*, p. 93.

⁷⁴ Alexander Wendt, 1994, *a.g.m.*, p. 385.

bu şekilde, dar bir alana hapsediyor oluşudur.⁷⁵

Gerçekten de dünya meselelerini anlamada, kimlik yapısına sistemik-yapısal unsurlar kadar etki eden iç faktörlerin de önemle üzerinde durulması gerekmektedir.⁷⁶ Rasyonel seçim akımını benimseyenler gibi, devletlerin tamamen aynı amaçlarla hareket ettiğini ve bu amaçların hayata geçirilmesinde sadece sahip olunan askerî imkânların yönlendirici olduğunu düşünmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü böyle bir düşünce yapısı örneğin eğer gerekli olanaklara sahip olsa, Bahamalar’ın dış politikasının tıpkı Rusya gibi olacağı beklentisini getirmektedir. Oysa bu iki devletin iç siyasal yapıları göz önüne alındığında benzer bir yaklaşım geliştirmek neredeyse imkânsızdır.⁷⁷ Devletlerin “bağımsızlık”, “egemenlik” ve “hayatta kalma” gibi ortak bazı amaçlara ve bunu sağlayacak eylem tarzlarına sahip oldukları gerçeği elbette yadsınamaz. Tüm bunlar hala günümüz devletler sisteminin “olmazsa olmazları” arasındadır. Ancak her devletin kendi içsel niteliklerinin farklı refleksler geliştirmesine neden olabileceği de bir başka gerçektir. Bu durum devletin belirli bir konjunktürde statükocu mu, yoksa revizyonist mi olacağı gibi bazı hayati tercihleri üzerinde iz bırakacaktır. Mesele söz konusu halkın temel ve vazgeçilmez değerlerinin ne kadarının tatmin edilip edilmediği ile ilgilidir. Bir devlet eğer etrafını saran uluslararası sistemdeki mevcut ilişkileri bağlamında kendisini yeterince ortaya koyabiliyor, saygı gördüğüne inanıyor ve “hak ettiğini” aldığını düşünüyorsa bu olumlu durum, o devletin daha çok mevcut düzeni korumaya yönelik, statükocu eğilimler sergilemesine neden olacaktır. Oysa eğer ortada tüm bu açılardan olumsuz ve tatmin edilmemiş bir ruh hali varsa, elbette mevcut kapasitesi eşliğinde, o devletin dış

⁷⁵ Christian Reus-Smit, “Constructivism”, S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak (eds.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, 188-212, pp.199-200.

⁷⁶ Ted Hopf, 2002, *a.g.e.*, p. 263.

⁷⁷ Abdul Aziz Said, Charles O. Lerche, Jr. and Charles O. Lerche III, *Concepts of International Politics in Global Perspective*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995, p.24.

politika aracılığıyla, uluslararası sistemi ve bu sistem içindeki kendi yerini değiştirmeye yönelik, revizyonist bir karaktere bürünmesi beklenebilmektedir.⁷⁸

İçsel nitelikler denildiğinde işin içine karmaşık pek çok unsur girmektedir. İdeolojik, dinsel, ekonomik ve kültürel unsurlar bunlardan sadece bazılarıdır. Tüm bu unsurların nasıl ve hangi oranlarda bir araya getirileceği ise ayrı bir tartışma konusudur. Kimliği oluşturan unsurlardan hangisinin öne çıkması, hangisinin ise geri planda tutulması gerektiği sorusuna farklı şartlar altında farklı cevaplar verilebilecektir. İç ve dış politikanın nasıl bir şekil alacağı da buna göre değişecektir. Bu bağlamda, kimlik ve siyaset arasındaki yakın ilişkide genelde uzaklarda aranan “öteki”, kimi zaman çok yakında yer almakta ve ulusal kimlik unsurları buna göre yeni ve bazen de çatışmalı bir şekil alabilmektedir. Sonuçta “öteki” diye tanımlanan şey mutlaka bir başka devlet olmak zorunda değildir; bazen farklı bir fikir ya da imaj, bazen de o devletin kendi geçmişi, tarihi o devlet için “öteki” olabilmektedir.⁷⁹ Hopf’un 1955 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) örneğinde ortaya koyduğu gibi, bir ülke için belirli bir dönemde birden fazla kimlik çeşidine ve bu kimliklerin her birinin yarattığı farklı “öteki” tanımlarına rastlanabilmekte; diğer bir deyişle bir ülkede “dış”, “iç” ve “tarihi” ötekilerden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla iktidar için verilen mücadele de aslında bir anlamda ülke içindeki bu farklı kimlik yapılarından hangisinin öne çıkacağı mücadelesi hâline gelmektedir.⁸⁰

Tüm bunlara rağmen, günümüz koşullarında sadece iç faktörlere odaklanmak da elbette yeterli değildir. Eğer devletlerin kimliklerinden ve bu kimliklerin dış politikaya etkilerinden bahsediyorsak, iç ve dış faktörleri bir arada inceleyerek bir sonuca varmak gerekmektedir. Bütün bunlara rağmen, konstrüktivizme dayalı incelemelerde hatırd

202

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁷⁸ A.g.e., p.34.

⁷⁹ Ted Hopf, 2002, a.g.e., p. 278.

⁸⁰ Ted Hopf, 2002, a.g.e. ve Y. Bozdağhoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, London: Routledge, New York, 2003.

tutulması gereken en önemli nokta, konstrüktivizmin özüne işleyen “insan faktörü”nün, daha açık bir deyişle, “insan iradesi”nin etkileyici, değiştirici, yönlendirici gücünü göz ardı etmemektir: “Fikirler değişir, normlar evrilir, kültür biçim değiştirir ama tüm bunlar insan iradesinin de bir sonucudur.”⁸¹ Valerie M. Hudson ve Christopher S. Vore da uluslararası sistemdeki değişikliklerin insan faktörü incelenmeden çözümlenemeyeceğine vurgu yapmaktadır:

“Başından beri dış politika analizi dış politika kararlarının nasıl oluşturulduğunu kapsar ve uluslararası ilişkilerde davranış ve değişimin kaynağının daha çok bireysel ya da kolektif halde hareket eden insanlar olduğunu ortaya koyar. Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu dünya düzeni gibi bazı sistemlerin bu insan etkinliklerini kısıtlıyor olabilmemesine rağmen her sistem dönüşümünde insan iradesi ve hayal gücü, dünya olaylarını şekillendirmede birincil etkiye sahiptir.”⁸²

Neo-realist teorinin sabit ve tek bir kimlik atfettiği devletler, konstrüktivistlere göre farklı benliklere, dolayısıyla da farklı kimliklere ve buna bağlı farklı davranış tarzlarına sahiptir. Bu bakış, bütün devletlerin “fayda-maliyet” analizi yaparak hareket edeceğini düşünen rasyonel seçim yanlılarının tezine karşı çıkan bir yaklaşımdır. Rasyonel seçimciler ile konstrüktivistler arasındaki ayrımı ortaya çıkaran en iyi örneklerden biri “savaş” meselesidir. Devletler neden savaşa girer, hele kimi durumlarda kaybedeceğini bildiği halde? Rasyonel seçimciler devletlerin hep mantıksal çıkarları öyle gerektirdiği için savaşa girdiklerini öne sürmektedir. Bu yaklaşımı eleştiren konstrüktivistlerden biri olan Erik Ringmar, tüm devletlerin böyle bir mantıkla hareket etmediğini öne sürmektedir.⁸³ İsveç’in, sahip olduğu tüm dezavantajlara rağmen, 1630 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu’na karşı neden savaştığını anlamaya çalışan Ringmar,

⁸¹ Christian Reus-Smit, *a.g.e.*, p. 201.

⁸² Valerie M. Hudson and Christopher S. Vore, “Dış Politika Analizinin Dünü, Bugünü ve Yarını”, Erol Göka, Işık Kuşçu (der.), *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, ASAM, Ankara, 2002, 1-53, s.1.

⁸³ Erik Ringmar, *Identity, Interest and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p.1-2.

tıpkı insanlar gibi devletlerin de bazen “akılcı” görünmeyen kimi eylemlerde bulunabileceğini düşünmektedir. Ringmar’a göre, İsveç’in savaşa girmesinin ardında yatan nokta insanların sadece bir şeyler kazanmak için değil, onlar için önemli olan bazı değerleri savunmak için de savaşa girebilecekleri gerçeğidir. Buna göre, “sadece bir şeye sahip olmak için değil, ‘istediğimiz biri’ olmak için de eylemlerde bulunuruz. İsteddiğimiz kişi olamadan, çıkarlardan ya da fayda-maliyet hesaplarından söz etmenin bir anlamı yoktur.⁸⁴ Bu nedenle, uluslararası ilişkileri açıklarken çıkar odaklı düşüncenin yanı sıra, kimlik odaklı düşünceleri de göz önünde bulundurmak gerekir.

Devletlerin sahip oldukları tarihsel, kültürel birikim ve içinde buldukları siyasi ve sosyal yapı, kimliklerin farklılaşmasında önemli bir role sahiptir. Kimliğin de tıpkı toplumlar gibi, karşılıklı bir yapım sürecinin sonucu, diğer bir değişle bir “kurgu” olduğu⁸⁵ tezinden hareket edildiğinde, bir kimliğin “nasıl”, “nereden”, “kim tarafından” ve “niçin” geliştirildiği [ya da kurgulandığı] da göz önünde tutulmalıdır.⁸⁶ Eric Hobsbawn’a göre, uluslar bir tür toplumsal mühendislik sonucunda oluşmuştur.⁸⁷ Bu toplumsal mühendislik içinde geçmişle bugün arasında bir süreklilik hissi yaratan ve tekrarlandıkça belirli değerlerin benimsenmesini sağlayan “geleneklerin” önemli bir rolü vardır. Hobsbawn’ın “icat edildiğine” inandığı bu gelenekler, değişim dönemlerinde tehlikeye giren toplumsal bütünlüğü garanti altına alma işlevine de sahiptir.⁸⁸ Ernest Gellner ise, modern ulusları ve

⁸⁴ A.g.e., p.3.

⁸⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, New York: Verso, London, 1991. Ayrıca bakınız: Nicholas Stargardt, “Origins of the Constructivist Theory of the Nation”, Sukumar Perival (ed.), *Notions of Nationalism*, London, New York: Central European University Press, Budapest, 1995, pp. 83-106.

⁸⁶ Manuel Castells, a.g.e., p. 7.

⁸⁷ Eric J. Hobsbawn, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 23-24.

⁸⁸ Eric J. Hobsbawn, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983 ve Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir Bakış*,

ulus-devletleri sanayi devriminin birer ürünü olarak kabul etmektedir. Gellner, ulusların ortaya çıkışında, iradi bir ortak duyguya dayalı Fransız ulusçuluğuna da, tarihsel bir organik bütünlüğe dayalı Alman ulusçuluğuna da inanmaz. Gellner'a göre, uluslar ulusçuluğu değil, ulusçuluk ulusları meydana getirir. Bu süreçte, standartlaştırılmış bir eğitim sistemi, ulusal aidiyeti sağlamak ve aslında hayale dayalı bir kurgudan ibaret olan ulusları inşa etmek için kullanılan en önemli araçlardan biridir.⁸⁹

Modernist ulusçuların çizdiği bu “önce ulusçuluk, sonra ulus” perspektifinden hareket edildiğinde, uluslar ve ulusal kimliklerin kimi zaman yönetici elit tarafından çeşitli sosyo-politik ve ekonomik amaçlara ulaşmak, hatta bazen kendi pozisyonlarını garantiye almak için de inşa edilebildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁹⁰ Bireyler ya da toplumlar kimliği oluşturan tüm verileri, içinde buldukları zamanın ve mekânın gereklerine göre yorumlarlar. Farklılıklardan doğan kimlik, varoluş şartlarından ayrı tutulamaz; yani “İçinde bulunduğu bağlamdan ayrı düşünülecek bir kimlik yoktur.”⁹¹ Bu nedenle bir ülkenin içeride ve dışarıda değişen tüm şartlara rağmen sürekli aynı ulusal kimlik özelliğini ön planda tuttuğunu düşünmek akıllıca değildir. İşte kimlik ve dış politika ilişkisinde, konstrüktivizmin temel iddiası bu “değişim” potansiyeli üzerine kuruludur. Buna göre ulusal kimlik tekrar tekrar müzakere edilmektedir.⁹² Aslında kimliğin kendisi, hiçbir zaman tamamlanmayan bir sürece işaret etmektedir.

Neo-realistlerin kimliği verili, sabit kabul etmelerinin aksine, konstrüktivistlerin uluslararası ilişkilerde kimlik meselesi ile ilgili

---

Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 136.

⁸⁹ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 8-9 ve Benedict Anderson, *a.g.e.*, p. 6.

⁹⁰ Richard Mole, *a.g.e.*, p. 5.

⁹¹ Michael Keith ve Steve Pile, “The Place of Politics” Michael Keith and Steve Pile (eds.), *Place and the Politics of Identity*, New York: Routledge, London, 1996, 1-40, pp. 27-28.

⁹² Richard Mole, *a.g.e.*, p. 4.

görüşleri bu sabit olmayan, değişken durum ile ilgilidir. Alexander Wendt, devletlerin ‘diğerleri’ ile olan ilişkilerinde sürekli belirli kimlikler üstlendiklerini ve buna bağlı olarak karşıt kimliklerin üretilmesine neden olduklarını; uluslararası politikanın da aslında bu sürekli döngü üzerinde şekillendiğini savunmaktadır. Sonuçta tüm bu kimlikler, Wendt’in deyişle, sert “kayalara oyulmuş” değerler değildir; zor da olsa, değişimleri her zaman mümkündür. Hatta bazı durumlarda aktörlerin manipüle edebilecekleri tek değişken bu kimliklerdir.⁹³ Yosef Lapid’e göre de kimlik “çeşitlilik ve sosyal-karşılıklı- inşâ” kavramları ile birlikte düşünülmelidir; tıpkı kültür gibi, kimlik de tek tip ve asla değişmeyen bir yapı sergilemez.⁹⁴

Özetle “kimlik”, devletlerin iç ve dış politikalarında büyük bir öneme sahiptir. Konstrüktivist bakış açısıyla ele alındığında, bir devletin kimliği aynı zamanda onun tercihleri ve eylemleri anlamına gelmektedir. Etnisite, din ve kültür gibi pek çok unsurdan etkilenerek şekillenen kimlik, devletlerin kendi stratejilerini belirlediği gibi, diğer devletlerin olası eylemlerini önceden belirleyebilme şansı da yaratmaktadır. Kimliklerin olmadığı [ya da dikkate alınmadığı] bir dünya, kaos dünyasıdır, çünkü kimlikler devletlerin hareketlerinin tahmin edilebilirliğini sağlar; belirsizliği azaltır.⁹⁵ Bu durum birey hakkındaki gerçeklerle uyum içindedir. Kimlik kategorizasyonları “ötekinin” hareketlerini tahmin etme amacına da hizmet ettiği için, belirsizlikleri azaltarak, bireyin ve toplumların düzen ve istikrara dayalı güvenlik arayışlarını da kolaylaştırmaktadır⁹⁶ ki bu devletler için de geçerlidir. Kendi kimliğini “öteki” üzerinden yapılandıran benlik, bu bağımlı ilişkinin doğası gereği kendisini sürekli yeniden üretmekte; ayakta kalabilmek için bir anlamda özünü tekrar tekrar

206

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁹³ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p. 21.

⁹⁴ Yosef Lapid and Fredrich Kratochwil (ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Lynne Rienner Publishers, Boulder London, 1996, p. 8.

⁹⁵ Ted Hopf, 1998, *a.g.e.*, pp.174-175.

⁹⁶ Sheldon Stryker and Anne Statham, *a.g.m.*

yenilemektedir.⁹⁷ Elbette bu yenileme süreci de, değişimle birlikte düşünülmelidir, çünkü “Ben” ve “Öteki” arasında karşılıklı etkileşime açık ilişki, değişen şartlar gereği daha pozitif bir seyir izlemeye başlayabilmektedir. Yani “Ben” ve “Öteki” arasındaki uçurum genişleyeceğine, daha da daralabilmekte, farklılıkların bilincinde olarak, “Ben”in kendisi ve dolayısıyla karşısındaki “Öteki” ile ilgili fikirleri olumlu yönde değişebilmektedir. Bu da kimliğin değişen özelliklerine paralel olarak “tehdit” ve “çıkar”, “dost” ve “düşman” algılarında büyük farklılıklara neden olabilmektedir. Bu durum kimlik ile güvenlik algısı arasındaki, karşılıklı etkileşime açık olan ve dinamik nitelikler taşıyan ilişkinin bir göstergesidir.

Konstrüktivist bir Yaklaşımla “Kimlik ve Güvenlik İlişkisi”

Konstrüktivizmin dış politika analizinde büyük önem atfettiği kimliğin, güvenlik ile olan ilişkisini de yine konstrüktivizm üzerinden okumak mümkündür. Bunun için öncelikle, genel bir kabul anlamında, güvenlik kavramı ile ne anlaşıldığına bakmakta fayda vardır. Uluslararası İlişkiler disiplini içinde geleneksel teorik yaklaşımların en baskını sayılan Realizm ve uzantıları için, en önemli meselelerden biri “güvenlik nedir?” sorusuna yanıt bulabilmektir. Realistlere nazaran daha pozitif ve yapıcı bir okuma yapmakta olan İdealistlerin/Liberallerin de, iş birliğini mümkün kılmak adına, güvenlik meselesi ile sınırlı da olsa ilgilendiği görülmektedir. Ancak “güvenlik” başlı başına zor ve problemlili bir konudur.⁹⁸ Genellikle “tehditten uzak olma” durumu ile ilişkilendirilen güvenlik, evrensel olarak ihtiyaç duyulan, ancak asla tam olarak ulaşılamayan bir değerdir. Thomas Hobbes, ünlü *Leviathan* adlı eserinde bir anlamda bu imkânsız “mutlak güvenlik” arayışını tasvir etmektedir.

⁹⁷ Ted Hopf, 2002, *a.g.e.*, p. 264.

⁹⁸ Anthony D. Lott, *Creating Insecurity: Realism, Constructivism and US Security Policy*, Ashgate, Aldershot, Burlington, 2004, p.1. Ayrıca bakınız: Steve Smith, “The Contested Concept of Security”, Ken Booth (ed.) *Critical Security Studies & World Politics*, Viva Books, New Delhi, 2005.

Hobbes'a göre, insan doğasında üç temel çatışma nedeni vardır: "Rekabet", "güvende olmama" ve "şeref". Rekabet nedeniyle yapılan savaşın ardında kazanç sağlama, güvende olmama nedeniyle yapılan savaşın ardında güvenliğe kavuşma, şeref için savaşın ardında ise saygınlık kazanma güduları yatmaktadır. Bu üç unsurdan beslenen düşünce ve eylem yapısıyla insanoğlu aslında sürekli bir çatışma hâlinindedir. Tüm insanları korkuyla karışık bir saygı uyandırarak kontrol altında tutacak bir güç olmadıkça bu doğal çatışma hali devam edecektir.⁹⁹ Hobbes'a göre "güvende olmadığı" yönündeki doğal his, insanı güvenliğe ulaşmak için kavga ve mücadelenin içine itmekte; belki de bu yüzden "insan insanın kurdu" olmaktadır. İnsanoğlunun mutlak güvenlik arayışı hiç bitmese de, tarih mutlak bir güvenliğe ulaşmanın pek mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Neredeyse bir ütopya sayılabilecek mutlak güvenliğe ulaşmada fazla ısrarcı olunması, örneğin bireysel özgürlük gibi, güvenlik kadar önemli başka birtakım değerlerin kaybı anlamına gelebilir. Güvenlik ve özgürlük arasındaki bu ters orantıya dikkat çeken isimlerden biri Kenneth Waltz'tur. Waltz tıpkı bireyler gibi, insanların da özgürlükleri arttığı oranda kendilerini daha az güvende hissedeceklerini düşünmektedir ve eğer özgürlük isteniyorsa, tam olarak güvende olunmayacağı da kabul edilmelidir.¹⁰⁰ Peki, mutlak güvenliğe ulaşmak neden imkânsıza yakındır?

Her şeyden önce güvenlik göreceli bir kavramdır¹⁰¹ ve aynı zamanda bir "algı" meselesidir.¹⁰² Beynin dışındaki dünyanın beyne yansıma şekilleri olan "algılar" kişiden kişiye, toplumdan topluma, devletten devlete değişiklikler gösterebilir. Bu nedenle güvenlik, tıpkı kendisiyle ilintili olan tehlike, tehdit, dost ve düşman kavramları gibi,

⁹⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Forgotten Books, 1976, pp. 85-86.

¹⁰⁰ Kenneth Waltz, *a.g.e.*, p. 112.

¹⁰¹ Ole Waever, "Societal Security: The Concept", Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter Publishers, London, 1993, 17-40, p. 23.

¹⁰² James Chace and Caleb Carr, *America Invulnerable: The Quest for Absolute Security from 1812 to Starwars*, Summit Books, New York, 1988, p. 74.

öznel kriterlerle belirlenmeye müsait bir yapıdadır. Kimlik gibi, güvenlik de bitmek bilmeyen bir ötekileştirme; ya da kendimizi diğerlerinden farklılaştırma süreci ile ilgilidir. Bir tehdidin inşası ise bir toplumun tehdit eden ‘öteki’nden ayrışmasını, farklılaşmasını gerektirmekte; bu nedenle de içeride kalan o toplum ile dışarıdaki o tehdit arasında bir sınır üretmektedir. Ancak bu sınırın üretimi statik ya da durağan değildir ve o toplumun diğerleri ile ilgili algıları paralelinde farklı şekillerde [yeniden] inşa edilebilmektedir.¹⁰³ Realistler güvenliği gücün bir uzantısı olarak görme eğiliminde iken, idealistler güvenliği ancak kalıcı barışın bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Güvenlik kavramını yeniden değerlendiren kuramsal çalışmaların Soğuk Savaş’ın etkisini yitirdiği yıllara rastlaması dikkat çekicidir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca mevcut olan küresel çatışma olasılığının duvarların yıkılmasıyla ortadan kalkması sonucunda, devletlerin dış ilişkileri ve ulusal güvenlik meseleleri de köklü değişiklikler göstermeye başlamıştır.¹⁰⁴ Soğuk Savaş dönemi boyunca devletin ve devlet çıkarlarının korunması ile özdeşleştirilen ve askerî güç kullanımına odaklanan bu kavram, 1990’lı yıllarla birlikte daha birey-merkezci bir bakışa kaymaya başlamıştır.¹⁰⁵ Ekonomik ve çevresel gündemin de farklılaşması ile birlikte, bu yıllarda, güvenlik tartışmaları devletten ulusa, egemenlikten kimliğe doğru bir kayış

¹⁰³ Steve Niva, “Contested Sovereignities and Postcolonial Insecurities in the Middle East”, Jutta Weldes, Mark Laffey, Hugh Gusterson and Raymond Duvall (eds.), *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999, 147-172, p. 152.

¹⁰⁴ Gencer Özcan, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, 13-43, s.13.

¹⁰⁵ Örneğin geleneksel güvenlikçiler arasında sayılan neo-realist Stephen M. Walt, güvenlik çalışmalarının savaş olgusu ile ilgili olduğu konusunda ısrarcıdır. Buna göre güvenlik, askerî güç kullanımı ve tehdit unsurları ile ele alınmalıdır. Walt’a göre, her şey güvenlik meselesi içinde incelenirse, güvenlik tutarlılığını kaybedecektir. Stephen M. Walt, “The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly*, Vol: 35, No. 2, 1991, pp. 211-239.

göstermiştir.¹⁰⁶ McSweeney'e göre, bu durum aslında olması gerekene işaret etmektedir. Bireyler olmazsa, devletlerin de bir anlamı kalmayacağı tezinden hareket eden McSweeney, zaten esas meselenin devletin değil, bireyin güvenliği olması gerektiğine dikkat çekmektedir.¹⁰⁷ Bu dönemde, güvenliğin yeniden ve daha geniş tanımlanmasına ilişkin çalışmalar yapan, realist akımdan Barry Buzan için de güvenlik, artık sadece devletlerin değil, bireylerin ve sistemin de rol oynadığı; siyasi ve askerî unsurlar kadar ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörlerin de etkili olduğu çok boyutlu bir meseledir.¹⁰⁸ Javed'in de altını çizdiği gibi:

“Güvenlik, sadece savaş ya da çatışma olmama hali değil, aynı zamanda hastalıkların, fakirliğin kontrol edilmesi, cehaletin saf dışı bırakılması ve insanların günlük hayatlarını tehdit edecek ani gerilemelerden korunması durumudur... Bu ‘kapsayıcı güvenlik’ yaklaşımı dâhilinde, günümüz hükümetleri uyuşturucu, sağlık, küresel ısınma gibi konulara daha fazla eğilmektedir.”¹⁰⁹

Güvenlik doğası gereği kapsamlıdır ve sadece askerî meselelerle sınırlanamaz, ancak askerî konuları güvenliğin dışına taşımak oldukça zordur. Benzer şekilde, güvenlikle ilgili tartışmalar giderek çok boyutlu bir hal almış olsa bile “devlet”in rolünde de büyük bir gerileme görülmez. Devletin ortaya çıkış amacının öncelikle bireylere güvenlik sağlamak olduğu hatırlanırsa, güvenlik meselelerinden devleti tamamen dışlamaya çalışmak bir anlamda devletin var oluş amacını ortadan kaldırmak olacaktır. Bu nedenle uluslararası ilişkilere realist

210

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹⁰⁶ Ole Waever, “Insecurity and Identity Unlimited”, Copenhagen, *Center for Peace and Conflict Research, Working Papers*, 14, 1994, p.1.

¹⁰⁷ Bill McSweeney, *a.g.e.*, p. 33.

¹⁰⁸ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for Security in the Post Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991, p. 368. Güvenlikle ilgili Soğuk Savaş sonrası tartışmalar için bakınız: Barry Buzan, Ole Waever, Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder- London, 1998. Yazarlar güvenliği daha geniş bir çerçevede ele almayı tercih etseler de, tıpkı kimlik gibi, bu kavrama da aşırı anlamlar yüklenmesini sakıncalı bulmaktadırlar. *A.g.e.*, s.2.

¹⁰⁹ Umbreen Javed, “The Changing Trends of Security: Influence on South Asia”, *J.R.S.P.*, Vol: 45, No. 1, 2008, 59-73, p. 62.

yaklaşımınla bakanların nezdinde söz konusu güvenlik olduğunda devlet hala her şeyin merkezinde olmaya devam etmektedir.¹¹⁰ Bireyin güvenliğini sağlama birincil olarak devletin görevi olunca, güç de, başta askerî boyutuyla, önemini korumaktadır. Söz konusu ulusal güvenlikse, silahları olmayan bir devlet düşünmek neredeyse imkânsızdır. Bununla beraber realistler güvenliğin sağlanmasında gücün önemli, ama yetersiz bir etken olduğunun da farkındadır; yani devletler, ne kadar silahlanırlarsa silahlansınlar hala kendilerini güvende hissetmeyebilirler. Soğuk Savaş yılları bu durumun en iyi örneklerinden biridir. Anarşi ortamının baki kalacağını düşünen realistler, belki de bu nedenle, güvenliği mutlak olarak tanımlamaktan kaçınırlar. Onlar için güvende olmama durumu, insanın kötü doğasının bir sonucu olarak, tamamen yok edilemez. Bu nedenle güvenliği adalet, barış ve iş birliği ortamının yeşermesi ile eşdeğer gören idealistlerin aksine, realistler güvenliği dünyanın daha az tehlikeli ya da daha az vahşi hâle getirilmesi olarak betimlemektedirler.¹¹¹ İnsan doğasının ve buna paralel gelişen uluslararası sistemin negatif özelliklerinin asla değişmeyeceğini düşünen realistler, sadece göreceli olarak daha güvenli olma mücadelesi verilmesinden yanadır. Çünkü güvende olup olmama meselesi her ne kadar somut bazı gerçekliklere dayansa da, aynı zamanda soyut birtakım algılamaların da sonucudur. “Neyin güvenli olduğu” konusu aktörler, zaman ve mekân gibi sayısız unsurdan etkilenir. Yani güvenliğin objektif olduğu kadar, subjektif yanları da vardır. Bu noktada, David Baldwin’ın “güvenlik” kavramını tanımlamaya çalışırken dikkat çektiği beş önemli sorunun üzerinde durulması gerekir:¹¹²

¹¹⁰ Anthony D. Lott, *a.g.e.*, pp. 20-25.

¹¹¹ *A.g.e.*, p. 25.

¹¹² David Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol: 23, No. 1, 1997, pp. 5-26.

1. Kimin güvenliği?
2. Hangi tehditlere karşı?
3. Hangi yollarla?
4. Hangi bedelle?
5. Hangi değerler için?

Bu sorulara bakıldığında, güvenlik meselesinin subjektif tanımlamalara ne kadar açık olduğu kolaylıkla görülebilmektedir. Güvenlik “kimlik”, “tehdit” ve “çıkart” kavramları ile son derece iç içedir. “Kimin güvenliği?” derken, özne-kimlik ilişkisi önemli bir faktör olarak devreye girmekte; “hangi tehditlere karşı?” derken de bir şeyin neden tehdit ya da düşman olarak görüldüğünün subjektif yanları ortaya çıkmaktadır. Paul Kowert’in altını çizdiği gibi, ulusal güvenlik aslında ulusal kimlik ile yakından bağlantılıdır. Bir devletin “dost” ve “düşman”larını belirleyen ulusal kimlik özellikleri, aslında onun güvende olup olmadığı yönündeki algılarına, hislerine de şekil vermektedir. Bunun yanı sıra iç bütünleşmenin, dış tehditlere karşı verilecek tepkiyi kolaylaştırdığı ve daha etkili hâle getirdiği iddiası da yine ulusal kimlik ve ulusal güvenlik arasında kurulan bağın bir başka işaretidir.¹¹³ Benzer şekilde, Baldwin’in diğer sorularından “güvenlik hangi yollarla ve hangi bedelle sağlanmalı?” meselesinde de, maddi imkânların yanı sıra, manevi tercihler ön plana çıkmakta; “hangi değerler için?” diye sorulduğunda ise, zaten doğrudan kültür ve kimliğin içinden yükselen “değerler sistemi”nin güvenlik algısı üzerindeki önemi ortaya çıkmaktadır.

Güvenliğin bu karmaşık ve çok boyutlu yapısı nedeniyle bireyin güvende olmadığına dair algısının sebeplerini tespit etmek oldukça zordur. Bireyin kendisini neden güvende hissetmediği güvenlikten ne anlaşıldığı ile yakın bir ilişki içindedir. Güvenlikten ne anlaşıldığı ise kim olduğumuzdan, beklentilerimizden ve algılarımızdan bağımsız

---

¹¹³ Paul Kowert, “Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal”, *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, ASAM, Ankara, 2002, s. 53.

değildir. Realist kuramın en önemli tezlerinden biri olan “güvenlik ikilemi” de (security dilemma) bir anlamda devletlerin birbirleriyle ilgili farklı algılarının sonucu değil midir? Güvenlik ikileminde, devletlerden birinin algıladığı güvende olmama durumu, onun tüm eylemlerine etki etmekte; bu devletin tehdit algısını yenmek adına sürekli silahlanmaya gitmesi, diğer tarafın da silahlanmasına neden olarak, aslında hiç kimsenin istemediği bir çatışma ortamına sürüklenilmesine neden olmaktadır.¹¹⁴ Sonuçta “tehdit, algılanan güçtür”, yani tehdidi belirleyenler arasında gücün ne şekilde algılandığı önemli bir yer tutmaktadır. Realistlere göre bu, uluslararası ortamın içerdiği belirsizliklerin en bariz örneklerinden biridir. Hiçbir devlet bir diğer devletin gerçek niyetinin ne olduğundan emin değildir. Savunma niyetiyle mi, yoksa saldırı niyetiyle mi silahlamaya gidildiğinden emin olmanın kesin bir yolu yoktur. Burada daha çok algılar devreye girmektedir ki, algılar kimlikten bağımsız ele alınamaz. Bu nedenle denilebilir ki “ben” ve “öteki” arasındaki ilişki, güvenlikle ilgili algılara da şekil vermektedir. Kimlik ve güvenlik arasında var olduğunu düşündüğümüz bu yakın ilişki sebebi ile güvenliği iki ifade üzerinden incelemek yerinde olacaktır. Bu ifadelerden biri, devletlerin güvenlik anlayışı içinde en temel güdülerden birinin, “[ulusal] kimliğin güvenliğini sağlamak olduğu” iddiasına, diğeri ise devletlerin “güvenliğinin [ya da güvenlik algısının] da bir kimliği olduğu” iddiasına dayanmaktadır.

“Kimliğin Güvenliği”

Güvenlik ilk etapta daha çok fiziksel anlamda “tehditten uzak olma hali” olarak algılansa da, derinlemesine düşünüldüğünde bunun eksik bir tanımlama olduğu görülecektir. Son yıllarda birey psikolojisi üzerine yapılan çalışmalar bireyin maruz kaldığı ya da maruz kalmaktan korktuğu şiddetin sadece fiziksel bir şiddet olmadığını, şiddetin duygusal anlamda da uygulanabildiği sonucunu ortaya

¹¹⁴ John H. Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics* 2, January 1950.

koymaktadır. Bu bağlamda, fiziksel şiddet bireyin bedeni üzerinde yaralar bırakırken, duygusal şiddet daha ağır ve zor tamir edilen zararlara neden olabilmektedir. Tehdit, aşağılama ya da alay gibi yöntemlerle duygusal şiddete maruz kalan bireyin her şeyden önce “kendi” olmasına izin verilmemektedir. Bu durumdaki bir birey fiziksel olarak güvendeymiş görünse de, ruhsal anlamda aslında hiç de güvende değildir. Olmak istediği kişi olamadan, sürekli baskı altındayken gerçek güvenlikten nasıl söz edilebilir?

Benzer bir durum devletler dünyasına da uygulanabilir. Bir devletin güvende olması, o devletin sadece fiziksel bir saldırıdan uzak olması değildir. İşin içinde “sahip olduğu ulusal kimliğin güvenliği” boyutu da vardır ki, bu çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Ulusal güvenlik üzerine çalışan Arnold Wolfers güvenliği sahip olunan değerlerin de güvende olması durumu olarak ifade etmekte, korkudan uzak olma hâlinin değerlerin de güvende olmasını gerektirdiğini belirtmektedir.¹¹⁵ Bu makalenin temel varsayımlarından biri, gerçek anlamda bir güvenlikten söz etmek için, “kimliğin güvenliğinin” de elzem olduğu iddiası üzerine kuruludur. Buna göre, bireyin ya da devletin güvenliği, sadece fiziksel-maddesel açıdan “iyi olmak” anlamına gelmez, gerçek bir güvenlik duygusu için, sahip olunan tüm kimlik ve değerler sisteminin de “iyi ve güvende olması” gerekir. Said, Lerche Jr. ve Lerche III’ün de savunduğu gibi:

“Hiçbir halk sosyal kurumlarının ve kültürünün tehlike altında olduğunu ya da en azından değersizleştirildiğini görmek istemez. Hükümetler ulusun kolektif hayatının doğal değerini korumak ve yaymak zorundadır.”¹¹⁶

Wolfers güvenliği “sahip olunan değerlere karşı herhangi bir tehdidin ya da bu değerlerin saldırıya uğrayacağına dair herhangi bir korkunun olmaması durumu” olarak ifade etmektedir.¹¹⁷ Bu makalenin,

214

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹¹⁵ Arnold Wolfers, “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol: 67, No. 4, 1952, pp. 481-502.

¹¹⁶ Abdul Aziz Said, Charles O. Lerche, Jr. and Charles O. Lerche III, *a.g.e.*, p. 25.

¹¹⁷ John Baylis, “International and Global Security in the Post-Cold War Era”, John Baylis and Steve Smith (eds.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University

“kimliğin güvenliği” ifadesi aracılığıyla anlatmaya çalıştığı şey de temelde budur; çünkü “güvenliğim tehlikede” diyen biri, sadece fiziksel bütünlüğünü değil, aynı zamanda ruhsal, kimliksel yapısının ve değerler dünyasının da tehlikede olduğunu ifade ediyor olabilmektedir. Bu nedenle, kişinin “olmak istediği şey” olamaması durumu bile onun için tek başına bir tehlike unsuru yaratabilmekte; tehdit algısına farklı şekiller verebilmektedir. Bireyin psikolojik olarak iyi olmasının ön koşulunun kimliğinin de güvende olduğunu hissetmesini gerektirdiğine dikkat çekenlerden William Bloom, bu durumun uluslar ve ulus-devletler için de geçerli olduğunu öne sürmektedir.¹¹⁸ Buna göre bireyler kendilerini psikolojik olarak güvende hissetmek için, içinde buldukları sosyal çevrede sürekli olarak kendi kimliklerini koruma ve yayma güdüsüyle hareket etmektedir.¹¹⁹ Aynı şekilde uluslar ve ulus-devletler de ancak sahip oldukları kimlik ve değerler sistemini koruyup, yayabiliyorlarsa tam olarak güvende hissedeceklerdir.

Siyasetin doğal bir gereği olarak bu durum sahip olunan değerlerin maksimize edilmesi isteğini de beraberinde getirir. Sonuçta siyaset, değerleri ile ilgili tahayyüllerini gerçeğe dönüştürmeye çalışan bireylerin, organize eylemlerinden ibarettir.¹²⁰ Siyasi eylemleri vasıtasıyla bireyler, toplumun almasını istedikleri şekli, hangi çıkarların kollarlanması gerektiğine dair beklentilerini hayata geçirmeye çalışır ve bu durum sadece iç politikayı değil, dış politikayı da ilgilendirir. Bu bağlamda bir devlet aslında kendi değerler sistemini muhafaza edip, mümkünse yayabildiği bir dünya içinde kendisini daha çok güvende hissetmektedir. Güvenliğini sağlama ile değerlerini koruma ve yayma anlamında denge kuramamış bir devlet, tıpkı bireyler gibi mutsuz olacaktır. Bir kabule göre, devletin güvenliğini ilgilendiren bir mesele ve kimlik yapısı arasında bir çelişki doğarsa, devlet tercihini

Press, Oxford New York, 2005, 297-325, p. 300.

¹¹⁸ William Bloom, *a.g.e.*, p. 37.

¹¹⁹ *A.g.e.*, p. 23.

¹²⁰ Abdul Aziz Said, Charles O. Lerche, Jr. and Charles O. Lerche III, *a.g.e.*, p. 21.

güvenliğini korumak yönünde kullanacaktır.¹²¹ Buna göre, dış tehditler nedeni ile siyasetçiler bazen gelen tehdidi toplumsal kaynaklara dayanarak karşılamak için yeni kimlik unsurları yaratmayı, eski kimlik alanlarını genişletmeyi ya da onları belli bir amaca yönlendirmeyi tercih edebilecektir.

Bu açıdan bakınca, güvenlik, nasıl bireysel anlamda “tehdit unsurundan uzak olma” anlamına geliyorsa, uluslararası sistem içinde de “devletlerin ve toplumların bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini korumaları”, bu anlamda herhangi bir tehditten uzak olmaları anlamına gelecektir.¹²² Sonuçta birey de, toplum da, devlet de kendi varlığını devam ettirme güdüsüyle hareket etmektedir. Hayatta kalabilme (survival), ister birey, ister devlet olsun, tüm aktörler için en önemli meseledir. Bir toplum için hayatta kalabilmenin en önemli yolu kimliğini koruyabilmektir diyen Ole Waever, “varlığına yönelik tehditler”den bahseden bir toplumun en büyük korkusunun aslında “biz” olarak yola devam edememek olduğuna düşünmektedir. “Alıştığımız” ya da “olmak istediğimiz” “biz” olamamak, bir toplum ve onu temsil eden devlet mekanizması için hayati bir sorun olacaktır.¹²³

Bu makalenin “kimliğin güvenliğinin” önemli olduğuna dair iddiası, konstrüktivist söylemle de uyum içindedir ve ilhamını Giddens’in “ontolojik güvenlik” kavramından almaktadır. Giddens’a göre, bireyler ontolojik (hem bedensel, hem de ruhsal varlıklarına dair) güvenliklerini sağlamak için birtakım rutin davranış kalıpları geliştirmiştir. Bu kalıplar sayesinde tehlikelere karşı mücadele edebilmekte, korkularını yenebilmektedirler. Korkuyla bağlantılı olan ve gerçeklerden ziyade algılara dayanan endişe, kontrol edilemeden

216

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

---

¹²¹ Steven Saideman, “Thinking Theoretically about Identity and Foreign Policy”, Shibley Telhami and Michael Barnett (eds.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East*, London: Cornell University Press, Ithaca, 2002, 169-200, p. 170.

¹²² Barry Buzan, 1991, *a.g.e.*, pp. 18-19.

¹²³ Ole Waever, 1993, *a.g.e.*, pp. 25-26.

büyüdüğü takdirde kişinin öz-kimliğini tehdit eden bir hal alacaktır.¹²⁴ Sonuçta güvenlik çocukluk yıllarından itibaren bireyin en az açlık ve susuzluk kadar önemli bir ihtiyacı hâline gelmektedir. Ontolojik güvenliğe ulaşmadaki en önemli faktörlerden biri karşı tarafa duyulan “güven”dir. Jennifer Mitzen, birey ya da toplumlar gibi, devletlerin de ontolojik güvenliğe ulaşma çabasında olduğunu öne sürmektedir. Bireyler, etraflarını saran çevrenin, belirsiz ve istikrarsız özellikler göstermesinden olumsuz etkilenmektedir, çünkü birey kendisini güvende hissetmek için netlik ister; olabilecekleri tahmin edebilmek ve geleceği planlayabilmek için sürekli bir çaba içindedir. Giddens’in “ontolojik güvenlik” dediği şey de aslında bireyin “kendi olmak” ve “beklentilerini gerçekleştirebilmek” için istikrara ihtiyaç duymasıdır.

Ontolojik güvenliği sadece bedenin değil, “öz”ün güvenliği olarak tanımlayan Mitzen’e göre, mesele kimliğin güvence altına alınması, araçlarla amaçların uyumlaştırılmasıdır; tercihler ve eylemler bu sayede gerçek anlamda hayata geçirilebilirler.¹²⁵ Aksi takdirde yani beklenti ve ihtiyaçların karşılanmaması durumunda, korku ve endişe meydana gelir ki, bu durumun değişmesi için ya çıkar tanımları değişecek ya da çatışmaya gidilecektir.¹²⁶ Genelde realist, özelde de rasyonel seçim akımını takip edenlerin iddia ettiğinin aksine, bir devletin sadece maddi birtakım çıkarlar için değil, ahlaki, insani ya da onursal sebeplerle de kolaylıkla çatışmaya girebildiği düşünüldüğünde, yine ontolojik güvenlik kavramı açıklayıcı olabilmektedir. Çünkü yukarıda sayılan ahlaki, insani ya da onursal sebepler, bireyde olduğu gibi, toplum ya da devletlerde de “öz”ün bütünlüğünü korumakla ilgili

¹²⁴ Anthony Giddens, “The Self: Ontological Security and Existential Anxiety” Anthony Giddens, *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, New York, 1991, pp. 44-45. Ayrıca bakınız: Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p.131.

¹²⁵ Jennifer Mitzen, “Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”, *European Journal of International Relations*, Vol: 12, No. 3, 2006, pp. 341-370.

¹²⁶ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p.132.

kaygıların yansımalarıdır.¹²⁷

Bireyler gibi ontolojik güvenlik arayışındaki devletler de, üzerlerine kuruldukları değerlerden vazgeçmeden, içeride ve dışarıda istikrarın peşindedir ve diğer devletlerle rutin ilişkiler geliştirerek dış dünyayı göreceli olarak güvenli ve istikrarlı hâle getirmeye çalışmaktadır. Daha da önemlisi, bu istikrarın bazen olumsuz koşullardan sağlanıyor olmasıdır. Yani kimliğin de korunması üzerinden elde edilmeye çalışılan ontolojik güvenliğe, gerekirse mevcut bazı çatışmalardan beslenerek de ulaşılmaya çalışılmaktadır. Mitzen, örneğin İsrail-Filistin çatışmasının bir türlü sonuçlanamıyor olmasını bu tarz bir reflekse dayandırmakta; bazı devletlerin kendi istekleri ile içinde oldukları “güvenlik ikilemini” sürdürmeyi tercih ettiklerini belirtmektedir.¹²⁸ Bu iddia realist söylemin “devletler daima güvenlik ikileminden kurtulma çabasıdır” fikrine de karşı çıkan bir tezdir. Ancak çatışma nedeni ideoloji ve din gibi soyut ve üzerinde anlaşmaya varılması zor kavramlar olunca, Henry Kissinger gibi realistler dahi bu çözümsüzlük hâlinin neden devam ettirilmek isteneceğinin ipuçlarını vermektedir:

218

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

“Orta Doğu anlaşmazlıkları 17. Yüzyıl Avrupa’sındakilere en çok benzeyenlerdir. Bu anlaşmazlıkların kökeni Atlantik bölgesinde ve Yeni Dünya’da olduğu gibi ekonomik veya Asya’da olduğu gibi stratejik değil, ideolojik ve dindir. Westphalia barış diplomasisinin vecizeleri burada uygulanamaz. Sorun özel bir şikâyetten çok, diğer tarafın meşruiyeti, yani varlığı olduğunda, uzlaşma ulaşılmaması zor bir şey hâline gelir.”¹²⁹

Tüm bunlar ortaya koymaktadır ki, ontolojik güvenlik ihtiyacı, klasik anlamıyla önde görmeye alıştığımız fiziksel güvenlik ihtiyacının önüne geçmektedir. Bu tür durumlarda sırf karşıt kimliğin, diğer bir deyişle “öteki”nin varlığı ve “öteki”yle olan çatışma hâlinde beslenen

¹²⁷ Bu konuda örnek olaylarla desteklenmiş ayrıntılı bir çalışma için bakınız: Brent J. Steele, *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*, Routledge, London, 2007.

¹²⁸ Jennifer Mitzen, *a.g.e.*, p. 24-25.

¹²⁹ Henry Kissinger, *Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, Çev. Tayfun Evyapan, METU Press, Ankara, 2002, s. 17-18.

“ben”, varlığını yeniden anlamlandırmakta, güvenliğini ve istikrarını bu sayede ayakta tutmaktadır. Kendi kimliğini “öteki” üzerinden yapılandıran benlik, bu bağımlı ilişkinin doğası gereği kendisini sürekli yeniden üretmekte; ayakta kalabilmek için bir anlamda özünü tekrar tekrar restore etmektedir.¹³⁰ Bu ve benzeri fikirler bize, bazı toplumların ya da devletlerin bir “tehdit” ya da “düşman” imgesine sürekli olarak ihtiyaç duyabileceğini düşündürmektedir. Herkül Milas’ın *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve “Kimlik”* adlı eserinde öne sürdüğü gibi:

“Ulusal kimlik ‘öteki’ne gerek duymaktadır. Ulusal gurur üstünlük üzerine, üstünlük ise ancak daha aşağı ulusların varlığı üzerine kurulabilir. Yani bir siyasal meşruiyet projesi gereksiniminden oluşan ‘öteki’ imajı, konjonktürel olduğunda zamanla değişmeye hatta yok olmaya açikken, kimlik gereksinmesi sonucunda oluş(turul)an ‘öteki’ imajı değişmeye direnç göstermektedir.”¹³¹

Amerikan dış politikasını incelediği *Writing Security: The United States Foreign Policy and the Politics of Identity* adlı kitabında David Campbell, realistlerin aksi yöndeki tüm iddialarına rağmen, “Sovyetler Birliği”, “uluslararası terörizm”, “göç” ya da “uyuşturucu ticareti”nin tamamen Amerikan ulusal güvenlik söyleminin yaratmış olduğu tehditler olduğunu öne sürmektedir.¹³² Post-yapısalcı Campbell’ın realist ekolden gelenlere ait görüşlerle büyük oranda bir zıtlık oluşturması sürpriz değildir. Campbell’ın daha çok bir “icat”, ya da yeni bir “yaratılış” olarak tanımladığı bu tehditler, realistler tarafından son derece derinden hissedilmiş, varlığının tartışılması son derece anlamsız görülen, sözde somut gerçeklikler hâlini almıştır. Kissinger Soğuk Savaş sona erdikten sonra “Sovyet tehdidinin gerçekliğine” dair sorgulamaları şu sözlerle yanıtlamıştır:

“...Soğuk Savaş Birleşik Devletler tarafından icat edilmemişti; [o dönemde yönetimde çalışanlar] ülkelerinin ve genel olarak özgür insanların temel

¹³⁰ Ted Hopf, 2002, *a.g.e.*, p. 264.

¹³¹ Herkül Milas, *Türk ve Yunan Romanlarında ‘Öteki’ ve ‘Kimlik’*, İletişim, İstanbul, 2005, s. 332.

¹³² David Campbell, *Writing Security: The United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992, pp. 195-199.

güvenliğini ve değerlerini etkileyen bir mücadeleye giriştiklerini düşünüyorlardı ve buna inanmak için geçerli nedenleri vardı...”¹³³

Kissinger gibi realistlerin, tehdidin Campbell’in öne sürdüğü gibi kasıtlı birer icat olduğu fikrine inanmalarını beklemek neredeyse imkânsızdır. Ancak post-yapısalcılara göre, varlığının zayıf yanlarını örtbas edebilmek ve “öteki” üzerinden “ne kadar iyi ve doğru olduğunu” tekrar tekrar gösterebilmek için, çoğu devlet gerekirse gerçekte “hayal ya da kurgudan” ibaret olan bir tehdidin yardımına ihtiyaç duymakta; varlığını bu sayede sürdürme çabasına girmektedir. Sonuçta dost ve düşman tanımları her zaman mutlak gerçekliklerin ifadesi olmak zorunda değildir. “Ben”in özerk varlığının önünde bir engel olarak durduğu ve “ben”e karşı şiddet kullanacağı varsayılan “Düşman” aslında “öteki”nin farklı şekillerdeki temsillerinden ibarettir.¹³⁴ İnsan (ve dolayısıyla toplum) psikolojisinin doğal bir ihtiyacı olarak görülen öteki ayrıştırmaları çoğu zaman bir düşman algısına dönüşmekte, işin içine algı girdiğinde ise eldeki verilerin ne kadarının somut bir gerçeklik, ne kadarının bir kurgu olduğuna dair veriler muğlâklaşmaktadır. Yine de bu süreç değişime tamamen kapalı bir süreç değildir. Yani “ben” ve “öteki” arasında zamanla yumuşayan, olumlu yönde değişen bir ilişkinin gelişmesi de mümkün olabilmektedir. Kolektif kimlikler üzerinde normların etkisini inceleyen konstrüktivistler kimliğin değişime açık yapısının “tehdit” ve “çıkar” algılarında farklılıklara neden olacağını öne sürmektedir. Örneğin, uzun bir süre birbirini önemli bir tehdit unsuru olarak gören Almanya ve Fransa, 20. Yüzyıl’da içinde yer aldıkları ittifaklar ve bu ittifakların getirdiği kurallar gereği ulusal kimliklerinin “öteki” ile ilgili algılarını büyük oranda değiştirebilmiş; dost ve düşman tanımlarını yenileyebilmiştir. Almanya ve Fransa örneğinde görüldüğü üzere, içinde bulunulan iç ve dış koşullar bir devletin kimliğine şekil verebilmekte¹³⁵; sonradan kazanılan bir kolektif kimlik, örneğin NATO

220

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹³³ Henry Kissinger, *a.g.e.*, p. 229.

¹³⁴ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, pp. 260-261.

¹³⁵ P. J. Katzenstein (ed), *The Culture of National Security: Norms and Identity in*

(Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı) ya da AB (Avrupa Birliği) üyeliği, o devletin “ulusal çıkar” tanımlarında farklılaşmalara neden olabilmektedir.¹³⁶

Konstrüktivistlere göre, kimlik, “verili” ve “sabit” değil, “yapılan”, “inşa edilen” bir kavram olduğu için, ulusal çıkar dediğimiz kavram da bu inşa sürecinden nasibini almaktadır. Yani sistemdeki kimlik ve çıkarlar (aktör ve yapı arasında geçen) interaktif bir sürecin sonucudur.¹³⁷ Konstrüktivistlere göre, dış politikanın temel yapısı materyal değil sosyal bir özellik gösterdiğinden, bu yapı aktörlerin kimliklerine olduğu kadar, çıkarlarına da şekil vermektedir. Aktörlerin farklı kimlik ve çıkar tanımlarının birbirleriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkacak sonuç, diğer bir deyişle, kimlik ve çıkarları uyumlaştırma başarısı ise uluslararası platformda herhangi bir “iş birliği”nin mümkün olup olmayacağını belirleyen unsurdur.¹³⁸ Aktörler, etraflarını saran sistem içinde ortak kimlik ve değer çatıları altında bir araya geldikçe, çatışmalardan uzak durma ve iş birliğine yönelme eğilimi içindedirler.¹³⁹ Görüldüğü gibi, kimlik ve çıkar arasında, kimlik ve güvenlik algısı arasındaki ilişkiden kaynaklanan, yine etkileşime ve değişime açık bir ilişki vardır. Bireyler gibi devletler için de sahip olunan kimlik yapısını korumak, güvende olup olunmadığına dair algıya şekil vermekte, temel çıkar tanımları arasına “kimliğin korunması ve yayılmasının” da yerleştirilmesine neden olmaktadır. Ancak kimlik ve güvenlik ilişkisi içinde, kimliğin güvenliği kadar önemli bir başka etkileşime açık boyut daha vardır. O da aktörlerin güvenlik algısının, sahip olunan kimlik niteliklerinden bağımsız olarak ortaya çıkamayacağı; devletler özelinde, ulusal güvenlik algısının, ulusal kimlik nitelikleri tarafından belirlenmekte olduğudur.

World Politics, Columbia University Press, New York, 1996, 1-32, p. 22.

¹³⁶ *A.g.e.*, p. 2.

¹³⁷ Alexander Wendt, 1992, *a.g.m.*, p. 402.

¹³⁸ *A.g.e.*, p. 189.

¹³⁹ Y. Bozdağlıoğlu, *a.g.e.*, p. 22.

“Güvenliğin Kimliği”

Güvenlik içinde yer aldığı şartlardan bağımsız olarak ele alınabilecek bir kavram değildir. Güvenliğe sabit bir anlam yüklemek mümkün olmadığı gibi, güvenliğin “sonuç”tan ziyade, “süreç” olduğu dahi söylenebilir.¹⁴⁰ Mevcut güvenlik tanımları belirli bir söylem yapısı içinde, belirli bir zamanda ortaya konulmuş tanımlardır. Soğuk Savaş sonrasında belirgin değişimler geçiren güvenlik çalışmaları, 11 Eylül 2001 sonrasında çeşitli tartışmaların öznesi olmuştur.¹⁴¹ Güvenlik, etrafını çevreleyen diğer şartların yanı sıra, kim tarafından tanımlandığıyla da yakın bir ilişki içindedir. Güvenliğin ya da güvensizliğin genellikle Batı merkezli tanımlanması dünyanın geri kalan bölgelerinde belirgin bir tepkinin doğmasına sebep olmuş; evrensel bir “güvenlik” tanımının yapılabileceğini tartışmaya açmıştır.¹⁴² Bu bölümde “güvenliğin kimliği” ile kastedilen, aktörlerin “kendileri” ve “ötekilerle” ilgili algılarının mevcut “tehdit” ve “çıkart” tanımlarını etkileyeceği; bu durumun da tehdit ve çıkart tanımları ile yakın bir ilişki içinde olan “güvenlik algısına” şekil vereceği varsayımı üzerine kuruludur. Bu noktada sadece “ulusal güvenlik” kavramı bile tek başına pek çok şey ifade etmektedir. Aleyhteki tüm tartışmalara rağmen günümüz uluslararası ilişkilerinin başat aktörleri hala

222

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹⁴⁰ Anthony D. Lott, *a.g.e.*, p. 28. Kimliğin sürekli değişen, dinamik yapısı akla getirildiğinde, aynı şeyi kimlik için söylemek de pekâlâ mümkündür.

¹⁴¹ Steve Smith and Amitav Acharya, “The Concept of Security Before and After September 11”, *Institute of Defence and Strategic Studies Working Paper*, No. 23, Singapore, May 2002.

¹⁴² Mohammed Ayoob’un çalışmaları bu konuda dikkat çeken eserler arasındadır. Ayoob, Batı dünyasında neredeyse beş asır süren devlet-inşa sürecinin, Üçüncü Dünya ülkeleri göz önüne alındığında çok eski ve oturmuş olduğunu, bu nedenle de, devlet-inşa süreçleri sadece kolonyal dönem sonunda başlayan Üçüncü Dünya ülkelerinin Batı ile aynı güvenlik parametreleri içinde değerlendirilmelerinin doğru olmayacağını öne sürmektedir (Mohammed Ayoob, *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and the International System*, Lynne Rienner, London, 1995; B. L. Job (ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States*, CO: Lynne Rienner, Boulder, 1992).

devletlerdir. Devletler ise güvenlikle ilgili tercihlerini belirlerken “ulusal” güvenlik boyutuna öncelik vermektedirler. Sadece iç sorunlarda değil, dışarıda yaşanan meselelerde de temel kriter ulusal güvenliğin ne derece tehlikede olduğu sorusudur. Uluslararası ortamın güvenliği önemli olmakla beraber, bu daha çok ulusal güvenliğin tehdit altında olma oranına bağlı olarak aciliyet kazanmaktadır.

Ulusal güvenliğin sağlanması doğrudan devletin bekasını ilgilendirdiğinden, “ulusal kimliğin korunması”, ulusal çıkar tanımlarında ilk sırayı almaktadır. Ulusal güvenliğin neye göre tanımlandığı ise aynı anda hem tarihi, hem coğrafyayı, hem kültürel değerleri tartışma konusu yapmaktadır. Wittgenstein’in dilin önemiyle ilgili vurgusu bile kolaylıkla güvenlik konusuna uygulanabilir. Bildiğimiz gibi dil kültürün en önemli yapıtaşlarından biridir. Eğer kullandığımız dilin sınırları, Wittgenstein’in dediği gibi, dünyamızın da sınırlarını belirliyorsa¹⁴³, tehlike, tehdit ya da çıkar gibi kavramlara da şekil veriyor demektir. Bu durumda tüm bu kavramlar, objektif birer gerçeklik olmak yerine, dilin sınırlarına dayalı öznel çıkarımlara dönüşmektedir.¹⁴⁴ Güvenlik konusu korkulardan da bağımsız değildir. Bir realist olarak maddi unsurlardan asla kopmamakla beraber, Hans Morgenthau, güvenliğin psikolojik boyutuna da dikkat çekmiştir. Morgenthau, güvende olmama hissini korkular üzerinden açıklama eğilimindedir. Buna göre tıpkı bireyler gibi devletler de, öncelikle korkuları nedeniyle silahlanmaktadır. Bireyi ya da devleti güvende olmadığı duygusuna iten faktörlerden biri korkularıdır.¹⁴⁵ Morgenthau gibi realistler için bu korkunun arkasında her zaman somut maddi gerekçeler de mevcuttur. Ancak yine de söz konusu olan psikolojinin, sanıların, algıların fazlasıyla işin içine girdiği “korku” meselesi olduğunda sadece maddi unsurlarla açıklama yapmak gerçekçi

¹⁴³ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, İngilizceye çeviren Kessinger Publishing, 2004, p. 48.

¹⁴⁴ Anthony D. Lott, *a.g.e.*, p. 5.; P. J. Katzenstein *a.g.e.*

¹⁴⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred P. Knopf, New York, 1967, p. 404.

olmayacaktır. Korkularımız kimliğimizden bağımsız olmayacağına göre, bugün teorisyenlerin büyük bir kısmının neden kültür ve kimliğin güvenlik üzerindeki olası etkilerini araştırmaya yöneldiklerini anlamak kolaylaşacaktır. Konstrüktivistlere göre güvenlik kültürü tarafından tarihsel bir süreçte şekillendirilmektedir; askerî kabiliyetler oranında ortaya konulan objektif bir nitelik değildir.¹⁴⁶ Katzenstein'in da altını çizdiği gibi, devletlerin askerî kararlarına dahi kültürel ve kimliksel nitelikler yön vermektedir.¹⁴⁷

Kültür ve kimliğin tek başına hiçbir açıklayıcı gücü olmayacağı; aktörlerin bu unsurları sadece kendi çıkarlarını daha ileriye götürebilmek için kullanıldığını ima eden rasyonel seçimcilerin aksine, konstrüktivistler bu iki kavrama özel anlamlar yüklemektedir. Onlar için mesele, aktörlerin sadece bencil amaçların peşinde koştuğu düşünülen klasik söylemden çok daha karmaşıktır.¹⁴⁸ “Ben ve öteki arasındaki ayrımlara dayanan kimlik tanımları, ulusal güvenlik politikaları üzerinde güçlü etkileri olan tehdit ve çıkar tanımlarını içinde barındırmaktadır”¹⁴⁹ Realist yaklaşımı savunanları en fazla zorlayan meselelerden biri tehdit konusudur. Bir devlet için tehdit sayılabilen bir durum, bir başka devlet için, bırakın tehdit olmayı, olumlu bir unsur olarak bile görünebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi tehdidi belirleyen asıl unsur mevcut bir gücün aslında ne şekilde algılandığıdır. Bir devlet tehdidi neye göre belirleyecektir? Kimi dost, kimi düşman olarak kabul edecektir? Realistler, kullandıkları araçların büyük kısmı maddi temellere dayandığı için, bu konuya yeterli açıklama getirememektedir. Konstrüktivistlerin ısrarla altını çizdiği üzere, tehdit aktörlerin içinde bulunduğu sosyal ortamdan bağımsız değildir. Bu nedenle tehdidin içinde bulunduğu çevreyle karşılıklı sosyal bir etkileşim sürecinde inşa edilmiş olması gerekir. Her devletin tehdit algısı kendi şartları dâhilinde gerçekleşir. Tehdit algılamasında

¹⁴⁶ Audie Klotz and Cecelia Lynch, *a.g.e.*, p.17.

¹⁴⁷ P. J. Katzenstein *a.g.e.*

¹⁴⁸ Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p. 36.

¹⁴⁹ P. J. Katzenstein *a.g.e.*, pp. 18-19.

içinde bulunulan sosyal, siyasal, kültürel ve çevresel durumun yanı sıra, geçmiş deneyimlerden güç alan iç ve dış dinamiklerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Jutta Weldes'in *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger* (Güvensizlik Kültürleri: Devletler, Toplumlar ve Tehlike Üretimi) adlı derleme eserde vurgulamak istediği nokta da bu çerçevede ele alınabilir. Weldes'e göre, söylemler toplumda hangi tehdit unsurunun daha fazla öne çıkarılacağına etki etmektedir ki, söylemleri aktörlerin içinde bulunduğu sosyal çevre, kültür ve kimlik yapısından ayrı düşünmek mümkün değildir.¹⁵⁰ Katzenstein, güvenliğe sosyolojik olarak yaklaşırken, Weldes daha çok antropolojik açıklamalar getirmeye çalışmaktadır.

Tüm bu faktörlerin ışığında tehdit algılamalarının subjektif bir yapı arz etmesi kaçınılmazdır. Tehditle iç içe olan “tehlike” kavramı için de aynı durum söz konusudur. Bireylerin hayatlarında olduğu gibi devletlerin hayatlarında da tehlike ve tehdit tanımları değişiklikler gösterebilir. Her şeyden önce bu sosyal çevrenin aktörlerle ilişkisi dâhilinde sürekli değişime açık bir yapı sergilemesindedir. Konstrüktivist yaklaşımın değişime bu kadar pay vermesinin altında yatan neden de budur. Bireylerin de, devletlerin de söylem ve eylemleri aynı kalmak zorunda değildir. Devletlerin davranışlarını, stratejilerini, tercihlerini derinden etkilemekte olan çıkarlar için de aynı durum geçerlidir. Realistlere göre çıkar devletin varlık sebebi ve buna bağlı olarak geliştirdiği temel dış politika refleksidir.¹⁵¹ Ancak, çıkar kavramının da tıpkı tehlike ve tehdit gibi, sadece materyal araçlarla açıklanmaya çalışılması eksik olacaktır. Düşüncelerin eylemler

¹⁵⁰ Jutta Weldes, “The Cultural Production of Crisis: U.S. Identity and Missiles in Cuba”, Jutta Weldes, Mark Laffey, Hugh Gusterson and Raymond Duvall (eds.), *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999, pp. 35-63.

¹⁵¹ Şaban Çalış ve Erdem Özlük, “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2007, Sayı: 18, 225-245, s. 231.

üzerindeki kapsamlı etkisinden bahseden Wendt'e göre aslında çıkarlar düşüncelerden ibarettir. Her ne kadar uluslararası ilişkilerde güç ve çıkar önemli unsurlar olsa da, sonuçta bunlar kültürel olarak inşa edilmiş düşüncelerin ürünleridir.¹⁵² Bu nedenle de zaman içinde değişen şartların etkisiyle farklılaşmaları gayet tabiidir. Tüm bu bilgiler ışığında, birey ya da devletin "güvenlikten ne anladığı", "güvenliğine karşı hangi durumda nasıl bir tehdit algıladığı" ya da "güvenlik ve hayatta kalmak için neyi çıkar olarak belirlediği" konusunda, o birey ya da aktörün kimliği derin izler bırakmaktadır. Bu durumda, realist bakış açısıyla son derece somut nitelikler kazandırılan ve objektif bir olgu olarak kabul edilen güvenlik, aslında kimlik gibi soyut olgularla etkileşime giren, değişime açık bir yapı arz etmektedir. Bu nedenle de "güvenliğin de bir kimliği olduğu" iddiası, çeşitli örnekler üzerinden incelenebilen, güçlü temellere sahiptir.

Sonuç

Görüldüğü gibi, ne kimliğin, ne de güvenliğin tanımı, içinde bulunulan sistemden ve birbirleri ile olan etkileşimden ayrı düşünülmez. Bu kavramlar sadece bireyin iç dünyası ya da devletin iç işleri ile ilintili değildir. Sosyal bir olgu olan kimlik, aktörlerin "diğerleri" ile olan ilişkisi ile önemli bir etkileşim içindedir.¹⁵³ Zaten Wendt de, kimliği "kendimizin diğerleri ile ilişkilerimize göre anlamlandırılması" olarak görmektedir.¹⁵⁴ Bireyler ya da devletler, kimliklerini tanımlarken içinde oldukları çevreye ait olanlar (biz) ve olmayanlar (ötekiler) ayırımına sıkça başvurmaktadır. Post-modern söylemden gelen William Connolly'nin çalışmalarında değindiği gibi, uluslararası ilişkiler de sonuçta bir "ötekileştirme süreci"dir. Uluslararası İlişkiler kuramını Doğu/Batı karşıtlığına (farklılığına)

226
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

¹⁵² Alexander Wendt, 1999, *a.g.e.*, p. 41.

¹⁵³ Shibley Telhami and Michale Barnett, "Introduction: Identity and Foreign Policy in the Middle East", Shibley Telhami and Michael Barnett (eds.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East*, London: Cornell University Press, Ithaca, 2002, 1-26, p. 8.

¹⁵⁴ Alexander Wendt, 1992, *a.g.m.*, p. 183.

bağlayan Connolly’ye göre, egemen benliği ifade eden modern benlik, farklı kimlikleri ötekileştirerek var olmaktadır. Bu “ötekileştirme” süreci uluslararası ilişkilerin de temelini oluşturmaktadır.¹⁵⁵ Bu makalede sıkça değinilen güvenlik algısı da, böyle bir süreçte şekillenmekte, kimlik ile yakın bir ilişki içinde tekrar tekrar yeniden üretilmektedir. Bu nedenle ne kimlik, ne de güvenlik tamamen durağan, değişime kapalı bir nitelik taşımaktadır. Yukarıda çeşitli örneklerle ortaya koyulduğu üzere, kimlik ve güvenlik arasında yakın ve dönüştürücü bir ilişki vardır ve bu ilişki, konstrüktivizmin sağladığı olanaklar içinde, dış politika analizine farklı bir boyut kazandırılabilir. Devletin insansılaştırılabileceğine duyulan inançla, bireysel kimlik ve güvenlik algısından yola çıkarak, devletin kimliği ve güvenlik algısı ve dolayısıyla da dış politikası detaylı bir şekilde analiz edilebilir. Bu analizi yaparken, ontolojik güvenlik tartışması içinden türetilebilecek “kimliğin güvenliği” kadar, “güvenliğin de bir kimliği olacağı” yani “kimlikten kaynaklanan niteliklerin güvenlik algısını da şekillendirebileceği” önerisi önemli katkılar sağlayacaktır.

SUMMARY

This article aims to re-address the relationship between identity and security and the place of this relationship in foreign policy analysis through a constructivist approach. The “social construction” and “interaction” concepts, which are brought forward by constructivism, propose that all meanings, accepted as “given” by the traditional IR theories regarding the concepts of security and thus foreign policy, must be re-considered. This enables some abstract concepts like culture and identity to have a transformative effect on security and foreign policy analyses. The article mainly claims that personal/national identity leaves its mark on personal/national security, therefore on

¹⁵⁵ William E. Connolly, *a.g.e.*, s. 73-91. Ayrıca Bakınız: F. Keyman, “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, Atilla Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik*, İletişim, İstanbul, 1996, 227-260, s. 257.

practices.

Regarding that claim, it first focuses on the main assumptions of constructivism especially on identity and then through the anthropomorphization of the state, it applies the assumptions on personal identity and behavior to explain the state identity and behavior. While doing that, it also tries to achieve outcomes on the formation of national identity and security perceptions of the states, which continue to be the most influential actors of world politics. By presenting the multi-dimensional and interactive relationship between identity and security, the unique contribution of the article is its claim that the “security of actors’ identity” is as significant as “the identity of the actors’ security”.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

228
Security
Strategies
Year: 8
Issue: 16

ANDERSON Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, New York: Verso, London, 1991.

AYOUB Mohammed, *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and the International System*, Lynne Rienner, London, 1995.

BERGER Peter and LUCKMANN Thomas, *The Social Construction of Reality*, Penguin Books, New York, 1979.

BLOOM William, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

BOZDAĞLIOĞLU Y., *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, London: Routledge, New York, 2003.

BUZAN Barry, *People, States and Fear: An Agenda for Security in the Post Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991.

BUZAN Barry, WAEVER Ole and DE WILDE Jaap, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder- London, 1998.

- CAMPBELL David, *Writing Security: The United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.
- CASTELLS Manuel, *The Power of Identity*, Blackwell, Oxford, 2004.
- CHACE James and CARR Caleb, *America Invulnerable: The Quest for Absolute Security from 1812 to Starwars*, Summit Books, New York, 1988.
- CONNOLLY E. William, *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, Çeviren: Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- ERIKSON Erik, *Identity: Youth and Crisis*, W. W. Norton & Co., 1994.
- GELLNER Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çeviren: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.
- GIDDENS Anthony, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley, 1984.
- HOBBS, Thomas, *Leviathan*, Forgotten Books, 1976.
- HOBSBAWN J. Eric, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- HOBSBAWN J. Eric, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- HOPF Ted, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, London: Cornell University Press, Ithaca, 2002.
- JOB B. L. (ed.), *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States*, CO: Lynne Rienner, Boulder, 1992.
- KATZENSTEIN P. J., (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.
- KISSINGER Henry, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, Çeviren: Tayfun Evyapan, METU Press, Ankara, 2002.

KLOTZ Audie and LYNCH Cecelia, *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, Armonk, London: M. E. Sharpe, New York, 2007.

LAPID Yosef and KRATOCHWIL Fredrich (ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Lynne Rienner Publishers, Boulder London, 1996.

LOTT D. Anthony, *Creating Insecurity: Realism, Constructivism and US Security Policy*, Ashgate, Aldershot, Burlington, 2004.

MAALOUF Amin, *Ölümcül Kimlikler*, Çeviren: Aysel Bora, Yapı Kredi, İstanbul, 2000.

MCSWEENEY Bill, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

MILAS Herkül, *Türk ve Yunan Romanlarında 'Öteki' ve 'Kimlik'*, İletişim, İstanbul, 2005.

MOLE Richard (ed.), *Discursive Constructions of Identity in European Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

MORGENTHAU J. Hans, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred P. Knopf, New York, 1967.

ONUF Nicholas, *Worlds of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia, 1989.

ÖZKIRIMLI Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

RINGMAR Erik, *Identity, Interest and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

SAID Abdul Aziz, LERCHE Charles O., Jr. and LERCHE Charles O. III, *Concepts of International Politics in Global Perspective*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995.

STEELE J. Brent, *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*, Routledge, London, 2007.

WALTZ Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison–Wesley Series in Political Science, McGraw-Hill, Boston, 1979.

WENDT Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

WITTGENSTEIN Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, İngilizceye çeviren Kessinger Publishing, 2004.

ZEHFUSS Maja, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Makaleler:

ADLER Emanuel, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations*, Vol: 3, No. 3, 1997, 319-364.

ARIBOĞAN Deniz Ülke, “Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe”, Toktamış Ateş (der.), *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, 38-64.

ATEŞ Davut, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. X, Sayı. 1, Haziran 2008, 213-235.

BALDWIN David, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol: 23, No. 1, 1997, 5-26.

BAYLIS John, “International and Global Security in the Post-Cold War Era”, John Baylis and Steve Smith (eds.), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford New York, 2005, 297-325.

BRUBAKER Roger and COOPER Frederick, “Beyond ‘Identity’”, *Theory and Society*, Vol: 29, No. 1, February 2000, 1-47.

CHECKEL T. Jeffrey, “International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide”, *European Journal of International Relations*, Vol: 3, No. 4, 1997, 473-495.

ÇALIŞ Şaban ve ÖZLÜK Erdem, “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2007, Sayı: 18, 225-245.

FERGUSON H. Yale and MANSBACH W. Richard, "Between Celebration and Despair: Constructive Suggestions for Future International Theory", *International Studies Quarterly*, No. 35, 1991, 363-386.

GASSET Y. Ortega, "Öteki'nin Yarattığı Tehlike ve Ben'in Yarattığı Şaşkınlık", *İnsan ve Herkes*, Çeviren: Neyire Gül Işık, Metis, İstanbul, 1995, 143-170.

GEORGE Jim and CAMPBELL David, "Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations", *International Studies Quarterly*, Vol: 34, No. 3, 1990, 269-293.

GIDDENS Anthony, "The Self: Ontological Security and Existential Anxiety" Anthony Giddens, *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, New York, 1991.

GLEASON Philip, "Identifying Identity: A Semantic History", *The Journal of American History*, Vol: 69, No. 4, March 1983, 910-931.

HERZ H. John, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics* 2, January 1950, 157-180.

HOGG A. Michael and McGARTY Craig, "Self-Categorization and Social Identity", Dominic Abrams and Michael A. Hogg, *Social Identity Theory: Constructive and Critical Advances*, London: Harvester, Wheatsheaf, New York, 1990, 10-27.

HOPF Ted, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Vol: 23, No.1, 1998, 171-200.

HUDSON M. Valerie and VORE S. Christopher, "Dış Politika Analizinin Dünü, Bugünü ve Yarını", Erol Göka, Işık Kuşçu (der.), *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, ASAM, Ankara, 2002, 1-53.

JACKSON Patrick Thaddeus, (ed.), "Bridging the Gap: Towards a Realist-Constructivist Dialogue", *International Studies Review*, Vol: 6, No. 2, 2004a, 337-352.

JACKSON Patrick Thaddeus, (Forum Editor) "Is the State a Person? Why Should We Care?", *Review of International Studies*, Vol: 30, No. 2, 2004b, 255-316.

- JACKSON Patrick Thaddeus, “Hegel’s House, or People are States too”, *Review of International Studies*, Vol: 30, No. 2, 2004c, 281-287.
- JAVED Umbreen, “The Changing Trends of Security: Influence on South Asia”, *J.R.S.P.*, Vol: 45, No. 1, 2008, 59-73.
- KARAKAŞLI Karın, “Sakınılan Göze Öteki Batar”, *Radikal* 2, 7 Haziran 2009.
- KATZENSTEIN P. J. (ed), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, 1-32.
- KEITH Michael and PILE Steve, “The Place of Politics” Michael Keith and Steve Pile (eds.), *Place and the Politics of Identity*, New York: Routledge, London, 1996, 1-40.
- KEYMAN F., “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, Atilla Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik*, İletişim, İstanbul, 1996, 227-260.
- KOWERT Paul, “Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal”, *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, ASAM, Ankara, 2002.
- KUBALKOVA Vendulka, ONUF Nicholas and KOWERT Paul, “Constructing Constructivism”, V. Kubalkova, N. Onuf and P. Kowert (eds.), *International Relations in a Constructed World*, Armonk, M. E. Sharpe, New York, 1998, 3-21.
- KÜÇÜK Mustafa, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Vol: 9, No. 2, 2009, 771-795.
- LAPID Yosef, “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, *International Studies Quarterly*, Vol: 33, No. 3, September 1989, 235-254.
- LOCK Edward, “International Politics as Politics: Changing US Foreign Policy Discourse”, Paper Presented at the *Oceanic Conference on International Studies*, ANU, Canberra, 14-16 July 2004.
- MEARSHEIMER J. John, “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, Vol: 19, No. 3, 1994-95, 5-49.
- MERCER Jonathan, “Anarchy and Identity”, *International Organization*, Vol: 49, No. 2, Spring 1995, 229-252.

MITZEN Jennifer, "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma", *European Journal of International Relations*, Vol: 12, No. 3, 2006, pp. 341-370.

NEUMANN B. Iver, "Avrupa Kimliği, AB Genişlemesi ve Entegrasyon/Dışlama Bağintısı", *Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği zel*, Vol: 5, No. 4, 1999.

NIVA Steve, "Contested Sovereignities and Postcolonial Insecurities in the Middle East", Jutta Weldes, Mark Laffey, Hugh Gusterson and Raymond Duvall (eds.), *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999, 147-172.

VET Talha, "Avrupa 'teki'si", *TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 11, 2007, 94-103.

ÖZCAN Gencer, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Gencer zcan ve şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, 13-43.

REUS-SMIT Christian, "Constructivism", S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak (eds.), *Theories of International Relations*, Pelgrave Macmillan, New York, 2005, 188-212.

SAIDEMAN Steven, "Thinking Theoretically about Identity and Foreign Policy", Shibley Telhami and Michael Barnett (eds.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East*, London: Cornell University Press, Ithaca, 2002. 169-200.

SMITH Steve, "The Contested Concept of Security", Ken Booth (ed.) *Critical Security Studies & World Politics*, Viva Books, New Delhi, 2005, 27-62.

SMITH Steve and ACHARYA Amitav, "The Concept of Security Before and After September 11", *Institute of Defence and Strategic Studies Working Paper*, No. 23, Singapore, May 2002.

STARGARDT Nicholas, "Origins of the Constructivist Theory of the Nation", Sukumar Perival (ed.), *Notions of Nationalism*, London, New York: Central European University Press, Budapest, 1995, 83-106.

STRYKER Sheldon and STATHAM Anne, “Symbolic Interaction and Role Theory”, Gardner Lindzey and Elliot Aronson (eds.), *Handbook of Social Psychology*, New York, 1955, 311-378.

TELHAMI Shibley and BARNETT Michale, “Introduction: Identity and Foreign Policy in the Middle East”, Shibley Telhami and Michael Barnett (eds.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East*, London: Cornell University Press, Ithaca, 2002, 1-26.

WAEVER Ole, “Societal Security: The Concept”, Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter Publishers, London, 1993, 17-40.

WAEVER Ole, “Insecurity and Identity Unlimited”, Copenhagen, *Center for Peace and Conflict Research, Working Papers*, 14, 1994.

WALT M. Stephen, “The Renaissance of Security Studies”, *International Studies Quarterly*, Vol: 35, No. 2, 1991, 211-239.

WELDES Jutta, “The Cultural Production of Crisis: U.S. Identity and Missiles in Cuba”, Jutta Weldes, Mark Laffey, Hugh Gusterson and Raymond Duvall (eds.), *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999, 35-63.

WENDT Alexander, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol: 46, No: 2, Spring 1992, 391-425.

WENDT Alexander, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, Vol: 88, No. 2, June 1994, 384-397.

WENDT Alexander, “The State as Person in International Relations Theory”, *Review of International Studies*, Vol: 30, No. 2, 2004, 289-316.

WENDT Alexander, “Constructing International Politics”, Stephen Chan and Cerwyn Moore (eds.), *Theories of International Relations*, Vol: IV, Sage Publications, London, 2005, 201-211.

WOLFERS Arnold, “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol: 67, No. 4, 1952, 481-502.

ZEHFUSS Maja, "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison", Stefano Guzzini and Anna Leander (eds.), *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics*, New York: Routledge, 2006, London, 93-117.

İnternet Kaynakları:

AKDEMİR Erhan, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt. 8, Sayı.1, Yıl. 2009, 1-27, <http://ataum.ankara.edu.tr/16.pdf>, (Erişim tarihi: 26.12.2009).

FEARON James, What is Identity (As We Now Use the World)?, (<http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/iden1v2.pdf>) (Erişim tarihi: 23.06.2008).

236

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

Kitap İncelemesi
Review Essay

THE GRAND STRATEGY OF THE BYZANTINE EMPIRE*

Edward N. Luttwak

Massachusetts/London: Belknap Press of Harvard University Press, 2009, 512 pp., ISBN: 978-0-674-03519-5.

For scholars and policy makers interested in military history and strategic studies, the Roman Empire with its glorious army and well-structured state apparatus has always been the center of attention. However, the Eastern Roman Empire, also known as the Byzantine Empire -despite having successfully survived for almost another millennium after the fall of Rome- has been mostly neglected by the same until recently.

Edward Luttwak himself tells the reader that when he first began to study the Byzantine strategy, his intention was to write a sequel to an earlier work of his on the Roman Empire;¹ but “[what] *ensued instead was the discovery of an altogether richer body of strategy than the earlier Romans had ever possessed, which called for a vastly greater effort of research and composition.*”² Therefore, it took the writer some two decades to finish his work on the Byzantine strategy, and the product can be said to have quite surpassed his previous book on the Roman Empire, both as to its volume and content.

Born in 1942, Edward Luttwak was raised in Italy and England. Having started his academic career in the UK, he moved to the US and became a professor at Georgetown University in 1975. Since then, he has been a guest lecturer in many universities, military academies and research centers around the world. Luttwak has also served as an

---

* For the Turkish translation, see: Edward N. Luttwak, *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*, çev. M. Efe Tuzcu, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2012.

¹ Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century A.D. to the Third*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1976.

² Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts/London, 2009, p. ix.

advisor to several US and other government offices in many countries, such as the US National Security Council, the White House Chief of Staff, the US Department of Defense, the US Department of State, US Army and the Fiscal and Monetary Institute of the Japanese Ministry of Finance. Since 2008, he has been working as Senior Associate at the Center for Strategic and International Studies in Washington, D.C.³

As a military historian and strategist, Luttwak is the author of many articles and books, including *Coup d'État: A Practical Handbook* (London, 1968, 1969), *A Dictionary of Modern War* (London, 1971), *The US – USSR Nuclear Weapons Balance* (Beverly Hills, 1974), *The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century AD to the Third* (Baltimore, 1976), *The Grand Strategy of the Soviet Union* (London, 1983), *The Pentagon and the Art of War* (New York, 1984), *Strategy: The Logic of War and Peace* (Cambridge, Massachusetts, 1987), and *Turbo-Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy* (New York, 1999).

Many of his works have elicited controversies among mainstream scholars, and Luttwak has been criticized by several historians for being an outsider who lacks the required expertise to make sound historical analyses. His previous book of 1976 “*on the strategy of Roman Empire up to the third century (...) continues to attract both inordinate praise and widespread criticism,*” as he himself puts it in the Preface to *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*,⁴ yet this more ambitious last work of his has been provoking even stronger reactions from both its admirers and critics.

It is worth noting at this point that Luttwak is not only an academic but also a freelance intelligence operative, “one who carries out field operations, extraditions, arrests, interrogations (never, he

---

³ For a professional profile, see: http://www.idcitalia.com/downloads/bio/luttwak_edward.pdf (Access date: October 10, 2012).

⁴ Edward. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts/London, 2009, p. ix.

insists, using physical violence), military consulting and counterterrorism training for different agencies of the U.S., foreign governments and private interests.”⁵ As will be seen, the strategy of the Byzantine Empire as outlined by the author was based on diplomacy and intelligence rather than military strength. Therefore, it may be argued that the field experience of Luttwak as an intelligence operative might have endowed him with a special kind of insight into this subject, with an edge over ordinary historians in understanding the intricacies of the Byzantine mind. Or, one might also suggest, out of *déformation professionnelle*, the author might have lost his touch with simple historical realities in a search for deeper explanations. It will be up to the reader to decide after examining the book and its criticisms, some of which will be touched upon below.

The main body of the book comprises a preface, fifteen chapters sorted under three parts and a conclusion as well as an appendix, a list of maps, and of names, a glossary of the terms used, and indices.

Part One of the book, *The Invention of Byzantine Strategy*, describes the geopolitical conjuncture that gave birth to a strategy, which was essentially different from that of the Roman Empire. The author starts by comparing the Byzantine Empire to the undivided Roman Empire and the Western Roman Empire. Lacking both the sheer military strength of the undivided empire, and the geostrategic advantages of the western empire, how did the Byzantines who had “*more powerful enemies and a less favorable geography*” survive for almost a millennium after the fall of Rome?⁶ The answer is “[being] *able to adapt strategically to diminished circumstances by devising new ways of coping with old and new enemies,*” Luttwak argues.⁷

---

⁵ Laura Rozen, “The Operator: The Double Life of a Military Strategist”, *The Jewish Daily Forward*, 2001, June 5, <http://forward.com/articles/13515/the-operator-the-double-life-of-a-military-strate-/> (Access date: October 10, 2012).

⁶ Edward. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts/London, 2009, p. 5.

⁷ *Ibid*

Then, he defines the very essence of that strategic adaptation: “[As] *compared to the united Romans of the past, the Byzantine empire relied less on military strength and more on all forms of persuasion- to recruit allies, dissuade enemies, and induce potential enemies to attack one another. Moreover, when they did fight, the Byzantines were less inclined to destroy enemies than to contain them, both to conserve their strength and because they knew that today’s enemy could be tomorrow’s ally.*”⁸ This is the main axis of the whole work. In the subsequent chapters, Luttwak attempts to support this argument by presenting and interpreting the data he collected from various sources.

The author identifies the key elements that made the Byzantine survival possible by providing a power base to build the new strategy upon; these were the two Roman practices retained by the Byzantines: an effective system of tax collection and systematic military training.⁹ These practices made a vital difference between the Byzantine Empire and its enemies, both by providing the empire with a steady flow of gold, and by making it possible to maintain a versatile and well-disciplined army. How the new strategy emerged upon these two pillars is explained by Luttwak in the two chapters of the first part.

The author gives special emphasis to the impact of Attila and the Huns as a crucial factor in the making of the Byzantine strategy; therefore, Chapter 1 is devoted to the Huns in its entirety. Drawing on ecclesiastical records of the period and assessments of the contemporary historian Ammianus Marcellinus, Luttwak argues that the Huns posed an existential threat to the empire -a threat which is analyzed in detail as to its tactical, operational, and theater strategic levels- and “*evoked a series of improvised reactions that soon combined into something much broader,*” i.e. the grand strategy of the

---

⁸ *Ibid*

⁹ *Ibid*, pp. 7-11.

Byzantine Empire.¹⁰

In the second chapter, the author discusses how the Byzantines managed to deflect the Hunnic threat. He contends that, had the empire resorted to large-scale military action against the Huns, the most probable outcome would have been a potentially fatal defeat. Instead, the Byzantines adopted a rather indirect approach, primarily relying on economic and diplomatic means. Meanwhile, the Byzantine army was being reshaped to meet the requirements of the evolving new strategy: cavalry tactics practiced by highly maneuverable mounted archers trained in line with the Hunnic example gradually became the focal point of Byzantine military manuals.

The Byzantines understood that their only key to success was a combination of a solid economy powered by an efficient tax system, a shrewd diplomacy based on intelligence -in both meanings of the word- and a well-trained, flexible army that is strong and swift enough to carry out limited, high-speed operations both to protect the empire against the countless waves of mounted archers from the steppe, and to take out strategic targets without having to engage in a full-scale war of attrition. Luttwak gives examples of how the Byzantines used their gold to persuade or manipulate their enemies and allies, how they employed diplomacy coupled with covert action to tip the scales against their attackers, and how they planned military moves based on speed and deception instead of raw power, as was the case with the Roman legions.

Finally, Luttwak focuses on the Justinian period (527-565) and demonstrates how the new military paradigm of stratagems and mounted archery enabled the Byzantines to win against the odds in several occasions. However, the empire was eventually struck by a major pandemic of bubonic plague in 541, the crisis-ridden aftermath of which could only be overcome by improving the Byzantine strategy yet further.

---

¹⁰ *Ibid*, p. 48.

Part Two of the book dwells on the many aspects of the Byzantine diplomacy. Chapter 3 examines the use of envoys that usually had to travel very long distances over high-risk geographies in order to reach allies, deter enemies, and collect intelligence. The empire did neither have a ministry of foreign affairs nor an intelligence agency in the modern sense, Luttwak states. Therefore, imperial envoys had to take multiple responsibilities and perform various functions simultaneously. The author clearly shows that an early form of what can be called “anthropological intelligence” in modern parlance, was being systematically carried out by the Byzantine envoys even in the sixth century, as can be seen in the detailed description of a shamanistic ritual observed by Zemarchos in a very distant land.¹¹

Chapters 4 & 5 explain how the Byzantines used religion and imperial court ceremonies as political leverage. Constantinople was turned into a pilgrimage destination as a state policy. The goal was to capture the hearts and minds of the visitors by mesmerizing them with the mystic glamour of the city. As seen in the examples of the Kievan Rus’ and Bulgarians, Byzantines actively encouraged conversion to Orthodox Christianity, widening their sphere of influence thereby. As to the secular side of the Byzantine allure, Luttwak employs *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, or the *Book of Ceremonies* to demonstrate the imperial grasp of human psychology. The level of detail with which the court ceremonies were prepared and performed is quite telling. It appears that the Byzantine intention was to awe their visitors to cloud their judgment before sitting at the negotiating table.

In the next chapter, the author enumerates several examples of dynastic marriages between the Byzantines and other powers. The empire evidently used the bond of marriage in order to forge stronger alliances, and to reinforce the psychological barriers against their enemies. The marriage of the two illegitimate daughters of Michael VIII Palaiologos (1259-1282) to the great-grandsons of Cinggis Qan,

---

¹¹ *Ibid*, p. 99.

Nogai and Abaqa Qans is a case in point: “*Michael VIII Palaiologos had certainly succeeded. Neither daughter was merely lost to the harems of busy warriors. Both delivered. At one point Nogai Qan provided four thousand horsemen to fight for Michael in Thessaly; more important, no power to the north could freely contemplate attacks on the emperor without fearing a visitation by Cinggisid outriders.*”¹²

In Chapter 7, the excerpts about a neighboring nation, the Pechenegs, quoted from *De Administrando Imperio* -a tenth-century manual of statecraft presumably written by the emperor Constantine VII Porphyrogenetos (913-959)- clearly reveals the pragmatism of the Byzantine diplomacy: “*Of the Pechenegs, and how many advantages accrue from their being at peace with the emperor of Romans [i.e. Byzantines]*”, the writer goes on to explain why their hostility would be harmful to the empire, and enumerates the many uses of amicable relations with them, such as: “*So long as the emperor of the Romans is at peace with the Pechenegs, neither Russians nor Turks [= Magyars] can come upon the Roman dominions by force of arms, nor can they exact from the Romans large and inflated sums of money and goods as the price of peace.*”¹³

Chapters 8 & 9 discuss the Byzantine-Bulgarian and Byzantine-Muslim relations respectively. After recounting the Byzantine-Arab wars, Luttwak instructively discusses the strategic dimensions of the decisive Byzantine defeat of 1071 in Manzikert at the hands of the Seljuk Turks who took the leadership of Islam in the eleventh century. This defeat would prove to be a catastrophic blunder, which marked the beginning of the end for the Byzantines.

In Part Three of the book, the Byzantine art of war is scrutinized. Luttwak’s enthusiasm for military history and strategy is especially evident in this part, which is fairly abundant in details and

---

¹² *Ibid*, p. 144.

¹³ *Ibid*, pp. 158-161.

quite impressive in its depth. Drawing on the military manuals used by the empire and deciphering the logic behind them, the author expounds how the military aspect of the grand strategy evolved throughout the centuries of the Byzantine history.

Chapter 10, The Classical Inheritance, goes through the Greek and Roman sources the Byzantines made use of, while developing their own military paradigm. Luttwak reviews several texts written before the Byzantines, to trace the origins of their military strategy based on speed and deception. Urging his readers to differentiate between “strategy” and “stratagem”, Sextus Julius Frontius, a Roman aristocrat who was referred to by the Byzantines, for instance, emphasized the value of wisdom and cunning in his *Strategemata*. A statement attributed to Julius Caesar and quoted by Frontius is a case in point: “[He] *followed the same counsel towards the enemy as did many doctors when dealing with physical ailments, namely, that of conquering the foe by hunger (through sieges) rather than by steel.*”¹⁴

Having surveyed several other pre-Byzantine examples, the author now turns to the “*infinitely superior Strategikon attributed to the emperor Maurikios (ca. 582-602)* [which] *remained largely unknown until recent times,*” and discusses it at length in Chapter 11.¹⁵ Considering its methodology and exhaustive content -in spite of its concision- this masterpiece of military literature appears to have had constituted the theoretical backbone of the Byzantine warfare. In a wide range of topics starting from the training of the individual soldier, it gives detailed instructions on the formation and maintenance of the army that was required by the empire to implement the new strategy.

The main themes of the manual are all based on a basic principle: avoidance of attrition by means of stratagems and *relational* maneuver. The principle of avoiding attrition is clearly reflected in the

---

¹⁴ *Ibid*, pp. 240-241.

¹⁵ *Ibid*, p. 266.

following maxims: “*When a populous city is taken, it is important to leave the gates open, so that the inhabitants may escape and not be driven to utter desperation. The same holds when an enemy’s fortified camp is taken,*” and “[when] *an enemy is surrounded, it is well to leave a gap in our lines to give them an opportunity to flee.*”¹⁶ As some readers might have noticed, these statements are strongly reminiscent of the old Chinese adage, “in order to capture, one must let loose.”

The following quotation selected by the author effectively summarizes the essence of stratagems: “*It is very important to spread rumors among the enemy that you are planning one thing; then go and do something else.*”¹⁷

The other pillar of the Byzantine military paradigm, relational maneuver, means “*tactics and operational schemes specifically designed to circumvent the peculiar strengths of a given enemy and to exploit his peculiar weaknesses.*”¹⁸ In other words, except for the basic principles, there are no universal guidelines to follow against all enemies; instead, all operations must be tailored for each and every encounter.

Since it is so vital to know about the enemy, Book XI of the *Strategikon* is entirely devoted to the military mentality of various nations. Technical details regarding enemy weapons, tactics, and battlefield habits aside, its content also includes psychological and sociological evaluations of the nations examined.

Indeed, with its recommendations on subversive activities the *Strategikon* also establishes the foundations of the Byzantine psychological warfare. Two statements quoted by Luttwak are especially remarkable: “*When a delegation comes from the enemy, inquire about the leaders of the group, and on their arrival treat*

---

¹⁶ *Ibid*, p. 286.

¹⁷ *Ibid*

¹⁸ *Ibid*

*them very friendly [sic], so their own people will come to suspect them. (...) A way of arousing discord and suspicion among the enemy is to refrain from burning or plundering the estates of certain prominent men on their side and of them alone.”*¹⁹

Including all the essentials for what would become the hallmarks of the Byzantine strategy; the *Strategikon* can be taken as the intellectual core of the decisive transformation from the Roman Empire to the Byzantine Empire.

In Chapter 12, Luttwak examines “**the second great age of Byzantine military literature (...) starting with the works attributed to Leo VI ‘The Wise’ (886-912).**”²⁰ Building on the framework provided by the *Strategikon* of Maurikios, other Byzantine writers came up with their own improvements in all levels of warfare. Among the many details concerning the operational and tactical aspects of war, once more, the reader will notice that the psychology of war was taken very seriously by the Byzantines, as can be understood from the assessment of the Islamic ideology as regards its military impacts, or the quoted hortatory speeches given to the imperial soldiers. Treatises concerning more technical issues such as siege craft and measurement are also discussed by Luttwak.

In Chapter 13, the author focuses exclusively on naval warfare. Mostly referring to Leo VI again, Luttwak first makes sure that the reader gets the facts straight on the technical realities of the time. After demystifying the legendary ‘Greek fire’ as to its chemical and physical properties, he discusses the practical limits to its use. Before its secret was out to be successfully imitated by the enemies of the empire -which did not take longer than a couple of centuries- it appears that the ‘Greek fire’ was used by the Byzantines mainly for its psychological, rather than physical impacts. Even the sight of the seas aflame would certainly have traumatizing religious connotations for a

---

¹⁹ *Ibid.*, p. 287.

²⁰ *Ibid.*, p. 305.

Muslim Arab.

Then, the author describes the *dromon*, a fast and maneuverable ship whose many versions constituted the main body of the Byzantine navy for centuries. Next come the tactics and stratagems as outlined by Leo VI, such as the crescent moon formation which is recommended as an extraordinarily effective way to encircle the enemies, and methods of provocation to break enemy formations.

The common denominator of all the maritime advice is “*that in normal conditions the commander should not engage in battle-the usual Byzantine advice, given the impossibility of truly decisive battles.*”²¹ Thanks to this wise counsel, although its strength waxed and waned throughout the centuries, the tactically superior Byzantine navy “*always remained powerful enough when it was most needed.*”²²

Chapter 14 takes a closer look at the tenth century Byzantine military renaissance. After remaining on the defensive for centuries, the empire finally went on the offensive as of the middle of the tenth century. Nikephoros II Phokas (969-976) appears to be a mastermind of this strategic shift.

De Velitatione (Skirmishing) attributed to Phokas is about the border defense techniques developed against the Muslim Arabs. As Luttwak puts it, “[in] **De Velitatione, the aim is to do much with little, with raids by relatively small forces that magnify their strength by achieving surprise-that is, the temporary nonreaction of the unprepared enemy.**”²³ Surprise could only be achieved by good intelligence, high speed, and effective positioning. *De Velitatione* gives detailed instructions on how to attain and maintain these three elements.

An especially noteworthy concept in this manual is called *elastic* defense. The rather static ways of classic border defense were

---

²¹ *Ibid*, p. 331.

²² *Ibid*, p. 336.

²³ *Ibid*, p. 340.

considered to be too costly and strategically disadvantageous because the whole initiative was given to the aggressors. Therefore, as an alternative strategy, which is perfectly in line with the general Byzantine principle of avoiding attrition, the manual suggests not confronting the attackers while they are on the offensive; instead, the enemy should be counterattacked on their way back home, when they are weary and burdened with their spoils.

At first glance, the costs of exposing the imperial territory to raids and looting that go unchecked might seem too high; but by non-military measures such as relocating the towns and villages to unreachable sites, designing their architecture in order to make it harder for the mounted raiders to move around in them freely, and so on, the costs could be minimized to tolerable levels. On the other hand, the advantages of the *elastic* defense were numerous: First of all, predicting the enemy's routes of return would be much easier than trying to determine where and when they would attack. Secondly, summoning and deploying rapid response units would be more effective and less costly than the upkeep of permanent units to protect the border. Finally, the enemies would think that it is not worth all the effort to raid Byzantine settlements if it is not possible to return home safely with the spoils. Undeniably, this is a striking example illustrating the capabilities of the Byzantine strategic genius.

Luttwak then goes through other works written in the same period, which include detailed strategic, operational and tactical instructions on both offensive and defensive warfare, and are full of clever recommendations on military and non-military ways to outsmart the enemy even in the worst-case scenarios.

The last chapter of the book is dedicated to an illustrative example of the Byzantine grand strategy at work: Herakleios' defeat of Persia, the "*deepest and boldest theater-level maneuver in the whole of Byzantine history (...) launched in desperate circumstances to*

*rescue the empire from imminent destruction.*²⁴ Luttwak demonstrates how the Byzantines utilized a well-balanced combination of effective intelligence, shrewd diplomacy, psychological warfare, and *relational* maneuver to turn the tables on Sassanians and Avars.

In the conclusion, Luttwak summarizes the grand strategy of the empire, and attempts to deduce a Byzantine “operational code” from the elements of continuity he traced throughout the Byzantine history. As a blend of Chalcedonian Christianity, Hellenic culture, and Roman political spirit, the imperial identity provided the framework for a Byzantine *modus operandi*, which can be summarized by the following principles: try to avoid war at all times, yet always be fully prepared for it; collect reliable intelligence in every way possible and use it as the basis for all action, be it diplomatic or military; if war is inevitable, avoid attrition through stratagems and relational maneuver; and do not destroy the enemy but try to contain it as a pawn to be used against other enemies.

Since its publication in 2009, the book has been drawing both praise and criticism. It is worth noting that most of the positive feedback has been coming from laymen, whereas Luttwak’s harshest critics have usually been the mainstream Byzantinists. The most significant point put forward by the critics is that Luttwak’s historical knowledge is seriously inadequate, which makes him base his arguments on misinterpreted data, misrepresent the subjects covered, and quickly jump to conclusions on still controversial matters.

Anthony Kaldellis, for instance, argues that several of Luttwak’s primary postulates are historically inaccurate, such as the great influence of the Huns on the evolution of the Byzantine strategy, or that the Byzantine army became, gradually but surely, mounted-archer-oriented.²⁵ Kaldellis also states that there were actually many

---

²⁴ *Ibid*, p. 393.

²⁵ Anthony Kaldellis, *Bryn Mawr Classical Review*, 2010.01.49, <http://bmcr.brynmawr.edu/2010/2010-01-49.html> (Access date: October 29, 2012).

Byzantine leaders besides the two mentioned by the author, Justinian and Basileios II, who preferred war over diplomacy, which means that “the operational code” as defined by Luttwak was not as widely accepted by the Byzantines as is claimed.

Another critic, on the other hand, suggests that even if Luttwak is right about the existence of a definable Byzantine grand strategy, it was in fact not exclusively Byzantine at all: “*The Sasanian Empire, the Umayyad caliphate of Damascus, the Abbasid caliphate of Baghdad, and the Merovingian and Carolingian kings of the Franks also understood the value of gold, diplomacy, and sound intelligence. The new strategy was not Byzantine, but Early Medieval. Luttwak explains why the Byzantine Empire survived the Roman Empire in Western Europe, but does not explain why it also survived the Sasanians, Umayyads, Abbasids, Merovingians, and Carolingians.*”²⁶

One of the strongest criticisms comes from Warren Treadgold. He agrees with Luttwak on the main argument that the general Byzantine attitude towards war was to avoid it as much as possible, yet Treadgold offers a very different explanation as to its plausible causes, which are mostly overlooked by Luttwak: “*the third-century invasions, the failure of Julian's Persian expedition in 363, the empire's defeat at Adrianople in 378, and above all the Byzantines' acceptance of Orthodox Christianity, with its extremely negative view of warfare.*”²⁷ Next, Treadgold goes into details and refutes many of Luttwak's statements about the facts and figures of the Byzantine army, the imperial tax system, state policies towards pagans and Monophysites, etc.

---

²⁶ Jona Lendering and Bill Thayer, *Book Reviews*, <http://rambambashi.wordpress.com/2010/05/11/luttwak-grand-strategy-of-the-byzantine-empire/> (Access date: October 29, 2012).

²⁷ Warren Treadgold, *The Medieval Review*, 10.06.22, <https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/8950/10.06.22.html?sequence=1> (Access date: October 29, 2012).

As to the narrative aspects of the book, some critics note that Luttwak occasionally gets lost in a hodge-podge of irrelevant details and fails to build a coherent argument based on the data he presents, while some others praise him of being “*especially good on fine detail*”.²⁸ Secondly, Luttwak’s non-scholarly choice of words, at times, has been found disturbing by some reviewers: “*The exposition is punctuated by weird statements and outdated notions.*”²⁹ Thirdly, the book is riddled with “*misprints, misspellings of medieval and modern names, and miscellaneous mistakes*” as one-commentator points out.³⁰ Most of these mistakes may not be damaging to Luttwak’s main arguments, yet it is a fact that they make the book harder to read.

In spite of its aforementioned shortcomings, though, the book is still a valuable work, which contains timeless information regarding military and non-military aspects of establishing a grand strategy. Indeed, Ishmael Jones, a former Marine officer and a former deep cover CIA officer illustratively draws parallels between the Byzantine situation as described by Luttwak, and the challenges the US is facing today.³¹ He maintains that there is much to learn from the Byzantine ways of problem solving when it comes to national security.

Luttwak is certainly not a Byzantinist; therefore, he may well be wrong in several of his historical assertions. Nonetheless, as an experienced military strategist and freelance intelligence operative,

---

²⁸ Kaldellis, *Bryn Mawr Classical Review*, 2010.01.49; Richard Tada, “The Grand Strategy of the Byzantine Empire – Book Review”, *ArmchairGeneral*, <http://www.armchairgeneral.com/the-grand-strategy-of-the-byzantine-empire-book-review.htm> (Access date: October 29, 2012); Eric Ormsby, “Words And Swords”, *Wall Street Journal*, November 27, 2009, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703932904574510561662553166.html#articleTabs=article> (Access date: October 29, 2012).

²⁹ Kaldellis, *Bryn Mawr Classical Review*, 2010.01.49.

³⁰ Treadgold, *The Medieval Review*, 10.06.22.

³¹ Ishmael Jones, “What the Byzantines Can Teach Us about Our National Security”, *American Thinker*, September 04, 2012, http://www.americanthinker.com/2010/03/what_the_byzantines_can_teach.html (Access date: October 30, 2012).

whatever he has to say about a grand strategy founded upon a delicate balance between intelligence, diplomacy, stratagems, and relational maneuver, may as well have implications that are especially relevant in today's global state of affairs, where wars of attrition become ever more costly.

Mehmet Efe Tuzcu
Strategic Research Institute

254

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

Kitap Tanımları
Book Reviews

THE ASCENT OF MONEY - A FINANCIAL HISTORY OF THE WORLD

Niall Ferguson

London, Penguin Books, 2009, 441 pp, ISBN - 978-0-141-03548-2.

Niall Ferguson, a prominent economic historian professor of Harvard, who turned out to be an Emmy winner TV icon lately, can be considered as one of the most controversial figures in economic debates of the last decade. Unlike a group of economists like Paul Krugman and Nobel laureate Joseph Stiglitz and even his colleague, the iconic historian Eric Hobsbawm, Ferguson accused to be drawing down-to-earth and time-to-time contrafactual diagnosis of the past and makes rather unscientific analysis of the current status of the political and economic structure of the world. Despite of all these censures, Niall Ferguson deserves praise for his effort in providing his readers a conceptual knowledge about the origins of the financial system as it is today.

Published after the 2008 crisis, the timely book “*The Ascent of Money*” gives a considerably detailed set of historic events, which might be called as turning points of Western capitalism with strong links to the decisions on money and finance. According to Ferguson, there is always a financial story behind all things happened or that did change the world forever. Wars, revolutions and even peace would not be possible if financial system did not exist. He even claims in between lines that; “*the Ascent of Man scientifically, socially and politically is the natural outcome of the Ascent of Money and financial system*”. As in a Columbia University TV-debate, he said, “*The rise of money or finance was about greed but it was also about uplifting human welfare*”. Influenced by Friedman, Ferguson’s views reflect a perfect admiration of Adam Smith’s invisible hand metaphor, which has been severely criticized recently by Nobel laureate, Keynesian economist, Joseph Stiglitz. He says “*Free market ideology did not work. A kind of corporate welfarism under the guides of free market fundamentalism is intellectually bankrupted from the beginning.*”

257

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16

It is not only Stiglitz but also many prominent economists such as Paul Krugman and Roubini, believed to be the 2008 September incident made the whole free market economy a living dead argument. Though for Niall Ferguson, as he stated in his opening chapter of *“Ascent of Money”*, it is not the free market ideology to be blamed but rather mismanagement of fiscal policies or even matured or absence of well-managed financial institutions led the financial system into a crisis. As a strong believer of free market ideology, Ferguson did blame neither the systematic problems nor the greed and avarice that made man out of his wit. As he writes in the introduction, *“The financial crisis that struck the Western world in the summer of 2007 provided a timely reminder of one of the perennial truth of financial history. Sooner or later every bubble bursts. Sooner or later the bearish sellers outnumbered the bullish buyers. Sooner or later greed turns to fear.”* According to Ferguson, financial markets react on the extremes just like a man with disordered brain chemistry. May be rather than “free financial market” it would be better to change the name to “Manic-depressive financial markets” after all. In fact, of all these great historical events that have a dramatic impact on the evolution of banking, there lays a quite manic-depressive character. In Chapter I, Ferguson gives a wide scale picture of the financial history that might have a character like this.

But as he started to draw the evolution map of banking, Ferguson unexpectedly jumps from ancient Babylon directly to 14th century Medici banking operations and cuts off at least five centuries of Islamic banking. He gives the credit to Jewish money traders and their Lombardian colleagues like Medicis as being the forefathers of modern banking.

Ferguson’s re-manufacturing historical truth by not mentioning five centuries of the humankind’s financial history, rather oppressive for any eastern scholar because, he neglected the spectacular financial revolution of the Eastern civilization in 9th century. It was then, the money-exchangers of eastern bazaars and the tradesmen of the vast Islamic Empire stretching from the Central Asian steps to mild winds of Cordoba were the pioneers in structuring money-transfer agencies.

The Merchants from every city of the vast Islamic empire used those agencies as the primary platforms of merchant banking institutions where they could exchange money and goods via very sophisticated letter of credits cheques etc,. These written merchant financing instruments exercised in the East nearly eight centuries before the modern day banking payment tools. The financiers of the East even created an institution called “*Baytul Mal*” which can be translated as “House of Money”. It was a financial institution with more than one function such as Treasury, clearing house, money supply and even credit house.

Bernard Lewis in his prominent study *The Arabs in History*¹ (1966) mentions this financial revolution of the East in detail. He wrote “*In the ninth century he (“Sarraf”²) developed into a banker on a large scale, no doubt supported by wealthy traders with money to invest. We hear of banks with a head office in Baghdad and branches in other cities of the Empire and of an elaborate system of cheques, letters of credit, etc. so developed that it was possible to draw a cheque in Bagdad and cash it in Morocco. In Basra, the main centre of flourishing eastern trade, we are told every merchant had his bank account thus payments in the bazaar were effected only by cheque and never in cash*” However, early financial applications in Venice and Florence of 14th century were not that sophisticated as it was in 9th century of Baghdad and Basra both in terms of geographical coverage but also the size and diversification of different payment instruments. But how Ferguson neglected such a scale that modern banking did not even reach to the level of financial mobility until 19th century.

There is obviously an out-dated 19th century orientalist approach in Ferguson’s “humankind” definition, which clearly excludes either welfare or achievements of others, that is to say non-westerners. Ferguson simply disregards the very existence of a monetary and

---

¹ B. Lewis, *The Arabs in History*, Harper Torchbooks, New York, 1960.

² Sarraf: Goldsmiths /Money exchangers of the Eastern Bazaars.

financial infrastructure, which was fully in operation in a massive geographic scale. Scientific research principles could not win over his western imperial ideology or he simply ignore those five centuries only because he could not see any traces of greed and avarice in this part of the world.

Five centuries after the Sarraf bankers of Baghdad and Basra, Medici family came across the same model with only one difference. They achieved *“the transition from financial success to hereditary status and power by learning a crucial lesson: In finance small is seldom beautiful. By finding a way of making their bank bigger and more diversified than any previous financial institution, they found a way of spreading their risk”* Ferguson writes.

If there is no greed or self-interest combined with limitless power of property, it did not add a value to current modern financial system, which he was right, Eastern civilization and any institution born into it, was almost free from this none-virtuous character. Self-interest and greed nourished by property rights in the West was not even matured in the East where everything was in God’s possession.

But as Ferguson writes, even if you have of all these traits in character; like the Spanish conquistadores had fatally mistaken; in the absence of a viable banking infrastructure, greed and self-interest not necessarily assured a financial and political success. Imperial Spain amassed vast amounts of bullion from the New World, but it faded as a power while the British and Dutch empires prospered because they had sophisticated banking systems and Spain did not. And there is also one more thing need to make this enormous advancement in finance; pioneer, adventurous, challenger, enterprising Individuals.

Ferguson gives names after names rather than institutions in the background of financial history. He introduces a group of men with extraordinary enthusiasm, courage and a little bit of adventurous personalities who made this massive effect to the “financial history”. He says, quite correctly, *“great forces don’t make history but individuals do, and nothing is predetermined. Hence, as the world is neither progressing nor regressing only the actions of individuals will*

determine whether we live in a better or worse world.” For him what made the Ascent of Men is the jagging growth of financial system and thus those who made the financial system are those men with courage and most of the time with greed.

Nathan Rothschild was the most powerful of all. He literally was the man who made the Waterloo victory a possibility thus he was the “*finanzebonaparten*” as German writer Ludwig Boerne named him. And as Ferguson argues that the Rothschilds also played a crucial role in South’s defeat in American Civil War. If Rothschilds did not decline to invest in Southern Cotton Bonds, which widely vexed the British textile industry to a great deal and brought the entire industry almost to stagnation, we would have witnessed totally different world today. But there was a man like Rothschild lived half century before him, who made the French Revolution possible. His name was John Law, a Scottish gambler, murderer but most importantly a financial genius who can be considered as the one of the first real-estate bubbler of the financial history. When he finished destroying whole public finance structure of France “*fatally set back country’s financial development, putting Frenchmen off paper money and stock market for generations*”

Ferguson along the following chapters reveals hidden stories in the background of the bond market, a market in his own words deserves to be praised “*as the second biggest revolution in the financial history after banking*” and this time puts “*an elite group of unassuming men in anonymous open plan offices*” on the front stage of financial system. The men who control the bond market, a market “*began by facilitating government borrowing; in a crisis however, it can end up dictating government policy*” writes Ferguson. Within that means, it is also a national security rather than a pure financial issue to be managed. Bond market previously dictated almost the result of the WWI. If Wilhelmine Germany and his allies had had access to the international bond markets and had not come short in military spending, the ultimate result would have been definitely different from today. For Ferguson it is unsound finance rather than uncontrolled public finance that leads economies into crisis.

With too much bumps in its own financial history, United States of America's very existence was purely depended on finance. As Benjamin Franklin said "*The refusal of King George II to allow the colonies to operate an honest money system, which freed the ordinary man from the clutches of the money manipulators was probably the prime cause of the revolution*" The US's indispensable relationship with debt and money continued up until to our modern days. Unmanageable consumer spending habit was the primary requisite of "debtmania" nourished their mutual existence.

By 2000s, it was the fast growing and not spending China chosen to be the best debt resource for US economy. As Ferguson points out from 2000s, one dual economy was patronizing the whole world that was Chimerica. It was a spectacular formula for US economy that was in need of a debt fountain. "*After years of instability and unused to the panoply of credit facilities we have in the West, Chinese house-holds save an unusually high proportion of their rising incomes, in marked contrast to Americans, who in recent years have saved almost none at all. In effect, the People's Republic of China has become the banker to the United States of America. For a time it seemed like a marriage in heaven, The East Chimericans did the saving. The West Chimericans did the spending*" but it was an uneasy symbiosis.

Ferguson blames Chimerica and accused it to be "*the underlying reason why the US mortgage-market was so awash with cash in 2006 that you could get a 100 percent mortgage with no income, no job or assets*" Because it was the private funds who could get billions of dollars to invest in bundled ill-qualified mortgage loan packages and create huge mountains of debt at the end and created a financial earthquake right across the Western financial system.

It seems that Ferguson is accustomed to blame the victim of the robbery instead of accusing the crook. His enthusiasm and belief of capitalism and Friedmanian thought, which embraces self-interest and greed time to time, neglects reality and centuries of a different civilization off his understanding of historical analysis. Any financial development geared around it is acceptable to his understanding. And

in his closing remarks he writes “*I remain more and ever convinced that until we fully understand the financial species, we shall never understand the fundamental truth about money: that far from being `monster that must be put back in its place`, as the German president recently complained, financial markets are like the mirror of mankind, revealing every hour of every working day we value ourselves and the resources of the world around us.*” And he adds “*It is not the fault of the mirror if it reflects our blemishes as clearly as our beauty*”. Hoping that financial system do the same judgment.

Selva Tor
Strategic Research Institute

263
Güvenlik
Stratejileri
Yıl: 8
Sayı: 16

BATI MEDENİYETİNİN DOĞULU KÖKENLERİ

John M. Hobson

İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, Çeviren: Esra Ermert, 314 sayfa, ISBN: 978-975-08-1193-7.

Bu kitap, batılı ve batıcı perspektifin hâkimiyeti altındaki akademik dünyanın konvansiyonel bilgilerini reddederek, etnomerkezci Avrupalı referanslara atıf yapmadan ve ezberlenmiş konuları tekrar gündeme getirmeden, “Doğuyu gün ışığına” çıkarma düşüncesiyle yayıma hazırlanmıştır. Bu kitapta yazar, kökleri Antik Yunan'a uzanan Avrupalıların tarih boyunca ilerlemeyi, Doğuluların ise geriliği ve pasifliği temsil ettiği biçiminde özetlenebilecek olan Avrupa merkezci görüşlere, şiddetle karşı çıkmakta ve pek çok örnek vererek meydan okumaktadır.

Hâlen, Sheffield Üniversitesi Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde okutmanlık görevini yürüten Hobson'ın, editörlüğünü yaptığı “Uluslararası İlişkilerin Tarihi Sosyolojisi (2002)” isimli kitabına ilave olarak, “Devlet ve Uluslararası İlişkiler (2000)” ve “Devletlerin Serveti: Uluslararası Ekonomik ve Siyasi Değişimin Karşılaştırmalı Sosyolojisi (1997)” isimli kitapları bulunmaktadır. Yazarın akademik geçmişi ve ortaya koyduğu çalışmaları, bu eserin ciddi bir birikimin ürünü olduğunu göstermektedir.

Eserde geleneksel Avrupa merkezci bakış açısı ideolojik bir inşa ürünü olarak eleştirilmekte ve görmezden geldiği Doğulu pek çok değer, Batının yükselişindeki asıl neden olduğu anlatılmaktadır. Yazarın ifadesiyle “Doğunun, modern Batının yükselişini gerçekleştiren kayıp hikâyesi” aktarılmaktadır.

Okur bu kitapta Papa ile Krallar arasındaki çatışmalar, Otuz yıl Savaşları ya da Westphalia Barışı hakkında bir şeyler bulamamaktadır. Bu kitapta; Madrid, Londra, Lizbon, Paris ve Venedik şehir olarak Bağdat, Kahire, İstanbul, Kanton ve Kalküta'nın gerisinde kalmıştır.

Avrupa merkezci görüş; Antik Yunan'dan bu yana Avrupalıların, kendi gelişmelerine öncülük ettiklerini ve Doğunun

265

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16

gelişen dünya tarihi içinde pasif bir izleyici olarak kaldığını iddia eder. Bu görüşe göre Batı, eşsiz erdemlerle kutsanmış olarak hayal edilir; akılcı, çalışkan, üretken, fedakâr, tutumlu, liberal demokratik, dürüst, otoriter ve olgun, gelişmiş, becerikli, hareketli, bağımsız, gelişime açık ve dinamiktir. Doğu ise öteki; akılcı olmayan ve keyfi, tembel, üretmeyen, tahammüllü, cazip olduğu kadar egzotik ve karmaşık, despot, bozulmuş, çocuksu ve olgunlaşmamış, pasif, bağımlı, durağan ve değişmeyendir. Yazar ise, gerçekte bunun hiç de böyle olmadığını; 1800’lü yıllara kadar, fikir, teknoloji, kurumsal yapı ve ekonomik olarak doğunun başı çektiğini, Avrupa’nın ancak tercüme ettiği Doğulu kaynaklar sayesinde gelişimini sağlayabildiğini belirtmektedir. “Bizim Batılı düşüncelerimizin çoğu, bilimsel ya da nesnel değildir, ancak Batının önyargılı değerlerini yansıtan, insanların resmin tamamını görmesini engelleyen tek yanlı bir perspektife yönlendirilmişlerdir” demektedir.

“1500’lü yıllarda Çin bugünkü Amerika, Avrupa da bugünkü Fas konumundadır” demek suretiyle yazar, Doğu ile Batı arasındaki gelişmişlik farkını çarpıcı bir benzetmeyle ortaya koymaktadır. Hatta dünyada üretilen mamullerin 1750 yılı itibarı ile ülkelere göre karşılaştırılmalı paylarını; Batı’nın üretim payı %23 iken Doğunun üretim payı %77 olarak tespit ederek bu farkın muazzamlığına vurgu yapmaktadır.

Dört bölüm hâlinde kurgulanan kitabın birinci bölümünde yazar, 500-1800 tarihleri arasında Doğunun küreselleşmeyi gerçekleştirdiğini, İslami ve Afrikalı öncüler tarafından oluşturulan köprü sayesinde Batının gelişmelerin farkına varabildiğini, ilk ve gerçek anlamda sanayi devriminin 1100’lü yıllarda Çin’de gerçekleştiğini belirtmektedir. Sanayi devriminin sembolü olan demir ve çelik ile ilgili olarak ortaya koyduğu verilere göre; Çin 1078 tarihinde 125,000 ton üretim yaparken, Britanya 1788’de dahi ancak 76,000 ton üretime ulaşabilmiştir. 1588’e gelindiğinde en büyük İngiliz gemileri ancak 400 tonluktu ve bunlar çok daha önceleri Çin’de kullanılan 3,000 tonluk gemilerin yanında cüce gibi kalıyorlardı.

Bu bölümde yazar; denizcilikten tarıma, askeriyeden ekonomiye bütün alanlarda Doğuyu temsil eden; Çin, Hindistan, Japonya, Osmanlı

ve İran'ın teknolojik olarak Batının çok ilerisinde olduğunu ayrı ayrı kıyaslamalar yaparak gözler önüne sermekte ve Avrupalıların, kendi kendilerine çok küçük şeyler icat ettiğini, 18. Yüzyıl öncesinde ortaya koydukları tek gerçek icadın Arşimet burgusu¹, krank mili ya da alkol damıtma işlemleri olduğunu belirtmektedir.

İkinci bölümde; küreselleşmenin getirdiği bir sonuç olarak Doğu ile tanışan Batının, Hıristiyan kimliği ile kendisini yeniden tanımlaması ve İslamiyet'in bir tehdit olarak nasıl icat edildiği anlatılmaktadır. Ayrıca bu bölümde, ikinci bin yılın başından itibaren feodal Avrupa toplumunun yapılanması için gerekli tüm malzemelerin Doğulu güçler tarafından temin edildiği belirtilerek, İtalyanların ticari devrimin öncüsü olduğu, Çinlilerin, Hintlilerin ve Arapların Ümit Burnu'nu onlarca yıl öncesinde geçerek birbirleri ile ticaret yaptığı gerçeği karşısında Vasco De Gama'nın Ümit Burnu'nu geçen ilk denizci olduğu gibi doğruları yansıtmayan ideaları birer "mit" olarak ifade etmektedir.

Üçüncü bölümde; Doğu kimliğini oluşturan Konfüsyüscü ve İslami hoşgörünün esirgemeyen tutumu sayesinde Batının aradaki farkı kapattığı ve bu kültürel iklimin meyveleri olan fikir dünyasının, teknoloji ve zenginliğin Avrupa'nın sanayileşme sürecine yaptığı katkılar belirtilmektedir. Ayrıca, Avrupa'da ırkçı kimliğin oluşması ve emperyalizmin bir medenileştirme aracı olarak Batı kimliğinin dokularına kadar nasıl sindiği anlatılmaktadır.

Sonuç bölümü olan dördüncü bölümde ise Batılı devletlerin ekonomik ilerleme döneminde, Avrupa merkezci görüşün aksine rasyonellikten ve demokratikleşmeden ne denli uzak oldukları aktarılmakta ve Batının yükselişi ile ilgili Avrupa merkezci görüşün geliştirdiği teoriler yalanlanmaktadır. Yazar bu bölümde Batının yükselişini şu ifadeler ile açıklamaktadır: "Batıyı sıra dışı yapan düşük buluş yapma kapasitesine karşılık başkalarından öğrenmeye hazır olması, taklit etme isteği, dünyanın başka yerlerinde bulunmuş araç

---

¹ Arşimet burgusu: Eskiden kullanılan su yükseltme düzeneği.

gereç ya da teknolojilere el koyma becerisi, bunları en elverişli hâllerine getirmek, sonuna kadar ve yoğun bir şekilde sömürmektir”.

Kitapta gelişmişlik düzeyi ekonomik veriler üzerinden incelenmekte, toplumsal hayatın diğer unsurları olan; siyasi, hukuki ve sosyal konulara yeterince yer verilmemektedir. Ayrıca, günümüz kapitalist ekonomik yapısı, modernliğin ve gelişmişliğin en üst noktası olarak görülmekte ve Doğu bu çerçevede incelenerek batıcı perspektif eleştirilirken batı gözlüğü ile hadiseler ele alınmaktadır. Akademik çalışmaların tercümesinde karşılaştığımız anlatım bozukluklarına maalesef bu kitapta da rastlanmasına rağmen, batının içinden yükselen ve batı perestliği reddeden bilimsel bir çalışmanın, tarihsel gerçekleri objektif bir şekilde sunduğu eserin Türkçeye kazandırılması heyecan verici olarak değerlendirilmektedir.

Ahmet Özkurt
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

268

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

YENİLGİDEN SONRA DOĞU BATI İLE YAŞAMAYI NASIL ÖĞRENDİ

Ayşe Zarakol

İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012, 355 sayfa, ISBN: 9786055250010.

Ayşe Zarakol'un kaleme aldığı "Yenilgiden Sonra Doğu Batı İle Yaşamayı Nasıl Öğrendi" isimli eseri, 2012 Ağustos ayında neşredilmiştir. Yazar, 2007 yılında doktora tezi olarak çalışmaya başladığı konusunu daha sonra kitap hâline getirmiştir. Yaklaşık 355 sayfadan oluşan eser, Koç Üniversitesi Yayınlarından çıkmıştır.

Yazar, kitabında genel olarak Batılı olmayan üç ülkenin (Türkiye, Japonya, Rusya) uluslararası sisteme dâhil edilme tarzının yol açtığı tedirginlikler ile bu tedirginliklerin dünya siyasetinin temel dinamiklerini nasıl etkilediğine yer vermektedir. Yazar Türkiye, Japonya ve Rusya'nın Batı tarafından mağlup edilmiş imparatorlukların devamı olduğu fikrine odaklanmakta ve bu yenilgiye verdikleri tepkileri ayrıntılı bir şekilde karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmaları yaparken aralarındaki benzerlikler ve farklılıkları ele alıp incelemektedir. Sonra üç ülkenin yenilgiden hemen sonra uluslararası sistemden kabul görme odaklı benzer tepkilerini incelemektedir.

Kitap altı bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, "**ulusal kimlik**", "**lekeli**", "**modern devlet**" terimlerine açıklık getirilirken, neden üç ülkenin (Türkiye, Japonya ve Rusya) bu kitapta incelendiği ve incelemedeki yaklaşımlar ele alınmakta; İkinci Bölümde, "lekeli" terimi daha teferruatlı incelenmekte ve "lekeli" olan ülkelerin problemler ile nasıl üstesinden gelebilecekleri tartışılmakta; Üçüncü Bölümden Beşinci Bölüme kadar sırasıyla Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası yenilgilerinin akabinde seçtikleri stratejileri, seçilen stratejilerin o dönemdeki uluslararası normatif standartlar içinde statü kaygıları nedeniyle bilinçli olarak ve Uluslararası İlişkiler kuramlarının öngörülerine daha uygun olan başka stratejilerin yerine

269

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16

tercih edildikleri ortaya konmakta; Altıncı Bölümde ise sonuç ve genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Söz konusu üç ülke vaka olarak incelenmekte ve vakaları incelemeye başlamadan önce “ulusal kimlik” ve özellikle de “lekeli” terimi örneklerle açıklanmaktadır. Yazarın bakış açısıyla ülkeler ikiye ayrılırlar: “**normaller**” ve “**lekeliler**”. Ülkeleri “lekeliler” ve “normaller” olarak ikiye ayırmada yazarın temel aldığı en büyük kriter Westphalia Sistemidir. Yazar, Westphalia Sistemine katılan ülkeleri “normal”, Westphalia Sistemine girememiş üç ülkeyi ise (Türkiye, Rusya ve Japonya) “lekeli” olarak tasniflemektedir. Söz konusu üç ülke de, Westphalia türü “ulus devlet” kimliğinin oluştuğu dönemlerde vurgulanan modern toplumsal, teknolojik ve ekonomik ilerlemelerin gerisinde kalmışlardır. Daha sonraları bu ülkelerin üçü de dış politikalarında ve diğer alanlarda köklü değişimler yapmalarına rağmen kendilerini Westphalia Sisteminin kurucuları olan ülkelere kabul ettirmede başarısız olmuşlardır.

Yazar, “normal” ve “lekeli” ülkelerin ayırt edici özelliklerine yer vermektedir. “Normal” diye tanımlanan ülkelerin en büyük ayrıcalığı kendi durumlarını “doğal”, “nesnel” ve “gerçek” olarak görme kabiliyeti ve “**kendini beğenmişliğidir**”. “Normal” olmak demek sürekli doğru tercihin hangisi olduğu kaygısı içinde olmamak, dünyayı bu tercihler bağlamında düşünmek zorunda kalmamak demektir. Normaller tüm gücü ellerinde bulundururlar, dışarıdakileri dinlemek zorunda değildirlere ve aslında dinlemek zorunda kalmayı da pek istemezler, keyfidirler. “**Lekeliler**” ise normaller ile itibarı zedelenenler arasında toplumsal açıdan paylaşılan bir bölümü oluştururlar. Lekeliler, uluslararası alanda kendilerini hep ispat çabası içerisinde olurlar (normalleşmeye çalışırlar) ya da lekeli olduklarını kabul ederler. Tabii ki bu üç ülkeyi lekelenmişlik duygusuna iten nedenlerden biri de, bu üç ülkenin de daha büyük bir geçmişlerinin olması ve geçmişlerinin gölgesinde yaşama zorluğunda olmuş olmalarıdır.

İmparatorluk olarak, bu devletler uzun süre geniş dünya görüşleri üretme yetisine sahip toplumsal evrenler meydana getirmişlerdir. Ancak yenilgiden sonra her üç ülke de Doğu ile Batı

arasında kalmış durumda ve bu durum kimi zaman aşılması gereken bir zaaf, kimi zamansa yararlanılması gereken bir lütuf gibi görülüyor. Bu üç ülke de Batılılaşmanın bir devletin yeterince çabalarsa başarabileceği bir şey olduğuna inandılar, bunu geçmişteki ayrıcalıklı konumlarını yeni normatif evrende tekrar yaratmalarını sağlayacak bir çözüm olarak gördüler. Yirminci Yüzyılda, her üç ülke de yeni uluslararası sistemde hak ettiklerine inandıkları konumu ele geçirmek adına yenilikçi politikalar denediler. Ancak bu politikalar, bu ülkelere uluslararası toplumun “**yerleşik**” üyeleri arasında bir yer kazandırmada başarısız oldu.

Türkiye Birinci Dünya Savaşı sonrası, Japonya İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Rusya Sovyetler Birliğinin Soğuk Savaş sonrası yenilgisinden sonra tercihlerini yan yana koyarak, en azından uluslararası sistemdeki bazı devletler için uluslararası statü, saygınlık ve kabul görmenin karar mekanizmasındaki ana itici güçler olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu bağlamda “lekelenme” kelimesi “**aşağılık kompleksi**” olarak da tanımlanabilir.

Yazar, “**modern devlet**” tanımından bahsetmektedir. Devletler diğer devletlerin kendi egemenliklerini ve varlıklarını tanımalarına dayanırlar ki bu da modern bir devletin ne olduğuna dair ortak bir anlayışa işaret eder.

Üç ülkenin de yenilgiden sonra uyguladıkları stratejileri o zamanın durum ve şartları açısından farklılıklar göstermektedir. Türkiye, “Batıcı” stratejiye, merkez Batı ülkelerinin çıkarlarına karşı bir askerî zafer kazandıktan sonra (Kurtuluş Savaşı) ve dış güçlerin işgali altında olmadığı bir dönemde geçiş yaptı. Ancak bu geçişin beraberinde gelen reform paketi, Batılı normlara o kadar büyük bir bağlılık gösteriyordu ki, katıksız bir sömürgeci bile buna cesaret edemezdi. Japonya bu geçişi askerî yenilgiden sonra (1945’te atom bombaları atıldıktan sonra) ve işgal altındayken yapmış, ancak işgalci ABD’nin isteklerini çok dikkate almamıştır. Rusya ise geçişi askerî yenilgiden sonra veya işgal altındayken değil, tümüyle kendi programına göre yapmıştır.

Uluslararası İlişkiler terminolojisinde “içeridekiler” ve “dışarıdakiler” terimlerine rastlamaktayız. İçeridekiler ya da diğer ifadeyle yerleşikler, uluslararası ortamda kendini kabul ettirmiş ve kendisini normal olarak gören ülkelere verilen bir tanımlamadır. Dışarıdakiler diye tanımlanan ülkeler ise uluslararası ortamda kendini bir statüye koyamamış, kendini kabul ettirememiş olan ülkelere verilen bir tanımlamadır. Örneğin, ekonomik gücüne rağmen Japonya, ne Asya’da ne de uluslararası sistemin büyük güçleri arasında sağlam şekilde yerini alamamıştır. Japonya sömürgeleşmiş Asya’dan eski bir sömürgeci olarak ayrılmaktadır. Aynı zamanda Japonya, Batılı güçler arasında da tamamen rahat değildir. Bu bakımdan, Japonya’yı dışarıdaki bir ülke olarak nitelendirebiliriz.

Yazar, Rusya’nın yakın tarihini incelerken Türkiye ile kıyaslamalara gitmekte, benzerlik ve farklılıkları araştırmaktadır. Her iki büyük imparatorluk da (Sovyetler Birliği ve Osmanlı İmparatorluğu) Birinci Dünya Savaşına küresel konumlarını tekrar canlandırmak ve imparatorluklarının çözülüşünü durdurmak ümidiyle katılmışlardır. Rusya Birinci Dünya Savaşından Bolşevik yönetimi altında çıkarken, Osmanlı İmparatorluğunun yerini Kemalist Türkiye almıştır. Kemalistlerden farklı olarak Bolşevikler iktidara popüler, toplumsal bir devrimle geldiler. Lenin ve yoldaşları ideolojik güdülere sahip entelektüel kişilerden oluşurken, Atatürk ve takipçileri her şeyden önce pragmatik askerlerdir. Diğer bir deyişle, Rusya’daki devrim tabandan gelme bir devrimken, Türkiye’deki tepeden inmeydi. Yeni Rus Devleti ile Kemalist Devletin farklı oldukları yer, bu ideolojilerin dışa yansımaysdı. Bolşevikler kendilerini Batı’ya alternatif bir uluslararası rejim olarak konumlandırmayı hedeflerken, Kemalist rejim Batı’nın “medeni” uluslararasındaki “haklı” yeri üzerinde iddiada bulunuyordu.

Sovyetlerin Birinci Dünya Savaşından Soğuk Savaşın sonuna kadarki gelişme stratejileri büyük ölçüde lekelenme sorununa bir tepki olmakla beraber, dışarıdaki devletlerin yenilgi sonrası stratejilerinden çeşitli noktalarda ayrılıyordu. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sonrası Bolşevik rejiminin başta tanınmamasının nedeni temsil ettiği ilkelerin Avrupa normlarıyla uyumsuzuydu. Yazar, Rusya’nın yenilgi sonrası

stratejilerini analiz etmenin güç olduğunu, takip etmenin son derece zor olduğunu ve belli bir biçimden yoksun ve bilmece gibi olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle kitabında Rusya'yı "**gizemli düşman**" olarak nitelendirmektedir.

Kitapta analiz edilen üç ülke içinde, Rusya orijinal uluslararası kural koyuculara en yakın görünen ve Avrupa/Batı düzeninin yerlilerine **en benzeyendir**. Bu kısmen nüfusunun baskın şekilde Hıristiyan olması ve ülkeye adını veren ulusun etnik-ırksal yapısı nedeniyledir. Ayrıca Rusya'nın On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa Devletler toplumunda resmen bir üyelik kazanmayı başarmış olmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla, 1990'larda pek çok gözlemci Rusya'yı devletler sisteminin orijinal normatif ideallerine "**doğası gereği**" yaklaşan bir ülke olarak nitelendirmişlerdir.

Yazar, Türkiye ve Japonya ile karşılaştırıldığında Rusya'ya yenilgi sonrasında daha çok hoşgörü gösterildiği ve diğer iki ülkeye göre uzlaşmacılık adına çok daha az şey yapmasına rağmen çok daha kolay ödüllendirilmiş olduğu gerçeğine dikkat çekmektedir. Çok uzun yıllar tanınabilmek adına Batı yanlısı politikalar güden Türkiye ve Japonya'nın her ikisi de kendisine uluslararası düzende emin bir yer bulamamışlardır. Her iki ülke de "normal" ülkeler olarak eşit kabul görülebilmek için yurt içinde agresifçe Batılı modelleri benimsemiş, öte yandan da dış politika konularında Batılı güçlerle iş birliğine dayanan büyük stratejiler izlemişlerdir. Ancak her iki ülkenin de olabileceği en iyi şey "**Bir eski yabancı, onaya tabi ve sürekli yargılanan bir dost, dikkatle izlenen ve sürekli olduğundan başka biri olma baskısı altındaki ve olması gereken kişi olmadığı için duyduğu suçluluktan utanması gerektiği söylenen birisi olmak**"tan öteye geçememiştir.

Sonuç olarak, kitabın araştırmacılar için yeni çalışma konuları ve farklı bakış açıları ortaya koyabileceği, okuyucular için ise ilgi çekici ve sürükleyici bir eser olduğu değerlendirilmektedir.

Güngör Özer
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

273

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

ABDÜLHAMİD'İN SERASKERİ RIZA PAŞA'NIN ANILARI

Mahir Aydın

İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012, 124 sayfa,
ISBN: 978-605-5397-51-7.

Bu kitap, 17 yıl boyunca, Sultan II. Abdülhamid'e Seraskerlik, yani Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Rıza Paşa'nın hatıratının günümüz Türkçesine çevrilmiş ve sadeleştirilmiş hâlidir. Rıza Paşa görevden alındıktan üç gün sonra II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve aynı yıl anıları "Hâtırât" başlığıyla birinci cilt olarak yayımlanmıştır. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı bu anıların diğer ciltleri yayımlanamamış olduğundan ertesi yıl Rıza Paşa "Hülâsa-i Hâtırât" yani "Anıların Özeti" adlı kitabı çıkarmıştır. "Hülâsa-i Hâtırât" 1947 yılında yeniden yayımlanmasına rağmen bu eser yanlış okumalarla beraber anlaşılması zor ifadeler içermekte ve Seraskerlik bütçesini ortaya koyan listeler içerisinde bulunmamaktadır. Prof. Dr. Mahir AYDIN'ın yeniden ele aldığı bu kitap ise, hem bu listeleri içermekte hem de anlaşılma amacına yönelik olarak sadeleştirilmiş bir dille ele alınmaktadır.

Kitabın giriş kısmında Rıza Paşa, doğumundan Seraskerlik görevine kadarki geçen süreci özetlemektedir. Bu süreç içerisinde orduya alınacak yeni Şnayder tüfeklerinin eğitimindeki sorumluluğundan, 1870 yılında Rumeli ve Anadolu'daki redif taburlarının çağırılmasındaki görevinden, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli cephesindeki faaliyetlerinden bahsetmektedir.

Kitabın sonraki bölümünde ise Seraskerlik makamına geldiği zamanki ordunun mevcut durumunu ve kendisinin ordunun gelişimindeki katkılarını anlatmaktadır. Bu katkılar içerisinde; askerin giyim kuşam ve yiyeceklerine yönelik yapmış olduğu faaliyetler, redif depolarının ihtiyacı olan malzemelerin tedariki ve bunların korunmasına yönelik yeni binaların yapılması, Yunan Seferi'ndeki mali yetersizliğe rağmen yapılan hazırlıklar, askerî birliklerin yeniden yapılanması, gayrimüslimlerin askere alınmasına yönelik girişimleri ve askerlerin eğitimleri için manevra yaptırma çabaları yer almaktadır.

275

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16

Kitabın diğer bölümünde Rıza Paşa, devletin bekası için silahlı kuvvetlerin ve bunların mükemmeliyeti için de ekonomik konuların önemine değinmekte ve Seraskerlik bütçesi ile bunların düzenli tutulduğuna dair yapılan yazışmaları sunmaktadır.

Kitabın sonraki bölümü 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile ilgilidir. Bu bölüm sefer öncesinde devletin mevcut durumu, sefere karar verilmesinde Rıza Paşa'nın şahsi katkıları ve ordunun sefer hazırlıkları hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Bundan sonra Rıza Paşa birçok defa istifa etme talepleri ve bunların kabul görmemesiyle ilgili bilgiler vermekte ve görevden alınışını anlatmaktadır. Müteakiben ise o dönem içerisinde kendisine yöneltilen suçlamalarla ilgili savunmasını yapmaktadır.

Ardından Rıza Paşa görev süresi boyunca yapmış olduğu faaliyetleri kısaca özetlemekte ve bir maliye uzmanı gibi devlet bütçesine ilişkin görüşlerini tutanak halinde açıklamaktadır. Son olarak ise 1891 ile 1904 yılları arasındaki Seraskerlik bütçelerini, yıl yıl mevcut askerî kadroları ve bunlara yapılan harcamalara ilişkin ayrıntılı tabloları sunmaktadır.

Rıza Paşa'nın anıları genel olarak savunma amaçlı yazılmış ve görev süresi boyunca yapmış olduğu faaliyetleri abartılı bir şekilde sunmuş olmasına rağmen, içerdığı bilgilerin askerî tarih çalışmalarına önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Serkan Er
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

YAYIM ESASLARI

Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gereklidir.

A. YAZIM KURALLARINA İLİŞKİN ESASLAR

1. Yazım dili Türkçedir. İngilizce, Fransızca ve Almanca yazılmış çalışmalar da yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltmesini Yazı Kurulu yapar. Türkçe makalelerin yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
2. Türkçe makalelerde yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, özet ve kaynakça dâhil yaklaşık 30 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Yazılar, makalenin başlangıç kısmına yazılmış, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet, Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime ve sonuna yazılmış 750 kelimeyi geçmeyecek İngilizce makale özetiyle gönderilmelidir.
4. İngilizce dışındaki dillerde yazılmış makaleler için 750 kelimeyi geçmeyecek bir İngilizce makale özeti yazılmalıdır.
5. Yazar adı, sağ köşeye, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
6. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

B. SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Paragraf arası, ilk satır 1.25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı bir buçuk olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 5 cm, alttan 5.5 cm, sol 4.5 cm, sağ 4.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm, alt bilgi 4,5 cm olmalıdır.

277

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16

3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıktan 3 karakter içeride olmalıdır.
4. Sayfa numaraları alt sağda verilmelidir.
5. İlk sayfadan sonra, çift numaralı sayfalara yazar adı, tek numaralı sayfalara makale adı 9 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir.

C. REFERANS VE GÖNDERMELERE İLİŞKİN ESASLAR

1. Göndermeler (referanslar), Güvenlik Stratejileri Dergisinde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir. Atıflar, metin içinde (Örn. Karpat, 2001: 101.) şeklinde gösterilmeyecektir.
2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilmeyecektir.
3. Dipnotlarda yayın adları (Kitaplarda kitap adı, makalelerde dergi adı) italik ve koyu yazılacak, atıflarda alıntı yapılan sayfa numarası mutlaka belirtilecektir.

Kitaplar için

1. Aynı kaynağa yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, a.g.e. (adı geçen eser), a.g.m. (adı geçen makale) ve a.g.y. (adı geçen yayın) ifadesi ve sayfa numarası kullanılmalı, aynı sayfa için aynı yer kısaltmaları italik olarak yazılmalıdır.
2. Dipnotlar verilirken diğer dillerden kaynaklar için İngilizce yazım kuralları, Türkçe kaynaklar için ise Türkçe yazım kuralları temel alınmalıdır.
3. Aynı yazarın birden fazla eserinin olması durumunda yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, eserin yayım tarihi, a.g.e. ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı, yazarın aynı tarihli birden fazla eserinin olması durumunda ise eserin tarihinin yayına A, B, C harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

(1) Tek yazarlı kitaplar:

Yazar adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih, sayfa

numarası. (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih, sayfa numarası.

Hikmet Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, MEB Basım Evi, İstanbul, 1990, ss. 14-25.

Hikmet Celkan, *Eğitim Bilimine Giriş 2.Baskı*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 14-25.

Hikmet CELKAN, 1990, a.g.e., s. 16.

Joseph Needham, *Science and Civilization in China*, Vol: 5, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1954, p. 7.

(2) İki yazarlı kitaplar:

Birinci yazarın adı ve soyadı ve ikinci yazarın adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih, sayfa numarası. (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih, sayfa numarası.

Ekrem Memiş ve Nuri Köstüklü, *Yeni ve Yakınçağda Türk Dünyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s. 114.

Arnold Gessell and Ilg L. Francis, *Child Development: An Introduction to the Study of Human Growth*, Harper and Row Publications, New York, 1949, p. 280.

(3) İki den fazla yazarlı kitaplar:

Yazarın adı ve soyadı vd., *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve yayımlandığı tarih, sayfa numarası, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve yayımlandığı tarih, sayfa numarası.

Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, ss. 9-14.

Luis Benton et. al., *Informal Economy*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1989, pp. 47-59.

(4) Çeviri Kitaplar:

Walter Isaacson, *Steve Jobs*, çev. Dost Körpe, Domingo Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 540.

Walter Isaacson, *Steve Jobs*, trans. Dost Körpe, Domingo Yayınevi, İstanbul, 2011, p. 540.

(5) Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitap ve Makaleler:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim”, *Bilim ve Teknoloji*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1994, s. 81.

(6) Birden Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (çev.Halil Berktaş), Cilt: 1, Eren Yayını, İstanbul 2000, s. 100.

Makaleler için

Yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), **yayımlandığı süreli yayının adı**, yayımlandığı yıl, cilt no (Romen)/sayı:, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası.

(1) Tek yazarlı makaleler:

R. Kutay Karaca, “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu”, *Gazi Akademik Bakış*, 2008, Cilt: 1, 219-245, s. 220.

John C. Grene, “Reflections on the Progress of Darwin Studies”, *Journal of the History of Biology*, 1975, Vol: 8, 243-273, p. 270.

(2) İki yazarlı makaleler:

Mehmet Güven ve Derya Kürüm, “Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, 75-90, s.78.

Tom D. Lewis and Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening”, *British Journal of Social Work*, 2003, 13-35, p. 30.

(3) İkiyden fazla yazarlı makaleler:

Mehmet Demir vd., “Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Algıları”, *Anadolu Eğitim Dergisi*, 2005, 70 (1), 23-42, s. 24.

Michael Stowe et. al., “Required knowledge, skills and abilities from healthcare clinical managers’ perspectives”, *Academy of Health Care Management Journal*, 2011, 55-62, p. 60.

(4) Derleme Kitaplarda Makale:

Nilgün Güzel Özgüven, “Regional Disputes and Conflicts: The Vision of Turkey and Pakistan”, R.Kutay Karaca, (ed.), *Security and Cooperation Seminar*, War Colleges Printing House, İstanbul, 2010, 83-96, s. 83.

(5) Yazarı Belli Olmayan Makale:

“Balkanlarda Türk Varlığı”, *Toplumsal Tarih*, Ankara, 1990, cilt X, sayı: 7, 8-10, s. 8.

(6) Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler:

Hasan Pulur, “Atatürk’ün Hayalleri”, *Milliyet*, 10 Kasım 2011, s. 3.

(7) İnternet Dergisinde Makale:

Alıntının tam adresi yazılmalıdır.

Hasan Kopkallı, “Does frequency of online support use have an effect on overall grades?”, *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Erişim tarihi: 18.11.2009)

Tezler için

Yayımlanmamış Tezlerin başlıkları için *italik* kullanılmayacaktır.

Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası, (Yayımlanıp yayımlanmadığı ve tezin akademik derecesi).

Kenan Sezer, Sanayi Atıklarında Bazı Organik Kirleticilerin Belirlenmesi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 2004, s. 53 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Raporlar için

(1) Yazarı Belli Olan Rapor

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, Ankara, 1999, s. 25.

(2) Yazarı Belli Olmayan Rapor

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayını, Ankara, 1995, s. 7.

(3) Bir Kurum, Firma ya da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 33.

Ansiklopedi

Ömer C.Saraç, Kağıt, Millî gelir, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt: II, Ak Yayınları, İstanbul, 1973, ss. 20-30.

İnternet için**(1) Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları**

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, “Türkiye Ukrayna Anlaşması”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm>.

(2) E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara vb. Gönderilen Mesajlar

Abdulvahap Kara, “Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları”, (Mesaj: 25), 10 Temmuz 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971cca8fd7b.

Konferanslarda Sunulan Tebliğler için

Dritan Egro, “Arnavutluk’ta Osmanlı Çalışmaları”, *XIII.Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, 4-8 Ekim 1999*, Cilt: I, TTK Yayını, Ankara, 2002, s. 14.

Broşür için

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 7.

Resmî Yayınlar için

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara, 1996, s. 9.

Haritalar ve Şemalar için

Şanlıurfa Turizm Haritası, Harita, Şanlıurfa Valiliği Yayını, Şanlıurfa, 1983.

Bülten için

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 1999, s. 8.

D. BELGE, TABLO, ŞEKİL VE GRAFİKLERİN KULLANIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.
2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve Grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, Kaynakça'dan sonra verilmelidir.
Bu eklere metin içerisinde yapılan atıflar mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.
3. Metin içerisindeki Tablolar tablo üstünde isimlendirilecek alıntı yapıldığı kaynak türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.
4. Metin içerisinde yer alan şekil, grafik ve haritalar hemen altında isimlendirilecek ve alıntı yapıldığı kaynak türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.

E. KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Kaynakçada yazar soyadı büyük ve başta; adı ise küçük harflerle yazılacaktır.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ve alıntı türüne göre tasniflenerek verilecektir. (Kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.)
3. Makalelerde sayfa numaraları belirtilmeyecektir.

F. DEĞERLENDİRME

1. Dergi Yayın Kurulu, biçim ve alanlar açısından uygun bulduğu yazıları konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderir, değerlendirmelerin ikisi de olumlu ise yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç (posta süresi dâhil) 20 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.
2. Gönderilen yazılar iki alan uzmanının “yayımlanabilir” onayından sonra, Yayın Kurulu’nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulu’nun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.
3. Hakem oluru alan makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayımlanır.
4. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
5. Güvenlik Stratejileri Dergisi’nde yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; hiçbir kurum ve kuruluşun resmî görüşü niteliğini taşımaz.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Uluslararası ilişkiler, strateji, güvenlik, tarih, istihbarat, savunma kaynakları alanlarında yurt içi ve yurt dışında yayımlanmış akademik eserlerin tanıtım ve incelemeleri yapılmalıdır.
2. Kitap tanıtımı metinleri, dipnotlar hariç, 500-1000 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olmalıdır.
3. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı ve ISBN numarası yazılmalıdır.

Örnek:

OSMANLI KLASİK ÇAĞINDA SAVAŞ

Feridun M. Emecen

İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, 318 sayfa, ISBN: 9786051141817.

4. Tanıtım veya incelemenin sonuna yazanın adı soyadı ile mensup olduğu kurumun adı yalın olarak yazılmalıdır.

Örnek:

Mehmet Efe Tuzcu

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

5. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

6. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmelidir.

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalıdır.

285

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

- c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemelidir.
- ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

286

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

PUBLISHING PRINCIPLES

Works sent to the Journal of Security Strategies must not be published elsewhere or must not be sent to another publication in order to be published.

A. PRINCIPLES AS TO THE EDITORIAL BOARD

1. Language of publication is Turkish. However, works written in English, German and French may also be published. Reductions to papers submitted to the journal are made by Vice Editors and the Editorial Board. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation and abbreviations. The texts submitted must be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The texts submitted to be published must be no longer than 30 pages including also the abstract and references.
3. For other languages, the texts must be submitted together with the abstract no longer than 250 words in the language of the text and in English at the beginning of the paper, and also with the five keywords and the summary of the article no longer than 750 words in English.
4. Texts written other than English must be provided with an article summary no longer than 750 words.
5. Name of the author must be placed at the right corner in bold italics, in 1 type size; his/her title, place of duty and e-mail address must be indicated in the footnote with (*) in 9 type size. Footnotes for other explanations must be provided both in the text and down the page in numbers.
6. The type character must be Times New Roman, 1 type size, line spacing 1,5, footnotes in 9 type size and with single line spacing.

B. PRINCIPLES AS TO PAGE LAYOUT

1. Indentation must be, for the first line, 1, 25; spacing before must be 3 pt, after must be 3 pt, justified, and line spacing must be 1, 5.

2. Page layout must be normal, page setup must be 5 cm from top, 5,5 cm from bottom, 4,5 cm from left, 4,5 cm from right, gutter 0, header 1.25 cm, footer 4,5 cm.
3. Sub-headings must be within three characters from the preceding heading.
4. Page numbers must be placed bottom right.
5. Following the first page, name of author must be provided on even numbered pages, and name of paper must be provided on odd numbered pages in 9 type size as headers.

C. PRINCIPLES AS TO REFERENCES AND CITATIONS

1. Citations (references) shall be given down the pages in numbers in The Journal of Security Strategies. References shall not be presented in the text (e.g. Karpat, 2001: 101.).
2. Full identity of the resources cited shall be given; any un-cited resource shall not be presented in the references.
3. Name of publications (name of book for books, name of journal for papers) shall be indicated in italic and bold, page numbers cited should be absolutely specified.

For Books

1. References and citations for the same publication shall be made by using "Ibid", the same place for the same page. Techniques for citation are presented below.
2. In the footnotes, resources from other languages shall use the English principles, and Turkish references shall use the Turkish principles.
3. If more than one publication from the same author are cited, name and surname of author, year of publication, "ibid" and page number shall be used. If more than one publication with same year of publication from the same author are cited, letters A, B, C shall be used after year of publication and it also shall be stated in bibliography.

(1) Books with Single Author:

Name and surname of the author, **name of work** (volume No if available), (translator if any), publisher, place and date of publication, page number.

Joseph Needham, *Science and Civilization in China*, Vol: 5, Cambridge Univ. Pres, Cambridge, 1954, p. 7.

Joseph Needham, *Science in Traditional China*, Harvard Univ. Pres, 1981, p. 37.

Joseph Needham, 1954, *Ibid*, p. 48.

(2) Books with Two Authors:

Name and surname of the first author and name and surname of the second author, **name of work** (volume No if available), (translator if any), publisher, place and date of publication, page number.

Arnold Gessell and Ilg L. Francis, *Child Development: An Introduction to the Study of Human Growth*, Harper and Row Publication, New York, 1949, p. 280.

(3) Books with More Than Two Authors:

Name and surname of the author et. al., **name of work** (volume No if available), (translator if any), publisher, place and date of publication, page number.

Luis Benton et. al., *Informal Economy*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1989, pp. 47-59.

(4) Translated Books:

Walter Isaacson, *Steve Jobs*, trans. Dost Körpe, Domingo Publication, İstanbul, 2011, p. 540.

(5) Books with Name of Author or Editor Non-Specified:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim”, *Bilim ve Teknoloji*, TÜSİAD Publication, İstanbul, 1994, p. 81.

(6) Publications with More Than One Volume:

Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (trans.Halil Berktaş), Vol: 1, Eren Publication, İstanbul, 2000, p. 100.

For Papers

Name and surname of the author, “name of paper” (translator if any), *name of periodical in which it is published*, publication year, volume No (Roman)/number: pages in journal, cited page number.

(1) Papers with One Author:

John C. Grene, “Reflections on the Progress of Darwin Studies”, *Journal of the History of Biology*, 1975, Vol: 8, 243-273, p. 270.

(2) Papers with Two Authors:

Tom D. Lewis and Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening”, *British Journal of Social Work*, 2003, 13-35, p. 30.

(3) Papers with more than Two Authors:

Michael Stowe et al., “Required Knowledge, Skills and Abilities from Healthcare Clinical Managers’ Perspectives”, *Academy of Health Care Management Journal*, 2011, 55-62, p. 60.

(4) Paper in Compilation Books:

Nilgün Güzel Özgüven, “Regional Disputes and Conflicts: The Vision of Turkey and Pakistan”, R.Kutay Karaca, (ed.), *Security and Cooperation Seminar*, War Colleges Printing House, İstanbul, 2010, 83-96, p. 83.

(5) Paper with Author Non-Specified in Journals:

“Balkanlarda Türk Varlığı”, *Toplumsal Tarih*, Ankara, 1990, Vol: X, Issue: 7, 8-10, p. 8.

(6) Papers from Daily Newspapers:

Hasan Pulur, “Atatürk’ün Hayalleri”, *Milliyet*, 10 Kasım 2011, p. 3.

(7) Paper from Internet Journal:

Full address should be written.

Hasan Kopkallı, “Does frequency of online support use have an effect on overall grades?”, *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Access date: 18.11.2009).

For Theses

No *italics* shall be used for headings of non-published theses.

Name and surname of the author, name of thesis, institution and institute of the thesis, place and date of the thesis, page number, (whether it has been published and academic degree of the thesis).

Kenan Sezer, Sanayi Atıklarında Bazı Organik Kirleticilerin Belirlenmesi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 2004, p. 53 (Unpublished Doctorate Thesis).

Report

(1) Report with Author Specified

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Publishing, Ankara, 1999, p. 25.

(2) Report with Author Non-Specified

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Publishing, Ankara, 1995, p. 7.

(3) Prepared by an Institution, Firm or Institute

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Publishing, Ankara, 1990, p. 33.

Encyclopedia

Ömer C.Saraç, Kağıt, Millî gelir, Ak İktisat Ansiklopedisi, Vol: II, Ak Yayınları, İstanbul, 1973, pp. 20-30.

Internet

(1) Web Pages of Public Institutions

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grouph/ikili/11.htm>.

(2) Messages Sent to Discussion Boards, Forums etc by E-Mail

Abdulahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Message: 25), 10 July 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971cca8fd7b.

291

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

Declarations to Conferences

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII.Türk Tarih Kongresi Bildiriler 4-8 October 1999*, Vol: I, TTK Publishing, Ankara, 2002, p. 14.

Brochure

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Publishing, Ankara, 2000, p. 7.

Official Publications

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara, 1996, p. 9.

Maps and Figures

Şanlıurfa Tourism Map, Map, Şanlıurfa Valiliği Publishing, Şanlıurfa, 1983.

Bulletins

Afyon Kocatepe Üniversitesi News Bulletin, Afyon Kocatepe Üniversitesi Publishing, Afyon, 1999, p. 8.

D. PRINCIPLES TO ABIDE BY IN USING OF DOCUMENTS, TABLES, FIGURES AND GRAPHICS

1. Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below shall be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.
2. Other attachments (Table, Figure and Graphics) shall be presented as Additional Table: 1, Additional Graphic: 3 and Additional Figure: 7 if indicators other than the text are too many in number; attachments

shall be presented after the References. References to these attachments in the text shall absolutely be made as Additional Table: 1, Additional Graphic: 3 or Additional Figure: 7. If citation has been made for table, figure, graphic or picture, resource shall absolutely be indicated.

3. The names of the tables within the text shall be written on the top of the table and these tables shall be cited in the footnote according the publication type from which it was cited.

4. The names of the figures, graphics and maps within the text shall be written at the bottom of the figures, graphics and maps and these figures, graphics and maps shall be cited in the footnote according the publication type from which it was cited.

E. PRINCIPLES TO ABIDE BY IN PRESENTATION OF REFERENCES

1. Surname of the author shall be at the beginning with capital letters, name with small letters.
2. Resources shall be sorted alphabetically and according to their types (Books, articles, internet resources).
3. Page numbers shall not be indicated for papers.

F. ASSESSMENT

1. Publication Board of the Journal sends to referees of expertise in the field (three referees) the papers it has found relevant in terms of form and fields; the papers are accepted for publication with the approval of at least two referees out of the three. The papers, which have been decided to be reviewed, shall be submitted by the author(s) within no later than 20 days (including the duration of postal service). The revised text may be re-examined by the demanding referees if found necessary.

2. The papers submitted shall be published with the final decision of the Publication Board, following the “can be published” approval of the three experts in the field. Authors shall take into account criticism,

assessment and revisions of the referees and the Publication Board. If the author has any points he/she does not agree with, he/she has the right to specify these issues in a separate page with the justifications thereof.

3. The papers, following the approval by the referees, are ordered by the Publication Board, based on dates of completion of referee reports and also based on the scope of the journal.

4. The papers submitted to the journal shall not be given back whether published or not.

5. The views in the papers published in The Journal of Security Strategies are the personal views of the authors, and are no way the official view of any institution or organization.

**GUIDELINES FOR
BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS**

1. Book reviews and review essays shall be written on the academic works in the fields of international relations, strategy, security, history, intelligence, and defense resources, published in Turkey or abroad.
2. Book reviews shall be about 500-1000 words, excluding the footnotes; and review essays shall be about 2500-4000 words.
3. Title information of the reviews shall include name of the book reviewed, author of the book, city of publication and publication house, publication year and ISBN number.

Example:

CROSS-CULTURAL ENCOUNTERS AND CONFLICTS

Charles Issawi

New York: Oxford University Press, 1998. 150 pp., ISBN: 9780195353471.

4. Name of the reviewer and his/her institution shall be written at the end of the review essay or book review.

Example:

Gültekin Yıldız

Istanbul University

5. Book reviews shall not be just the summary of the work but shall be the critical discussion of the work. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement and identify where he/she find the work exemplary or deficient in its knowledge, judgments, or organization. Reviewer shall clearly state his/her opinion of the work in question.
6. Review essay shall offer insight into the most important points of the book and review these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall;

295

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

- a. express his/her thesis and approach in the introduction.
- b. focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary.
- c. evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context in the critical discussion.
- d. express the conclusion reached about the book.

296

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16